

الله
رسول
محمد

QURAN ELMƏ YOL GÖSTƏRİR

HARUN YƏHYA (ADNAN OKTAR)

Elm Quranın bildirdiyi həqiqətlərə görə istiqamətləndirilərsə, daha sürətlə irəli gedər və bəşəriyyətə daha böyük xidmətlər verə bilər... Allah Qurani-Kərimdə insanları göylərin, yerin, dağların, ulduzların, bitkilərin, toxumların, heyvanların, gecə ilə gündüzün meydana gəlişini, insanın doğuluşunu, yağışın və yaradılmış müxtəlif canlıların yaradılışını fikirləşməyə və bu yaradılanları araşdırmağa dəvət edir. Bunları tədqiq edən insan isə bütün yaradılanlarda Allahın yaratmaq sənətini müşahidə edəcək, beləliklə həm onu, həm də bütün kainatı yoxdan yaradan Rəbbimizi tanıyaçaqdır.

Kainatı və daxilindəki bütün yaradılanları araşdırmağın, Allahın yaratmaq sənətini kəşf edərək bəşəriyyətə izah etməyin yolu isə elmdir. Dolayısı ilə din, elmi Allahın yaratmasındakı təfərruatlara aparmaqda bir yol olaraq qəbul edir və buna görə də insanları elm öyrənməyə həvəsləndirir. Din elmi tədqiqatları təşviq etməklə yanaşı, dinin bildirdiyi həqiqətlərə görə istiqamətləndirilən elmi araşdırmalar da çox sürətli və qəti nəticələr verir. Çünki din kainatın və canlı aləmin necə əmələ gəldikləri sualına ən düzgün və ən qəti cavabı verən yeganə mənbədir.

İnsanların bilmələri vacib olan bir həqiqət var: Elm ancaq Allahın sonsuz qüdrətini, kainatdakı yaradılış dəlillərini araşdırmaq sahəsində səy göstərərsə, düzgün nəticələr əldə edə bilər. Ancaq doğru istiqamət verilsə, yaxud düzgün istiqamətləndirilərsə, elmin həqiqi məqsədinə ən qısa vaxt ərzində çatması təmin edilə bilər.

MÜƏLLİF HAQQINDA

Harun Yəhya imzasından istifadə edən Adnan Oktar 1956-cı ildə Türkiyənin Ankara şəhərində anadan olub. 1980-ci illərdən bu günə qədər imani, elmi və siyasi mövzularda xeyli əsər yazıb. Bununla yanaşı, müəllifin təkamülçülərin (darvinistlərin) saxtakarlığını, onların iddialarının heç bir elmi həqiqətə əsaslanmadığını göstərən, habelə darvinizmin qanlı ideologiyalarla şübhəli əlaqələrini üzə çıxaran bir çox mühüm əsərləri var.

Müəllifin əsərlərindəki əsas məqsəd Quranı bütün dünyada təbliğ etmək, bununla insanları Allahın varlığı, birliyi və axirət kimi əsas iman məsələləri barədə dərinlən düşünməyə sövq etmək, inkarçı sistemlərin çürük əsaslarını və batıl tətbiqatlarını hər kəsə göstərməkdir.

Həmçinin müəllifin bu günə kimi 63 müxtəlif dilə tərcümə edilən təxminən 300 əsəri dünyanın hər yerində geniş oxucu kütləsi tərəfindən təqdirə qarşılıdır.

Harun Yəhyanın külliyyatı Allahın icazəsi ilə XXI əsrdə insanları Quranda bildirilən əmin-amanlığa və barışa, doğruluq və ədalətə, gözəllik və xoşbəxtliyə aparmaqda bir vasitə olacaqdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ
رَسُولُ
مُحَمَّدٍ

Bu trcmmizd istifadə edilən aylr əsasən
Ziya Bnyadovla Vasim Mmmdliyevn birlikdə hazırladıđı
Qurani-Kərimin Azərbaycan dilindəki tərcüməsindən götürülmüşdür.

Harun Yəhya (Adnan Oktar), tərcümə: Vsl Yusifova, Şll Arıfıqızı,
«Quran elmə yol göstərər», Türkiyə, İstanbl, may 2010, 236 səhifə...

Kitabla bađlı arzu və təkliflərinizi www.islam.com.az internet saytının
aşađısında göstərilən elektron ünvana (elshad@islam.com.az)
təqdim etməyinizi xahiş edirik. Tkliflriniz inşAllah növbəti
nəşrlərdə nəzərə alınacaqdır.

Tərcümə edənlər:Vsl Yusifova - Şll Arıfıqızı
Hazırlayan:Elşad Miri
Redaktor:.....Mhbbt Seyidova
Korrektorlar:Müşfiq Ramazanlı - Rövşən Əkbərov

© Elshad Miri

Sifariş üçün zəng edin: (012) 418-32-62

İnternet vasitəsi ilə kitablarımızı v sənədli filmlrimizi
Əldə etmək tmk üçün saytıımız ixtiyarınızdadır:

www.kitabevi.az

GLOBAL PUBLISHING

Talatpasa Mah. Emirgazi Caddesi Ibrahim Elmas Ismerkezi

A Blok Kat 4 Okmeydani - Istanbul Tel: (+90 212) 222 00 88

Kelebek Matbaacilik / Litros Yolu, No: 4/1 Topkapı - Istanbul Tel: (+90 212) 567 40 73

www.harunyahya.az - www.din.az - www.islam.com.az

QURAN ELMƏ YOL GÖSTƏRİR

HARUN YƏHYA
(ADNAN OKTAR)

MÜƏLLİF VƏ ONUN ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA

Harun Yəhya imzasından istifadə edən müəllif Adnan Oktar 1956-cı ildə Ankarada anadan olub. Orta məktəbi Ankarada oxuyub. Sonra İstanbulda Memar Sinan Universitetinin gözəl sənətlər fakültəsində və İstanbul Universitetinin fəlsəfə bölümündə təhsil alıb. 1980-ci illərdən bu günə qədər dini (imani), elmi və siyasi mövzularda xeyli əsər yazıb. Bununla yanaşı, müəllifin təkamülçülərin (darvinistlərin) saxtakarlığını, onların iddialarının heç bir elmi həqiqətə əsaslanmadığını göstərən, habelə darvinizmin qanlı ideologiyalarla şübhəli əlaqələrini üzə çıxaran bir çox mühüm əsərləri var.

Harun Yəhyanın əsərləri təxminən 30000 şəkildən ibarət olan cəmi 45000 səhifəlik külliyyatdır və bu külliyyat 60 müxtəlif dilə tərcümə edilmişdir.

Müəllifin bu imzası inkarçı düşüncəyə qarşı mübarizə aparan iki peyğəmbərin xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq seçilib: onları yad etmək məqsədilə Harun və Yəhya adlarından istifadə edilib. Rəsulullahın möhürünün müəllif tərəfindən kitabların üz qabığına vurulmasının simvolik mənası isə onların içindəkilərlə bağlıdır. Bu möhür Qurani-Kərimin Allahın sonuncu Kitabı və sonuncu sözü, Peyğəmbərimizin isə peyğəmbərlərin sonuncusu olmasının rəmzidir. Müəllif bütün yazılarında Qurani və Rəsulullahın sünnesini rəhbər tutur. Bununla da inkarçı düşüncə sistemlərinin bütün əsas iddialarını bir-bir puça çıxarmağı və dinə qarşı yönələn etirazları tamamilə susduracaq sonuncu sözü söyləməyi hədəf seçir. Çox böyük hikmət və kamal sahibi olan Rəsulullahın möhürü bu sonuncu sözü söyləmək niyyətinə bir dua kimi istifadə edilib.

Müəllifin əsərlərindəki əsas məqsəd Qurani bütün dünyada təbliğ etmək, bununla insanları Allaha mövcudluğu, təkliyi və axirət kimi əsas iman məsələləri barədə dərinlən düşünməyə sövq etmək, inkarçı sistemlərin çürük əsaslarını və batil tətbiqlərini hər kəsə göstərməkdir.

Harun Yəhyanın əsərləri Böyük Britaniyadan İndoneziyaya, Hindistandan ABŞ-a, Polşadan Bosniya-Hersqovinyaya, İspaniyadan Braziliyaya, Malayziyadan

İtaliyaya, Fransadan Bolqarıstana və MDB ölkələrinə qədər dünyanın əksər ölkələrində maraqla qarşılanır və oxunur. İngilis, fransız, alman, italyan, ispan, portuqal, urdu, ərəb, alban, rus, boşnak, uyuğur, İndoneziya, malay, benqal, sırp, bolqar, yapon, Çin, Azərbaycan, Kişvahili (Tanzaniyada istifadə edilir), Hausa (Afrikada danışılır), Dhivelhi (Mavritaniyada danışılır), Danimarka, İsveç kimi dillərə tərcümə edilən bu əsərlər geniş oxucu kütləsi tərəfindən maraqla izlənilir.

Dünyanın dörd bir tərəfində böyük rezonans doğuran bu diqqətəlayiq əsərlər insanların çoxunun iman gətirməsinə, əksər adamların da öz imanını kamilləşdirməsinə səbəb olur. Bu kitabları oxuyan və incələyən hər kəs onlardakı hikməti, habelə yığcam, dolğun, asan başa düşülən səmimi üslubu, həyatı həqiqətlərin elmi-məntiqi izahını dərhal görür. Bu əsərlər hər bir kəsə tez bir zamanda təsir etmək, tam nəticə vermək, etirazlara yer qoymamaq və dəlillərin elmiliyi kimi xüsususiyətlərə malikdir. Bu əsərləri oxuyan və onların üzərində ciddi düşüncə adamların materialist fəlsəfəni, ateizmi, başqa batil fikir və fəlsəfələri müdafiə etməsi daha əsla mümkün deyil. Bəziləri müdafiə etsələr belə bunu yalnız inadkarlıq üzündən edəcəklər, çünki onların fikirlərinin əsasları çürükdür.

Dövrümüzdəki bütün inkarçı cərəyanlar Harun Yəhyanın külliyyatında elmi düşüncə nöqteyi-nəzərindən məğlub ediləblər. Şübhə yoxdur ki, bu xüsususiyətlər Quranın hikmətindən və onun ifadə etdiyi fikirlərin gözəlliklərindən qaynaqlanır.

Müəllifin özü isə bu əsərlərinə görə lovğalanmır, əksinə, Allahın hidayətinə vasitəçi olmağa niyyət edir. Bundan başqa, bu əsərlər nəşr edilərkən heç bir maddi qazanc güdülmür.

Bu həqiqətlər nəzərə alınmalıdır. O zaman məlum olar ki, insanları onlara görmədiyini görməkdə kömək edən, onların hidayətə gəlməsinə səbəb olan belə əsərlərin oxunmasına həvəsləndirməyin özü də çox mühim xidmətdir. Bu dəyərlı əsərləri tanımaq əvəzinə insanların zehni qarırdıran, fikirlərinin qarışmasına səbəb olan, şübhə və tərəddüdləri aradan qaldırmağa, imanı xilas etməyə bir təsiri olmadığı təcrübədən keçirilən kitabları yaymaq yalnız və yalnız əmək və vaxt itkisi demək olacaq. İmanı xilas etməkdən daha çox müəllifin ədəbi gücünü göstərməyə yönəlmiş kitablarda bu təsirin olmayacağı aydındır. Bu mövzu ilə bağlı şübhəsi olanlar varsa, onlar Harun Yəhyanın əsərlərinin yeganə məqsədinin dinsizliyi aradan qaldırmaqdan və Quran əxlaqını yaymaqdan ibarət olduğunu, bu xidmətdəki təsir gücünün, müvəffəqiyyət və səmimiyyətin aydın göründüyünü oxucuların ümumi qənaətindən anlaya bilərlər. Bunu qəti şəkildə yəqinləşdirmək və anlamaq lazımdır ki, dünyadakı zülm və iğtişaşların, müsəlmanların çəkdiyi əziyyətlərin əsas səbəbi dinsizliyin ideya hakimiyyətidir.

Bunlardan qurtulmağın yolu isə dinsizliyin ideya cəhətdən məğlub edilməsi, imanı həqiqətlərin ortaya çıxarılması və Quran əxlaqının insanların dərk edib mənimsəyə biləcəyi şəkildə çatdırılmasıdır. Dünyanı hər gün də lə çox zülmə, iğtişaş və fəsadlara məruz qoymaq istəyənlərin niyyətini nəzərə alsaq bəlli olar ki, bu xidmətin mümkün qədər sürətli və təsirli şəkildə yerinə yetirilməsi çox vacibdir. Əks təqdirdə çox gec ola bilər. Bu əhəmiyyətli xidmətdə çox böyük bir vəzifəni öz üzərinə götürmüş Harun Yəhyanın külliyyatı Allahın icazəsi ilə XXI əsrdə insanları Quranda bildirilən əmin-amanlığa və barışa, doğruluq və ədalətə, gözəllik və xoşbəxtliyə aparmaqda bir vasitə olacaq.

OXUCUYA

- Bu kitabda və digər çalışmalarımda təkamül nəzəriyyəsinin özünü doğrultmamasına və puç olmasına aid fikirlərə geniş yer ayırmağımızın əsas səbəbi adıçəkilən nəzəriyyənin əslində din əleyhinə düşüncə və təlimlərdən ibarət olmasıdır. Yaradılışı və bilavasitə Allahın varlığını inkar edən darvinizm 150 ildir ki, bir çox insanların öz imanını itirməsinə və ya şübhəyə düşməsinə səbəb olur. Buna görə də bu nəzəriyyənin aldadıcı olduğunu sübuta yetirmək və diqqətə çatdırmaq çox mühüm imani vəzifədir. Bunu insanlara çatdırmaq isə daha vacibdir.
- Bəzi oxucularımızın bəlkə də təkə bir kitabımızı oxumağa fürsəti olacaq. Buna görə də hər bir kitabımızda bu mövzuya qısa da olsa yer ayırmağı məqsəduyğun bilirik.
- Nəzərə çatdırılması lazım olan digər bir məsələ də bu kitabların içindəkilərlə əlaqədardır. Yazıcının bütün kitablarında imani mövzular Quran ayələri işığında izah olunur, insanlar Allahın ayələrini öyrənməyə və onlara uyğun yaşamağa dəvət edirlər. Allahın ayələri ilə bağlı bütün məsələlər isə oxucunun şüurunda heç bir şübhə və ya sual yaratmayacaq şəkildə açıqlanır.
- Bu izahatda istifadə edilən səmimi, sadə və axıcı üslub kitabların 7 yaşdan 70 yaşa qədər hər kəs tərəfindən rahat başa düşülməsini təmin edir. Belə təsirli və dəlil-sübutlu izahat sayəsində kitablar birnəfəsə oxunur. Hətta dini rədd etmək fikrində qəti olanlar da bu kitablarda göstərilən həqiqətlərdən təsirlənir və deyilənlərin doğru olduğunu inkar edə bilmir. Bu kitabı və müəllifin digər əsərlərini həm təklikdə, həm də qarşılıqlı söhbət, polemika şəraitində rahat oxumaq mümkündür. Bu kitablardan istifadə etmək istəyən bir qrup oxucunun onları birlikdə oxuması mövzu ilə bağlı fikir və təcrübəsini də bir-biri ilə bölüşməsi səbəbindən yararlı olacaq.
- Bununla belə sadəcə olaraq Allah rızası üçün yazılan bu kitabların tanınmasına və oxunmasına kömək etmək də böyük xidmətdir. Çünki müəllifin bütün kitablarında oxucuya müsbət təsir bağışlayan məsələləri sübut etmək üsulu çox güclüdür. Həmçinin dini izah etmək istəyənlərin əlindəki ən təsirli üsullardan biri də bu kitabları hamının oxumasını təşviq etmək, buna çalışmaqdır.
- Müəllifin digər əsərlərinin üz qabığının şəkillərinin kitabların son hissəsinə əlavə edilməsinin də mühüm səbəbləri var. Kitabı əlinə alan hər bir adam yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusiyyətləri özündə toplayan və oxumaqdan xoşlandığını ümid etdiyimiz bu kitabla eyni xüsusiyyətlərə malik olan çoxlu əsərlərin olduğunu görəcək. Eyni zamanda həm dini, həm də siyasi mövzularda istifadə edəcəyi mənbələrin mövcudluğuna şahid olacaq.
- Başqa kitablarda rast gəldiyimiz şəxsi fikirlərə, müəllif qənaətlərinə, şübhəli mənbələrə əsaslanan izahlara, müqəddəslərə qarşı lazım olan ədəb və hörmətə diqqət yetirməyən üslublara, ümitsizliyə aparan şübhəli yazılara və digər çatışmazlıqlara bu əsərlərdə rast gələ bilməzsiniz.

İÇİNDƏKİLƏR

GİRİŞ8

BİRİNCİ KİTAB:

DİN ELMƏ TƏKAN VERİR14

DİN ELMİN DOĞRU İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİ

TƏMİN EDİR22

DİN İLƏ ELM DAİM BİR-BİRİNƏ

UYĞUNLUQ TƏŞKİL EDİR.....72

QURANIN ELMİ MÖCÜZƏLƏRİ.....88

İKİNCİ KİTAB:

İMAN GƏTİRMİŞ ELM ADAMLARI.....122

KEÇMİŞDƏ YAŞAMIŞ İMAN GƏTİRƏN

ELM ADAMLARI.....125

KEÇMİŞDƏ YAŞAMIŞ DİGƏR İMANLI

ELM ADAMLARI.....153

DÖVRÜMÜZÜN İMANLI ELM ADAMLARI.....158

MÜSƏLMAN ELM ADAMLARI186

DÖVRÜMÜZÜN DİGƏR İMANLI ELM ADAMLARI.....224

NƏTİCƏ229

GİRİŞ

Quranda insanlar göylərin, yerin, dağların, ulduzların, bitkilərin, toxumların, heyvanların, gecə ilə gündüzün əmələ gəlməsi, öz doğuluşu, yağışın və yaradılmış daha bir çox məxluq haqqında düşünməyə və bu yaradılanları tədqiq etməyə dəvət edilir. Bunları nəzərdən keçirən insan isə bütün varlıqlarda Allahın yaratma sənətini görəcək, beləliklə, özünü və bütün kainatı yoxdan yaradan Rəbbimizi tanıyacaq.

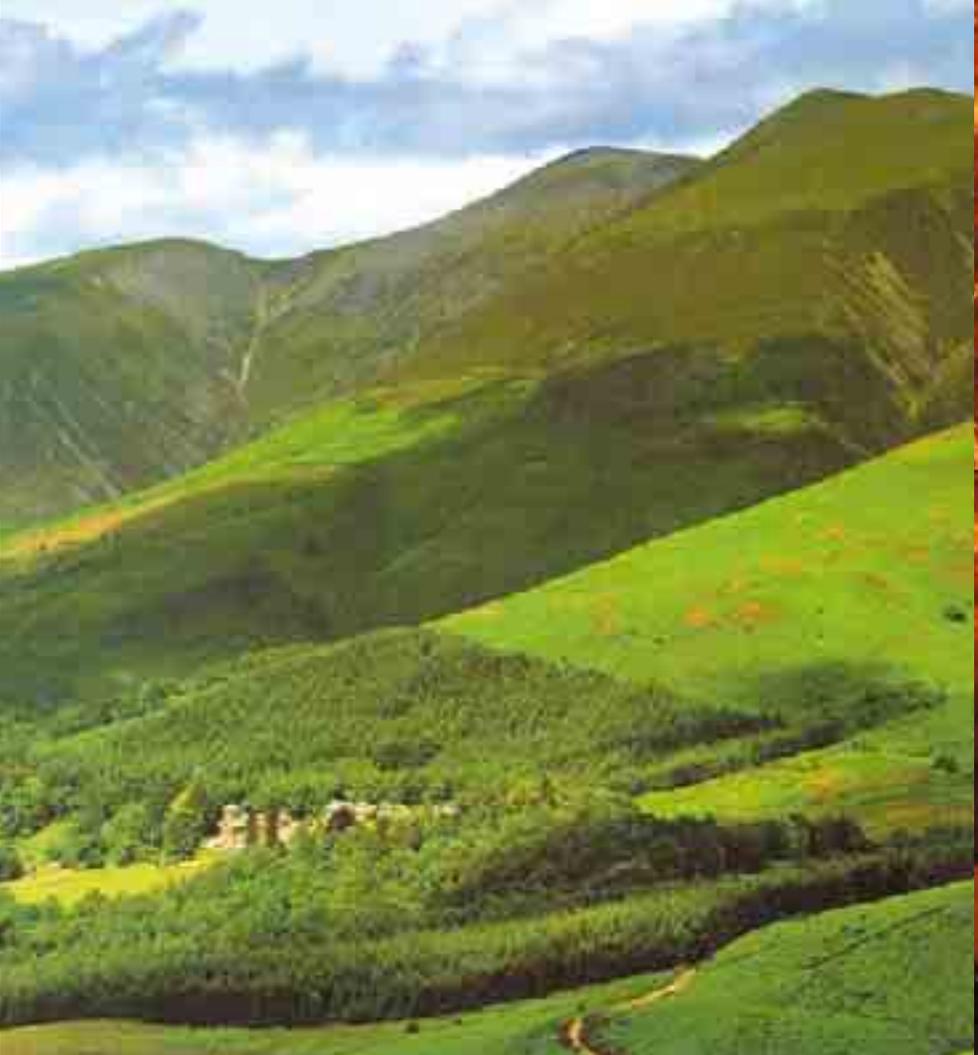
Kainatı və içindəki bütün varlıqları tədqiq etməyin və Allahın yaratma sənətini kəşf edərək insanlara açıqlamağın yollarından biri isə «elmdir». Dolayısı ilə **din, elmi Allahın yaratma sənətindəki detallara yetişməkdə bir yol kimi qəbul edir və bu səbəbdən elmə həvəsləndirir.**

Din elmi araşdırmalara təşviq etdiyi kimi İslam dinindəki həqiqətlərə əsaslanaraq istiqamətləndirilən elmi araşdırmalar da çox sürətli və dəqiq nəticələr verir. Çünki din kainatın və canlı həyatın necə əmələ gəlməsi ilə bağlı suala ən doğru və ən dəqiq cavabı verir. Dolayısı ilə, doğru nöqtədən başlayaraq aparılan araşdırmalar kainatın və canlıların əmələ gəlməsinə aid sirləri ən qısa zamanda ən az əmək və enerji sərf edərək aşkara çıxaracaqdır. XX əsrin ən böyük alimlərindən biri olduğu qəbul edilən Albert Eynşteynin də dediyi kimi “dinsiz elm şikəstdir”, yəni dinin yol göstərmədiyi elm irəliləyə bilməz, dəqiq nəticələr əldə etməsi çox vaxt alar və hətta çox vaxt nəticə əldə etmək mümkün olmaz.

Bu həqiqəti görə bilməyən materialist ideologiyaya malik elm adamları tərəfindən aparılan elmi çalışmaların isə xüsusilə son iki əsr-

dir insanlara nə qədər vaxt israf etdirdiyi, bu yolda aparılan çalışmaları böyük hissəsinin hədəf olduğu və sərf edilən trilyonlarla vəsaitin necə havaya sovrulduğu göz qabağındadır.

Elə buna görə də, insanların qəti şəkildə bilmələri vacib olan bir həqiqət vardır. Elm ancaq Allahın sonsuz qüdrətini, kainatdakı yaradılış dəlillərini araşdırmaq məqsədini güdür və bu məqsəd üçün çalışarsa, doğru nəticələr əldə edə bilər. Yolu düzgün müəyyən edilsə, yəni doğru istiqamətləndirilsə, elmin əsl məqsədinə ən qısa müddətdə çatması təmin edilə bilər.

AĞILLI DİZAYN, YƏNİ YARADILIŞ

Allahın yaratmaq üçün dizayn etməyə, yəni planlaşdıraraq yaratmağa ehtiyacı yoxdur.

Kitabın müxtəlif səhifələrində istifadə edilən “planlaşdırma” sözünün düzgün başa düşülməsi vacibdir. Allahın qüsursuz nizam-intizam qurması Rəbbimizin əvvəl planlaşdırdığı, sonra isə yaratdığı mənasına gəlmir. Bilmək lazımdır ki, yerlərin və göylərin Rəbbi olan Allahın yaratmaq üçün hər hansı bir “planlaşdırma” aparmağa ehtiyacı yoxdur. Allahın dizayn etməsi və yaratması eyni anda olur. Allah bu cür əksikliklərdən uzaqdır.

Allahın bir şeyin və ya bir işin olmasını dilədikdə onun olması üçün yalnız “Ol!” deməyi kifayətdir. Ayələrdə belə buyrulur:

«Bir şeyi istədiyi zaman buyuruğu ona ancaq: “Ol!” deməkdir. O da dərhal olur» («Yasin» surəsi, 82)

«Göyləri və yeri yaradan Odur. Bir işin yaranmasını istədiyi zaman, ona yalnız: “Ol!” deyər, o da dərhal olur» («Bəqərə» surəsi, 117).

BİRİNCİ KİTAB

DİN ELMƏ TƏKAN VERİR

İslam dini ağıl və vicdan dinidir. İnsan ağılı ilə Allahın bildirdiyi həqiqətləri görür və vicdanını istifadə edərək gördüklərindən nəticə çıxarır. Məsələn, ağıl və vicdan sahibi olan bir insan heç bir məlumatı olmasa da, məhdud biliyə malik olmasına baxmayaraq, kainatdakı hər hansı bir varlığın xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirərək onu üstün bir Ağıl, Elm və Güc sahibinin yaratdığını anlar. Dünyada həyatın meydana gəlməsi üçün vacib olan minlərlə şərtədən bir neçəsini görməsi də Yerin insanların yaşaya bilməsi üçün xüsusi yaradılmış planet olduğunu başa düşməsinə kifayət edir. Ağıl və vicdan sahibi olan bu insan dünyanın təsadüfən əmələ gəldiyi iddiasının məntiqsiz olduğunu asanlıqla anlar. Qısaca desək, ağılını və vicdanını istifadə edərək düşünən hər insan Allahın varlığının dəlillərini aşkar şəkildə görə bilər. Allah bu insanlar haqqında bir ayədə belə xəbər verir:

«O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünərlər: “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan! Sən pak və müqəddəsən! Bizi cəhənnəm odunun əzabından qoru!” («Ali-İmran» surəsi, 191)

Bu səbəbdən Allah Quranda insanları onları əhatə edən yaradılış dəlilləri üzərində düşünməyə və tədqiq etməyə çağırır. Bütün kainatda mövcud olan sistemləri, canlı və cansız varlıqları nəzərdən keçirən, gördükləri üzərində düşünən və araşdıran hər insan Allahın üstün ağılını, elmini və sonsuz gücünü tanımağa başlayacaqdır. Allahın insanları üzərində düşünməyə çağırdığı mövzulardan bəziləri ayələrdə belə bildirilir:

«Məgər onlar başlarının üstündəki göyə baxıb onu necə yaratdığımızı, necə bəzədiyimizi və orada heç bir yarıq olmadığını görmürlərmi?! Eləcə də yeri necə döşədiyimizi, orada möhkəm duran dağlar yaratdığımızı, hər cür gözəl növdən (meyvə) yetişdirdiyimizi görmürlərmi?! Bütün bunları Rəbbinə tərəf dönüb qayıdan hər bir bəndə üçün ibrət dərsi və öyüd-nəsihət olsun deyər eddik. Biz göydən bərəkətli su endirdik, sonra onunla həm bağlar və biçilən taxıl dənələri,

Düşünən, ağıl və vicdan sahibi hər insan üçün kainatda ali bir Yaradan olan Allahın mövcudluğunun dəlilləri aydın görünür.

həm də tumurcuqları bir-birinin üstünə düzölmüş, hündür xurma ağacları yetişdirdik» («Qaf» surəsi, 6-10)

«Yeddi göyü qat-qat yaradan da Odur. Sən Rəhmanın yaratdığında heç bir uyğunsuzluq görməzsən. Bir gözünü qaldırıb bax, heç orada bir yarıq görə bilərsənmi?!» («Mülk» surəsi, 3)

«Elə isə insan nədən yaradıldığına bir baxsın!» («Tariq» surəsi, 5)

«Məgər dəvəyə baxmırlar ki, necə yaradılmışdır? Göyə baxmırlar ki, necə ucaldılmışdır? Dağlara baxmırlar ki, necə dikəldilmişdir?» («Ğaşıyə» surəsi, 17-20)

Yuxarıdakı ayələrdən də göründüyü kimi, Allah insanları göy üzü, yağış, bitkilər, heyvanlar, doğuluş, coğrafi xüsusiyyətlər kimi mövzularda araşdırma aparmağa və tədqiq etməyə çağırır. Bütün bu varlıqla-

**«O, göyləri və yeri
yoxdan yaradandır»
 («Şura» surəsi, 11).**

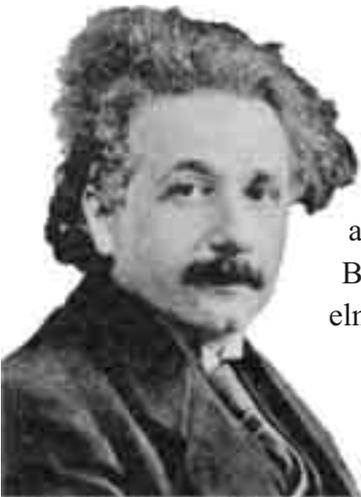
rı tədqiq etməyin və araşdırmağın yollarından biri isə, əvvəldə də bildirdiyimiz kimi, elmdir. Elmi araşdırmalar nəticəsində əldə edilən məlumatlar insanlara yaradılışın sirlərini, Allahın sonsuz elmini, aqlını və gücünü tanıdılar. Tarix boyu bəşəriyyətə böyük xidmətlər göstərən elm adamlarının əksəriyyətinin Allaha inanan dindar kəslər olmasının səbəbi də budur; **elmin Allahın qüdrətini təqdir etməyin bir yolu olması...**

Allaha inam elm adamlarına böyük bir şövq və həyəcan verir

Yuxarıda da bəhs etdiyimiz kimi, din elmə həvəsləndirir, elmlə məşğul olan ağıl və vicdan sahibləri Allahın varlığının dəlillərinə çox yaxından şahid olduqları üçün eyni zamanda güclü bir imana da malik olurlar. Çünki bu insanlar hər tədqiqatda, hər yeni kəşfdə Allahın yaratdığı mükəmməl bir sistem, qüsursuz bir detal ilə qarşılaşırlar.

Məsələn, gözü tədqiq edən bir elm adamı tək-cə insan gözündəki kompleks sistemi görərək, bunun əsla təsadüflərlə, mərhələli şəkildə meydana gələ bilməyəcəyini anlayar. Bir az da nəzərdən keçirəndə gözü təşkil edən hər detailın möcüzəvi bir yaradılışa malik olduğuna şahid olar. Gözün bir-birinə uyğun onlarla ayrı-ayrı hissədən ibarət olduğunu görər və onu yaratmış Allaha olan heyranlığı qat-qat artır.

Eyni şəkildə kainatı tədqiq edən bir elm adamı özünü bir anda minlərlə möcüzəvi tarazlıqla qarşı-qarşıya görər.

Hüdudlarını müəyyən etməyin mümkün olmadığı ucsuz-bucaqsız fəzada yerləşən milyardlarla qalaktika və bu qalaktikalardakı milyardlarla ulduzun böyük ahəng içində mövcud olması ona böyük araşdırma şövqü verir.

Bunların nəticəsində iman sahibi bir insan elmi araşdırmalar aparmaq və kainatın sirlərini öyrənmək üçün son dərəcə istəklili və qərarlı olur. Dövrümüzün ən böyük dühası kimi qəbul edilən Albert Eynşteyn bir yazısında iman gətirən

elm adamlarının dindən aldıkları bu həvəsləndirici gücü belə bildirmişdir:

“Kainatla bağlı dini hissini elmi araşdırmaların ən güclü və ən köklü səbəbi olduğu qənaətindəyəm. Şübhəsiz ki, bu hissi elmi təfəkkürü ilə ilk olaraq birləşdirənlər ən qiymətli şəkildə duyublar. Kainatın quruluşunu elmi və ağıllı şəkildə anlamaq insana ən dərin iman duyğusu verir. İllərlə fasilədən sonra qavradıqları kainat anlayışı Kepler və Nyutona bu cür dərin duyğular vermişdir. Elmi araşdırmaların yalnız praktiki sahəsi ilə kifayətlənənlər bu mövzuda hər zaman hər yerdə yanlış açıqlamalar vermişlər. Lakin bu duyğu və ilham həyatlarını tamamilə elmi araşdırmalara həsr etmiş insanların qəlblərinə dolar və məhz bu cür insanlar min bir çətinliyə baxmayaraq araşdırmalarına davam edərlər. Onlar bu qiyməti din duyğusundan alırlar. Bir müasirimiz çox doğru olaraq belə demişdir: Bizim materialist dövrümüzdə ən dərin din hissini pozitiv elm yolunu ilk araşdırənlər duyublar.”¹

İohan Kepler **Yaradanın əsərlərindəki ləzzəti almaq** üçün elmlə maraqlandığını, tarixin ən böyük elm adamlarından biri sayılan İsaak Nyuton isə elmi araşdırmalar aparmasının səbəbinin Allahı tapıb tanımaq istəyi olduğunu söyləmişdir.

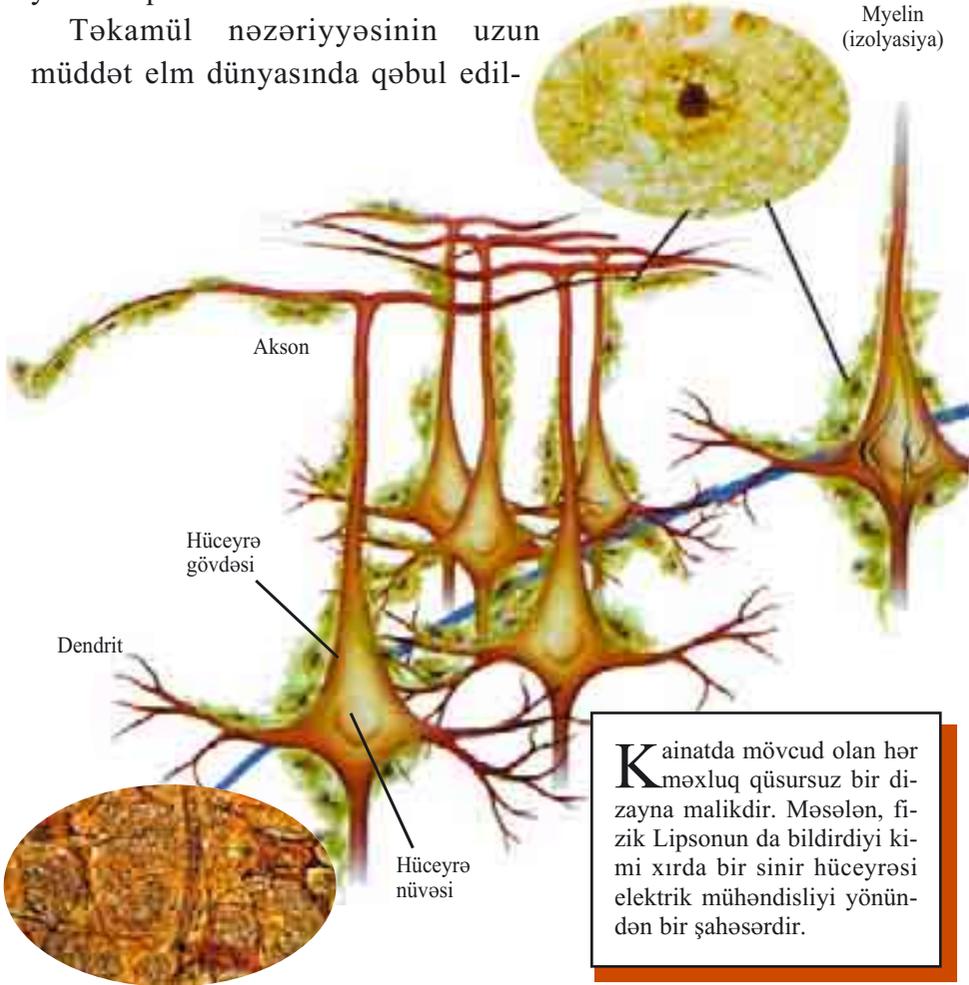
Bu sözlər dünya tarixinin ən tanınmış elm adamlarından sadəcə bir neçəsinə aiddir. Bu adamlar və sonrakı bölmələrdə nəzərdən keçirəcəyimiz onlar kimi daha yüzlərlə elm adamı kainatı tədqiq edərək, Allahın varlığına iman gətirən, Allahın ehtişamla yaratdığı qanunlardan və hadisələrdən təsirlənərək daha çox şey kəşf etmək istəyən şəxslərdir.

Göründüyü kimi, Allahın kainatı necə yaratdığını görmək istəyi tarixdə bir çox elm adamlarının ən böyük motivasiya mənbəyi olmuşdur. Çünki kainatın və canlıların yaradıldıqlarını qavrayan bir insan eyni zamanda bu yaradılışda bir məqsəd olduğunu da anlayır. Məqsəd isə təbii ki, mənə əmələ gətirir. Bu mənəni qavraya bilmək, dəlillərini tapmaq, detallarını tədqiq etmək istəyi elmi çalışmalara böyük bir güc qazandırır. Eyni zamanda əgər kainatın və canlıların yaradıldığı həqiqi-

qəti inkar edilsə, bu mənə da ortadan qalxacaqdır. Məsələn, materialist fəlsəfəyə və darvinizmə inanan bir elm adamı kainatda heç bir məqsəd olmadığını, hər şeyin boş təsadüflərin məhsulu olduğunu zənn edəcəkdir. Bu halda kainatı və canlıları araşdırmağın da həqiqi mənası qalmaz. Eynşteyn bu həqiqəti **“din duyğusu itərsə, elm ilhamı olmayan bir təcürbəyə dönər”**² - kimi ifadə etmişdir.

Bu halda bir elm adamının hədəfə alacağı yeganə məqsəd etdiyi bir kəşflə məşhurlaşmaq, tarixə düşmək və ya çox pul qazanmaqdır. Bu hədəflər isə onu səmimiyyətdən və elmi dürüstlükdən ayıra bilər. Məsələn, elmi kəşflərə əsaslanaraq gəldiyi bir nəticənin elm dünyasında hakim olan görüşə zidd olduğuna görə ad-sanını itirmək, qınanmaq, alçaldılmaq kimi təşvişlərə düşərək, onu gizlətmək məcburiyyətində qalar.

Təkamül nəzəriyyəsinin uzun müddət elm dünyasında qəbul edil-

Kainatda mövcud olan hər məxluq qüsursuz bir dizayna malikdir. Məsələn, fizik Lipsonun da bildirdiyi kimi xırda bir sinir hüceyrəsi elektrik mühəndisliyi yönündən bir şahəsərdir.

məsi bu səmimiyyətsizliyin bir nümunəsidir. Əslində elmi faktlarla qarşılaşan bir çox elm adamları təkamül nəzəriyyəsinin həyatı açıqlamaqda aciz olduğunu görür, anlayır lakin sırf təzyiqlərə məruz qalmaq səbəbindən bunu dilə gətirmirlər. İngilis fiziki H. S. Lipson bu barədə belə deyir:

*«Canlılar haqqında Darvinin bildiyindən çox artığını bilirik. Məsələn, sinirlərin necə fəaliyyət göstərdiyini bilirik və mənəcə, hər sinir elektrik mühəndisliyi baxımından bir şah əsəridir. Bizim orqanizmində bunlar milyardlardır... **Bu halda mənim ağılma gələn kəlmə “dizayn”dır. Amma bioloq məsləkdaşlarımla bu kəlmədən heç xoşu gəlmir.**»³*

Yaradılışı ifadə edən “dizayn” kəlməsinin sırf bu kəlməni xoşlamadıqları üçün elmi ədəbiyyatdan çıxarılmasını istəyirlər, çoxlu sayda elm adamları da bu ehkamçı dünyagörüşünə boyun əyirlər. Lipson bu həqiqəti belə açıqlayır:

«Əslində təkamül bir növ “elmi din” halına düşmüşdür; demək olar ki, bütün elm adamları bunu qəbul etmiş və bir çoxu onunla uyğun gəlməsi üçün müşahidələrini təhrif etməyə belə hazırdırlar».⁴

Bu ziddiyyətli vəziyyət XIX əsrin ortalarından etibarən elm dünyasına hakim olmağa başlayan “dinsiz elm” aldanışının bir nəticəsidir. Eynşteynin bildirdiyi kimi, “dinsiz elm şikəstdir”⁵. Buna görə də bu aldanış həm elm dünyasını yanlış hədəflərə yönəltdi, həm də bu hədəflərin yanlışlığını görmələrinə baxmayaraq, laqeyd qalan elm adamlarını ortaya çıxarmışdır. Bu iki təsirdən birincisini sonrakı səhifələrdə ətraflı nəzərdən keçirəcəyik.

İman Gətirən Elm Adamlarının Xidmət Şövkü

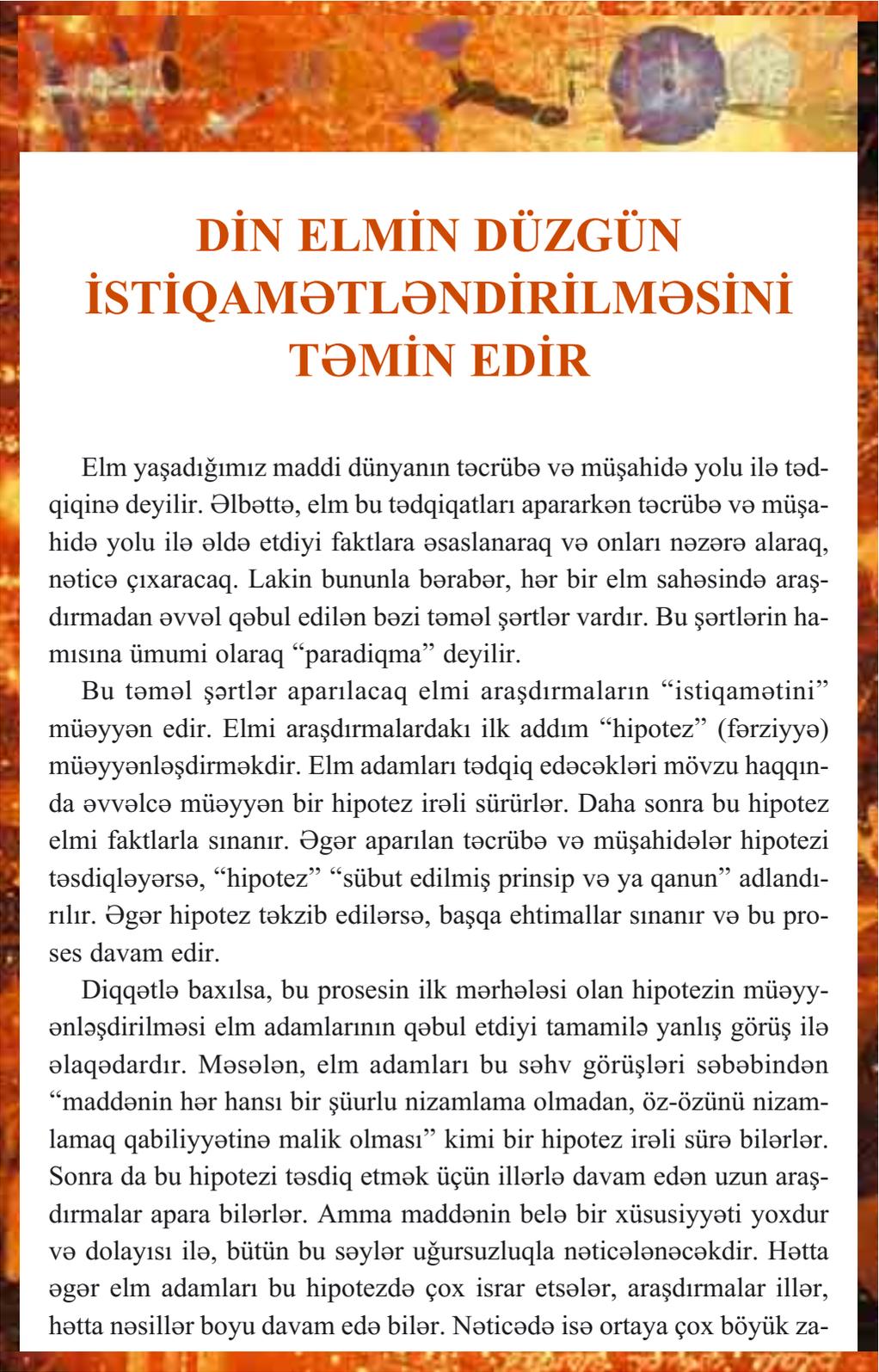
Allahın varlığına və böyüklüyünə iman gətirmiş elm adamlarının dünyaya aid məqam, mövqe, şöhrət və ya pul kimi həvəsləri olmadığı üçün elmi araşdırmalarda göstərdikləri cəhdləri də son dərəcə səmimi olur. Bu insanlar bilirlər ki, kainatla bağlı kəşf etdikləri hər sirr bütün insanlara Allahı tanıdacaq, insanlara Allahın sonsuz gücünü və elmmini

göstərəcəkdir. İnsanlara Allahın varlığını anlatmaq, yaradılış gerçəyini tanıtmmaq iman gətirən bir insan üçün, şübhəsiz, vacib bir ibadətdir.

Elə bu səmimi düşüncələrə sahib olan imanlı elm adamları bütün həyatları boyu böyük bir şövqlə kainatdakı qanunları, təbiətdəki möcüzəvi sistemləri, canlılardakı qüsursuz mexanizmləri, ağıllı davranışları kəşf etmək üçün vacib çalışmaları edirlər. Etdikləri çalışmalardan da son dərəcə faydalı nəticələr alar, böyük irəliləyişlər əldə edirlər. Bu yolda çətinliklərlə qarşılaşmaq onları geri çəkilməyə vadar etməz və ya insanlardan bir qarşılıq görməsələr də, həvəslərini itirməzlər. Çünki onlar etdikləri ilə məhz Allahın razılığını qazanmaq məqsədi güdürlər.

Elmin dindən uzaq qalmaqla inkişaf edəcəyini zənn edənlər isə, şübhəsiz, çox yanılırlar. Hər şeydən əvvəl Allaha iman gətirməyən kəslər iman verdiyi mənəvi şövqü yaşaya bilməzlər. Bəlkə əvvəldə böyük bir həyəcanla başladıkları elmi araşdırmalar bir müddət sonra onlara adi və monoton hadisələr kimi görünməyə başlayacaq. Bu cür düşünən insanların həyatdakı məqsədləri qısa zamanda ərzində dünya həyatına bağlı mənfəətləri əldə etməkdən ibarətdir. Buna görə də bu insanlar pul, mövqe, şöhrət, etibar kimi dünyəvi həvəslər naminə çalışmaları aparırlar. Məsələn, bu şəkildə düşünən və universitetdə karyera qurmaq istəyən bir elm adamı ancaq özünü daha üstün bir mövqeyə çıxaracaq sahələrdə çalışmaları aparar. İnsanlara fayda verə biləcəyini düşündüyü bir məsələ olsa belə, öz mənfəəti baxımından heç nə qazanmayacağı bir sahədə araşdırma aparmaz. Qarşısına araşdırma aparacağı iki mövzu çıxarsa, bu ikisi arasında hansının ona daha çox maddi gəlir, etibar və mövqe qazandıracağını götür-qoy edər və digərinin insanlar üçün daha faydalı bir nəticəyə gətirib çıxaracağını bilsə belə, o mövzudan uzaqlaşacaqdır. Qıyası, bu cür insanlar onlara mənfəət verməyən insanlara fayda verməyə, onlara xidmət etməyə çalışmazlar. Mənfəət əldə etmək məsələsi ortadan qalxarsa, onların çalışmaları üçün əzmləri də yox olar.

Allaha iman edən bir insanın yaşadığı şövq və həyəcan hissi isə sadəcə elm sahəsində deyil, incəsənət, mədəniyyət kimi daha bir çox fəaliyyət sahələrində insanlara geniş imkanlar açar və əsla tükənmədən, hətta daha da artaraq davam edər.

DİN ELMİN DÜZGÜN İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİ TƏMİN EDİR

Elm yaşadığımız maddi dünyanın təcrübə və müşahidə yolu ilə tədqiqinə deyilir. Əlbəttə, elm bu tədqiqatları apararkən təcrübə və müşahidə yolu ilə əldə etdiyi faktlara əsaslanaraq və onları nəzərə alaraq, nəticə çıxaracaq. Lakin bununla bərabər, hər bir elm sahəsində araşdırmadan əvvəl qəbul edilən bəzi təməl şərtlər vardır. Bu şərtlərin hamısına ümumi olaraq “paradiqma” deyilir.

Bu təməl şərtlər aparılacaq elmi araşdırmaların “istiqaətini” müəyyən edir. Elmi araşdırmalardakı ilk addım “hipotez” (fərziyyə) müəyyənləşdirməkdir. Elm adamları tədqiq edəcəkləri mövzu haqqında əvvəlcə müəyyən bir hipotez irəli sürürlər. Daha sonra bu hipotez elmi faktlarla sınıdır. Əgər aparılan təcrübə və müşahidələr hipotezi təsdiqləyərsə, “hipotez” “sübut edilmiş prinsip və ya qanun” adlandırılır. Əgər hipotez təkzib edilərsə, başqa ehtimallar sınıdır və bu proses davam edir.

Diqqətlə baxılsa, bu prosesin ilk mərhələsi olan hipotezin müəyyənləşdirilməsi elm adamlarının qəbul etdiyi tamamilə yanlış görüş ilə əlaqədardır. Məsələn, elm adamları bu səhv görüşləri səbəbindən “maddənin hər hansı bir şüurlu nizamlama olmadan, öz-özünü nizamlamaq qabiliyyətinə malik olması” kimi bir hipotez irəli sürə bilirlər. Sonra da bu hipotezi təsdiq etmək üçün illərlə davam edən uzun araşdırmalar apara bilirlər. Amma maddənin belə bir xüsusiyyəti yoxdur və dolayısı ilə, bütün bu səylər uğursuzluqla nəticələnəcəkdir. Hətta əgər elm adamları bu hipotezdə çox israr etsələr, araşdırmalar illər, hətta nəsillər boyu davam edə bilər. Nəticədə isə ortaya çox böyük za-

man və imkan itkisi çıxar. Əslində isə başlanğıcda “maddənin hər hansı bir şüurlu nizamlama olmadan öz-özünü nizamlaması mümkün deyil” fikri ilə başlasalar, buna əsaslanan elmi araşdırmalar da çox sürətli və dəqiq şəkildə irəliləyəcəkdir.

Diqqət edilərsə, bu cəhət, yəni hipotezi doğru müəyyən etmək elmi tapıntılardan fərqli bir mənbə tələb edir. Bu mənbəni doğru müəyyənləşdirmək isə çox vacibdir, çünki bir az əvvəl göstərdiyimiz misalda olduğu kimi, mənbənin yanlış müəyyən edilməsi elm dünyasının illər, onilliklər, hətta əsrlərin itirməsinə səbəb ola bilər.

Axtarılan bu mənbə məhz Allahın insanlara çatdırdığı vəhydir. Çünki Allah kainatın və bütün canlıların yaratıcısıdır və dolayısı ilə, bu mövzular haqqındakı ən doğru, mübahisəsiz məlumat Allahdan gələn məlumatdır. Belə ki, Allah Quranda bu mövzular haqqında bizə vacib məlumatlar verir. Bunlardan ən aydın olanlarını belə sıralaya bilərik:

Allah Kainatı yoxdan var etmişdir. Hər şey bir məqsədlə yaradılmışdır. Bu həqiqətin bir nəticəsi olaraq təbiətdə və bütün kainatda təsadüflərin əmələ gətirdiyi bir kaos deyil, **yaradılmış qüsursuz bir nizam mövcuddur.**

Maddi kainatın, xüsusilə də üzərində yaşadığımız Yerin bütün xüsusiyyətləri insan həyatına uyğun şəkildə yaradılmışdır. Ulduzların və planetlərin hərəkətlərində, yer üzünün formalarında, suyun ya da atmosferin xüsusiyyətlərində insanın yaşamasına şərait verən müəyyən bir **məqsəd** vardır.

Bütün canlı növlərini Allah yaratmışdır. Bundan əlavə, bal arıları misalında bildirildiyi kimi, bu canlıların hərəkətləri də Allahdan gələn xüsusi bir ilhamla gerçəkləşir.

Bunlar Allahın Quran vasitəsilə bizə öyrətdiyi mütləq həqiqətlərdir. Bu həqiqətlərə əsaslanan bir elm anlayışı da, heç şübhəsiz, çox böyük uğur əldə edəcək, çox faydalı şəkildə bəşəriyyətə xidmət edəcəkdir. Belə ki, tarixdə bunun aşkar nümunələri vardır. IX – X əsrlərdə müsəlman dünyasında müşahidə olunan elmi tərəqqi məhz elmin yuxarıda sadalanan doğru təməllər üzərində qurulması sayəsində mümkün olmuşdur. Qərbdə də fizika, kimya, astronomiya, biologiya, paleontologiya kimi elm sahələrinin bütün qabaqcıl nümayəndələri Allahın varlığına inanan və Onun yaratdıqlarını tədqiq etmək məqsədi

ilə araşdırma apararı böyük alimlərdir.

Eynşteyn insanların hədəflərini müəyyən edərkən dini həqiqətlərə istinad etməyin vacibliyini belə ifadə etmişdir:

«İnsanın həqiqi hədəfini din müəyyən edir. Ancaq hansı vasitələrə istinad edilməsinin vacibliyi məsələsində elmin də söyləyəcəyi şeylər var. Elm həqiqəti əksiksiz öyrənmək istəyənlər tərəfindən formalaşdırılıb müəyyən çərçivələrə salınır. Lakin yenə də bunun mənbəyində böyük ölçüdə din vardır. Mən dərin bir imana sahib olmayan hər hansı bir elm adamı təsəvvür edə bilmirəm.»⁶

Lakin XIX əsrin ortalarından etibarən elm dünyası bu İlahi təməldən uzaqlaşdırılmış və materialist fəlsəfənin təsiri altına düşmüşdür.

Materializm tarixi antik Yunanıstana qədər uzanan bir düşüncə tərzidir, maddənin mütləq varlığının tərəfindədir və Allahı inkar edir.

Materializm bu iddialarını elm dünyasına mərhələli şəkildə qəbul etdirmiş və XIX əsrin ikinci yarısından etibarən elmi araşdırma-

ların böyük hissəsi bu iddiaları dəstəkləməyə həsr edilmişdir. Bu məqsədlə kainatın sonsuzluqdan bəri mövcud olduğunu fərz edən “sonsuz kainat modeli”, həyatın təsadüflər nəticəsində əmələ gəldiyini irəli sürən Darvinin təkamül nəzəriyyəsi, insan zehninə beyindən ibarət olduğunu irəli sürən Freyding görüşləri və buna bənzər nəzəriyyələr ortaya atılmışdır.

Lakin bu gün geriyyə dönüb baxdığımız zaman materializmin **bu iddialarının elmə sadəcə vaxt itkisi «qazandırdığını»** görürük. Çünki bu iddiaların hər birini isbat etmək üçün on illər boyu bir çox alimlər söy göstərmiş, ancaq ortaya çıxan nəticələr bu iddiaların keçərsiz ol-

duğunu göstərmişdir. Kəşflər eynilə Allahın Quranda xəbər verdiyi kimi kainatın yoxdan yaradıldığını, insan həyatını nəzərə alan bir məqsədə görə nizamladığını, həyatın təsadüflər nəticəsində əmələ gəlməsinin və təkamül keçməsinin mümkünsüz olduğunu sübut etmişdir.

İndi isə bu həqiqətləri sıra ilə nəzərdən keçirək:

Materialistlərin “sonsuz kainat” fikirləri nəticəsində elmin itirdikləri

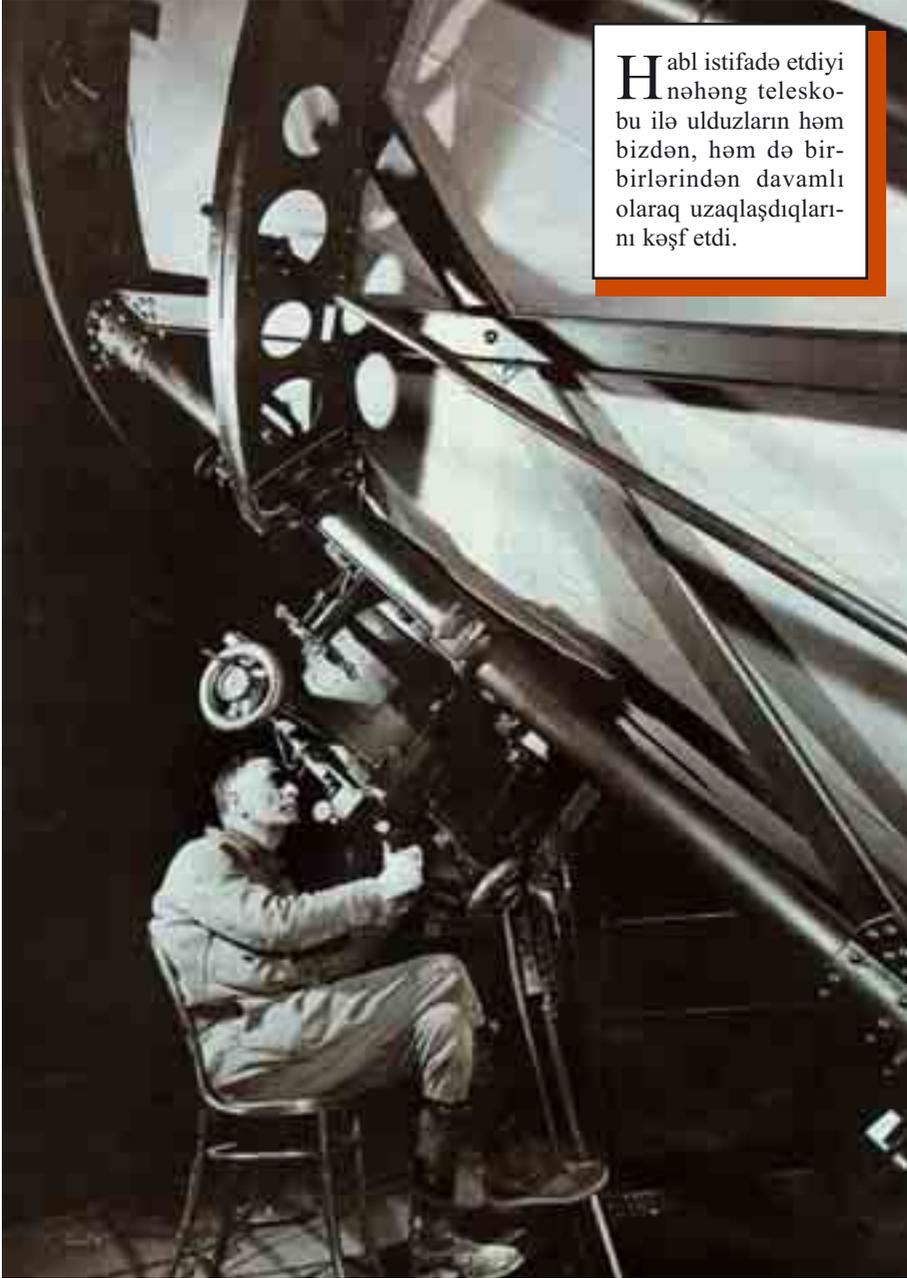
XX əsrin əvvəllərində materialistlərin hakim olduğu elm dünyasında yayılmış görüş kainatın sonsuz ölçülərə sahib olması, sonsuzluqdan bəri mövcud olması və sonsuzluğa qədər də mövcud olacağı şəkildə idi. “Sabit kainat modeli” adı verilən bu inanca görə, kainatın başlanğıcı və sonu yox idi, kainat hədsiz sayda maddələrin tamamı idi. Materialist fəlsəfənin əsasını təşkil edən bu görüş kainatın yaradıldığını da inkar edirdi.

Materializmə inanmış və ya bu fəlsəfənin təsirinə düşmüş çoxlu sayda elm adamları sözügedən “sonsuz kainat” modelini elmi fəaliyyətlərində əsas olaraq götürdülər. Astronomiya və fizika sahələrindəki bütün çalışmalar maddənin sonsuz-

luqdan bəri mövcud olduğu fərziyyəsinə əsaslanırdı. Qısaca desək, bir çox elm adamları uzun illər boyu boş yerə səy göstərmişdilər. Çünki elm çox keçmədən bu əfsanələri məhv edəcəkdi.

Sonsuz kainat modelinin səhv olduğunu gören və buna qarşı elmi alternativ gətirən ilk adam Belçikalı alim **Corc Lematr** oldu. Lematr rus alimi Aleksandr Fredmanın bəzi hesablamala-

Həqiqətdən kənar bir iddianın ardınca gedən elm adamları elmi böyük vaxt itkisinə məruz qoyublar.

Habl istifadə etdiyi nöhəng teleskobu ilə ulduzların həm bizdən, həm də birbirlərindən davamlı olaraq uzaqlaşdıqlarını kəşf etdi.

rına əsaslanaraq, **kainatın əslində bir başlanğıcı olduğunu** və bu başlanğıcdan etibarən **davamlı olaraq genişləndiyi** nəzəriyyəsini irəli sürdü. Bundan başqa, bu başlanğıc anından qalan radiasiyanın müəyyən oluna biləcəyini də bildirdi.

Burada Corc Lematrın eyni zamanda bir din adamı olmasını da

vurğulamaq lazımdır. Lematr “kainatı Allahın yoxdan yaratdığı”na ürəkdən inanırdı. Yəni elmə materialistərdən çox fərqli bir təməldən yanaşırdı.

Sonrakı illər Lematrın inandığı təməlin doğru olduğunu ortaya çıxaracaqdı. İlk dəfə amerikalı astronom Edvin Həbl istifadə etdiyi nəhəng teleskopla ulduzların həm bizdən, həm də bir-birlərindən davamlı surətdə uzaqlaşdıqlarını kəşf etdi. Kainatda hər şey bir-birindən uzaqlaşarsa, bunun göstərdiyi tək bir nəticə vardı: Kainat genişlənməkdə idi, yəni materialistlərin iddia etdikləri kimi hərəkətsiz deyildi.

Kainatın sabit olmadığını əslində Albert Eynşteyn daha əvvəl nəzəri olaraq hesablamışdı. Lakin bu hesablamalar nəticəsində əldə etdiyi faktlar o dövrün sabit kainat modeli ilə uyğun gəlmədiyi üçün bu kəşfinin üzərində dayanmamış və bir kənara qoymuşdu. Eynşteyn sonralar bu hadisəni **“karyerasının ən böyük xətası”** adlandırmışdı.

Kainatın genişlənməsinin göstərdiyi daha bir vacib həqiqəti göstərirdi: kainat genişləndiyi səbəbindən, zaman ərzində geriyə doğru getdikdə kainatın tək bir nöqtədən genişlənməyə başladığı ortaya çıxırdı. Aparılan hesablamalar nəticəsində isə bu tək nöqtənin sıfır həcmə malik olması aydınlaşırdı. Elə kainat da bu nöqtənin partlaması nəticəsində ortaya çıxmışdı. Bu partlayışa **“Big Bang”**, yəni **“Böyük Partlayış”** adı verildi.

Əslində bu partlayan nöqtənin sıfır həcmə malik olması ifadəsi nəzəri olaraq istifadə edilir. Çünki sıfır həcm ifadəsinin qarşılığı **“yoxluq”** deməkdir. Yəni kainat yoxluqdan yaranmışdır. Ən doğru şəkildə ifadə etsək, **“yoxdan yaradılmışdır”**.

«Big Bang» nəzəriyyəsi yoxdan yaradılma həqiqətini açıq-aşkar göstərir. Lakin bu nəzəriyyənin qəbul edilməsi üçün elmi dəlillərinin də tapılması lazım idi. 1948-ci ildə Georgi Qamov kainatın böyük bir partlayışla əmələ gəldiyi halda, Lematrın da daha əvvəl bildirdiyi kimi, kainatda bu partlayışdan qalan radiasiyanın olmasının və bu radiasiyanın kainatın hər tərəfində bərabər miqdarda olması fərziyyəsini irəli sürdü.

Qamovun tapılması vacib olduğunu dediyi bu dəlil isə qısa müddətdə aşkar edildi. 1965-ci ildə Arno Penzias və Robert Uilson adlı iki tədqiqatçı bu radiasiyanın qalıqlarını kəşf etdilər. **“Kosmik Fon**

Cobe peyki “Biq Bəng”in hipotezasının dəlillərini qısa vaxtda tapdı.

Radiasiyası” adı verilən bu radiasiyanın kökü Yerdən deyil, kainatın hər yerinə dağılmış bir radiasiya idi. Beləliklə, uzun müddət kainatın hər yerindən bərabər ölçüdə alınan istilik dalğasının «Big Bang»-in ilk dövrlərindən qaldığı ortaya çıxdı. Penzias və Uilson bu kəşflərinə görə Nobel mükafatına layiq görüldülər.

1989-cu ildə isə Amerika Milli Kosmik Tədqiqatlar Mərkəzi NASA Kosmik Fon Radiasiyasını araşdırmaq üçün kosmosa «COBE» süni peykini göndərdi. Bu təkmilləşdirilmiş peykə yerləşdirilmiş həssas ötürücülər də Penzias və Uilsonun hesablamalarını bir neçə dəqiqə ərzində təsdiqlədilər.

Kainatın Allah tərəfindən “Big Bang” ilə yoxdan yaratdığının həmin bu dəlillərlə sübuta yetirildi materialist elm adamlarını çox çaşdırdı. Çünki illər boyu fəaliyyətlərinin, ortaya atdıqları fikirlərin, əsassız nəzəriyyələrinin bir-bir məhv olduğuna şahid oldular. Tanınmış ateist fəlsəfəçi Entoni Flyu bu barədə fikirlərini belə ifadə edir:

«Etirafın insan ruhuna xeyirli olduğunu söyləyirlər. Mən də bir etiraf edəcəyəm: «Big Bang» modeli bir ateist baxımından olduqca sıxıntı verəndir. Çünki **elm dini mənbələr tərəfindən müdafiə edilən bir iddianı isbat etmişdir:** kainatın bir başlanğıcı olduğu iddiasını. Mən hələ də ateizmə inanıram, amma bunu «Big Bang» qarşısında müdafiə etməyin o qədər də asan və rahat olmadığını etiraf etməliyəm».⁷

Bu nümunədən göründüyü kimi, materializmə kor-koranə inanan bəzi insanlar qarşılarına nə qədər çox elmi dəlillər çıxsa belə, bunu qəbul etmək istəmirlər. Hətta bu həqiqəti şəxsən özləri etiraf etsələr də, materializmə bağlılıqdan əl çəkə bilmirlər.

Bununla belə, bu gün bir vaxtlar Allahın varlığını inkar edən, ateist dünyagörüşünə inanan bir çox elm adamları kainatın sonsuz güc sahi-

Kainat sıfır həcmində olan bir nöqtənin partlayışından ortaya çıxmışdır. «Big Bang» («Binq Bəng», Böyük partlayış) adlandırılan bu partlayış kainatın yoxdan yaradıldığını elmi dəlillərlə sübut etmiş və materialistlərin «əbədi kainat» iddialarını əsasından sarsıtmışdır.

bi Allah tərəfindən yaradıldığını qəbul etmişdir. Məsələn, «Big Bang»-lə bağlı fəaliyyətləri ilə tanınan amerikalı alim Uilyam Leyn Kreyq bu barədə belə deyir:

*«Əslində “heçlikdən sadəcə heçlik çıxar” qanununa uyğun olaraq, «Big Bang»-in fəvqəltəbii bir səbəbi olmalıdır. Partlayışdan əvvəlki təklil hər cür zaman-məkan məfhumlarının sona çatdığı hədd olduğuna görə, «Big Bang»-in fiziki bir səbəbi olması mümkünsüzdür. Əksinə Biq Bəngin səbəbinin fiziki fəza və zaman hüdudlarından tamamilə kənar, kainatdan tamamilə müstəqil və ağıln dərk etməyəcəyi dərəcədə qüdrətli olması lazımdır. Üstəlik, bu səbəb özü müstəqil iradəsinə sahib olan şüurlu varlıq olmalıdır... Dolayısı ilə, **kainatın mənbəyinin səbəbi** kainatı sırf öz iradəsi ilə müəyyən bir zaman əvvəl var edən bir **Yaradıcıdır**.⁸*

«Big Bang» nəzəriyyəsinin bizə göstərdiyi əhəmiyyətli bir nəticə, əvvəldə də bildirdiyimiz kimi, İlahi biliklərə istinad edən bir elm anlayışının, kainatın sirlərini açmaqda son dərəcə uğurlu olmasıdır. Materialist fəlsəfəyə istinad edən elm adamları ortaya “sonsuz kainat” modelini atmışlar, ancaq bütün söylərinə baxmayaraq, bu nəzəriyyəni əsaslandırma bilməmişlər. Corc Lematrın dini mənbələrə əsaslanaraq irəli sürdüyü «Big Bang» nəzəriyyəsi isə elmin inkişafına təkən vermiş və kainatın həqiqi başlanğıcının başa düşülməsini təmin etmişdir. XX əsrin elm tarixinə baxdığımız zaman buna bənzər vəziyyətin digər sahələrdə də mövcud olduğunu görə bilərik.

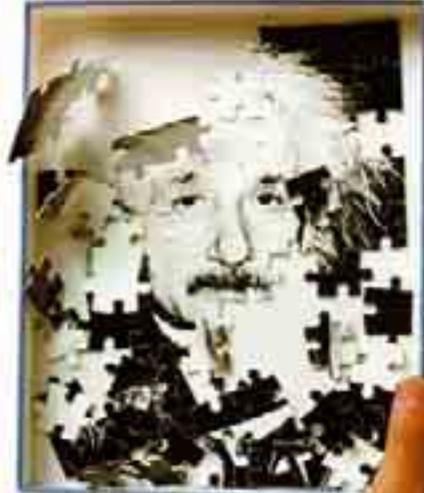
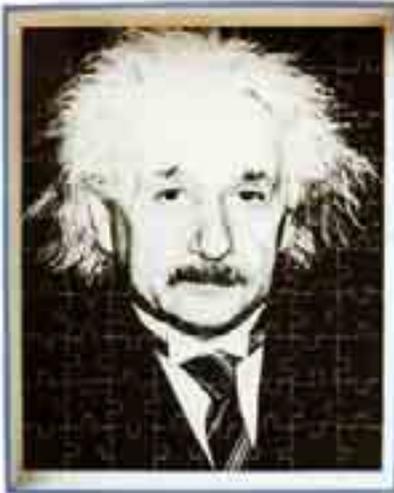
“Kainatda Nizam Yoxdur” iddiası

nəticəsində elmin itirdikləri

Materialistlər kainatın sonsuzluqdan bəri mövcud olduğunu müdafiə etdikləri kimi, kainatda bir məqsəd və nizam olmadığını da iddia etmişlər. Kainatdakı bütün nizam, ahəng və uyğunluğun sadəcə təsadüflərin nəticəsi olduğunu irəli sürmüşlər. Əvvəlki səhifələrdəki iddia da yenə XIX əsrin ikinci yarısından etibarən elm dünyasına hakim olmuş və elmi çalışmaları yönəltmişdir.

Məsələn, kainatda bir nizam olmadığını göstərə bilmək məqsədilə “xaos nəzəriyyəsi” adlı bir fərziyyə ortaya atılmışdır. Əvvəlki səhifələrdə də toxunduğumuz kimi, bu nəzəriyyədə xaosun (qarışıqlığın) içindən öz-özünə nizamlılıq əmələ gələcəyi iddia edilmiş və bu iddianı dəstəkləmək üçün saysız-hesabsız elmi çalışmalar edilmişdir. Riyazi hesablamalar, nəzəri fizika çalışmaları, fiziki təcrübələr və kimyəvi araşdırmalar daim “kainatın bir xaosun nəticəsi olduğu necə göstərilə bilər” sualına cavab almaq üçün davam etdirilmişdir.

Əslində isə aparılan hər yeni araşdırma, xaos və təsadüf onların fərziyyələrini daha keçərsiz etmiş və həqiqətdə kainatda çox böyük bir

Kompleks bir sistem görsək, dərhal bu sistemin şüurlu, ağılı olan bir şəxs tərəfindən hazırlandığını başa düşürük.

nizam olduğunu göstərmişdir. Xüsusilə 1960-cı illərdən etibarən aparılan araşdırmalar kainatdakı bütün fiziki qanunauyğunluqların insan həyatı üçün çox həssas bir şəkildə nizamlanmış olduğunu ortaya qoyur. Araşdırmalar davam etdirildikcə, kainatdakı fizika, kimya və biologiya qanunlarının, cazibə qüvvəsi, elektromaqnitizm kimi əsas qüvvələrin, atomların və elementlərin quruluşlarının insan həyatı üçün tamamilə olması lazım olan şəkildə nizamlanmış olduğunu bir-bir aşkarlanmışdır.

Qərbin elm adamları bu gün bu fəvqəladə nizamı “İnsani prinsip” (Anthropic Principle) adlandırırlar. Bu prinsip kainatdakı hər detalın insan həyatını nəzərə alan məqsəd naminə nizamlanmış olduğunu dəstəkləmək mahiyyəti daşıyır.

Bu nəticə ilə birlikdə materialist fəlsəfənin elm dünyasına qəbul etdirdiyi “kainat içində heç bir məqsəd və məna olmayan bir maddələr yığındır, təsadüflərlə fəaliyyət göstərir” şəklində təlqinin həqiqətdə elmə zidd bir nağıl olduğu ortaya çıxmışdır. Məşhur molekulyar biolog Maykl Denton «Nature’s Destiny: How the Laws of Biology Reveal Purpose in the Universe» (Təbiətin Taleyi: Biologiya qanunları Kainatdakı Məqsədi Necə Açıqlayır) adlı kitabında bu barədə belə şərh verir:

Şəkillərdə gördüyümüz Albert Eynşteyn tapmacasının hissələri ancaq ağıl olan tərəfindən bir yerə yığıla bilər. Kainatda mövcud olan daha üstün xüsusiyyətlərə malik və daha çox qüsursuz sistemləri, sonsuz bir elmə və ağıla malik olan Allahın yaratdığı da inkar edilməz bir faktır.

İrqi ideologiya II Dünya Mühəribəsini alovlandıraraq bəşəriyyəti fəlakətə sürüklədiyi kimi materialist ideologiya da boş iddialarla elm dünyasını qaranlığa sürükləmişdir.

*«XX əsr astronomiyasında ortaya çıxan yeni mənzərə keçdiyimiz dörd əsr ərzində elmi dairələrdə geniş surətdə qəbul edilən bir fərziyyəyə qarşı ciddi təzyiq göstərir. Bu fərziyyə həyatın kainat içində ortaya çıxmış təsadüfi və əhəmiyyətsiz bir məfhum olduğu düşüncəsidir... Müasir kosmologiya və fizika tərəfindən ortaya qoyulan dəlillər əslində XVII əsrdəki təbii teologiya müdafiəçilərinin axtarıqları, ancaq o dövrdəki elmin səviyyəsinə görə tapa bilmədikləri dəlillərdir».*⁹

Bu şərhdə bəhs edilən “təbii teologiya müdafiəçiləri”, XVII və XVIII əsrlərdə yaşayan və elmi dəlillərə əsaslanaraq ateizmi keçərsiz etməyə və Allahın varlığını sübut etməyi hədəf almış dindar elm adamlarıdır. Ancaq yenə yuxarıdakı şərhdə bildirildiyi kimi, o dövrdə elmin səviyyəsinin zəif olması bu elm adamlarının açıqladıqları həqiqətlərə kifayət qədər dəlil gətirilməməsinə səbəb olmuş və bunun nəticəsində materializm ideologiyası XIX əsrdə elm dünyasında hakim

olmuşdur. Əslində isə XX əsr elmi bu prosesi tərsinə çevirmiş və kainatı Allahın yaratdığını sübut edən açıq dəlilləri ortaya çıxarmışdır.

Burada diqqət edilməsi vacib olan cəhət isə “kainatda bir məqsəd və nizam yoxdur” şəklindəki materialist xurafatın elm dünyasına qazandırmış vaxt itkisidir. Bu xurafatı dəstəkləmək üçün ortaya atılmış bütün nəzəriyyələr, formullar, nəzəri fiziki çalışmalar, rizayi düsturlar və s. hər biri boş yerə sərf edilmiş söylərdir. Eynilə irqçi ideologiya II Dünya Müharibəsini qızıqsıdıraraq insanlığı fəlakətə sürüklədiyi kimi, materialist ideologiya da heç nə uğrunda elm dünyasını qaranlığa sürükləmişdir.

Əslində isə əgər elm dünyası materializm xətası əvəzinə, kainatı Allahın yaratdığı həqiqətini təməl olaraq götürsəydi, elmi araşdırmalar da bu həqiqətə görə aparılmış olacaqdı.

Təkamül nəzəriyyəsini sübut etmək yolundakı ümitsiz söylərin nəticəsində elm dünyasının itirdikləri

Elmin yanlış təməllər üzərində qurulmasının ən açıq nümunəsini Darvinin təkamül nəzəriyyəsində görmək mümkündür. 140 il əvvəl elm dünyasına daxil olan bu nəzəriyyə əslində bütün elm tarixinin ən böyük xətası olmuşdur.

Təkamül nəzəriyyəsi həyatın təsadüflər nəticəsində bəzi cansız maddələrin birləşməsi nəticəsində əmələ gəldiyini iddia edir. Bu iddiaya görə təsadüfən əmələ gələn bu canlılar yenə təsadüflərin nəticəsində təkamül edərək başqa canlılara çevrilmişlər. Bu ssenarinin sübut edilməsi üçün bir əsr yarımından çoxdur ki, böyük səy göstərilir, amma elmi dəlillər hər zaman nəzəriyyənin əleyhinə işləyir. Belə ki, əldə edilən bütün dəlillər təkamülün əsla olmadığını, canlıların bir-birinə mərhələli çevrilməsinin doğru olmadığını, bütün canlı növlərinin ayrı-ayrı və olduqları kimi yaradıldıklarını göstərir.

Yenə də təkamülçülər bütün bu aşkar dəlillərə baxmayaraq təkamülü sübut etmək üçün saysız-hesabsız araşdırma və təcrübələr aparmaqda, sadəcə cəfəngiyyatdan və yalanlardan ibarət cildlərlə ki-

tab yazmaqda, institutlar qurub, konfranslar keçirib, televiziya proqramları hazırlamaqda davam edirlər. Gerçək olmayan bir iddia üçün minlərlə elm adamlarının, külli miqdarda pul və imkanların hədəf edilməsi insanlıq üçün böyük itkidir. Bütün bu zərərin əvəzinə, əgər bu imkanlar yerində istifadə edilsəydi, bu günə qədər elmdə çox faydalı sahələrdə çox vacib addımlar atılar və dəqiq nəticələr əldə edilə bilərdi.

Bəzi elm adamları və mütəfəkkirlər təkamülün nə qədər böyük bir xəta olduğunu görürlər. Amerikalı filosof Malkolm Maqeric bu barədə belə deyir:

*«Mən özüm təkamül nəzəriyyəsinin gələcəyin tarix kitablarındakı ən böyük rişxənd mövzularından biri olacağına inandım. Gələcək nəsillər bu qədər əsassız və qeyri-müəyyən bir fərziyyənin inanılmaz dərəcədə bir sadəlvhlüklə qəbul edilməsini hey-rətlə qarşılayacaqlar».*¹⁰

Skandinaviyalı alim Sören Lövtrup isə «Darwinism: The Refutation of a Myth» (Darvinizm: Bir Əfsanənin Təzkibi) adlı kitabında belə deyir:

*«Düşünürəm ki, hər kəs elmin bəhtən sahələrinin yanlış bir nəzəriyyədən asılı hala gəlməsini çox böyük bir uğursuzluq kimi qəbul edəcəkdir. Biologiyada baş verən şey də elə budur. Uzun zamandır ki, insanlar təkamül mövzusunu darvinist anlayışlarla müzakirə edir, “uyğunlaşma”, “seçmə təzyiqi” və ya “təbii seçmə” kimi anlayışlarla. Sonra da bu müzakirələrlə təbiət hadisələrinin açıqlanmasında töhfələrini vermiş hesab edirlər. Ancaq əslində heç bir töhfə verə bilmirlər... İnanıram ki, Darvinizm əfsanəsi bir gün elm tarixində ən böyük aldanma kimi tanınacaqdır».*¹¹

Bəzi təkamülçü elm adamları belə müdafiə etdikləri nəzəriyyənin həqiqətlərə uyğun gəlmədiyini hiss edir və bu vəziyyətə görə narahat olurlar. Təkamülçü elm adamı Pol R. Örlıç “Science” (“Elm”) jurnalındaki **müsahibəsində “bu günümüzdə təkamül nəzəriyyəsinə bir ehkam olaraq əbədiləşdirmək müşahidə obyektı olan dünya haqqında daha qanəedici açıqlamalar verilməsinə əngəl olacaqdır,”**¹² -

deyərək təkamül nəzəriyyəsinə olan kor-koranə inamın elmə verdiyi zərəri, dolayı yolla da olsa, qəbul edir.

İndi təkamül nəzəriyyəsinin elmə zidd olan iddialarının dəstəklənməsi uğrunda aparılan və həqiqətdə elmin sadəcə vaxt və imkan itkisinə səbəb olan mübarizələrini nəzərdən keçirək.

“Cansız Maddə Həyatı Əmələ Gətirə Bilər” İddiasının Elmə Qazandırdığı İtkilər

Həyatın mənbəyi nədir? Bir quşu və ya bir zürafəni daşdan, sudan, torpaqdan, qıyası, cansız maddədən nə ayırır?

Bu sualın cavabı tarixin qədim dövrlərindən bəri axtarılır. Bu mövzuda ortaya çıxan görüşlər isə iki fərqli təməldə toplanır. Birinci görüş canlılar ilə cansız maddə arasında çox incə bir sərhəd olduğunu, bu sərhədin asanlıqla keçilə bildiyi və cansız maddənin öz-özünə canlana biləcəyini müdafiə edir. Bu görüşə elmi dildə “abiogenesis” deyilir.

İkinci görüş isə həyat ilə cansız maddə arasında böyük və keçilməz sərhəd olduğunu qəbul edir. Cansız maddənin öz-özünə canlanması mümkün deyil və hər canlı ancaq başqa bir canlıdan doğulur. “Həyat həyatdan gələr”

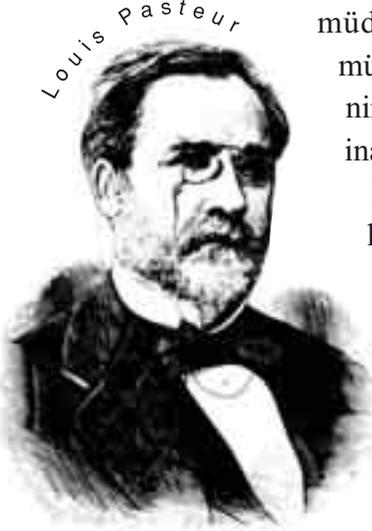
Orta əsrlərdə cansız maddələrdən canlılar yarandığını güman edirdilər. Məsələn, üzəri açıq qalan otlərin üstündə görünən qurdların öz-özünə yarandığı zənn edilirdi. Lakin əvvəl F. Redinin, sonra isə L. Pasterin ixtiraları bu səhv inancı puça çıxardı.

cümləsi ilə ifadə edilən bu görüş “biogenesis” adlanır.

Maraqlıdır ki, “abiogenesis” fikri materialist fəlsəfə ilə, “biogenesis” fikri isə dini mənbələrlə əlaqədardır. Materialist fəlsəfə əvvəldən

bəri daim cansız maddənin canlılara biləcəyini müdafiə etmişdir. Antik Yunanıstandakı mütəfəkkirlər bəsit canlıların cansız maddənin içindən davamlı şəkildə doğulduqlarına inanmışlar.

Bunun əksinə, İlahi mənbələr maddəyə həyat verənin sadəcə Allah olduğunu bildirir. Qurandakı ayələrdə belə buyrulur:

«Şübhəsiz ki, toxumu da, çəyirdəyi də cücərdib çatladan, ölüdən diri, diridən də ölü çıxardan Allahdır. Budur Allah! Axı siz Ondan nə cür döndərilirsiniz?

(Ənam surəsi, 95)

«Göylərin və yerin hökmü Onun əlindədir. Dirildən də, öldürən də Odur. O, hər şeyə qadirdir». (Hədid surəsi, 2)

İnsanların təbiət haqqında məlumatların çox məhdud olduğu orta əsrlərdə bəzi yanlış müşahidələr nəticəsində «abiogenesis»ə inam geniş yayılmışdı. Açıq şəraitdə qalan əti qurd basdığını görənlər insanlar qurdların ətin üzərində “öz-özündən” əmələ gəldiyini hesab etmişlər. Anbarlardakı siçanların da buğda qalaqlarının içindən öz-özünə əmələ gəldiyini zənn edirdilər. “Təsadüfi törəmə” (Spontaneous generation) kimi tanınan bu inanc XVII əsrə qədər geniş kütlələr tərəfindən qəbul edilmişdi.

Lakin iki alimin keçirdiyi təcrübələr “təsadüfi törəmə” inancını süquta uğratdı. Onlardan birincisi Fransisko Redi idi. 1668-ci ildə apardığı təcrübələrdə ətin üzərində əmələ gələn qurdların öz-özünə deyil, milçəklərin gətirib qoyduğu yumurtalardan çıxdığını sübut etdi. Bu vəziyyət qarşısında “Abiogenesis” fikrini müdafiə edənlər geri çəkildilər və qurd və ya qurbağa kimi daha böyük canlıların deyil, gözle

görünməyən mikrobların cansız maddələrdən əmələ gəldiyini iddia etdilər. Müzakirələr iki əsrə qədər davam etdi. Nəhayət fransız biologu Lui Paster keçirdiyi silsilə təcrübələrlə mikrobların da cansız maddədən əmələ gəlməsinin mümkünsüz olduğunu sübut etdi. Paster əldə etdiyi nəticəni belə izah edirdi:

*«Maddə öz-özünü təşkil edə bilirmi?... Xeyr, bu gün əldə olan məlumatlar mikroskopik canlıların belə dünyaya özlərinə bənzər canlı ataları olmadan gələ bilməyəcəklərini göstərir».*¹³

Redi və Pasterin əhəmiyyətli bir xüsusiyyətləri vardı: Hər iki alim Allahın varlığına və bütün canlıları Onun yaratdığına inanırdı. «Abiogenesis» fikrinin cəfəngli olmasının başa düşülməsində də bu inamın böyük rolu vardı. Materialist fəlsəfədən təsirlənən elm adamları (Darvin, Hekel kimi təkamülçülər) «abiogenesis» fikrini israrla müdafiə edərkən, bu alimlər elmə düzgün təməldən yanaşdıqları üçün “biogenesis” həqiqətinin fərqi vardı.

Ancaq təkamülçülər bu aşkar həqiqətə qarşı çıxmağa davam etdilər. Materialist fəlsəfəyə olan kor-koranə bağlılıq onları bir əsr davam edəcək ümitsiz bir mübarizənin içində saldı. Aleksandr Oparin və J.B. Haldan adlı iki materialist elm adamı “kimyəvi təkamül” anlayışını ortaya atdılar. Oparin və Haldana görə «abiogenesis» qısa zaman ərzində həyata keçmir, lakin uzun zaman nəticəsində bu mümkün ola bilərdi. Əslində, ən başda Termodinamikanın İkinci Qanunu olaraq bəzi əsas qanunlara zidd olan bu iddia elm dünyasına vaxt itkisi qazandıracaq qədər çıxılmaz bir vəziyyətə çevrildi.

Bu dövrdə bir çox elm adamları kimyəvi təkamül iddiasını əsaslandıracaq təcrübələr keçirməyə və ya yeni nəzəriyyələrlə bu iddianı dəstəkləməyə çalışdılar. Nəhəng laboratoriyalar, böyük institutlar, universitetlər bu iddianı dəstəkləmək üçün səfərbər edildi. Lakin bütün bu söylər uğursuzluqla nəticələndi.

Tanınmış təkamülçü və İohannes Qutenberq Universiteti nəzdində Biokimya İnstitutunun rəhbəri Professor Klaus Dose cansız maddələrin həyatı əmələ gətirdiyini sübuta yetirmək məqsədilə edilən bütün fəaliyyətlərin heç bir nəticə vermədiyini bu cür etiraf edir:

«Kimyəvi və molekulyar təkamül sahələrində həyatın mənbəyi möv-

*zusunda otuz ildən artıq bir müddət ərzində keçirilən bütün təcrübələr həyatın mənsəyi sualına cavab tapmaq əvəzinə, problemin nə qədər böyük olduğunun dərk edilməsinə səbəb oldu. Hal-hazırda bu mövzudakı bütün nəzəriyyələr və təcrübələr ya bir dalanda bitir, ya da məlumatsızlıq etirafları ilə nəticələnir».*¹⁴

Əgər elm dünyası materialist xurafat olan “abiogenesis” düşüncəsinə mübtəla olmasaydı, “kimyəvi təkamül” adı altında

Müasir elm cansız maddələrin təsadüfi hadisələr nəticəsində öz-özlərini təşkil edib başqa cansız maddələrlə birləşərək qüsursuz və olduqca qarışıq quruluşa malik canlı əmələ gətirməsinin mümkün olmadığını sübut etmişdir. Bütün varlıqları yaradan və onlara can vermə gücünə sahib olan yalnız bütün aləmlərin Rəbbi Allahdır.

aparılan bütün bu məqsədsiz səylər bəlkə daha faydalı çalışmalara yönəldilə bilər. **Elm dünyası həyatı Allahın yaratdığını və həyat vermək gücünə sadəcə Rəbbimizin sahib olduğunu bilərək hərəkət etsəydi, bununla zaman, pul və insan israfının qarşısı alına bilərdi.** Belə olan təqdirdə, elm antik yunan əfsanələrini sübut etmək əvəzinə, bəşəriyyətə xeyir verəcək yeni kəşf və araşdırmalara yönələrdi.

Bu gün elm dünyası cansız maddələrin təsadüflər nəticəsində öz-özlərini nizamlayıb digər cansız maddələrlə birləşərək qüsursuz son dərəcə qarışıq olan bir hüceyrəni əmələ gətirə bilməyəcəyini göstərmişdir. Eyni şəkildə ətrafımızda gördüyümüz milyonlarla canlı növünün, təkamülçülərin iddia etdikləri kimi, təsadüfən birləşən hüceyrələrdən əmələ gəlməyəcəyi də açıq-aşkardır. Aydındır ki, **bir gül, bir tovuzquşu, bir pələng, bir qarışqa, qısaca olaraq, heç bir canlı şüursuz atomların birləşərək əmələ gətirdiyi şüursuz hüceyrələrin iradəsi ilə mövcud olmamışdır.**

Bu mövzular üzərində dərin araşdırmalar aparan bir elm adamı da şüursuz atomların qərar qəbul etməsi ilə ortaya çıxan bir varlıq deyil. Heç şübhə yoxdur ki, şüursuz atomların son dərəcə şüurlu bir insan meydana gətirməsi mümkünsüzdür.

Belə ki, Quranda həyatı bir “heçlikdən” Allahın yaratdığı, həyat verənin Allah olduğu, Ondan başqa heç bir varlığın “həyat vermək” gücünə malik olmadığı bundan min illər əvvəl göstərilmişdir.

Əgər elm Allahın insanlara bildirdiyi bu həqiqətlərə əsaslınsaydı, bu qədər uzun müddət ərzində təkamülçülər tərəfindən nəticəsiz bir araşdırma ilə “vaxt keçirərək” zaman itirməzdi.

“Növlərin Təkamülü” iddiasını sübut etmək cəhdlərinin elmə qazandırdığı itki

Yer üzündə milyonlarla canlı növü var və bu canlı növləri bir-birlərindən bir çox cəhətlərinə görə fərqlənirlər. Atlar, quşlar, ilanlar, kəpənəklər, balıqlar, pişiklər, yarasalar, soxulcanlar, qarışqalar, fillər, ağcaqanadlar, arılar, delfinlər, dəniz ulduzları, meduzalar, dəvələr... Bu canlıların hər birinin fiziki xüsusiyyətləri, yaşadıkları mühit, ov üsulları, müdafiə taktikaları, qidalanma vərdisləri, çoxalmaları, qısaca

«Allah hər canlıni bir sudan (nütfədən) yaratmışdır. Onların bəzisi qarnı üstə sürünür, bəzisi iki, bəzisi isə dörd ayaq üstündə gəzir. Allah istədiyini yaradır. Həqiqətən, Allah hər şeyə qadirdir!» («Nur» surəsi, 45).

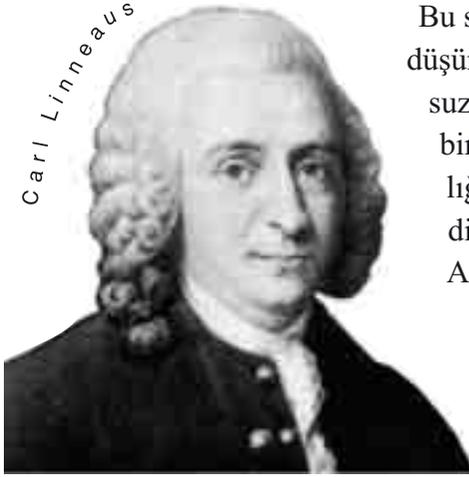

«Həqiqətən, göylərdə və yerdə möminlər üçün ibrətlər vardır! Sizin yaradılışı-ınızda və yayıb səpələdiyi canlılarda tam yəqinliklə inananlar üçün əlamətlər var-dır» («Casiyə» surəsi, 3-4).

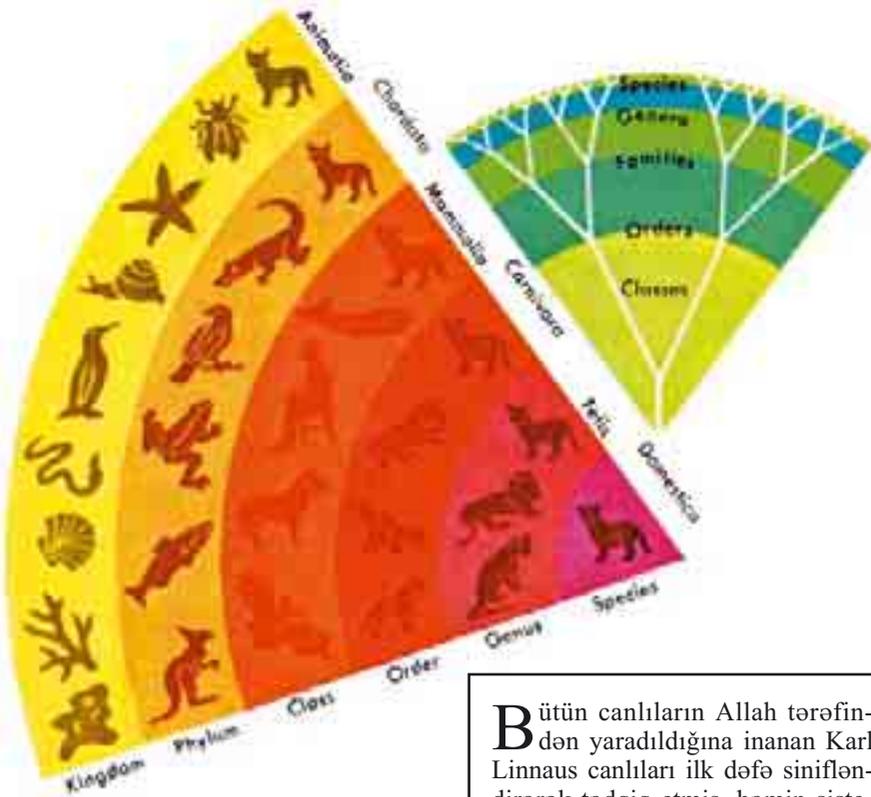
olaraq, malik olduqları hər cür xüsusiyyətləri arasında böyük fərqlər vardır.

Bəs bu canlılar necə meydana çıxıblar?

Bu sual üzərində aqlını istifadə edərək düşünən hər kəs bütün canlıların qüsursuz yaradılıqlarını anlayacaqdır. Hər bir dizayn onu quran dizaynerin varlığını göstərir. Canlılar da kainatdakı digər bütün dizayn nümunələri kimi Allahın varlığını sübut edir.

Belə ki, bu həqiqət bizə İslam dini yolu ilə bildirilmişdir. Quranda bizlərə canlıların necə ortaya çıxdığını Allah açıqla-

Bütün canlıların Allah tərəfindən yaradıldığına inanan Karl Linnaeus canlıları ilk dəfə sinifləndirərək tədqiq etmiş, həmin sistemin qurucusu olmuşdur.

mışdır: bütün canlı növlərini Rəbbimiz ayrı-ayrı yaratmışdır. Allah bənzərsiz dizaynı və sonsuz elmi ilə hər bir canlıya çox fərqli xüsusiyyətlər vermiş və insanlara sonsuz gücünü, aqlını və elmini tanıtmışdır. Canlıların yaradılışı ilə bağlı ayələrdən bir neçəsi belədir:

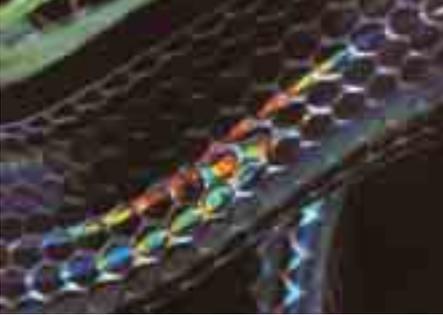
«Göyləri, yeri və oralara yayıb səpələdiyi canlıları yaratmağı Onun qüdrət nişanələrindəndir. Allah istədiyi vaxt onları bir yerə yığmağa qadirdir!» (Şura surəsi, 29)

«Allah hər canlıyı bir sudan yaratdı. Onların bəzisi qarnı üstə sürünür, bəzisi iki, bəzisi isə dörd ayaq üstündə gəzir. Allah istədiyini yaradır. Həqiqətən, Allah hər şeyə qadirdir!»(Nur surəsi, 45)

«Allah gördüyünüz göyləri dirəksiz yaratmış, sizi yırğalamasın deyə, yerdə möhkəm durmuş dağlar bərqərar etmiş və ora cürbəcür heyvanlar səpələmişdir. Biz göydən yağış yağdırdıq və yerdə növbənöv gözəl bitkilər yetişdirdik. Bu, Allahın yaratdıqlarıdır. İndi siz də Mənə (Allahdan) başqalarının nə yaratdığını göstərin. Xeyr, zalımlar açıq-aşkar əyri yoldadırlar». (Loğman surəsi, 10-11)

Bu yaradılış gerçəyi biologiya, anatomiya, paleontologiya kimi elm sahələrinin yaranmasında elm adamlarına kömək etmişdir. Canlıları ilk dəfə bir sinif halında tədqiq edən və “sistemikanın banisi” kimi tanınan Karl Linneus, fosil elminin və müqayisəli anatomiyanın banisi Corc Kuvier, genetika qanunlarını kəşf edərək genetika elminin əsasını qoyan Qreqor Mendel və ya “XIX əsr Amerikasının ən böyük biologu” hesab edilən Luis Aqassiz kimi böyük alimlər **bütün canlı növlərini Allahın yaratdığını bilərək elmlə məşğul olmuşlar.**

Ancaq Çarlz Darvinin ortaya atdığı təkamül nəzəriyyəsinin qəbul edilməsi ilə birlikdə elm dünyası “növlərin bir-birlərindən təkamül nəticəsində əmələ gəldiklərini sübut etmək” üçün cəhdlərə başlamışdı. Bu cəhd elm adamlarını bir çox nəticəsiz araşdırmaya yönəltdi. Dünyanın hər tərəfində aparılan fosil qazıntılarında həqiqətdə heç bir zaman mövcud olmayan keçid canlı fosilləri axtarılmaya başlandı. Növlərin təkamül vasitəsilə bir-birlərindən necə əmələ gəldikləri haq-

qında xəyali ssenarilər hazırlandı. Bu ssenarilər elmi jurnallarda yer tutdu, məktəblərdə gənclərə dərs kimi tədris edildi.

Təkamülçülərin elmlərini **boş xəyallar üçün istifadə etdiklərini** daha yaxşı başa düşmək üçün bu ssenarilərdən bir neçə nümunə göstərmək daha yaxşı olar. Məsələn, təkamülçü bir mənbədə sürünənlərin məməlilərə çevrilməsi haqqında belə bir hekayə nəql edir:

Soyuq ərazilərdə yaşayan bəzi sürünənlər bədənlərini isidən bir üsul əmələ gətirdilər... Pulcuqları getdikcə daha da sıvılaşaraq tüklərə çevrildi. Bu məqamda həyata keçən digər bir uyğunlaşma isə tərləmənin əmələ gəlməsi oldu; bu, canlıya lazımlı gəldikdə suyun buxarlanması nəticəsində bədəni soyutma imkanı verirdi. Bu zaman gözlənilmədən bəzi balalar qidalanmaq üçün

Sürünənlərin təkamül mərhələsi nəticəsində quşlara çevrilmələri iddiası qəti şəkildə elmlə ziddiyyət təşkil edir. Bunun dəlillərindən biri də sürünənlərdəki pulcuqlarla quş tüklərinin quruluşları arasında olan mühüm fərqlərdir.

*analarının bədənindəki təri yalamağa başladılar. Bəzi tər vəziləri bu səbəblər getdikcə daha çox tər ifraz etməyə başladı və bu ifrazat sonda südə çevrildi. Beləliklə, bu ilk məməlilərin balaları həyata daha yaxşı başladılar.*¹⁵

Bu təkamülçü iddianın doğruluğunun sübut edilməsi üçün tərin südə, pulcuğun isə tükə çevrilməsi kimi “mümkünsüz” hadisələrin elmi cəhətdən sübut edilməsi lazım gəlmiş və minlərlə elm adamları bu dəfə də bu hekayəyə vaxt sərf etmişlər. Əslində isə bu çevrilmələrin heç biri mümkün deyil. Əvvəla, bir körpənin ehtiyacı olan hər şeyi tərkibində ehtiva edən ana südü yuxarıdakı iddiadakı kimi “tərin” təkamül keçirməsi ilə mümkün deyil. Çünki ana südü körpənin ehtiyacına görə xüsusi uyğunlaşdırılmış, hər mərhələdə müəyyən bir planlaşdırmaya əsasən nizamlanan maddədir. Bir körpənin ehtiyacı olan hər cür maddə məhz lazım olduğu vaxtda ana südündə yaranır. Məsələn, körpənin kalsiuma ehtiyacı olduğu gün ana südünün tərkibində külli miqdarda kalsium olur. Bu cür nizamlama körpənin inkişafına görə ehtiyacı olduğu digər bütün maddələrə də aiddir. Aydın ki, bu cür möcüzəvi bir qida maddəsinin şüursuz təsadüflərlə əmələ gəlməsi mümkün deyil.

Eyni şəkildə yuxarıdakı iddianın digər hissəsi olan “sürünənlərin pulcuqlarının məməli tüklərinə təkamül nəticəsində çevrilməsi” hekayəsi də elmi faktlarla ziddiyyət təşkil edir. Pulcuqlar və tüklər bir-birindən tamamilə fərqli quruluşdadır:

1- Tüklər folikulyar quruluşa malikdir, yəni bir kisəciyin içində böyüyürlər. Pulcuqlar isə dərinin içindəki qatlardır. Bundan başqa, pulcuqların inkişaf, böyümə və tökülmə mərhələləri tüklərdən fərqlidir, bu cəhətlərlə bir-birlərinə əsla bənzəmir.

2- Tüklərin pulcuqlardan təkamül nəticəsində əmələ gəldiyinə dair heç bir dəlil yoxdur. Təkamülçülərin bu iddiaları ilə bağlı daşlaşmış qalıqlar olmadığı kimi, irəli sürəcək məntiqli mexanizm də yoxdur.

Sürünənlərin məməlilərə xəyali çevrilməsi ilə bağlı olaraq ortaya atılan elmdən kənar “hekayə” təkə bu deyil. Hər təkamülçünün özünə xas bir “hekayəsi” vardır. Buna bənzər şəkildə dinozavrların təkamül keçərək quşlara çevrilməsi haqqında da bir çox xəyali ssenarilər qurulmuşdur. Bu ssenarilərdən birində dinozavrların ağcaqanadları

qovarkən uçmağa başladıklarından bəhs edilir. Digər ssenari isə dinozavrların ağacdən-ağaca tullanarkən qanad açıb uçduqlarını irəli sürür. Hər təkamülçünün xəyal gücü sayəsində uydurduğu bu ssenarilərin “sübut edilməsi” vəzifəsi isə elmin üzərinə düşür. Çoxlu elm adamları bu günə qədər dinozavrların qaçarkən və ya budaqdan-budağa tullanar-

Quş tükləri sürünənlərin pulcuqlarından tamamilə fərqli quruluşlara malik olub quşların uçmalarına kömək edən olduqca qarışıq xüsusiyyətlərlə yaradılmışdır.

kən necə uça biləcəyini araşdırmış, pulcuqların quş tükünə necə çevrildiyini sübut etmək üçün illərini sərf etmişlər. Tanınmış təkamülçü və ornitoloq Alan Fedussia da illərini bu mövzuya boş yerə sərf etmiş təkamülçü alimlərdən biridir. 25 ilini dinozavrlarla quşlar arasında əlaqənin olub-olmadığını tədqiq etməyə həsr etmiş Fedussia çalışmalarının sonunda bu etirafı etmişdir:

*«25 il quşların kəllələrini tədqiq etdim və dinozavrlarla aralarında heç bir oxşarlıq tapmadım. Quşların dördayaqlılarından təkamül nəticəsində əmələ gəlməsi nəzəriyyəsi paleontologiya sahəsində XX əsrin ən böyük biabırçılığı olacaqdır».*¹⁶

Təkamül ssenariləri bunlarla bitmir. Təkamülçü paleontoloq doktor Kolin Patersonun da etiraf etdiyi kimi, “Həyatın təbiəti haqqında **hər biri digərindən xəyali olan bir çox ümitsiz hekayə** vardır.”¹⁷

Təkamülçülər balina, delfin kimi dəniz məməlilərinin də dənizə girməyi xoşlayan ayıların təkamül keçməsi nəticəsində əmələ gəlməsi kimi fantastik bir fikir ortaya atmışlar. Bu ssenariyə təməl tapa bilmək üçün yarı ayı, yarı balina canlılar haqqında nəzəriyyələr irəli sürmüş, “yeriyən balinalar” haqqında hekayələr yazmışlar.

Əlbəttə, təkamülçülər istədikləri kimi xəyal qura bilər və istədikləri ssenarilərə inana bilərlər. Ancaq məsələ ondadır ki, ssenariləri “sübut etmək” üçün elmin imkanlarını və zamanını boş yerə hədəf etmişlər. Başqa bir tanınmış təkamülçü alim Pier Paul Grassenin təkamül ssenariləri barədə bildirdiyi kimi, “*xəyal qurmağı qadağan edən qanun yoxdur, ancaq elm bu işə qarışdırılmalı deyil.*”¹⁸

Nə qədər ki, elm Darwinizm kimi təməli səhv olan fərziyyələrdə istifadə olunacaq, bu cür nağılların ardınca qaçmağa davam edəcəkdir. Əslində isə əgər yaradılış gerçəyi qəbul edilsə, elmin qarşısını kəsən bütün bu nəticəsiz söylər aradan qalxacaqdır. Əvvəldə də bildirdiyimiz kimi, **hər canlı növünü Allah ayrı-ayrı yaratmışdır**. Hər birinin fiziki xüsusiyyətləri, qidalanma vərdişləri, ov üsulları, müdafiə taktikaları, balalarını böyütmələri və s. bir-birilə qüsursuz uyğunluq təşkil edir. Bu uyğunluğun təsadüfən əmələ gəldiyini irəli sürmək və sonra bunu sübut etməyə çalışmaq son dərəcə yersizdir. Çünki bu qüsursuzluq təsadüfən əmələ gələ bilməz, ancaq üstün bir Yaradan olan Rəbbimizin gücü və nəzarəti ilə yarana bilər. Dolayısı ilə, xəyal güc-

ünün məhsulu olan hekayələr qurmaq əvəzinə mövcud olan sistemlə-ri araşdırmaq, bu sistemlərdəki xüsusiyyətləri aşkara çıxarmaq elmə çox böyük töhfələr verəcəkdir. Hər şeydən vacib olanı isə budur ki, bu istiqamətdəki araşdırmalar insanı və bütün kainatı yoxdan yaradan üstün güc sahibi Allahu daha yaxşı tanımağımıza kömək edir.

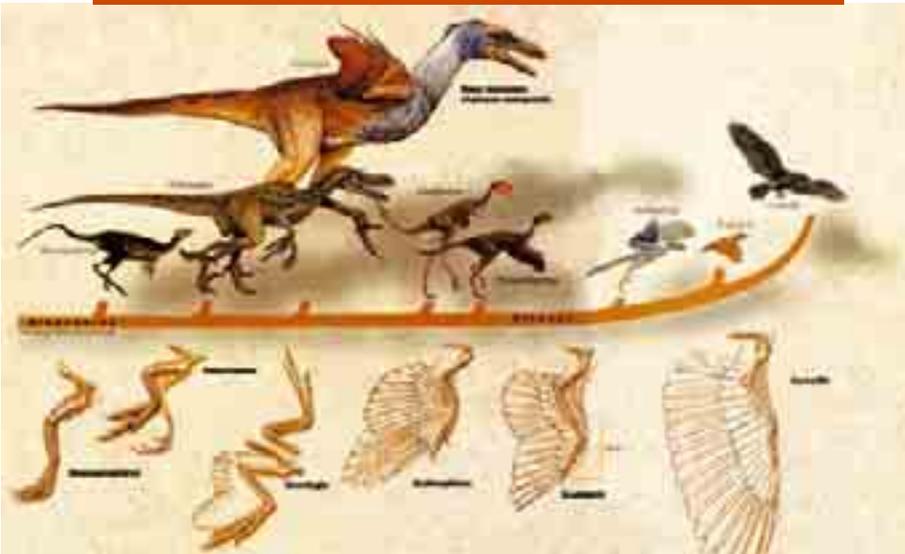
Mutasiya problemi

Təkamül nəzəriyyəsinin elmin vaxtını alan iddialarından biri də “yararlı mutasiyalar” üçün aparılan ümitsiz araşdır-
malardır.19 Neo-darvinizm “təkamül mexa-
nizmi” olaraq iki məfhumu irəli sürür və
bunlardan biri mutasiyalardır. Bu səbəb-
dən mutasiyaların canlılar üzərində fay-
dalı təsir əmələ gətirəcəyini sübut etmək
təkamül nəzəriyyəsi baxımından məc-
buridir. Ancaq təkamülçülərin id-
dialarının əksinə, mutasiyalar hər
zaman zərərli və heç vaxt tə-

Alan Feduccia

Təkamülçülər milçək qovan dinozavrların ön ayaqlarının qanadlara çevrildiyini iddia edir, belə xəyali, hətta gülməli nəzəriyyələr orta-ya atmaqdan çəkinmirlər.

kamül xarakterli bir təsirin olduğu müşahidə edilməmişdir.

Təkamülçülər isə israrla süni mutasiya nümunələri hazırlamış və yararlı mutasiyaları müşahidə etmək üçün on illərlə davam edən mübarizəyə qoşulmuşlar. Məsələn, meyvə milçəkləri üzərində çox sayda mutasiya təcrübəsi aparılmış və həmişə “genetik məlumatı tək-milləşdirən mutasiya”nın baş verəcəyi ümid edilmişdir. Nəticə isə tamamilə uğursuz alınmışdı. Təkamülçü alim Maykl Pitman illərlə davam edən və heç bir nəticə verməyən bu kimi mutasiya təcrübələri haqqında belə deyir:

*«Bir çox genetikacı meyvə milçəklərini nəsillər boyu saysız mutasiyalara uğradılar. Bəs nəticədə süni bir təkamül ortaya çıxdı? Təəssüf ki, xeyr. Genetikaçıların yaratdıqları məxluqlardan sadəcə çox az qismi qidalandıqları şüşələrdən kənarında həyatlarını davam etdirə bildilər. Praktikada isə mutasiyaya uğradılmış bütün milçəklər ya öldülər, ya şikəst qaldılar, ya da qısır oldular».*²⁰

Tanınmış təkamülçü Qordon Teylor isə mutasiya təcrübələrinə 50 il vaxt itirildiyini belə ifadə edir:

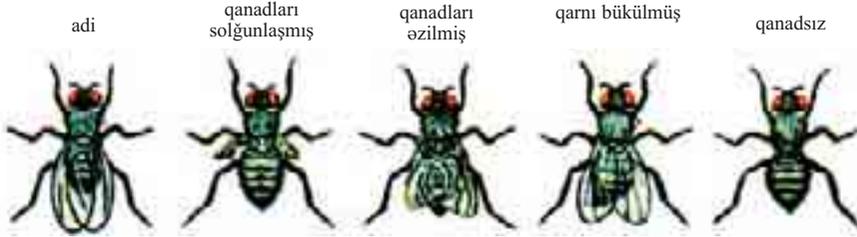
*«Əlli il milçəklər üzərində minlərlə təcrübə aparıldı, ancaq əsla yeni bir növün əmələ gəlməsi müşahidə edilmədi. Hətta tək bir ferment belə əmələ gəlmədi».*²¹

Təkamülçülərin digər elmi mövzulardakı iddialarına baxıldıqda da, vəziyyət dəyişmir. Təkamülçülər Darvinizmi hər cür elmi kəşflərə baxmayaraq müdafiə edir, hətta sonra buna “elmi səbir” kimi don geydirərək gizlətməyə çalışırlar. Əslində isə göstərdikləri şey **elmi səbir deyil, elmə qarşı inaddır.**

Daşlaşmış qalıqlar problemi

Təkamül nəzəriyyəsinin elmə qazandırdığı vaxt itkisinin digər səbəbi paleontologiyanın (daşlaşmış qalıqları araşdıran elm) bu nəzəriyyəni sübut etmək üçün çıxılmaz bir vəziyyətə düşməsidir. Əlbəttə, dünya üzərindəki həyatın tarixini öyrənmək üçün paleontoloji araşdırmalara ehtiyac var. Ancaq təkamül nəzəriyyəsinin səhv baxışları daş-

laşmış qalıqların araşdırmalarına mənfi təsir edir və elm adamlarını yanlış istiqamətə yönəldir. Xüsusilə “insanın əcdadı” mövzunu araşdıran paleontoloqların bəziləri tamamilə çıxılmaz vəziyyətə düşmüşlər. Xəyali yarı meymun-yarı insan canlıları tapmaq üçün apar-dıqları bütün araşdırmalar nəticəsiz qalmışlar.

Meyvə milçəkləri üzərində on illərdən bəri aparılan mutasiya tədqiqatlarında heç bir faydalı mutasiya ortaya çıxmamışdır. Bu, elmin təkamül üçün yol açdığı faydalı mutasiyaları axtarmaqla bağlı ümitsiz söylərdən yalnız biridir.

Bundan başqa bildirmək lazımdır ki, daşlaşmış qalıqların araşdırmaları çox çətin şəraitdə aparılır və böyük maliyyə imkanları tələb edir. Əsasən Afrika çölləri kimi sahələrdə onlarla adamdan ibarət araşdırma qruplarına aylarla yaşamaq üçün düşərgələrin qurulması, bu çətin şəraitdə, qızmar günəşin altında milyardlarla dollar tələb edən maliyyə dəstəyi ilə aparılan fəaliyyətlər son 1.5 əsrdir ki, heç bir nəticə verməmişdir.

Tanınmış təkamülçü fosil tədqiqatçısı Riçard Likey və tanınmış tədqiqatçı Rocer Luin bu nəticəsiz çalışmalar haqqında belə bir etiraf etmişlər:

Təəssüf ki, insanın təkamülü yolu bizə çox az və zəif ipucu verir:

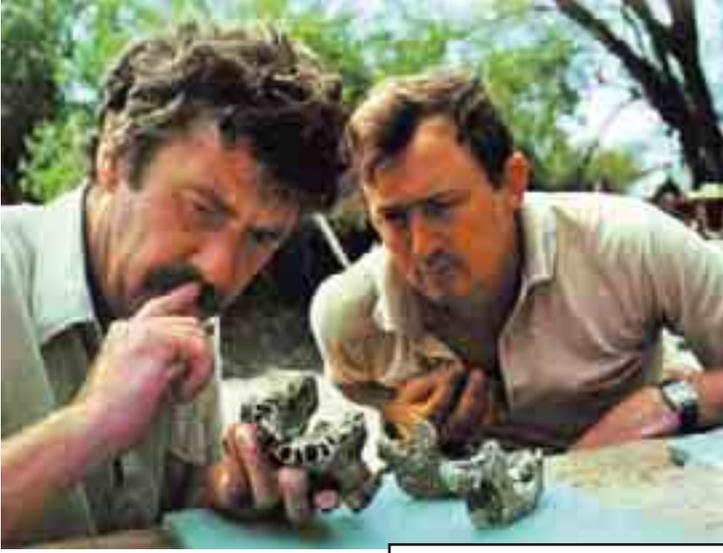
Daş alətlər, kəllə parçaları, bir ayaq sümüyü parçası, yarım çənə sümüyü, nadir hallarda bütöv bir kəllə sümüyü və təbii ki, çox sayda diş... Bir zaman atalarımızın yaşadığı, indi dərinliklərə gömülmüş süxurlarda tapa bildiklərimiz elə bunlardır... Əgər birisi məsələn, beş və ya bir milyon əvvəl yaşamış atalarımızın indiyə qədər tapılan bütün daşlaşmış qalıqlarını bir otağa toplamağa çalışsaydı, hamısını nümayiş etmək üçün sadəcə bir neçə böyük stol kifayət edərdi.

Bundan da betəri odur ki, 15 və ya 6 milyon il əvvəl yaşamış hominidlərə aid daşlaşmış qalıqların tapıntılarını yerləşdirmək üçün çox da böyük olmayan bir ayaqqabı qutusu kifayət edəcək.²²

Bütün bunlar “elm” adı altında istifadə edilən vaxt, məlumat, əmək, pul və imkan israfıdır. Bütün dünyada minlərlə universitet, elmi qurum və təşkilatlar, milyonlarla elm adamları, müəllimlər və tələbələr, laboratoriyalar,

Səkildə gördüyünüz fiziki pozğunluq mutasiyaların zərərli təsirlərinə misaldır. Təsədüfən əmələ gələn mutasiyalar qüsursuz quruluşa yalnız zərər verirlər.

texniki işçi və texniki alətlər və daha saymaqla bitməyən imkanlar həqiqətdənkənar bir iddianın sübut edilməsi uğrunda səfərbər edilmişdir. Ancaq ortaya heç bir nəticə çıxmır, ələ keçən yeni tapıntılar təkamül iddiasının səhv olduğunu daha açıq göstərir.

İllərdən bəri təkamül üçün paleontologiya sahəsində dəlil tapmağa çalışsın, bütün həyatlarını buna həsr etmiş məşhur təkamülçü elm adamı Riçard Likey və Alan Uolker bu günə qədər axtardıqlarını tapa bilməmişlər.

Təkamülçü elm adamı S. J. Conz «Nature» («Təbiət») jurnalında yazdığı bir məqalədə paleoantropologiyanın, yəni insanın əcdadı ilə bağlı daşlaşmış qalıq araşdırmalarının düşdüyü çıxılmaz vəziyyəti belə izah edir:

*«Paleoantropoloqlar fosil azlığını əsəbi halda gizlətməyə çalışırlar. Paleoantropologiya hələ də sadəcə bir fikir irəli sürərək tanınacaq tək elm sahəsi olmalıdır. Paleoantropologiyada bir fikrin qəbul edilməsi kimin daha yüksək səslə qışqırmasından asılıdır».*²³

“Təbiətdəki Qüsursuz Nizamı” inkar edənlərin elmə “qazandırdığı” itkilər

Təbiətdəki yaradılış gerçəyini, başqa sözlə, təbiətdəki “nizamı” qəbul etməmək, əslində elmi araşdırmaların qarşısını kəsir. Çünki təbiətdə bir nizamın olduğunu bilən bir alim bu nizamı və məqsədini araşdırmaq düşüncəsi ilə işə başlayar. Lakin bir təkamülçü bütün təbiəti məqsədsiz bir maddə yığını kimi gördüyü üçün eyni məqsədə xidmət etməyəcək.

Amerikalı riyaziyyatçı və filosof Uilyam Dembski təbiətdə bir “nizam” olduğunu müdafiə edən elm adamlarından biridir. Dembski təkamülçü görüşün təbiətdə bir məqsəd görməyərək elmi inkişafı ləngitdiyini açıqlayır. Buna misal olaraq təkamülçülərin DNT haqqında ortaya atdıqlar “junk DNT” (“boş DNT”) anlayışını göstərir (“boş DNT” təkamülçü elm adamlarının fərziyyəsinə görə tərkibində heç bir genetik məlumat olmayan və dolayısı ilə, heç bir funksiyası olmayan

Afrika vadilərində, qızmar günəş altında, milyonlarla dollar sərf edərək aparılan “təkamülə dəlil” qazıntıları hər zaman nəticəsiz qalmış, bütün səylər boşa çıxmışdır. Həmin səyləri puç etmək istəməyən təkamülçülər işə çıxış yolunu saxtakarlıq etməkdə görmüşlər.

DNT hissələridir) Dembski belə deyir:

«Nizam anlayışı elmi inkişafı dayandırmayacaq. Əksinə, ənənəvi təkamülçü yanaşmaların elmi araşdırmalara balta vurduğu hissələrdə nizam anlayışı yeni araşdırmalara təkan verəcək. “Boş DNT” anlayışına baxaq. Bu terminlə bir canlının genetik məlumatının uzun və məqsədsiz bir təkamül prosesinin məhsulu olduğu və dolayısı ilə, bu genetik məlumatın sadəcə bir qisminin orqanizm üçün yararlı olduğu düşünülür.

Təkamülçü düşüncə tərzinə görə xeyli miqdarda yararsız DNT hissələri olmalıdır. Ancaq əgər canlıların nizamlandırıldıqlarını qəbul etsək, bu halda DNT-nin çox funksional olduğunu düşünəcəyik. Həqiqətən də, bəzi ən yeni kəşflər DNT-nin bəzi hissələrin “boş” olmasının qəbul edilməsi əslində bizim DNT haqqındakı məlumatımızın azlığından irəli gəlir. «Journal of Theoretical Biology» jurnalının son saylarından birində Con Bodnar “eukariot hüceyrələrin genetik məlumatında kodlama funksiyası daşımayan (yəni “boş”) DNT parçalarının həqiqətdə orqanizmin böyüməsini və inkişafını təmin edən bir növ «genetika dili kodlarını» bildirir. Nizam anlayışı elm adamlarını (canlılarda) funksiya axtarmağa yönəldir, təkamül isə bu cəhdə mane olur...

Nizam anlayışını elmə daxil etmək elmi cəhdləri daha da artıracaq... Elmi inkişaf üçün indiyə qədər istifadə edilmiş bütün qavrayış vasitələri istifadə edilməkdə davam edəcək. Lakin nizam anlayışı bir elm adamına yeni qavrayış vasitəsi qazandırır. Yeni araşdırma mövzuları ortaya çıxarır. Çünki bir şeyin nizamlandığını bildiyimiz zaman necə yaradıldığını və məqsədinin nə olduğunu da tapmaq istəyirik».²⁴

Göründüyü kimi, canlıların Allah tərəfindən yaratıldığını dərk edilməsi həm elm qarşısında yeni üfüqlər açır, həm də təbiətin daha düzgün dərk edilməsini təmin edir.

Lakin materialist elm adamları Allahın yaratmasını inkar etdikləri üçün təbiətdə yaşayan hər canlının təsadüflər nəticəsində əmələ

gəldiyini iddia edirlər. Onlara görə, təsadüfən əmələ gələn kainatda “xətali və ya lazımsız maddələrin” və ya “xətali nizamlanmanın” olması son dərəcə təbiidir.

Bu səhv düşüncə tərzinin nəticəsi olaraq bu günə qədər bir çox elmi dəlillər səhv dəyərləndirilmiş və uzun illər boyu bir çox həqiqətlər ortaya çıxarılmamışdır. Məsələn, təbiətdə tapdığı bir quş tükünü nəzərdən keçirən materialist alim tükün asimmetrik quruluşuna baxaraq, “təsadüfən əmələ gəldiyi üçün” bu quruluşun nizamsız olduğunu düşünər və tükün asimmetrik quruluşunu tədqiq etməyi lazım bilməz.

Amma Allahın hər varlığı bir məqsədlə və qüsursuz bir nizamla yaratdığına iman gətirmiş bir alim üçün tükdəki asimmetrik quruluş mütləq tədqiq edilməsi vacib olan bir xüsusiyyətdir. Bu yöndə hərəkət edən bir alim quşların tüklərinin asimmetrik quruluşlarının quşların uçmağı üçün vacib olduğunu, simmetrik tük quruluşuna malik olan quşların isə uça bilmədiklərini çox qısa müddətdə görəcəkdir.

Buna bənzər misallara elm dünyasında tez-tez rast gəlmək olar. Məsələn, bal arılarını tədqiq edən elm adamları arasında da buna bənzər vəziyyət yaşanmışdır. Arıların pətəklərini neçə dərəcə bucaq altında birləşdirdiyini hesablayan bəzi elm adamları arıların istifadə etdikləri iki bucaq ölçüsünün ən mükəmməl nisbətdəki ölçülərdən 0.02 dərəcə maillilik göstərdiyini hesablamışlar. (aparılan hesablamalar zamanı bu bucaqları sıra ilə 109.28 və 70.32 dərəcə olaraq qur-

DNT-nin qarışıq quruluşu və hər xüsusiyyətinin müəyyən məqsəd daşması DNT-nin yaradıldığını göstərir.

duqları müəyyən edilmişdir. Çox dəqiq hesablamalarla riyaziyyatçı Koniq bu məqsədə xidmət edən ən uyğun bucaqların 109.26 və 70.34 olmasının vacibliyini hesablamışdır.)

Mövzu ilə bağlı elm adamları arıların hesablamada kiçik səhv etdikləri nəticəsinə gəlmişlər. Şotland riyaziyyatçı Kolin Maklorin (1698-1746) isə bu açıqlamalarla kifayətlənməyib təcrübəni təkrar keçirmişdi və aldığı nəticə budur: Koniq və qrupu loqarifm cədvəlində edilən kiçik bir xəta səbəbilə 0.02 dərəcəlik fərq əmələ gətirəcək səhv hesablama aparmışdılar.²⁵

Beləliklə, ən mükəmməl bucağı arıların doğru, elm adamlarının isə səhv hesabladıqları ortaya çıxmışdır!

Allahın bütün canlıları qüsursuz yaratdığını bilən bir insan heç vaxt təbiətdə rastlaşdığı bir xüsusiyyətdə xəta olduğunu düşünməz. Hər gördüyü xüsusiyyəti Allahın bir məqsədlə yaratdığını bilir.

Allahın qüsursuz yaratmasına inanmayan elm adamlarının üzləşdikləri xəta ilə bağlı digər bir misal yenə arılarla bağlıdır. 12 oktyabr 1996-cı il tarixli «New Scientist» jurnalında Ben Kristol tərəfindən yazılan məqalədə bal arılarının uçarkən bəzən lazımsız yerə artıq qanad çırpdıqları, bunun nəticəsində uçuşlarının faydasız olduğu qeyd olun-

muşdu. Bu məqalədəki iddiaya görə, arılar bəzən daha az, bəzən də daha çox fasilələrlə qanad çırpırlar, lakin buna baxmayaraq, eyni sürətlə uçurlar və dolayısı ilə, çox qanad çırpdıqları zaman lazımsız yerə enerji itirirlər. Yazıçının fikrincə, bu bir nizam xətası idi.

Lakin Arizona Dövlət Universitetindən Jon Harisonun rəhbərliyi ilə bir araşdırma qrupu tədqiqat zamanı bal arılarının qanad çırpma tezliyi arasındakı fərqi son dərəcə vacib səbəblərini aşkar etdilər. Əldə etdikləri nəticələri isə «Science» jurnalında (1996, 274-cü cild, səh. 88) dərc etdirdilər. Bu tədqiqatçılar ətraf mühitdəki temperaturu dəyişdirərək arıların bədən temperaturunu, qanad çırpma nisbətini və metabolik nisbətini ölçdülər. Temperatur 20 dərəcədən 40 dərəcəyə yüksəldikcə, qanad çırpma tezliyi azalırdı. Aparılan tədqiqat nəticəsində məlum oldu ki, arılar isti günlərdə daha az tezlikdə, soyuq havalarda isə daha çox qanad çırpırlar. Bununla belə uçuş sürətində heç bir dəyişiklik müşahidə olunmurdu. Soyuq havalarda daha tez-tez qanad çırparaq əmələ gətirdikləri artıq enerji ilə bədənələrini və pətəklərini

Quş tüklərini tədqiq edən imanlı elm adamı tüklərdəki hər xüsusiyyətin müəyyən yaradılış məqsədi daşdığını bilərək araşdırmalarını buna əsasən istiqamətləndirir.

Arılar o qədər birgə hərəkət formalarına malikdirlər ki, elm adamları Ahəmin canlıların hərəkətlərini yalnız müasir dövrdə kəşf etməyə başlamışlar.

isidirdilər. Nəticədə, arıların qanadlarının iki ayrı vəzifə daşdıqları məlum oldu: uçmaq və isinmək.

Allahın canlıları ayrı-ayrı, bu gün olduqları kimi əksiksiz və qüsursuz yaratdığına inanmayan təkamülçü elm adamlarının yanıbdıqları mövzulardan biri də “kütləşmiş orqanlar” cəfəngiyyatıdır. Bütün canlıların keçmişdəki əcdadlarından təsadüflər nəticəsində törədiklərini müdafiə edən təkamülçülərə görə, insan orqanizmində əcdadlarından qalan, ancaq istifadə etmədikləri üçün zaman ərzində kütləşən “heç bir funksiyayı yerinə yetirməyən orqanlar” var. Allahın yaratmasına inanmayan elm adamları funksiyası olmadığını düşündükləri orqanlar mövzusunda da elmə zərər vermişlər. Çünki elm inkişaf etdikcə, funksiyasız hesab etdikləri bu orqanların, əslində, orqanizm üçün son dərəcə vacib olduqları məlum olmuşdur. Elmin inkişafını ləngidən bu mənfi rəyin nə dərəcədə səhv olduğunun nümunələrindən biri təkamülçülər tərəfindən müəyyən edilən uzun “kütləşmiş orqanlar” siyahısının getdikcə qısalmasıdır. Təkamülçü S. R. Skədinq «Evolutionary Theory» (Təkamül nəzəriyyəsi) jurnalında yazdığı “kütləşmiş orqanlar təkamülə dəlil ola bilərmidi?» adlı məqaləsində bu həqiqəti belə ifadə edir:

*«(Biologiya haqqında) məlumatımız artdıqca, kütləşmiş orqanlar siyahısı da getdikcə qısalır... Bir orqanın funksiyasız olması mümkün olmadığına və onsuz da kütləşmiş orqanlar iddiası elmi bir xüsusiyyət daşmadığına görə, “kütləşmiş orqanların” təkamül nəzəriyyəsi lehinə hər hansı bir dəlil ola bilməyəcəyi qənaətinə gəlirəm».*²⁶

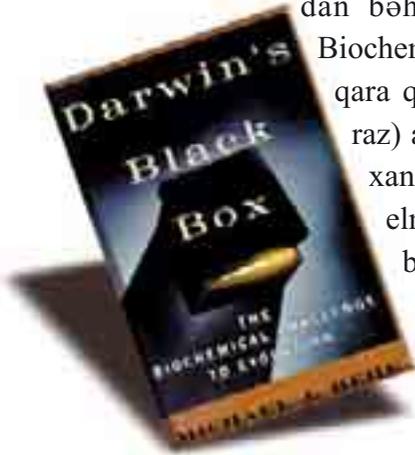
Kütləşmiş insan orqanları siyahısı 1895-ci ildə alman anatomiyaçı R.Viderşeym tərəfindən ortaya atılmışdı və kor bağırsağ, büzdüm sümüyü kimi təxminən 100 orqanı əhatə edirdi. Ancaq elm inkişaf etdikcə, Viderşeymin siyahısındakı orqanların sayı getdikcə azaldı və bu orqanların, əslində, çox vacib funksiyalarının olduğu öyrənilirdi. Məsələn, kütləşmiş orqan hesab edilən kor bağırsağın, əslində, orqanizmə daxil olan mikroblara qarşı mübarizə aparən limfa sisteminin bir hissəsi olduğu müəyyən edildi. Yenə eyni siyahıda yer alan badamcıq vəzilərinin isə boğazı infeksiyalardan qorumaqda vacib rol oynadığı kəşf edildi. Onurğa sütununun sonunda yerləşən büzdüm sümüyü çanaq sümüyü ətrafındakı sümüklərə dəstək olduğu və bəzi kiçik əzələlərin dayaq nöqtəsi olduğu, timus (çəngələbənzər) vəzinin T hüceyrələrini hərəkətə gətirərək bədənin müdafiə sistemini aktivləşdirməsi, epifiz vəzinin lazımlı hormonlar ifraz etməsi kimi hələ bir çox işə yaramadığı zənn edilən orqanların vacib funksiyaları müəyyən edildi. Darwin tərəfindən kütləşmiş orqan kimi göstərilən gözdəki aypara şəklindəki çıxıntının isə gözün təmizlənməsini və nəmlənməsini təmin etdiyi məlum oldu.

Bütün bu misallar bizə bir həqiqəti göstərir: Elmdə doğru və sürətli nəticə əldə etmək üçün çıxış nöqtəsi mütləq düzgün olmalıdır. Allah bütün varlıqları bir məqsəd üçün, qüsursuz və əksiksiz bir nizamla yaratmışdır. Dolayısı ilə, təbiəti tədqiq edən elm adamının hədəfi bütün varlıqlardakı bu qüsursuzluğun xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmaq və hər qarşılaşdığı xüsusiyyətin hikmətlərini araşdırmaq olmalıdır.

“Boş yerə səy göstərdiyini” anlamağın təkamülçü və ateist elm adamlarına mənfi təsiri

Əslində həqiqətdən uzaq və nəticə gətirməyən bir iddia uğrunda araşdırma və çalışmalar aparmaq təkamülçü elm adamları üçün də son dərəcə yorucudur. Heç şübhə yoxdur ki, həyatlarını həsr etdikləri araşdırmaların əksəriyyərinin nəticəsiz olduğunu, fayda gətirmədiyini anladıkları zaman böyük ümitsizliyə düşürlər. Çünki elmi araşdırmalar aparmaq böyük fədakarlıq və intizam tələb edir. İllərlə bir laboratoriyada nəticə ala bilməyəcəyini bildiyi bir mövzuda təcrübə və ya müşahidələr aparmaq və sonda sübut etmək istədikləri iddianın tam əksinə olan tapıntılar əldə etmək, əlbəttə ki, bu elm adamlarına son dərəcə mənfi təsir edir.

Amerikalı biokimyəçi Maykl Behe Darvinizmin elmi əsassızlığından bəhs edən «Darwin's Black Box: The Biochemical Challenge to Evolution» (Darvinin qara qutusu: Təkamülə qarşı biokimyəvi etiraz) adlı kitabında canlı hüceyrədə ortaya çıxan “nizam” həqiqəti qarşısında təkamülçü elm adamlarının yaşadıkları psixologiyanı belə izah edir:

«Son qırx il ərzində müasir biokimyə hüceyrənin sirlərinin vacib hissəsini ortaya çıxardı. Bunun üçün sərf edilən əmək isə həqiqətən çox böyük idi. On minlərlə insan bu sirləri tapmaq üçün həyatlarını laboratoriyalardakı uzun çalışmalara həsr etdilər...

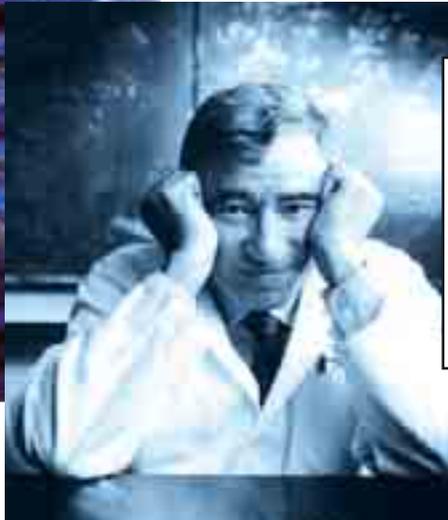
Hüceyrəni araşdırmaq üçün göstərilən bütün bu cəhdlər çox açıq bir şəkildə, bağıraraq tək bir nəticəni söyləyirdi: “Dizayn!” Bu nəticə o qədər aşkar idi ki, elm tarixindəki ən vacib kəşflərdən biri kimi qəbul edilməliydi... Bu zəfər on minlərlə insanın “Evrika” qışqırıqları ilə bu böyük kəşfi bayram etmələrinə yol açmalıydı...»

Ancaq heç bir bayram olmadı, heç bir sevinc ifadə edilmədi. Əksinə, hüceyrədə kəşf edilən böyük qarışıqlığın qarşısında utandırıcı

bir səssizlik hakim oldu. Mövzu cəmiyyət üçün açıqlandıqda, **bir çox elm adamları buna görə narahat olmağa başlayır**. Şəxsi dialoqlarda isə bir az rahat olurlar; əksəriyyəti kəşf etdikləri açıq həqiqəti qəbul edirlər, lakin sonra yerə baxıb başlarını yelləyir və heç nə baş verməmiş kimi davranırlar. Bəs nə üçün? Nə üçün elm dünyası kəşf etdiyi böyük həqiqətə sahib çıxmır? Nə üçün ortaya çıxan açıq dizayn ziyalı əlcəklərlə kənarından tutulur? Çünki şüurlu bir dizaynı qəbul etmək, istər-istəməz onlara Allahın varlığını qəbul etdirməyə vadar edir.²⁷

Bəzi təkamülçülər elm dünyasının yaşadığı bu depressiyanı etiraf edirlər. İngiltərə Təbiət Tarixi Muzeyi rəhbərlərindən “Evolution” (“Təkamül”) kitabının müəllifi təkamülçü paleontoloq doktor Kolin Paterson Nyu-Yorkdakı Təbiət Tarixi Muzeyinin açılışında söylədiyi məşhur nitqində aşağıdakı tarixə düşmüş sözləri söyləmişdir:

*«Sual budur: Mənə təkamüllə əlaqədar tək bir şey deyə bilərsinizmi? Həqiqətən doğru olan bir şey. Bu sualı bizim Təbiət Tarixi Muzeyindəki bütün geologiya qrupuna verdim və aldığı yeganə cavab sükut oldu... Sonradan bütün həyatımın təkamülün açıq bir həqiqət olduğuna inanaraq aldadılmaqla keçdiyini anladım».*²⁸

Təkamülçü elm adamlarının illərlə apardıkları tədqiqatların əksəriyyəti boşa çıxmışdır. Bu, bir çox elm adamının araşdırma həvəsini yox edən nəticədir.

Paterson nitqinə belə davam etmişdir:

«Bu anti-təkamülçü düşüncə tərzində olmağımın səbəblərindən biri bunun üzərində 20 il çalışıb bu mövzuda heç nə aşkar edə bilməməyin yaratdığı təsirdir. Bir adamın bu qədər uzun bir müddət ərzində səhv istiqamətə yönəldildiyini öyrənmək onun üçün olduqca böyük şokdur.»²⁹

Lund universitetinin professorlarından sayılan məşhur təkamülçü botanik Prof. N. Heribert Nilsson isə “təkamülü 40 ildən artıq davam edən bir təcrübə ilə sübut etmək təşəbbüslərim sonda uğursuzluqla nəticələndi,”-30 deyərək 40 ildən daha artıq müddətdə boş yerə vaxt itirdiyini etiraf edir. Bu şəxslərdən gətirilən nümunələr, həqiqətən də, elmin həqiqətdən kənar bir nəzəriyyənin ardınca qaçması ilə nələr itirdiyini göstərir. On illər boyu minlərlə elm adamlarının biliyi, vaxtı, enerjisi, əməyi, laboratoriyası, köməkçiləri və maliyyə mənbələri təkamül adlandırılan boş bir əfsanə uğrunda hədəf edilmişdir.

Daha da maraqlı olanı budur ki, sadəcə dövrümüzdəki təkamülçülər deyil, təkamül nəzəriyyəsinin rəhbəri Çarlz Darvinin belə tez-tez **“boş yerə vaxt sərf etdiyinə”** və sonda **“ümidlərinin puç olacağına”** görə narahat olmuşdur. Darvin bu barədə narahatlığını dostlarına yazdığı məktublarında və ya məqalələrində tez-tez dilə gətirmişdir. Məsələn, təbiətdə öz nəzəriyyəsini sübut edəcək dəlillər tapa bilmədiyini belə qəbul etmişdir:

«Həqiqətən, təbiət tamamilə inadçıdır

Darvin "Bu tədqiqatlara sərf etdiyim vaxtın hədəf gedib-getmədiyinə şübhə edirəm" deyərək təkamüllə bağlı işlərinə çox da inanmadığını bildirmişdir.

*və mənim istədiklərimi etmir».*³¹

Darvinin inamsızlığını etiraf etdiyi başqa bir cümləsi isə budur:

*«Bu çalışmaları edərkən (Növlərin mənşəyi üçün apardığı çalışmalar) sərf etdiyim vaxta dəyib-dəymədiyinə şübhə edirəm».*³²

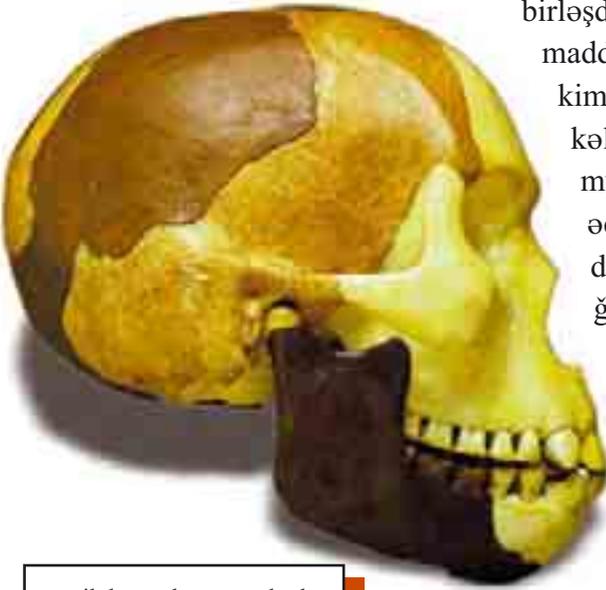
Göründüyü kimi, həqiqətlərə uyğun gəlməyən, sadəcə, ideoloji səbəblərdən müdafiə edilən bu nəzəriyyə müdafiəçilərinə də sıxıntı və ümitsizlik gətirir. Bütün bunlar elmə yanlış istiqamət verildiyinin labüd nəticələridir.

Təkamülçü saxtakarlıqların elmə qazandırdığı itkilər

Təkamülçülər nəzəriyyələrini sübut edən dəlilləri tapa bilmədikləri üçün dəfələrlə elmi kəşfləri yayındıraraq və ya saxtakarlıqlar edərək bəşəriyyəti aldatmışlar. Bu saxtakarlıqlar arasında ən məşhuru “Pilt Daun Adamı” qalmaqalığıdır. Təkamülçülər yaşadığını iddia etdikləri “yarı meymun-yarı insan” məxluqların daşlaşmış qalıqlarını tapa bilmədikləri üçün özləri belə bir daşlaşmış qalığı düzəltmişdilər. Bir

oranqutan çənəsini insan kəlləsinə birləşdirərək müxtəlif kimyəvi maddələrlə qədimdən qalmış kimi bir görünüş verərək, bu kəlləni dünyanın ən məşhur muzeyində illərlə “insanın əcdadı” kimi nümayiş etdirmişlər. Bu saxtakarlığın elmə qazandırdığı itkini bir təkamülçü olmağına baxmayaraq F. Klark Hauell belə açıqlamışdır:

«Pilt Daun Adamı insan kəlləsi və meymun çənəsindən ibarət bir məxluqdan başqa bir

Pilt Daun adamı saxtakarlığında istifadə edilən saxta kəllə sümüyü

*şey deyil. Bu qəsdən qurulmuş bir yalandır. Nə çənənin meymuna aid olduğunu, nə də kəllənin insana aid olduğunu qəbul etmədilər. Bunun əvəzinə bu hissələrin meymun və insan arasındakı dövrə aid tapıntılar olduğunu bəyan etdilər. 500.000 il əvvələ aid olduğunu söyləyərək buna bir ad qoydular (Eoantropus Dausoni və ya Daun adamı) və bu mövzu üzərində təxminən 500 kitab yazdılar. Paleontoloqlar bu kəşflə beş il boyu vaxt keçirdilər».*³³

Saxtakarlığın müəllifi olan başqa bir təkamülçü Ernst Hekel isə həm etdiyi saxtakarlığı etiraf etmiş, həm də digər məsləkdaşlarının ideologiyaları uğrunda etdikləri əyrilikləri belə dilə gətirmişdir:

*«Etdiyim bu saxtakarlıq etirafından sonra özümü biabır edilmiş və qınanılmış kimi görməliyəm. Lakin mənə təsəlli verən budur ki, mənimlə yanaşı günahkar yüzlərlə yoldaş, bir çox etibarlı müşahidəçi və məşhur bioloqlar vardır ki, onların çap etdirdikləri ən yaxşı biologiya kitablarında, tezislərində və jurnallarında mənim etdiyim qədər saxtakarlıqlar, qeyri-dəqiq məlumatlar, az-çox təhrif edilmiş və sistemləşdirilərək yenidən qurulmuş şəkillər var».*²⁴

Aparılan müşahidələrin, təcrübələrin və araşdırmaların təkamülə uyğunlaşdırılmağa çalışılması, həqiqətlərin gizlədilməsi və ya dəyişdirilərək cəmiyyətə təqdim edilməsi, əlbəttə, elmi inkişafa əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurmuşdur. Təkamülçü yazıçı V.R. Tompson bu həqiqəti aşağıdakı sözlərilə, dolaylı yolla da olsa, qəbul edir:

*«Elmi tərəfdən qəbul edilməyəcək bir ehkamı müdafiə etmək üçün birləşən elm adamlarının çətinlikləri aradan qaldıraraq və tənqidləri gizlədərək insanların nəzərində inanclarını davam etdirmə cəhdi elmi cəhətdən anormal və arzuolunmaz bir vəziyyətdir».*³⁵

Mövzunun maraqlı tərəfi ondadır ki, təkamülçülər təkamülü sübut etmək üçün apardıqları tədqiqat və təcrübələri nəticəsində daim yaradılış gerçəyini dəstəkləyən dəlillər tapırlar.

Təkamülçülər nə qədər əksini isbat etməyə çalışsalar da ortaya çıxarılan hər elmi kəşf Allahın varlığını və yaradıcı xüsusiyyətlərini üzə çıxarır. Kembri Dövründə ani olaraq ortaya çıxan kompleks quruluşa malik canlıların daşlaşmış qalıqları da bu yaradılış dəlillərindəndir.

Təkamülçülər istəməsə də, elmi kəşflər daim yaradılış gerçəyini təsdiq edir

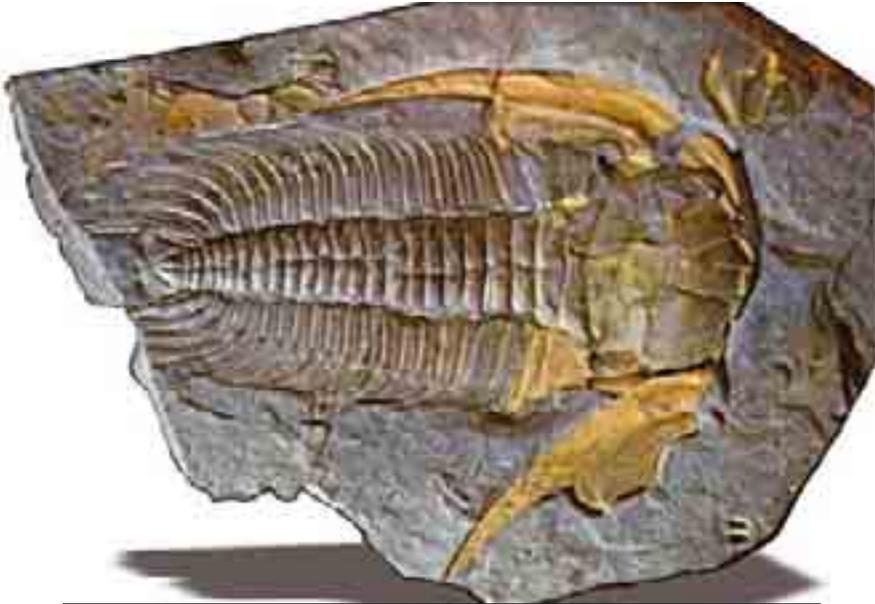
Bu bölmənin əvvəlində də bildirildiyi kimi, elm yanlış ideologiyalar tərəfindən yönəldildikdə, vaxt, pul, əmək itkisi yaranır. XVIII əsrdən bəri elm əsasən materialistlərin hakimiyyəti altında qalmış və demək olar ki, bütün fəaliyyətlər materialist fəlsəfənin elmi tərəfdən sübutuna yönəldilmiş, materialist fəlsəfəni təkzib edən elmi dəlillər cəmiyyətdə təhrif olunmuş halda təqdim edilmişdir.

Diqqətçəkən nəticə isə budur ki, təkamülçülər təkamülü sübut etmək üçün apardıqları araşdırma və təcrübələri nəticəsində daima yaradılışı təsdiqləyən dəlillər tapmışlar. Elm Allahın varlığına inananlar üçün çox asan və zəhmətsizdir. Çünki mövcud olan bir sistemi araş-

dırmaq və onunla bağlı dəlilləri axtarmaq elm adamları üçün bir çətinlik yaratmaz. Ancaq olmayan bir dəlili axtarmaq təkamülçülərin öz ifadələriylə “cansıxıcı” və “baş ağrıdır”.

Bu vəziyyətə ən açıq misallardan biri də Kambrien dövrünə aid paleontoloji tapıntılardır. Kambrien dövrü həyatın ilk izlərinə rast gəlinən və təxminən 550 milyon il əvvəlki dövrə verilən addır. Bu dövrdə mövcud olan canlıların hər biri son dərəcə mükəmməl sistemlərə malik olmuş mükəmməl canlılardır. Məsələn, tribolit adlandırılan və nəslə tükənmiş bir canlı növü olduqca qarışıq mürəkkəb göz quruluşuna malikdir.

100 lupadan ibarət bu göz quruluşu indiki dövrdə yaşayan cırcırma kimi bəzi böcəklərin gözü ilə eynidir. Təkamülçülərin fikrincə, “baş ağrıdır” olan bu mürəkkəb quruluşa malik canlıların heç bir əcdadı olmadan birdən-birə bu təbəqələrdə ortaya çıxmalarıdır.

Kembri dövründə ortaya çıxan tribolitın daşlaşmış qalığı və malik olduğu pətek gözün xüsusiyyətləri onun yaradılışın dəlillərindəndir.

Bu elmi tapıntılar açıq-aşkar Yaradılışı göstərir.

Tanınmış təkamülçü elm adamı, ingilis zooloq Riçard Doukins əldə etdikləri tapıntıların yaradılış gerçəyini təsdiqləməsi ilə bağlı belə deyir:

*«...Kambrien təbəqələri əsasən onurğasızlar qruplarını tapdığımız ən yaşlı təbəqələrdir. Bunlar ilk dəfə meydana çıxdıqları vəziyyətdə olduqca təkamül keçirmiş bir şəkildədir. Sanki heç bir təkamül tarixi keçmədən o vəziyyətdə orada meydana gəlirlər. Təbii ki, bu ani meydana çıxma yaradılışçıları olduqca məmnun edir».*³⁶

Paleontologiya mövsuzunda baş verən bu “nəticəsizlik” təkamülün ən böyük müəmmalarından biridir. Əvvəlcədən dediyimiz kimi, təkamülçü elm adamları on illərlə təkamülə dəlil kimi keçid formalarını (bir canlının digər canlıya çevrilmə mərhələləri) tapmağa çalışırlar. Ancaq belə canlılar yer üzündə heç zaman yaşamadıqları üçün əsla bir nəticə əldə edə bilməmişlər. Təkamülçülərin axtardıqları keçid formalarına aid daşlaşmış qalıqları heç cür tapa bilməmələrini təkamülçü paleontoloq Mark Çarneki belə izah edir:

«Nəzəriyyəni (təkamülü) sübut etmək qarşısındakı ən böyük əngəl hər zaman fosillər olmuşdur... Bu heç zaman Darvinin fərz etdiyi keçid formaların izlərini ortaya çıxarmır. Növlər birdən-

Dövrümüzdə yaşayan cırcıramanın göz quruluşu da tapılan daşlaşmış üçrəngli heyvanın quruluşuna oxşayır.

*birə əmələ gəlirlər və yenə birdən-birə yoxa çıxırlar və bu gözlənilməz vəziyyət növlərin Allah tərəfindən yaradıldığını dəstəkləyən yaradılışçı görüşü - bir daha sübut edir».*³⁷

Bəzi təkamülçülərin də etiraf etdikləri kimi təkamülə elmi dəstək axtaran çalışmaları boşa çıxır və müsbət nəticə vermirlər. Belə ki, təkamülçü elm adamlarının hər şeyin təsadüf nəticəsində əmələ gəlməsi iddiaları ilə bağlı hər araşdırma açıq-aşkar bir həqiqəti qarşılarına çıxarır: **bütün canlıların qüsursuz şəkildə göylərin və yerin Rəbbi Allahın yaratdığı həqiqətini...**

Nəticə

Ətrafımızda və yaşadığımız kainatda yaradılış gerçəyinə aid saysız-hesabsız dəlillər vardır. Bir ağcaqanaddakı heyranedicilik sistem, bir tovuzquşunun qanadlarındakı möhtəşəm sənət, göz kimi mürəkkəb və mükəmməl bir orqan və daha milyonlarla varlıqları iman gətirmiş insanlar üçün Allahın varlığının və Onun üstün elminin və aqlının dəlilləridir. Yaradılış gerçəyini qəbul edən bir elm adamı da təbiəti bu düşüncə ilə tədqiq edərək, apardığı hər müşahidədən, keçirdiyi hər təcrübədən böyük zövq alacaq, yeni araşdırmalar üçün həvəsləndirici güc alacaqdır.

Təkamül kimi bir xurafata inanmaq və bunu elmi əsasları olmadan müdafiə etməyə çalışmaq elm adamlarına psixoloji cəhətdən sıxıntı verir. Kainatdakı ahəng və ya canlılardakı nizam onlar üçün böyük bir sıxıntı mənbəyidir. Darvinin aşağıdakı sözü həqiqətən, bütün təkamülçülərin ruhi vəziyyətini izah edir:

*«Göz haqqında düşünmək çox vaxt məni nəzəriyyəmdən soyutdu. Amma özümü yavaş-yavaş bu problemə alışdırdım. İndilərdə də təbiətdəki bəzi aydın quruluşlar məni çox narahat edir. Məsələn, bir tovuzquşunun tüklərini görmək məni az qala dəli edir».*³⁸

Tovuzquşunun tükləri də, təbiətdəki bütün digər saysız-hesabsız yaradılış dəlilləri də təkamülçüləri daima narahat edirlər. Gördükləri açıq-aydın dəlillərə şəkildə göz yuman bu adamlarda, təbii ki, həqiqətlərə qarşı laqeydlilik və bununla bağlı mühakimə pozğunluğu yaranır. Xristianlara səslənərək “əgər bir heykəlin sizlərə əl etdiyini gör-

səniz belə, bir möcüzə ilə qarşılaşdığınızı sanmayın...çox kiçik bir təsadüfdür, amma bəlkə də heykəlin sağ qolundakı atomların hamısı təsadüfən bir anda eyni tərəfə doğru hərəkət etmə meylinə ola bilərlər,”-deyəcək qədər irəli gedən təkamülçü Riçard Doukins bu mühakimə pozğunluğunun tipik nümunəsidir.

Elmin inkişaf edə bilməsi üçün bu XIX əsrə aid bu qalıqlar bir kənara qoyulması və müasir düşüncəli və gördüyü həqiqəti qəbul etməkdən çəkinməyən elm adamları lazımdır.

Tovuzun tüklərinin "Darvini xəstə etməsi"nin səbəbi, həmin tüklərin açıq şəkildə üstün Yaradanın varlığını göstərməsidir.

DİN İLƏ ELM DAİM BİR-BİRİNƏ UYĞUNLUQ TƏŞKİL EDİR

Materialistlər elm qarşısındakı məğlubiyyətlərini gizlətmək üçün hər zaman müxtəlif təbliğat üsullarını işə salırlar. Bunların önündə materialist mətbu orqanlarının əsas mövzusunda çevrilən “elm-din qarşıdurması” iddiası gəlir. Bu iddianı dilə gətirən mənbələrdə, dinin tarix boyu elmə qarşı olduğu, elmin ancaq din tərkd edildikdə inkişaf edə biləcəyi kimi,¹ həqiqətdənkənar hekayələr danışılır.

Əslində isə elm tarixinə bir az nəzər salmaq bütün bu iddiaların yalan olduğunu görmək üçün kifayət edir.

İslam tarixinə nəzər salsaq, Quranla birlikdə Orta Şərqi elmin də daxil olduğunu görürük. İslamdan əvvəlki dövrdə ərəblər cürbəcür batıl inanclara və xurafata inanan, kainat və təbiət haqqında heç bir müşahidə aparmayan bir cəmiyyət olublar. Lakin İslamla birlikdə bu cəmiyyət mədəniləşmiş, biliyə qiymət vermiş və Quranın əmrlərinə uyaraq kainatı və təbiəti müşahidə etməyə başlamışlar. Sadəcə ərəblər deyil, iranlılar, türklər, şimali afrikalıları kimi bir çox cəmiyyətlər İslamiyyəti qəbul etməklə maariflənməmişlər. Allahın Quranda insanlara öyrətdiyi kamillik və bilgilər, xüsusilə IX-X əsrlərdə böyük bir mədəniyyətin təşəkkül tapmasına yol açmışdır. Bu dövrdə yetişən çoxlu sayda müsəlman alimləri astronomiya, riyaziyyat, həndəsə, tibb kimi elm sahələrində çox əhəmiyyətli kəşflər etmişlər.

Elmi fəaliyyətlərin Avropaya ötürülməsində əsas yer tutan və müsəlman elm adamlarının çoxunun yetişdiyi **Əndəlus**, xüsusilə tibb sahəsində çox böyük yeniliklərin və irəliləyişlərin beşiyi olmuşdur. Müsəlman həkimlər təkcə bir sahədə peşəkarlaşmamışlar, xüsusilə

farmokologiya, cərrahlıq, göz, doğuş, fiziologiya, bakteriologiya və gigiyena kimi çox geniş sahələrdə də ixtisaslaşmışdılar. Uzun illər tibbi əhəmiyyət daşıyan bitkiləri tədqiq edərək tibb tarixi və tibbi əhəmiyyətli bitkilər haqqında əsərlər yazmış **İbn Cülcül** (?-992) ilə diaqnostika və müalicə sahəsində şöhrət qazanmış və bu gün də tanınan otuza yaxın əsəri olan tunisli həkim **Əbu Cəfər İbn Cəzzar** (?-1009) tibb mövzusunda ən tanınmış elm adamları arasındadır. **Abdullətif əl-Bağdadi** (1162-1231) anatomiya sahəsindəki fəaliyyətləri ilə tanınır. Alt çənə və döş sümüyü kimi bədəndə bir çox sümüyün anatomiyası haqqında keçmişdə edilmiş xətalara düzəltmişdir. Bağdadinin «əl-İfadə vəl-İtibar» adlı əsərin müəllifi olmuş 1788-ci ildə təkmilləşdirilərək, latın, alman və fransız dillərinə tərcümə edilmişdir. «Məqalətün fi'l-Havas» adlı əsəri isə beş duyğu organından bəhs edir.

Müsəlman anatomiyaçıları insan kəlləsindəki sümüklərin düzgün sayını və qulağın içində üç kiçik sümüyün olduğunu da müəyyən etmişlər. Anatomik fəaliyyətlərlə məşğul olan müsəlman elm adamlarının önündə **İbn Sina** (980-1037) gəlir. Hələ kiçik yaşlarında ədəbiyyat, riyaziyyat, həndəsə, fizika, təbiət elmləri və məntiq öyrənən İbn Sina sadəcə Şərqdə deyil, Qərbdə də tanınmışdır. Ən məşhur əsəri olan «əl-Qanun fit-Tibb» ərəbcə yazılmış və XII əsrdə latın dilinə

«İnsanların, heyvanların və davarların da bu cür müxtəlif rəngləri vardır. Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar. Həqiqətən, Allah yenilməz qüvvət sahibidir, bağışlayandır!»

(«Fatir» surəsi, 28).

«Allah Özündən başqa heç bir tanrı olmadığına şahiddir. Mələklər və elm sahibləri də haqqa-ədə-lətə boyun qoyaraq (haqqa tapınaraq) O qüvvət, hikmət sahibindən başqa ibadətə layiq heç bir varlıq olmadığına şəhadət verdilər»

(«Ali-İmran» surəsi, 18).

tərcümə edilərək Avropa universitetlərində XVII əsrə qədər əsas dərs kitabı olaraq qəbul edilmiş və istifadə edilmişdir. Bundan başqa fəlsəfə və təbiət elmləri sahəsində yüzdən çox əsər yazmışdır. Əl-Qanunda bəhs edilən tibbi biliklərin böyük bir hissəsi bu gün də öz əhəmiyyətini itirməyib.

1203-1283-cü illərdə yaşayan **Zəkəriyyə Qəzvini** isə Aristotelin dövründən bəri davam edən beyin və ürəklə bağlı bir çox səhv fikirləri aradan qaldırmışdır. Ürək və beyinlə bağlı bilikləri bugünkü biliklərimizə son dərəcə yaxındır.

Zəkəriyyə Qəzvini, Həmdullah Müstəvfi əl-Qəzvini (1281-1350) və **İbnun-Nəfis**in anatomiya sahəsindəki fəaliyyətləri müasir tibb elminin təməlini qoymuşdur. Bu elm adamları hələ XIII və XIV əsrlərdə ürək və ağciyərlər arasındakı əlaqəni, arterial damarların təmiz qan, venoz damarların isə çirkli qan daşdığını, qanın ağciyərlərdə təmizləndiyini, ürəyə qayıdan təmiz qanın aorta tərəfindən beyinə və bədənin digər orqanlarına ötürüldüyünü göstərmişlər.

Əli bin İsanın (?-1038) göz xəstəlikləri haqqında yazdığı üç cildlik «Təzkirətü'l-Kəhhalin fi'l Ayn» və «Əmrəziha» adlı əsərlərinin birinci cildi tamamilə göz anatomiyasına həsr olunmuş və bir çox dəyərli məlumatlar verir. Bu əsər sonralar latın və alman dillərinə tərcümə edilmişdir.

Muhəmməd Əbu Bəkir Zəkəriyyə Razi (865-925), **Burhanəddin Nəfis** (?-1438), **İsmail Cürçani** (?-1136), **Qütbəddin Şirazi** (1236-1310), **Mansur bin Muhəmməd, Əbul Qasım Zöhrəvi** astronomiya, riyaziyyat, tibb və anatomiya elmlərinin tarixində əhəmiyyətli yerləri olan müsəlman alimlərindən bəziləridir.

Tibb və anatomiya elmləri ilə yanaşı, bir çox başqa sahələrdə də müsəlman alimləri öz əhəmiyyətli töhfələrini vermişlər. XI əsrdə yaşamış **Biruni** Qalileydən 600 il əvvəl Yerin fırlandığını təsdiq etmiş, Nyutondan 700 il əvvəl Yerin diametrini hesablamışdır. XV əsrdə yaşamış **Əli Quşçu** Ayın ilk xəritəsini çəkmiş və bu gün Ayda bir əraziyə onun adı verilmişdir. **Sabit bin Kurra** IX əsrdə yaşamış və Nyutondan əsrlər əvvəl riyazi differensial funksiyanı kəşf etmişdir. X əsrdə yaşamış **Bəttani** ilk dəfə triqonometriyanı kəşf etmişdir. Onunla

Biruni XI əsrdə yaşamış müsəlman elm adamıdır. O, Qalileydən 600 il əvvəl dünyanın hərəkət etdiyini sübut etmiş, Nyutondan 700 il əvvəl isə yer kürəsinin diametrini hesablamışdır.

Əli Quşçu XV əsrdə Ayın ilk xəritəsini çəkmiş, bu gün Ayda bir yerə onun adı verilmişdir.

eyni əsrdə yaşamış **Əbul Vəfa** isə triqonometriyaya “sekant-kosekant” terminlərini gətirmişdir. **Xarizmi** IX əsrdə ilk cəbr kitabını yazmışdır. **Məğribi** bu gün “Paskal üçbucağı” kimi tanınan düsturu Paskaldan 600 il əvvəl tapmışdır. XI əsrdə yaşayan **İbn Heysəm** optika elminin banisidir. Rocer Bekon və Kepler onun əsərlərindən faydalanmışlar, Qaliley də onun əsərlərindən faydalanaraq teleskopu icad etmişdir. **Kindi** isə Eynşteyndən 1100 il əvvəl nisbi nisbilik nəzəriyyəsinə irəli sürmüşdür. Pasterdən təxminən 400 il əvvəl yaşamış Ağşəmsəddin ilk dəfə mikrobların varlığını kəşf etmişdir. **Əli Bin Abbas** X əsrdə yaşamış və ilk dəfə xərcəng əməliyyatını həyata keçirmişdir. Həmin dövrdə yaşamış **İbn Cəssar** cüzamın səbəb və müalicə üsullarını açıqlamışdır. Göründüyü kimi, bir neçəsinin adları sadalanan müsəlman alimləri müasir elmin təməlini qoyan əhəmiyyətli kəşflər etmişlər.

Qərb mədəniyyətinə baxdığımız zaman müasir elmin yaranmasının yenə Allaha iman üzərində qurulduğunu görürük. “Elmi çevriliş dövrü” kimi tanınan XVII əsr Allahın yaratdığı kainatı və təbiəti kəşf

etmək məqsədilə araşdırma apararı elm adamları ilə zəngindir. Bu dövrdə İngiltərə, Fransa kimi ölkələrdə qurulan bütün elmi institutlar “Allahın qanunlarını kəşf edərək Onu tanımaq” məqsədi daşıyırdılar. Nyuton, Kepler, Kopernik, Bekon, Qaliley, Paskal, Boyle, Paley Kuvier kimi şəxslər elm dünyasına əhəmiyyətli töhfələr verən və eyni zamanda Allaha olan imanları ilə tanınan elm adamlarından sadəcə bir neçəsidir (Ətraflı məlumat üçün bax: İman gətirmiş elm adamları bölməsi)

Bu elm adamları Allaha inanan və bu inamdan irəli gələn şövq ilə elmi fəaliyyət göstərmiş şəxslərdir. Bu həqiqətin nümunələrindən biri XIX əsrin əvvəllərində İngiltərədə təşkil edilən və “Bridgewater Treaties” adı ilə tanınan silsilə əsərdir. Bir çox elm adamları müxtəlif elm sahələrində araşdırma aparmış və əldə etdikləri nəticələri “**Allahın kainatda və təbiətdə yaratdığı ahəng və uyğunluğun dəlilləri**” kimi qəbul etmişlər. Bu elm adamlarının istifadə etdikləri metod da “Allahı təbiətlə tanımaq” mənasını verən “Natural Theology” (Təbii İlahiyyat) məfhumu ilə ifadə edilmişdir.

“Bridgewater Treaties” daxil olan ən məşhur kitab dövrünün tanınmış elm adamı Uilyam Paley tərəfindən 1802-ci ildə çap edilən «Natural Theology: or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity, Collected from the Appearances of Nature» (Təbii İlahiyyat və ya təbiətdəki görünüşlərdən əsaslanaraq Allahın varlığının və Dəlillərinin Sübutları) adlı kitabdır. Paley bu kitabda olduqca hərtərəfli bir anatomik məlumat vermiş və canlıların orqanizmlərindəki “nizamlara” nümunələr vermişdir.

Daha sonra Paleyin əsərindən bəhrələnərək Kral Dərnəyinin adından bir açıqlama verilmişdir. Açıqlamada elm adamlarına aşağıdakı mövzularda araşdırma aparmaq tövsiyyə edilmişdir:

Allahın Qüdrəti, Ağılı və Gözəlliyi haqqında, Onun yaratmasını göstərən bütün dəlillər və ağıllı açıqlamalar. Məsələn, heyvanlar, bitkilər və ya metallar arasında Allahın yaratdıqlarının müxtəlifliyi və əmələ gəlməsi, həzmin və (qidanı) həll etmənin detalları, insanın qurduğu “dizayn” nümunələri və digər hər cür ağıllı arqument, qədim və müasir elm və sənət sahələri və bütün ədəbiyyat...

Allahın varlığının sübutlarını ortaya qoymağa səsləyən bu çağırışa bir çox elm adamları qoşulmuş və bir-birinin ardınca çox vacib elmi əsərlər çap edilmişdir. “Bridgesvater Treaties” traktatında çap edilən əsərlər və müəllifləri ilə aşağıdakılardır:

- *Təbiətin insanın əxlaqi və intellektual quruluşuna olan ahəngi (Tomas Çalmers, 1833)*
- *Kimya, meteorologiya və həzm (Uilyam Praut, M.D., 1834)*
- *Heyvanların instinkləri, vərdisləri və keçmişi (Uilyam Kerbi, 1835)*
- *İnsan əli; bir dizayn nümunəsi (Ser Çarlz Bell, 1837)*
- *Geologiya və Mineralogiya elmi (Din Baklənd, 1837)*
- *Təbiətin insanın fiziki quruluşuna olan ahəngi (C. Kidd, M.D., 1837)*
- *Astronomiya və Ümumi Fizika (Dr. Uilyam Vyuel, 1839)*
- *Heyvan və bitki fiziologiyası (P.M. Rocet, M.D., 1840)*

“Bridgesvater Treaties” din ilə elm arasındakı uyğunluğu göstərən bir sıra nümunələrdən biridir. Bu əsərlərdən əvvəl və sonra edilmiş hələ bir çox elmi çalışmaları məqsədi Allahın yaratdığı kainatı tanımaq və bu yolla Onun ucalığını dərk etmək olmuşdur.

Elm dünyasının bu istiqamətdən dönməsi isə materialist fəlsəfənin bir sıra sosial və siyasi şərtlər nəticəsində XIX əsr Qərb mədəniyyətinə hakim olmasının bir nəticəsidir. Bu proses Darvinin təkamül nəzəriyyəsi ilə ən açıq şəkildə ifadə edilmiş və elm ilə dini, daha əvvəlki vəziyyətin tam əksinə olaraq, bir-birinə zidd iki bilik mənbəyi kimi göstərməyə başlamışdır.

Michael Denton

İngilis tədqiqatçılar Maykl Beycent, Riçard Li və Henri Linkoln bunu belə izah edirlər:

«Darvindən bir əsr yarım əvvəl elm dindən ayrı deyildi; əksinə, onun bir hissəsiydi və son məqsədi ona xidmət etmək idi... Ancaq

*Darvinin dövründəki elm o vaxta qədər daşdığı bu mənadan ayrıldı və özünü dinə qarşı mütləq bir rəqib və alternativ bir məfhum kimi qəbul etdirdi. Artıq bəşəriyyət bu ikisi arasında bir seçim etməyə məcbur ediləcəkdir».*⁴⁰

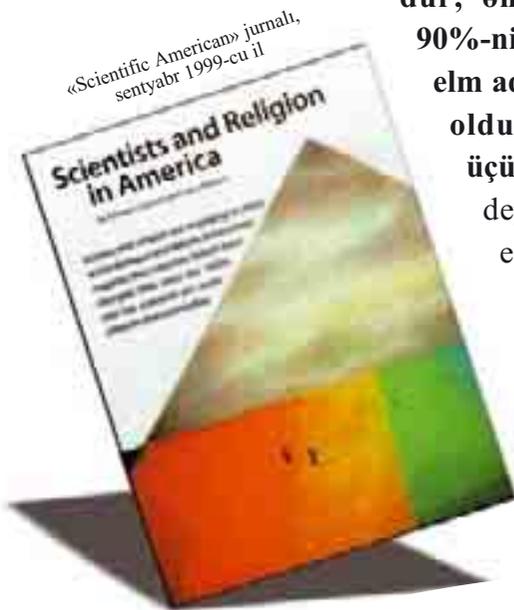
Ancaq bu gün din ilə elmin arasına salmaq istədikləri bu zorakı ayrılığı elm öz kəşfləri sayəsində təkzib edir. Din bizə kainatın yoxdan yaradıldığını öyrədir, elm isə bu həqiqətin dəlillərini tapır. Din bizə canlıları Allahın yaratdığını öyrədir, elm isə canlılar aləmində aşkar etdiyi nizamla bu həqiqətin dəlillərini ortaya qoyur. Maykl Denton «Nature's Destiny» (Təbiətin Taleyi) adlı kitabında “bir vaxtlar ateizmin və skeptisizmin ən böyük müttəfiqi sayılan elm nəhayət ikinci minilliyi sona vurur və yaşadığımız bu dövrdə, bir zamanlar Nyutonun və onun tərəfdarlarının istədikləri kimi, antroposentrik inancın ən böyük müdafiəçisinə çevrilmişdir,”-deyir. Antroposentrik inanc dünyanı Allahın insanlar üçün yaratması inancıdır.

Elmin ortaya qoyduğu bu nəticə getdikcə daha çox elm adamlarının Allaha səmimi şəkildə inanmasına səbəb olur. Tanınmış biokimyəçi Maykl Behe “**Yaradıcıya və ya təbiətin fəvqündə bir gerçəkliyin varlığına inanan elm adamlarının sayı populyar media hekayələrində**

bəhs ediləndən daha çoxdur; əhalinin ümumi sayının 90%-ni təşkil edən inananların elm adamları barəsində fərqli olduqlarını düşünmələri üçün bir səbəb yoxdur,”⁴² - deyərək bu həqiqəti ifadə edir.

Elmin gəldiyi bu nəticə qarşısında materialistlər bir sıra təzyiqlər mexanizmlərini işə salaraq elm dünyasına hədə-qorxu gəlməyə çalışırlar.

Qərb ölkələrin-

də bir elm adamının irəli getməsi, dosent, professor kimi elmi dərəcələr qazanması, elmi jurnallarda elmi işlərini dərc etdirməsi üçün bəzi standartlara əməl etməsi gərəkdir. Təkamül nəzəriyyəsini qeyd-şərtsiz qəbul etmək bir nömrəli standartdır. Buna görə də bəzi elm adamları əslində heç inanmadıqları darvinist nağılları qəbul edir və yaradılış dəlillərini diqqətdən kənar qoyurlar. “*Scientifik Amerikan*” (Elmi Amerika)jurnalının sentyabr, 1999-cu il sayındakı «*Scientists and Religion in America*» (Amerikada Alimlər və Din) adlı məqaləsində Vaşinqton Universitetinin sosioloqlarından Rodni Stark alimlərə edilən təzyiqi belə açıqlamışdır:

*«200 ildir “əgər alim olmaq istəyirsənsə, zehnin bütün dini zəncirlərdən azad olmalıdır” fikri satılır... Universitetlərdə dindar şəxslər susurlar və dinsiz olanlara üstünlük verilir. Yuxarı pillələrdə dinsizliyi mükafatlandırma sistemi mövcuddur».*⁴³

Materialistlərin dinə qarşı apardıqları bu sistemli mübarizənin digər nümunəsi də əvvəldə dediyimiz təbliğat üsullarıdır. “Din elmlə ziddiyyət təşkil edir” və ya “Elm materialist olmalıdır” kimi iddialar bu təbliğatların əsas ünsürləridir. İndi bu iddiaların nə üçün məntiqli və tutarlı tərəflərinin olmadığını nəzərdən keçirək.

Orta əsrlər kilsəsinin elm adamlarına qarşı münasibəti

Dinə qarşı olan kütlələr orta əsrlər kilsəsinin elmlə bağlı səhv görüşlərini və münasibəti tez-tez dinə qarşı bir silah kimi istifadə edirlər. Kilsənin Avropanı inkişafdan geri qoyduğu və səfalətə saldığı deyilir. Bu cəhdlərin arxasında duran səbəb isə orta əsrlər kilsəsinin dinlə əlaqələndirilməsi və dolayısı ilə, insanlara “əgər din gəlsə, orta əsr qaranlıqlarına gömülərik,”-deyilməsidir. Əslində isə gerçək din orta əsrlər kilsəsinin görüşləri və münasibətindən ibarət deyil.

Orta əsrlər kilsəsi Hz. İsanın bildirdiyi vəhydən uzaqlaşmış və dindənkənar bəzi fikirlər irəli sürmüşdür. Xüsusilə ruhanilər sinfi tərəfindən bəzi kütlələrin mənfəətləri naminə ilahi mənbədən tamamilə uzaqlaşaraq idarə edilən kilsənin görüşləri, şübhəsiz ki, elmə də zərər

Orta əsrlər kilsəsi Hz. İsayə edilən vəhylərdən uzaqlaşmış və bəzi dindən kənar işlər görmüşlər. Hətta Qaliley kimi bəzi dindar elm adamları da kilsənin sərt mövqeyi ilə üz-üzə gəlmişdir. Yuxarıdakı şəkildə Qalileyin inkvizisiya zamanı özünü müdafiə etməsi əks etdirilmişdir.

vermişdir. Ancaq bu tarixi həqiqət, əlbəttə, İslam dininə şamil edilə bilməz. Çünki İslam orta əsrlər kilsəsi kimi ruhani sinfinin xurafatlarına deyil, ancaq və ancaq Allahın sözü olan Qurana əsaslanır.

Mühafizəkar orta əsrlər kilsəsinin dindarlıqla heç bir əlaqəsi olmadığıнын bariz göstəricisi isə bu kilsə tərəfindən təzyiqlərə məruz qalmış Qaliley kimi elm adamlarının, əslində, son dərəcə dindar şəxslər olmasıdır. (Kitabın ikinci bölməsində bu elm adamlarının inamları ilə bağlı daha ətraflı məlumat veriləcək.) Bu nümunə də bir daha göstərir ki, sxolastik düşüncənin elmə tətbiq etdiyi təzyiq dindarlığın deyil, dinin təhrif edilməsinin bir nəticəsidir.

İncil və Tövrata əsaslanan tənqidlər

Dini və elmi qarşı-qarşıya qoymaq istəyən ölkəmizdəki materialist-

lər zaman orta əsrlər kilsəsinin görüşlərini misal gətirməklə bərabər, Tövratdan və ya İncildən bir cümləni götürüb, o cümlənin elmi tapıntılarla necə ziddiyyət təşkil etdiyini nümunə kimi göstəririlər. Ancaq görməməzliyə vurduqları bir həqiqət var: Tövrat və İncil təhrif edilmiş kitablardır. Hər ikisinə də insan əliylə yazılmış bir çox xurafatlar əlavə edilmişdir.

Quran isə Allahın vəhyidir və heç bir dəyişikliyə məruz qalmamışdır və bircə hərfi belə dəyişdirilməmişdir. Buna görə də Quranda ən kiçik bir ziddiyyət və ya xəta yoxdur. Allahın Quranda verdiyi məlumatlar elmi kəşflər ilə üst-üstə düşür. Hətta hələ bizim əsrdə aşkar edilmiş bir çox elmi həqiqətlər bundan 1400 il əvvəl Quranda insanlara xəbər verilmişdir. Bu, Quranın vacib bir möcüzəsidir və Allahın vəhyi olduğunun qəti dəlillərindən biridir. (Sonrakı bölmələrdə Quranda bildirilmiş elmi həqiqətlərin bəzilərindən bəhs ediləcək)

Əslində materialist kütlələr bu həqiqəti başa düşməlidirlər ki, dinə qarşı fikirlərini bildirərkən heç vaxt Qurandan ayə gətirmirlər, hər dəfə İncil və Tövratdan götürdükləri cümlələrə istinad edirlər.

“Elm materialist olmalıdır” iddiası

Materialistlərin digər təbliğat vasitəsi “elm sadəcə maddəni tədqiq edir, ona görə də materialist olmalıdır,”- kimi şablon iddiadır.

Bu, əslində, bir az düşünən bir insanın dərhal anlayacağı bir kəlmə oyunundan başqa bir şey deyil. Elmin maddəni tədqiq etdiyi doğrudur, ancaq bu, “elm materialist olmalıdır” demək deyil. Çünki “maddəni tədqiq etmək” ilə “materialist olmaq” çox fərqli şeylərdir.

Maddəni tədqiq edərkən maddənin öz-özünə qədər çox böyük elm və dizayn olduğu nəticəsində meydana gəldiyi qənaətinə gəlirik. Bu elm və dizaynın dizaynerini görməsək də, şüurlu şəkildə meydana gətirildiyini anlayırıq. Məsələn, bizdən əvvəl bir insanın girib-girmədiyindən əmin olmadığımız bir mağara düşünək. Bu mağaraya girdikdə əgər mağaranın divarlarında çox böyük məharətlə çəkilmiş, heyranedicə rəsmlər varsa, onda “bizdən əvvəl burada ağıllı bir varlıq olub, bu-

Bir mağaraya girdiyimiz zaman divarlarda çox böyük ustalıqla çəkilən şəkillər görəndə, orada bizdən əvvəl ağıllı bir varlığın olduğunu, burada əsərlər hazırladığını düşünərik. Biz o ağıllı varlığı görməsək də, onun varlığını əsərlərindən bilirik.

rada əsərlər yaradıb,”-deyə fikirləşərik. O ağıllı varlığı heç görməsək də, onun mövcudluğunu əsərlərindən anlayarıq.

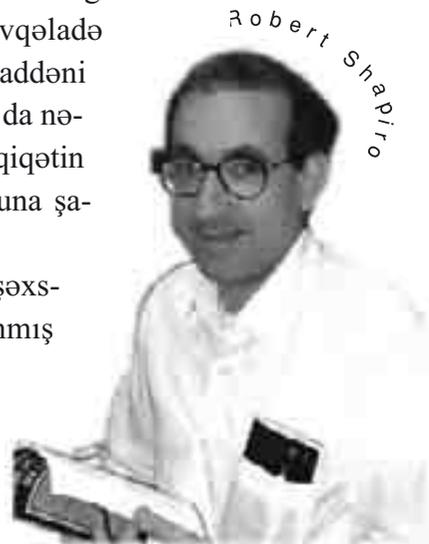
Elm də elə bu üsullarla təbiəti tədqiq edir və təbiətdə əsla maddi cəhətdən açıqlamaq mümkün olmayan bir nizam olduğunun və onun maddənin fəvqündə duran üstün bir Ağıl tərəfindən yaradıla bilən bir dizayn olduğunu ortaya çıxarır. Başqa sözlə, maddi dünyanın hər tərəfində Allahın mövcudluğunun və hakimiyyətinin açıq aşkar dəlillərini görür.

Materialistlərin mühafizəkar və fanatik yanaşmaları

Əlbəttə, müəyyən fikrə sahib olan hər kəs fikrinin elmi həqiqətlər nöqtəyi-nəzərindən təsdiqlənib-təsdiqlənmədiyini yoxlamaqda və bununla bağlı elmi araşdırmalar aparmaqda sərbəstdir. Məsələn, bir insan irəli çıxıb dünyanın düz olduğunu iddia edə bilər və bu mövzuda araşdırma apara bilər. Ancaq əsas odur ki, bu şəxs qarşılaşdığı elmi nəticələri necə dəyərləndirəcək. Elmi faktlarda dünyanın küre şəklində olması ilə bağlı saysız-hesabsız dəlillər ilə qarşılaşacaq. Belə olduqda, bu şəxs ədalətli davranmalı, həqiqəti qəbul etməli və əvvəlki iddiasından əl çəkməlidir.

Eyni vəziyyət materializmə də aiddir. Elm maddənin mütləq bir varlıq olmadığını, bir başlanğıcının olduğunu sübut etmişdir. Habelə maddədə fəvqəladə bir dizayn olduğunu göstərmişdir. Maddəni tədqiq edən materialist elm adamları da nəzəriyyələrinin doğru olmadığını, həqiqətin isə inandıqlarının tam əksinə olduğuna şahid olublar.

Ancaq maraqlıdır ki, sözügedən şəxslər materializmə kor-koranə bağlanmış və bu “inamdan” vaz keçməmək üçün inad göstəriirlər. Məşhur bir təkamülçü və materialist dünya-görüşlü Harvard Universitetinin

genetika üzrə professoru Riçard Levontin bu fanatik materialist davranışını belə etiraf edir:

*«Bizim materializmə bir inancımız var, bu, “a priori” (əvvəlcədən qəbul etdilmiş, doğru hesab edilmiş) bir inançdır. Bizi dünya haqqında materialist bir açıqlama verməyə məcbur edən şey elmin metodları və qanunları deyil. Əksinə, materializmə olan a priori bağlılığımız səbəbindən dünya haqqında materialist bir açıqlama verən araşdırma metodları və anlayışları quraşdırırıq. Materializm mütləq doğru olduğuna görə, ilahi bir açıqlamanın səhnəyə çıxmasına icazə verməməliyik».*⁴⁴

Levontin bütün materialistlərin düşüncə tərzini açıq şəkildə dilə gətirir. Bu ifadələrində də bildirdiyi kimi, materialistlər əvvəlcə materialist ideologiyayı mənimsəyir və sonra bu ideologiyayı təsdiqləyəcək məlumatlar axtarırlar. Yəni materializm elmi araşdırmalarla gəldikləri bir nəticə deyil, elmə qəbul etdirməyə çalışdıqları səhv bir mühakimədir.

Eyni vəziyyəti başqa bir təkamülçünün düşüncə tərzində də görmək olar. Tanınmış təkamülçü Robert Şapironun «Origins: A Sceptic's Guide to Creation of Life on Earth» (Mənşələr: Bir skeptikin Yerdə həyatın yaradılışı ilə bağlı sorğu bələdçi) adlı kitabında təkamül nəzə-

**«Onların arasında səni dinləyənlər də vardır. Lakin onu (Qurani) başa düşməsinlər deyə, onların ürəklərinə pərdə çəkdik, qulaqlarına da karlıq (ağırlyq) verdik. Onlar hər hənsi bir möcüzə görsələr, yenə də ona inanmazlar, hətta yanına gəldikdə sənidlə höcətləşərlər. Kafir olanlar isə:
"Bu, qədimlərdə olanların uydu-
rduğu əfsanələrdən başqa bir şey deyildir!, - deyərlər»
(«Ənam» surəsi, 25).**

riyyəsinə olan sədaqətini aşağıdakı kimi ifadə etmişdir:

*«Gələcəkdə bir gün bütün məntiqli kimyəvi təcrübələr həyatın mümkün ola bilən mənşəyinin bütövlükdə səhv olduğunu göstərə bilər. Habelə yeni geoloji sübutlar dünyada həyatın birdən-birə əmələ gəlməsini göstərə bilər. Nəhayət bütün kainatı kəşf edərək başqa bir yerdə bir həyat izinə və ya həyata səbəb olacaq bir prosesə rast gəlməyə bilərik. Belə bir vəziyyətdə bir sıra elm adamları cavab tapmaq üçün dinə istinad edə bilərlər. Ancaq mən də daxil olmaqla, digərləri əldə olan daha az həqiqətə uyğun olan elmi açıqlamalar arasından mümkün olan birini seçib irəli sürmək üçün axtarmağa çalışacaqlar».*⁴⁵

Şapironun “elmi bir açıqlama axtarmağa davam edirik” deyərkən işarə etdiyi şey, əslində, “materialist açıqlamadır”. Materializmə olan bu kor-koranə bağlılıq Şapironu və onun kimi minlərlə insanı fanatik bir inkara sürükləyir. Əslində demək istədikləri şey “Nə dəlil görsək də, Allaha inanmayacağıq” cümləsidir.

Maraqlıdır, bu aldanış sadəcə dövrümüzdəki materialistlərə xas deyil. Allah özlərini inkar etməkdə inadkarlıq göstərən bu cür insanlar haqqında Quranda vacib məlumatlar verir. Məsələn, onlara göstərdiyi çoxlu möcüzə qarşısında Hz. Musaya “**Sən bizi ovsunlamaq üçün nə möcüzə (ayə) gətirsən də, sənə inanan deyilik!**” (Əraf surəsi, 132) deyən misirlilər müasir materialistlərlə eyni xarakterə sahibdirlər. Allah başqa ayələrdə bu cür insanlardan belə söz açır:

«(Müşriklərin) içərisində səni dinləyənlər də vardır. Lakin onu başa düşmənilər deyə onların ürəklərinə pərdə çəkdik, qulaqlarına da karlıq verdik. Onlar hər hansı bir möcüzə görsələr, yenə də ona inanmazlar. Hətta yanına gəldikdə səninlə höcətləşərlər. Kafir olanlar isə: “Bu, qədimlərin əfsanələrindən (nağıllardan) başqa bir şey deyildir!” deyərlər». (Ənam surəsi, 25)

«Allaha ürəkdən and içdilər ki, əgər onlara bir ayə gəlsə, ona mütləq inanacaqlar. De: “Ayələr ancaq Allahın yanındadır. Siz nədən bilirsiniz ki, onlara ayə (mücüzə) gəlsə də, yenə də iman gətirməyəcəklər!” (Ənam surəsi, 109)

Hər varlığı Allah böyük uyğunluq və qüsursuz quruluşda yaratmışdır. Bayquşun tüklərinin quruluşunu tədqiq edən və ya gecələr uçuşlarına diqqət edən ağıllı və vicdanlı insan Allahın sonsuz gücünü və sonsuz elmini görüb dəyərləndirə biləcək.

QURANIN ELMİ MÖCÜZƏLƏRİ

Bundan 14 əsr əvvəl Allah insanlara yol göstərən bir kitab olan Qurani-Kərimi nazil etdi. Bütün bəşəriyyəti bu Kitaba əməl edərək qurtuluşa dəvət etdi. Nazil edildiyi gündən qiyamətədək bəşəriyyətin yol göstərəni də bu son İlahi Kitab və Peyğəmbərimizin sünnəsi olacaqdır.

Quranın tayı-bərabəri olmayan üslubu və üstün hikməti onun Allahın sözü olduğunun qəti dəlilidir. Bununla bərabər Quranın Allah Qatından endirildiyini sübut edən çoxlu möcüzəvi xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlərdən biri XX əsrin texnologiyası ilə aşkara çıxarılan elmi həqiqətlərin 1400 il əvvəl Quranda bildirilməsidir.

Əlbəttə, Quran bir elm kitabı deyil. Lakin müxtəlif ayələrində son dərəcə ətraflı və hikmətli yolla bildirilən bəzi elmi həqiqətlər ancaq XX əsrin texnologiyası ilə kəşf edilmişdir. Quranın endirildiyi dövrdə elmi cəhətdən ispatlanması mümkün olmayan bu məlumatlar dövrümüzdəki insanlara Quranın Allahın sözü olduğunu bir daha sübut edir.

Quranın elmi möcüzəsini anlamaq üçün əvvəlcə bu İlahi Kitabın nazil edildiyi dövrdəki elmin səviyyəsinə nəzər salmaq lazımdır.

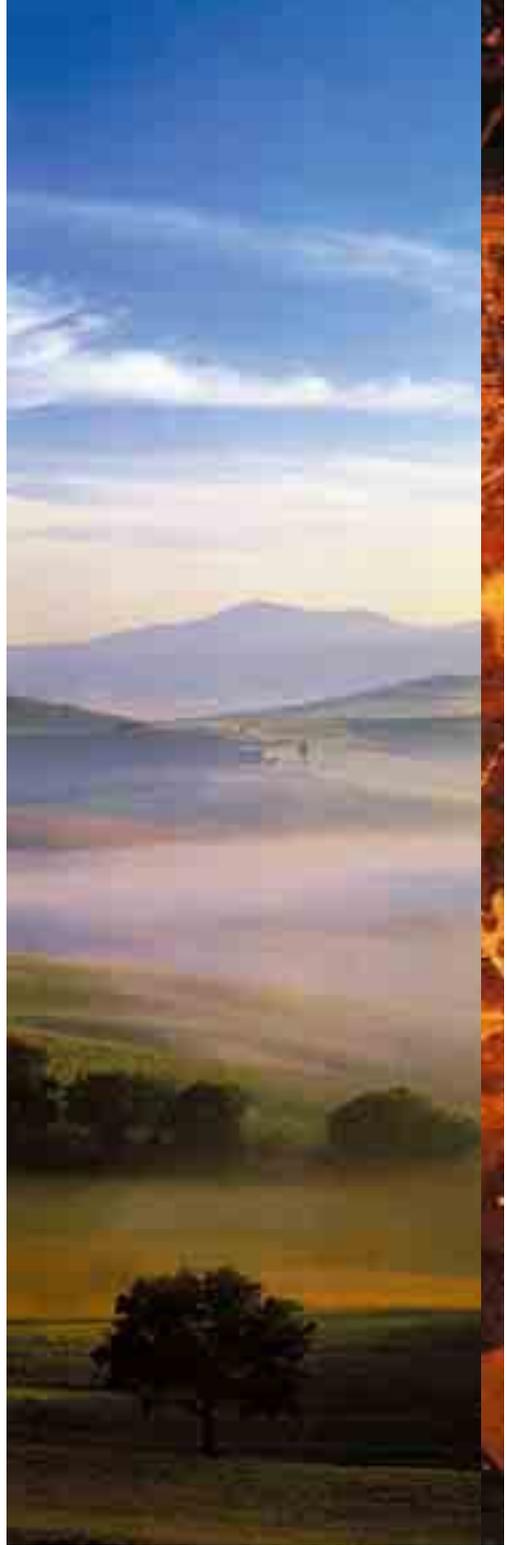
Quranın nazil edildiyi əsrdə ərəb cəmiyyəti elmi mövzularda çoxlu xurafata və batil inanca sahib idi. Kainatı və təbiəti tədqiq edən texnologiyaya sahib olmayan ərəblər nəsildən-nəslə ötürülən əfsanələrə inanırdılar. Məsələn, göy üzünün dağların köməyiylə yuxarıda dayanmışı düşünürdülər. Bu inanca görə, dünya düz idi və iki tərəfində də yüksək dağlar var idi. Bu dağların isə hər birinin bir dirək kimi göy qübbəsini yuxarıda saxladığını düşünürdülər.

Amma ərəb cəmiyyətinin bütün bu batil inancları Allahın bildirdiyi ayələrlə birlikdə aradan qalxdı. **“Gördüyünüz göyləri dirəksiz olaraq yüksəldən... məhz Allahdır”** (Rəd surəsi, 2) ayəsi göyün dağların köməyi ilə yüksəklikdə dayandığı inancının doğru olmadığını bildirir. Buna bənzər daha çox mövzuda o dövrün heç bir insanının bilmədiyi vacib məlumatlar Quranda verilmişdi.

İnsanların astronomiya, fizika və ya biologiya haqqında çox az bilikləri olduğu bir dövrdə nazil edilən Quranda kainatın yaradılışından insanın yaranmasına, atmosferin quruluşundan, yer üzündəki qanunauyğunluqlara qədər çox mövzuda dəqiq və düzgün məlumatlar vardı.

İndi Qurandakı bu elmi möcülərdən bir neçəsinə nəzər salaq.

**«Göyləri, dayaqsız
olaraq yüksəldən
Allahdır!»
«Rəd» surəsi, 2.**

Kainatın yaranması

Qurani-Kərimdə kainatın yaranması belə açıqlanır:

«O, göyləri və yeri yoxdan var edəndir» («Ənam» surəsi, 101).

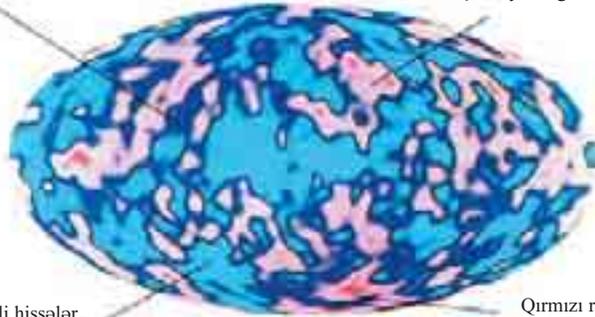
Allahın Quranda verdiyi bu məlumat müasir elmi kəşflərilə tamamilə üst-üstə düşür. Bu gün astrofizikanın gəldiyi dəqiq nəticə bütün kainatın maddə və zaman ölçüləri ilə birlikdəsfr anında böyük bir partlayışla əmələ gəlməsidir. “Böyük Partlayış”, orijinal adı ilə “Big Bang” nəzəriyyəsi bütün kainatın təxminən 15 milyard il əvvəl tək bir nöqtənin partlaması ilə yoxluqdan meydana gəldiyini sübut etmişdir. Böyük Partlayış nəzəriyyəsi bu gün kainatın əmələ gəlməsi və başlanğıcı mövzusunda bütün elmi dairələr tərəfindən ortaq şəkildə qəbul edilən elmi açıqlamadır.

Tünd göy rəngli hissələr arxa plan radiasiyasını göstərir.

Çəhrayı rəngli hissələr istidir.

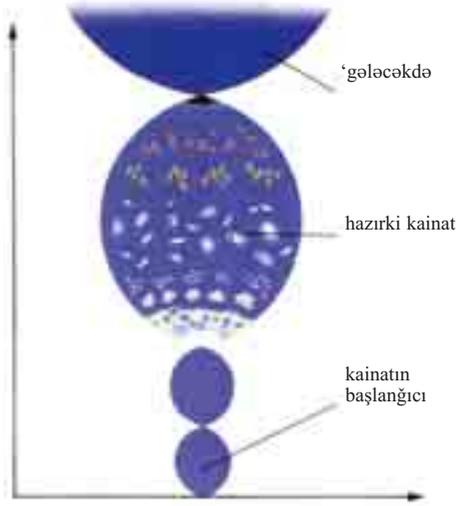
Göy rəngli hissələr soyuqdur.

Qırmızı rəngli hissələr ən isti yerləri göstərir.

1 992-ci ildə NASA-nın (Amerika Aerokosmik Agentliyinin) göndərdiyi COBE (Kobe) peykinin həssas alətləri «Biq Bəng»dən sonra kainata yayıldığı güman edilən radiasiyanın qalıqlarını tapdı. Bu tapıntı kainatın yoxdan yaradıldığı həqiqətinin elmi izahı olan Böyük Partlayış (Biq Bəng) nəzəriyyəsinin sübutu oldu.

«Big Bang» («Biq Bəng»)dən əvvəl maddə deyilən bir şey yox idi. Maddənin, enerjinin, hətta zamanın belə mövcud olmadığı, tamamilə metafizik şəkildə qəbul edilən bir yoxluq şəraitində maddə, enerji və zaman yaradılmışdır. Müasir fizikanın aşkar etdiyi bu böyük həqiqəti Allah Quranda bizə 1400 il əvvəl xəbər verir.

Kainatın genişlənməsi

14 əsr əvvəl astronomiya elminin hələ inkişaf etmədiyi bir dövrdə nazil edilən Qurani-Kərimdə kainatın genişləndiyi belə xəbər verilir:

**«Biz göyü qüdrətimizlə yaratdıq və
Biz onu genişləndirməkdəyik».**
(“Zariyat” surəsi, 47)

Ayədəki “göy” kəlməsi Quranın bir çox yerində «kosmos» və «kainat» mənasında işlədilir. Burada da bu mənadadır. Yəni Allah Quranda kainatın genişləndiyini bildirmişdir. Elmin bu gün gəldiyi nəticə də budur.

Əsrimizin əvvəllərindəkə elm dünyasında hakim olan yeganə fikir “Kainatın sabit bir quruluşa malik olması və sonsuzdan bəri mövcud olması”ndan ibarət idi. Lakin dövrümüzdə texnologiyanın köməyi ilə həyata keçirilən araşdırma, müşahidə və hesablamalar kainatın bir başlanğıcı olduğunu və davamlı şəkildə “genişləndiyini” aşkar etmişdi.

Rus fiziki Aleksandr Fredmann və belçikalı astrofizik Corc Lematr

XX əsrin əvvəllərində kainatın daima hərəkət halında olduğunu və genişləndiyini nəzəri cəhətdən hesablamışdılar.

Bu həqiqət 1929-cu ildə müşahidələr yolu ilə də sübuta yetirilmişdi. Amerikalı astronom Edvin Həbl nəhəng teleskopla göy üzünü tədqiq edərkən ulduzların və qalaktikaların davamlı olaraq bir-birindən uzaqlaşdıqlarını kəşf etmişdi. Hər şeyin bir-birindən davamlı olaraq uzaqlaşdığı kainat isə davamlı olaraq “genişlənən” kainat demək idi. Kainatın genişlənməkdə olduğu sonrakı illərdə aparılan müşahidələrlə də dəqiqləşdirilmişdi.

Lakin bu həqiqət hələ heç bir insana məlum olmadığı zaman Quranda açıqlanmışdı. Çünki Quran bütün kainatın yaratıcısı və hakimi olan Allahın sözüdür.

Orbitlər

Allah Quranda Günəş və Ay haqqında məlumat verərkən hər birinin müəyyən bir orbitinin olduğunu da bildirmişdir:

«Gecəni və gündüzü də, Günəşi və Ayı da yaradan Odur. Onların hər biri (özünəməxsus) bir göydə üzür». (Ənbiya surəsi, 33)

Günəşin sabit olmadığı, müəyyən bir orbitdə hərəkət etdiyi başqa bir ayədə belə bildirilir:

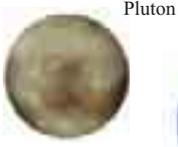
«Günəş də özü üçün müəyyən olunmuş yerdə seyr edər. Bu, yenilməz qüvvət sahibi olan, (hər şeyi) bilən Allahın təqdiridir». (Yasin surəsi, 38)

Quranda bildirilən bu həqiqətlər dövrümüzdəki astronomik müşahidələrlə aşkar edilmişdir. Astronomiya mütəxəssislərinin hesablamalarına görə, Günəş «Solar Apex» adlandırılan bir orbit boyu Veqa ulduzu istiqamətində saatda 720 min kilometrlik sürətlə hərəkət edir. Bu hesablama görə, Günəş gündə 17 milyon 280 min km yol qət edir. Günəşlə birlikdə onun cazibə qüvvəsində olan bütün planetlər və peyklər də eyni məsafəni qət edirlər. Bundan başqa, kainatdakı bütün ulduzlar da buna bənzər şəkildə planlı bir hərəkətə malikdirlər.

Bütün kainatın bu şəkildə orbitlərinin müəyyən edilməsini Allah yenə Quranda belə xəbər verir:

**«(Cürbəcür ulduz) yolları olan
göyə and olsun ki...»
("Zariyat" surəsi, 7).**

Kainatda təqribən 200 milyard qalaktika mövcuddur və hər qalaktikada təxminən 200 milyard ulduz vardır. Bu ulduzların çoxunun planetləri, bu planetlərin də peykləri vardır. Bütün bu göy cisimləri çox dəqiq müəyyən edilmiş orbitlərə malikdir və milyon illərdir ki, hər biri öz orbitində digərləri ilə qüsursuz bir uyğunluq və nizam içində hə-

Pluton

Neptun

Uran

Saturn

Bütün bu göy cisimləri çox dəqiq və incə hesablarla yaradılmış orbitlərə malikdir. Onlar milyon illərdən bəri öz orbitlərində digər cisimlərlə uyğun, qüsursuz şəkildə və müəyyən nizamda hərəkət edirlər.

Yupiter

Merkuri

Venera

Dünya

Mars

rəkət edir. Bunlardan başqa çoxlu quyruqlu ulduzlar vardır ki, onlar da müəyyən edilmiş orbitlər boyu hərəkət edirlər.

Kainatdakı orbitlər sadəcə göy cisimlərinə aid deyil. Qalaktikalar da heyrətamiz sürətlə planlı və dəqiq orbitlər üzərində hərəkət edirlər. Bu cür hərəkət etdikləri zaman heç bir göy cismi ilə toqquşmur, yolları kəsişmir. Belə ki, bəzi qalaktikaların bir-birlərinə toxunmadan bir-birlərinin içindən keçdiyi müşahidə olunmuşdur.

Əlbəttə, Quranın endirildiyi dövrdə bəşəriyyət günümüzdəki kimi kosmosu milyon kilometrərlə məsafəyə qədər müşahidə edən teleskoplara, inkişaf etmiş müşahidə texnologiyalarına, müasir fiziki və astronomik məlumatlara sahib deyildi. Dolayısı ilə, kainatın, ayədə də bildirildiyi kimi, “(cürbəcür ulduz) yolları olduğu”nu o dövrdə elmi cəhətdən müəyyənləşdirmək mümkünsüz idi. Yalnız o dövrdə endirilmiş Qurani-Kərimdə bu həqiqət bizə açıq şəkildə xəbər verilmişdir, ona görə ki Quran Allahın sözüdür.

Qoruyucu tavan

Quranda Allah göy üzünün maraqlı bir xüsusiyyətinə bu cür diqqət çəkir:

**«Göyü qorunub saxlanılan bir tavan etdik.
Halbuki (kafirələr) ayələrimizdən
üz döndərirlər».
(Ənbiya surəsi, 32)**

Göy üzünün bu xüsusiyyəti XX əsrdəki elmi tədqiqatlarla sübut edilmişdir.

Yer kürəsini hər tərəfdən əhatə edən atmosfer həyatın davam etməsi üçün son dərəcə həyati funksiyalar yerinə yetirir. Dünyaya yaxınlaşan irili-xırdalı çoxlu sayda meteoriti əridərək məhv edir və onların yer üzünə düşərək canlılara böyük zərərlər verməsinin qarşısını alır.

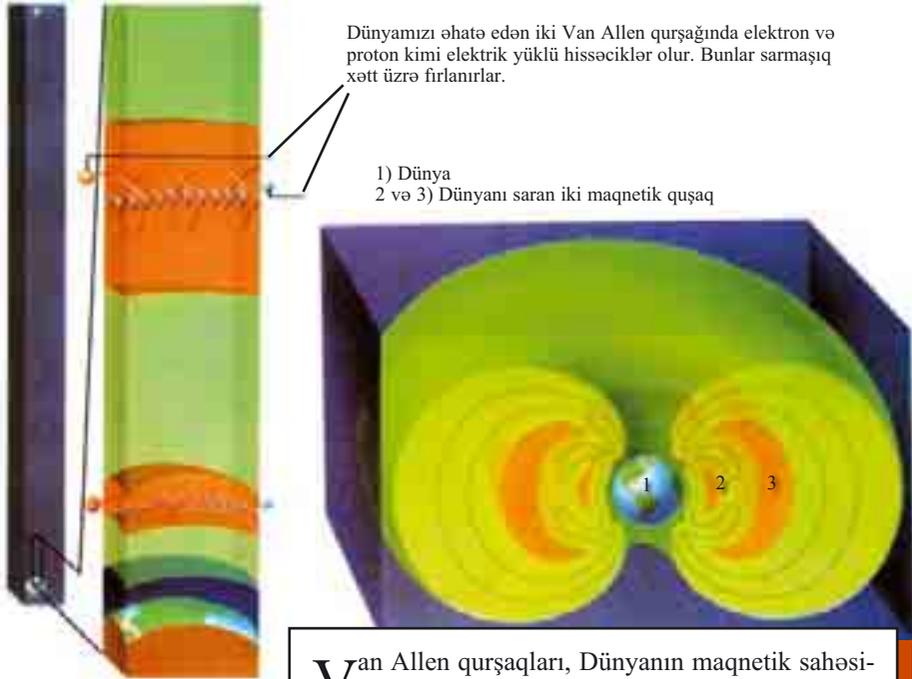

Bu təmsili şəkildən aydın olduğu kimi kametlər dünyamız üçün çox mühüm təhlükə mənbəyidir. Lakin Allah qüsursuz yaradılışı ilə atmosferi qoruyucu tavan etmişdir.

Bununla bərabər, atmosfer kosmosdan gələn və canlılar üçün zərərli şüaları da filtirdən keçirir. Maraqlıdır ki, atmosfer sadəcə zərərsiz miqdarda olan şüaları, yəni işıq, infraqırmızı şüaları və radiodalğaları keçirir. Çünki bunlar həyat üçün lazım olan şüalardır. Atmosferin müəyyən miqdarda keçirdiyi ultrabənövşəyi şüalar bitkilərdə fotosintez prosesi üçün və dolayısı ilə, bütün canlıların həyatda qalması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyırlar. Günəş tərəfindən yayılan güclü ultrabənövşəyi şüaların çox hissəsi atmosferin ozon təbəqəsində süzülür və Yer üzünə həyat üçün lazımlı olan az qismi çatır.

Atmosferin qoruyucu xüsusiyyəti bununla bitmir. Yer kosmosun təqribən -270 dərəcəlik dondurucu soyuğundan yenə atmosferin köməyi ilə qorunur.

Yeri zərərli təsirlərdən qoruyan təkəcə atmosfer deyil. Atmosferlə bərabər “Van Allen qurşaqları” adlandırılan və dünyanın maqnit sahəsində əmələ gələn bir təbəqə də planetimizə gələn zərərli şüalara qarşı bir qalxan vəzifəsi daşıyır. Günəşdən və digər ulduzlardan davamlı şəkildə yayılan bu şüalar insanlar üçün öldürücü təsirə malikdirlər.

Van Allen qurşaqları, Dünyanın maqnetik sahəsilə əlaqəli təbəqədir. Bu təbəqə planetimizə gələn zərərli şüalara qarşı qalxan funksiyası daşıyır.

Xüsusilə Günəşdə tez-tez meydana gələn və “partlayış” adlandırılan enerji partlayışları “Van Allen qurşaqları” olmasa, dünyadakı bütün həyatı məhv edəcək gücdədir.

Keçən illərdə baş verən bir partlayışda əmələ gələn enerjinin Xirosimaya atılan atom bombasından 100 milyard dəfə çox gücə malik olduğu müəyyən edilmişdir. Partlayışdan 58 saat sonra kompasların əqrəblərində həddindən artıq hərəkətlər müşahidə edilmiş, Yerin atmosferinin 250 km yüksəkliyində temperaturun sıçrayışla 2500° C-yə qalxmışdır.

Qısaca desək, Yerin üzərində onu əhatə edən və xarici təhlükələrə qarşı qoruyan mükəmməl bir sistem işləyir. Göyün bu qoruyucu qalxan xüsusiyyətini Allah əsrlər əvvəl Quranda bizə bildirmişdir.

Geri qaytaran göy

Qurani-Kərimdə Tariq surəsinin 11-ci ayəsində göy üzünün “geri qaytaran” xüsusiyyətindən bəhs edilir.

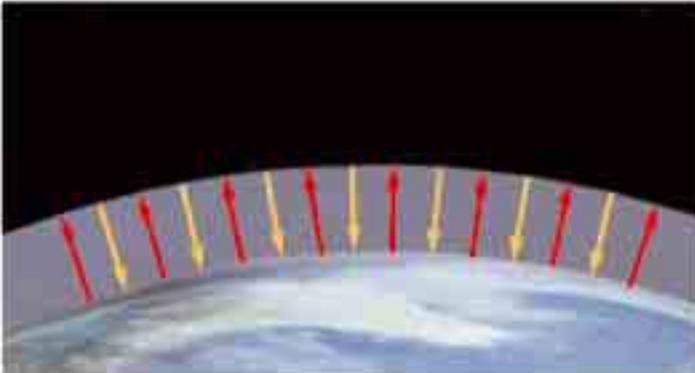
«And olsun qaytarıb endirən səməyə...»
("Tariq" surəsi, 11).

İonosfer təbəqəsi müəyyən bir mərkəzdən ötürülən radio dalğalarını Yer üzündən geri əks etdirərək bu yayımların uzaq məsafələrdən də qəbul olunmasını təmin edir.

Ozonosfer təbəqəsi ultrabənövşəyi şüalar kimi zərərli kosmik şüaları kosmosa geri qaytararaq bu şüaların Yer üzünə çatmasını və canlı həyata zərər verməsinin qarşısını alır.

Troposfer təbəqəsi okeanlardan qalxan su buxarını sıxlaşdıraraq Yer üzünə yağış şəklində geri qaytarır.

Ayədə “qaytaran” kimi tərcümə edilən kəlmə “geri qaytaran” və ya “geri dövr etdirən” mənasını verir.

Maraqlıdır ki, göy üzünün Quranda bildirilən bu xüsusiyyəti Quranın endirilməsindən əsrlər sonra elmi cəhətdən müəyyən edilmişdir.

Məlumdur ki, Yeri əhatə edən atmosfer bir neçə təbəqədən ibarətdir. Hər təbəqənin həyatın qorunmasına xidmət edən vacib bir vəzifəsi vardır. Tədqiq edildiyi zaman hər təbəqənin buraya düşən maddə və ya şüaları kosmosa və ya yer üzünə geri qaytarmaq xüsusiyyətlərə malik olduğu müəyyən edilmişdir.

Məsələn, 13-15 km yüksəklikdəki troposfer yer üzündən qalxan su buxarının qatılaraq yağışa dönərək geri qayıtmasını təmin edir.

25 km yüksəklikdəki ozonosfer kosmosdan gələn radiasiya və zərərli ultrabənövşəyi şüaları əks etdirərək, yer üzünə çatmadan kosmosa geri qayıtmasını təmin edir.

İonosfer təbəqəsi də yer üzündən yayımlanan radiodalğaları bir peyk kimi yer üzünün fərqli bölgələrinə geri əks etdirərək, simsiz telefonların, radio və televiziya yayımlarının uzaq məsafələrdən seyr edilməsini təmin edir.

Atmosferin manyetosfer təbəqəsi isə Günəşdən və digər ulduzlardan yayılan zərərli radioaktiv hissəcikləri yer üzünə çatmadan kosmosa geri qaytarır.

Atmosferin təbəqələri

Quran ayələrində Allahın kainat haqqında verdiyi məlumatlardan biri də göy üzünün yeddi qatdan ibarət şəkildə nizamlanmasıdır:

«Yer üzündə nə varsa, hamısını sizin üçün yaradan, sonra səməyə üz tutaraq onu yeddi qat göy halında düzəldib nizama salan Odur! O, hər şeyi biləndir!»

(“Bəqərə” surəsi, 29)

«Sonra Allah tüstü halında olan göyə üz tutdu... Allah onları (səmaları) yeddi (qat) göy olaraq iki gündə əmələ gətirdi. O, hər bir göyün işini özünə vəhy edib bildirdi...»

(“Fussilət” surəsi, 11-12).

Quranda göy kəlməsi bütün kainatı ifadə etmək üçün istifadə edil-
diyi kimi, Yerin üzərindəki səmanı ifadə etmək üçün də işlədilir.
Kəlmənin bu mənasını götürdükdə Yer üzərindəki səmanın, başqa
sözlə, atmosferin 7 qatdan ibarət olduğu nəticəsi çıxır.

Belə ki, bu gün Yerin atmosferinin üst-üstə düzülmüş fərqli təbə-
qələrdən meydana gəldiyi məlumdur. Üstəlik ayədə bildirildiyi kimi
tam yeddi əsas təbəqədən...

*Elm adamları atmosferin bir çox təbəqədən əmələ gəldiyini kəşf
etdilər. Təbəqələr təzyiqləri və onları əmələ gətirən qazların bir-
ləşməsi kimi aydın fiziki xüsusiyyətlərlə bir-birlərindən fərqlənir-
lər... Atmosferin Yerə ən yaxın təbəqəsi “TROPOSFER”dir.
Atmosferin ümumi kütləsinin 90 %-ni təşkil edir... Troposferin
üzərindəki təbəqə “STRATOSFER”dir... Stratosferdə ultrabə-
növşəyi şüaların udulduğu təbəqəyə “OZONOSFER” deyilir...
Stratosferin üzərindəki təbəqə “MEZOSFER” adlanır...
Mezosferin üzərində “TERMOSFER” yerləşir... İonlaşmış qaz-
lar Termosferin içindəki “İONOSFER” adlı təbəqəni əmələ gə-
tirirlər... Yerin atmosferinin ən üstdəki təbəqəsi 450 km-dən 960
km-dək uzanır. Bu təbəqəyə “EKZOSFER” deyilir. ⁴⁶*

Bu mənbədə bildirilən təbəqələri saydıqda atmosferin, ayədə bildi-
rildiyi kimi, tam 7 təbəqədən ibarət olduğunu görürük:

- 1- TROPOSFER
- 2- STRATOSFER
- 3- OZONOSFER
- 4- MEZOSFER
- 5- TERMOSFER
- 6- İONOSFER
- 7- EKZOSFER

Bu mövzuyla bağlı digər əhəmiyyətli möcüzə də Fussilət surəsinin
12-ci ayəsindəki **“hər bir göyün işini özünə vəhy edib bildirdi”**
cümləsi ilə bildirilir. Yəni Allahın hər təbəqəyə müəyyən bir vəzifə
təyin etdiyi xəbər verilir. Həqiqətən, əvvəlki bölmələrdə də
gördüyümüz kimi, yuxarıda sadaladığımız təbəqələrin hər biri insanla-
rın və yer üzündəki bütün canlıların xeyri baxımından çox həyati və-

zifələr daşıyırlar. Yağışların əmələ gəlməsindən zərərli şüaların qarşısının alınmasına, radiodalğaların əks etdirilməsindən meteoritlərin zərərsizləşdirilməsə qədər hər təbəqənin özünə aid müəyyən bir vəzifəsi vardır.

XX əsr texnologiyası olmadan əldə edilməsi mümkün olmayan bu məlumatların 1400 il əvvəl nazil olunan Qurani-Kərimdə açıq şəkildə bildirilməsi isə çox böyük möcüzədir.

Atmosfer təzyiqləri və bunları əmələ gətirən qazların qarışığı kimi açıq fiziki xüsusiyyətlərlə bir-birlərindən fərqlənən 7 qatdan ibarətdir. Hər qatın yer üzündəki canlılar aləmi üçün həyati əhəmiyyəti vardır.

EKZOSFER

İONOSFER

TERMOFİFER

MEZOSFER

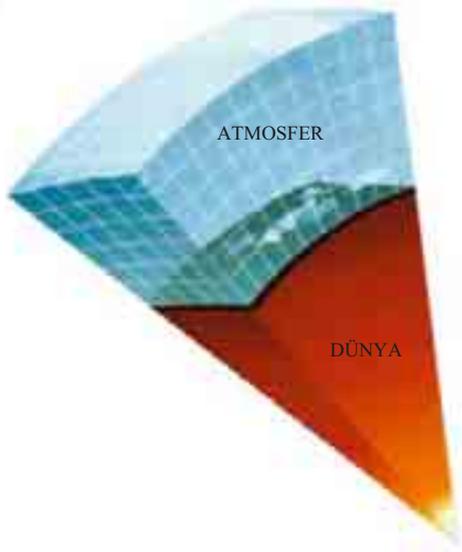
OZONOSFER

STRATOSFER

TROPOFİFER

BULUDLAR

ATMOSFER

DÜNYA

Bugün dünya atmosferinin bir-birinin üzərində olan fərqli qatlardan ibarət olduğu məlumdur. Həmçinin eynilə ayədə qeyd edildiyi kimi atmosfer yeddi əsas qatdır.

Dağların vəzifəsi

Quranda dağların vacib geoloji vəzifəsinə diqqət çəkilir:

«Yer onları silkələməsin deyə, orada möhkəm (durmuş) dağlar yaratdıq...» (Ənbiya surəsi, 31)

Diqqət edilsə, dağların yer üzündəki silkələnmələrin qarşısını alan bir xüsusiyyəti olduğu xəbər verilir.

Quran endirildiyi dövrdə heç bir insan tərəfindən bilinməyən bu həqiqət müasir geologiyanın kəşfləri nəticəsində məlum olmuşdur. Geoloji kəşflərə görə, dağlar yer qabığını əmələ gətirən çox böyük təbəqələrin hərəkətləri və toqquşmaları nəticəsində meydana gəlir.

İki təbəqə toqquşduğu zaman daha dözümlü olanı digərinin altına girir. Üstdə qalan təbəqə qalxır və dağları əmələ gətirir. Altda qalan təbəqə isə yerin altında hərəkət edərək aşağıya doğru dərin bir uzunluq əmələ gətirir. Yəni dağların yerin üstündə gördüyümüz hissələri qədər yerin altına doğru hərəkət edən kökləri də var.

Bu şəkildə dağlar yerin təbəqələrinin birləşmə nöqtələrində yerin üstünə və yerin altına doğru uzanaraq bu təbəqələri bir-birinə bərkidir. Bu yolla yer qabığını sabit hala gətirərək maqma təbəqəsi üzərində və ya öz təbəqələri arasında sürüşmənin qarşısını alır. Qısaca desək, dağları taxtaları birləşdirən mismarlara bənzərdə bilərik.

Başqa bir ayədə Allah dağları bu vəzifəsinə görə “dirəklərə” bənzədərək belə bildirir:

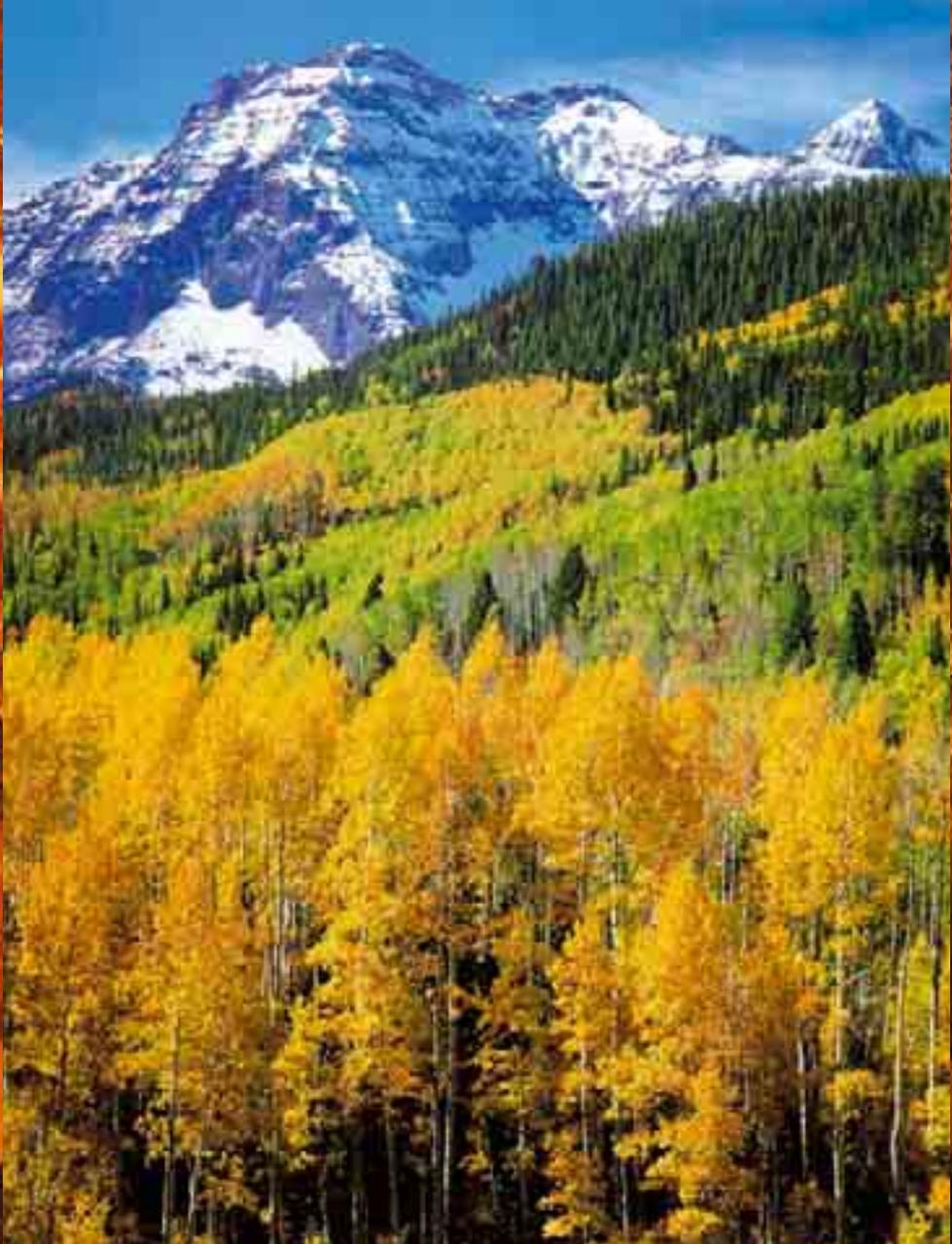
«Məgər Biz yeri döşək etmədikmi?! Dağları da dirək?!» (Nəbə surəsi, 6-7)

Dağların bu sabitləşdirici xüsusiyyəti elmi ədəbiyyatda “izostasiya” termini ilə ifadə olunur. İzostasiyanın mənası belədir:

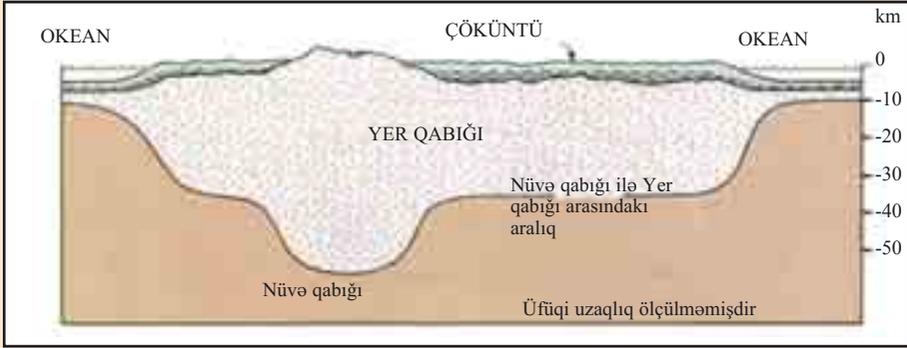
İzostasiya: ... Geologiyada dağların yer səthinin altında əmələ gətirdikləri yerin cazibə qüvvəsi sayəsində yer qabığının ümumi müvazinətinin təmin edilməsidir.⁴⁷

Göründüyü kimi, müasir geoloji və seysmik tədqiqatlar nəticəsində kəşf edilmiş dağların çox vacib bir vəzifəsi əsrlər əvvəl endirilmiş Qurani-Kərimdə Allahın mövcudluğunu sübut edən üstün hikmətin bir nümunəsi olaraq bildirilmişdir. Başqa bir ayədə isə belə buyrulur:

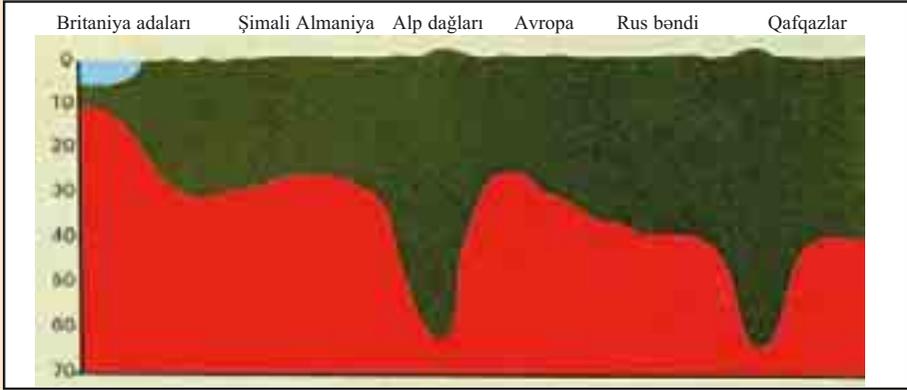
«Allah gördüyünüz göyləri dirəksiz yarat-
mış, sizi yırgalamasın deyə...»
("Loğman" surəsi, 10).

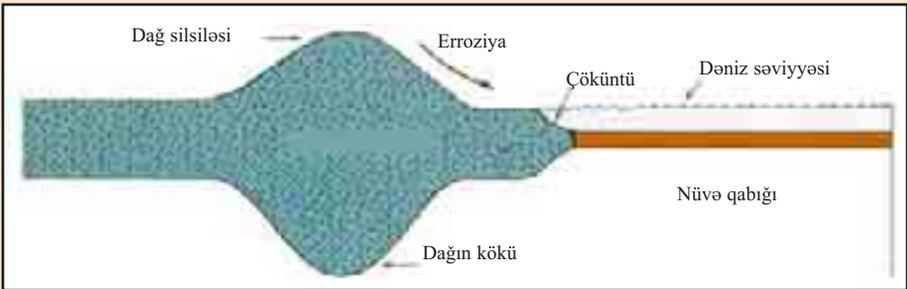
«Məgər Biz yeri döşək etmədikmi?!
Dağları da dirək?!»
(Nəbə surəsi, 6-7)

Dağların torpaq səviyyəsinin olduqca dərinliklərində kökləri var (EARTH, Press and Siever, səhifə 413).

Dirək şəklindəki dağların torpağın içində möhkəm yerləşmiş kökləri var. Anatomy of the Earth, Cailleux, səh. 220

Dağların dərin köklərinə görə şəkil olaraq dirəklərə oxşadıqlarını göstərən başqa bir şəkil. EARTH SCIENCE, Tarbuck and Lutgens, səh. 158

Barmaq izi

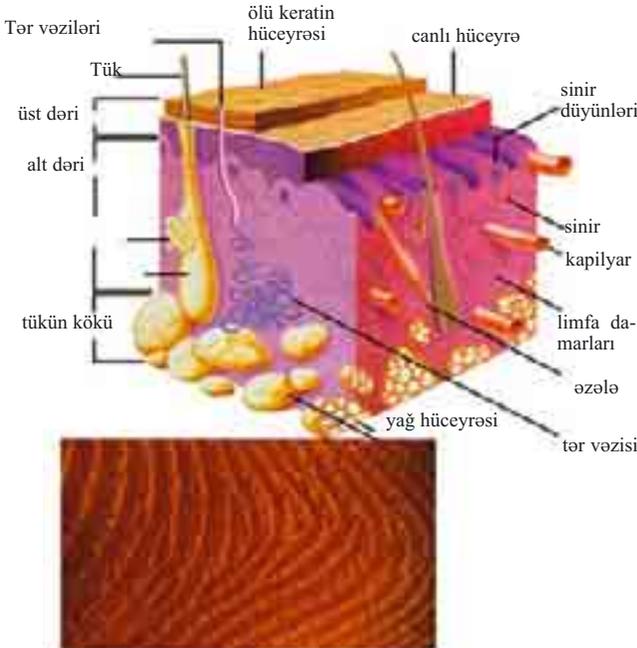
Quranda insanları ölümdən sonra diriltməyin Allah üçün çox asan olduğu bildirilərkən, insanların, xüsusilə barmaq uclarına diqqət çəkilir:

«Məgər insan elə güman edir ki, (qiyamət günü) onun sümüklərini bir yerə yığa bilməyəcəyik?! Bəli, Biz onun barmaqlarının uclarını da düzəltməyə qadirik!» (Qiyamət surəsi, 3-4)

Barmaq uclarının vurğulanması son dərəcə hikmətlidir. Çünki bütün insanların barmaq izləri tamamilə özlərinə aiddir. Dünyada yaşayan hər insanın barmaq izi digərininkindən fərqlidir. Habelə tarix boyu yaşamış insanlarınkı da bir-birlərindən fərqlidir.

Elə buna görə barmaq izi hər kəsin özünə xas olan çox vacib bir "şəxsiyyət vəsiqəsi" hesab edilir və bütün dünyada bu məqsədlə istifadə olunur.

Ancaq burada vacib olan şey barmaq izinin ancaq XIX əsrin sonlarında kəşf edilməsidir. Bundan əvvəl insanlar barmaq izlərini heç bir

Səkildə göstəriləndiyi kimi hər bir insanda fərqli formada olan barmaq izi bütün insanlarda eyni quruluşda yaranır.

xüsusiyyəti və mənası olmayan cizgilər olaraq hesab etmişlər. Lakin Quranda o dövrdə heç kimin diqqətini çəkməyən barmaq izləri vurğulanır və bu izlərin ancaq dövrümüzdə məlum olan əhəmiyyətinə diqqət çəkilir.

Dağların hərəkət etməsi

Bir ayədə dağların görüldükləri kimi sabit olmadığı, davamlı olaraq hərəkət etdikləri bildirilir:

**«Dağlara baxıb onları donmuş zənn edərsən,
halbuki onlar bulud keçən kimi keçib gedərlər».**
(“Nəml” surəsi, 88)

Dağların hərəkəti üzərində yerləşdikləri yer qabığının hərəkətindən qaynaqlanır. Yer qabığı özündən daha qalın olan mantiya təbəqəsi üzərində bir növ üzərək hərəkət edir. İlk dəfə bu əsrin əvvəllərində Alfred Vegener adlı alman alimi yer üzündəki qitələrin dünyanın ilk dövrlərində bitişik olduqlarını, sonradan müxtəlif istiqamətlərdə hərəkət edərək bir-birindən ayrılıb uzaqlaşdıqlarını bildirmişdi.

Lakin geoloqlar Vegenerin haqlı olduğunu onun ölümündən 50 il sonra, yəni 1980-ci sübut edə bildilər. Vegenerin 1915-ci ildə dərc etdirdiyi bir məqalədə bildirdiyi kimi, yer üzündəki quru hissələr təxminən 500 milyon il əvvəl bir-birlərinə bitişik idilər və Pangeya adlandırılan bu böyük quru hissə cənub qütbünü əhatə edirdi.

Təxminən 180 milyon il əvvəl Pangeya iki hissəyə bölündü. Müxtəlif istiqamətlərdə hərəkət edən bu iki nəhəng qitədən biri Afrika, Avstraliya, Antarktida və Hindistanı da əhatə edən Qondvana oldu. Digəri isə Avropa, Şimali Amerika və Hindistansız Asiyadan ibarət olan Lavraziya idi. Bu parçalanmadan sonra təxminən 150 milyon il ərzində müxtəlif vaxtlarda Qondvana və Lavraziya daha kiçik hissələrə parçalandılar.

Pangeyanın parçalanması ilə əmələ gələn bu qitələr davamlı olaraq

quru və dəniz arasındakı sərhədi, dəyişdirərək, ildə bir neçə santimetr sürətlə Yer səthində sürüşürlər.

XX əsrin əvvəllərində aparılan geoloji tədqiqatlar nəticəsində kəşf edilən yer qabığının bu hərəkəti elmi mənbələrdə belə açıqlanır:

*«Yer qabığı və üst mantiyadan ibarət 100 km qalınlığındakı yer səthi “təbəqə” anlandırılan hissələrdən əmələ gəlmişdir. Yer səthini əmələ gətirən altı böyük təbəqə və çoxlu sayda kiçik təbəqə vardır. “Təbəqə tektonikası” adlandırılan nəzəriyyəyə görə, bu təbəqələr qitələri və okean dibini də özüylə birlikdə apararaq yer üzərində hərəkət edirlər... Qitələrin hərəkətinin ildə 1-5 sm olduğu hesablanmışdır. Təbəqələr bu şəkildə hərəkət etdikcə, dünyanın coğrafiyasında dəyişikliklər meydana gəlir. Məsələn, Atlantik okeanı hər il bir az daha genişlənir».*⁴⁸

QİTƏLƏRİN HƏRƏKƏTLƏRİ

200 MİLYON
İL ƏVVƏL

135 MİLYON
İL ƏVVƏL

65 MİLYON İL ƏVVƏL

HAZIRDA

Soldakı şəkillərdə qitələrin keçmişdəki vəziyyəti göstərilir. Əgər qitələrin hərəkətlərinin bu cür davam edəcəyini fərz etsək, onların milyonlarla il sonrakı vəziyyətləri isə sağdakı şəkillərdə göstərilmişdir.

DÖVRÜMÜZDƏN 50
MİLYON İL SONRAKI
QƏRB YARIMKÜRƏSİ

50 MİLYON İL SONRAKI
ŞƏRQ YARIMKÜRƏSİ

Burada bir vacib cəhət xüsusi qeyd edilməlidir: Allah dağların hərəkətini ayədə “keçib getmə” kimi bildirmişdir. Belə ki, elm adamlarının bu gün həmin hərəkət üçün istifadə etdikləri ingiliscə termin də “Continental Drift”, yəni “qitələrin sürüşməsi” adlanır.⁴⁹

Elmin yeni kəşf etdiyi bu elmi həqiqətin Quranda bildirilməsi, şübhəsiz ki, Quranın möcüzələrindən biridir.

Mayalandırıcı küləklər

Quranın bir ayəsində küləklərin “mayalandırma” xüsusiyyətinə və bunun nəticəsində yağışın yaranmasına diqqət çəkilir:

**«Biz (buludla) yüklənmiş külək göndərdik, göydən
yağmur endirib sizə su verdik».**
(“Hicr” surəsi, 22)

Ayədə yağışın yaranmasındakı ilk mərhələnin küləklər olduğuna diqqət çəkilir. Əslində bu əsrin övvəllərinə qədər küləklə yağışın yağması arasında bir əlaqənin olması məlum deyildi. Küləklərin yağışın əmələ gəlməsində vacib “aşılmalı” rol oynadıqları müasir meteoroloji çalışmaları aşkar edilmişdi.

Küləklərin bu mayalama xüsusiyyəti belə baş verir:

Okeanların və dənizlərin səthində köpüklənmə nəticəsində hər an saysız-hesabsız hava qovucuğu əmələ gəlir. Bu qovucular partladıqları zaman millimetrin 100-də biri nisbətində minlərlə hissəciklərini havaya sıçradırlar. “Aerizol” adlandırılan bu hissəciklər küləklər vasitəsilə qurudan gələn tozlarla qarışaraq, atmosferin üst təbəqələrinə

Yaşadığımız əsrə qədər küləklə yağışın yağması arasında müəyyən əlaqənin olması məlum deyildi. Bitkilərin toxumlarının yayılmasında mühüm rol oynayan küləklərin, yağışın əmələ gəlməsində də “aşılmalı” rol oynadığı müasir meteoroloji tədqiqatlar zamanı bilinmişdir.

aparılırlar. Küləklərin bu şəkildə yüksəklərə daşdığı hissəciklər burada su buxarı ilə birləşirlər. Su buxarı da bu hissəciklərin ətrafına toplaşaraq dolğunlaşır və su damcılarına çevrilirlər. Bu su damcıları əvvəl birləşərək buludları əmələ gətirir, bir müddət sonra da yağış kimi yer üzünə enirlər.

Göründüyü kimi, küləklər havada sərbəst halda olan su buxarını dənizlərdən daşdıqları hissəciklərlə “mayalandırır” və beləliklə də, yağış buludlarının yaranmasını təmin edirlər.

Əgər küləklərin bu xüsusiyyəti olmasaydı, yüksək atmosferdə su damcıları yaranmazdı və yağış deyə bir şey də olmazdı.

Burada əsas cəhət budur ki, küləklərin yağışın əmələ gəlməsində oynadıqları bu həlledici rolunu əsrlər əvvəl Quran ayəsində bildirilmişdir. Həm də insanların təbiət hadisələri haqqında heç bir məlumata malik olmadıqları bir dövrdə...

Yağışdakı ölçü

Quranda yağış haqqında verilən digər bir məlumat isə yağışın müəyyən bir ölçü ilə yağdırılmasıdır. Zuxruf surəsində belə buyrulur:

«O Allah ki, göydən bir qədər su endirdi. Biz onunla ölü bir məmləkəti dirildirik. Siz də (qiyamət günü dirildilib qəbirlərinizdən) belə çıxardılacaqsınız».
(“Zuxruf” surəsi, 11)

Yağışdakı bu ölçü də yenə dövrümüzdəki araşdırmalarla müəyyən edilmişdir. Hesablamalara görə, yer üzündən bir saniyədə 16 milyon ton su buxarlanır. Bu miqdarda su buxarı bir ildə 513 trilyon ton suya çatır. Bu, eyni zamanda Yerə yağan yağışın miqdarıdır. Yəni su davamlı olaraq bir tarazlıqda, “bir ölçüylə” dövr edir. Yer üzündəki həyatın davam etməsi də bu su dövriyyəsi sayəsində təmin edilir. İnsan sahib olduğu bütün texnoloji imkanlardan istifadə etsə də, bu dövriyyəni əsla süni surətdə həyata keçirə bilməz.

Su yer üzündə daim müəyyən nizamda hərəkət edir. Dünyadakı həyatın davam etməsi də suyun bu dövrənə nəticəsində mümkün olur.

Əgər bu miqdarda kiçik bir dəyişiklik baş versə, qısa bir müddət sonra böyük ekoloji natarazlıq yaranar və bu da həyata son qoyar. Lakin heç zaman belə olmur; yağış Quranda da bildirildiyi kimi, yer üzünə hər il eyni miqdarda yağma qda davam edir.

Dənizlərin bir-birinə qarışmaması

Dənizlərin tədqiqatçılar tərəfindən çox yaxın keçmişdə müəyyən-ləşdirilən bir xüsusiyyəti Quranın aşağıdakı ayəsində belə bildirilir: Bir-birinə qovuşan, lakin suları qətiyyən bir-biri ilə qarışmayan də-

**«İki dənizi O qovuşdurdu. Amma onların arasın-
da maneə vardır, bir-birinə qarışmazlar».**
(“Rəhman” surəsi, 19-20)

nizlərin ayədə bildirilən bu xüsusiyyəti okeanoloqlar tərəfindən bir müddət əvvəl kəşf edilmişdir. “**Səth daralması**” adlandırılan fiziki bir qüvvə səbəbindən qonşu dənizlərin sularının qarışmadığı ortaya çıxmışdır. Dənizlərin fərqli sıxlıqlarından qaynaqlanan səth daralması

Aralıq dənizinin suyu Cəbəllütəriq boğazında Atlantik okeanı ilə qarşılaşır. Ancaq bu qarşılaşma nəticəsində hərəret, duzluluq və sıxlıq xüsusiyyətləri dəyişmir. Çünki iki dəniz arasında görünməyən bir sərhəd var.

Bu dənizlərdə böyük dalğaların və güclü axınların olmasına baxmayaraq, dəniz suları bir-birinə qarışmır. Elmin yaxın tarixdə ortaya çıxardığı bu həqiqəti Allah 14 əsr əvvəl Quranın «Rəhman» surəsində xəbər vermişdir.

Allah kişilik və qadınlığın bətnə tökülən spermadan yaradıldığını Quranda buyurub. Halbuki bu yaxınlara qədər insan cinsinin ana hüceyrələri tərəfindən müəyyən edildiyi güman edilirdi. Quranda verilən bu məlumat XX əsrdə kəşf edildi.

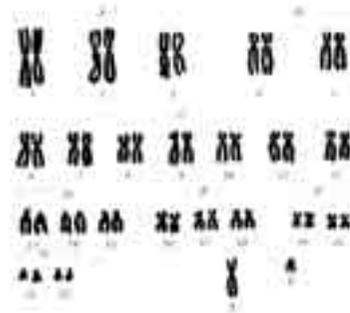
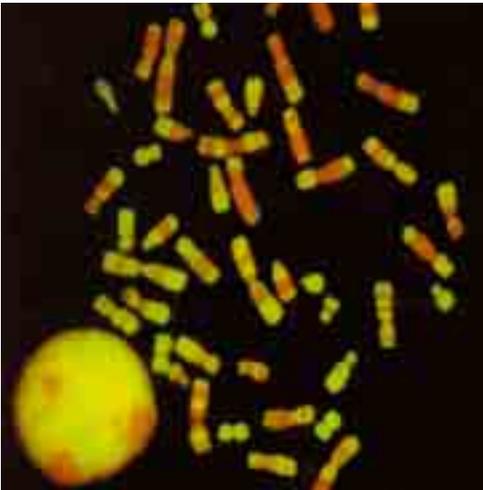
sanki bir divar kimi suların bir-birinə qarışmasına mane olur.

Əlbəttə, maraqlı odur ki, insanların nə fizikadan, nə səth daralmasından, nə də okeanologiya elmindən xəbərdar olmadıqları bir dövrdə, bu həqiqət Quranda bildirilmişdir.

Uşağın cinsiyyəti

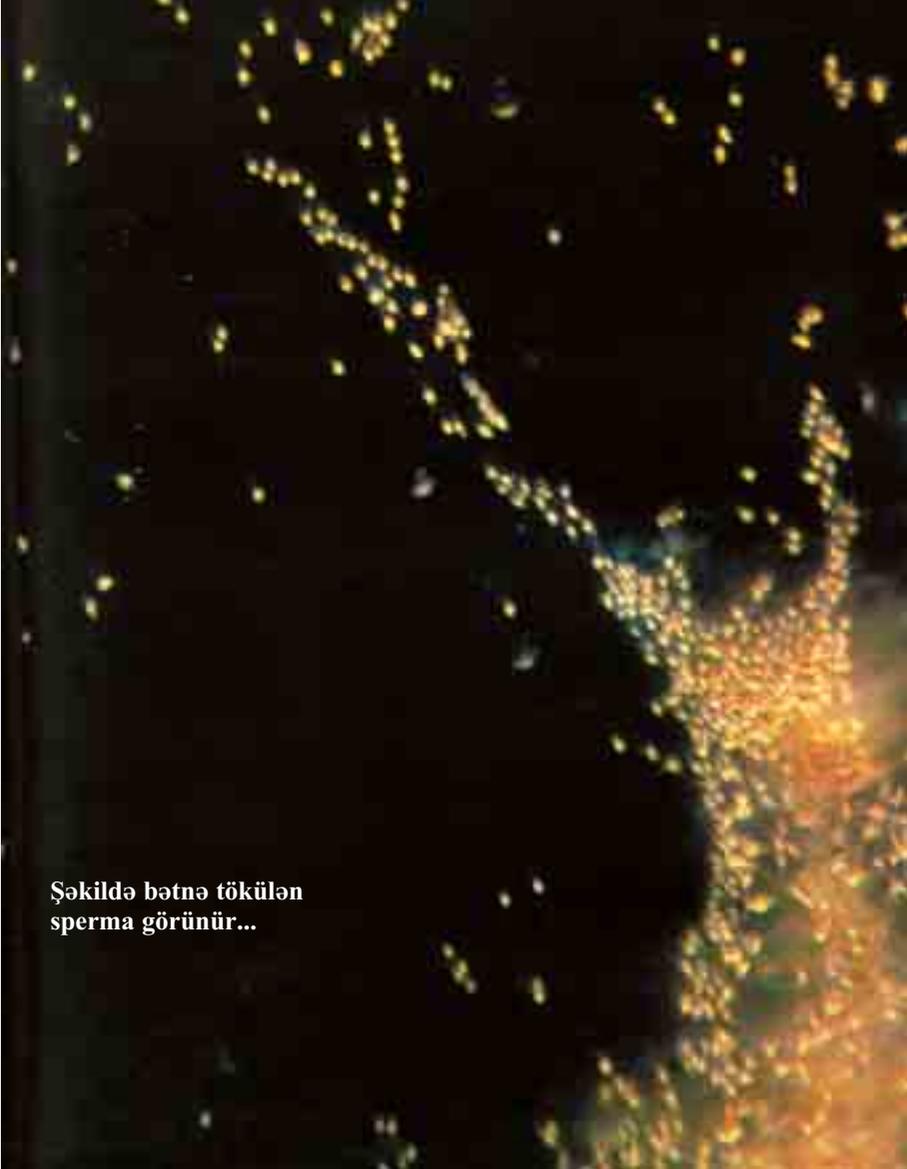
Yaxın dövrlərə qədər insanlar uşağın cinsiyyətinin ananın hüceyrələri tərəfindən müəyyən edildiyini düşünürdülər və ya ana ilə atadan gələn hüceyrələrin birlikdə cinsiyyəti müəyyən etdiklərini zənn edirdilər. Ancaq Quranda bu barədə fərqli məlumat verilmiş və erkəklilik-dışılıyin “bətnə tökülən nütfədən” yaradıldığı bildirilmişdir:

Allahın Quranda verdiyi bu məlumatın doğruluğu genetika və mik-

Cinsin müəyyənləşməsindəki səbəb xromosomlardır.

«Hər bir cütü erkək və dişi yaradan Odur –
nüfədən (döl yatağına) axıb tökülərkən...»
("Nəcm" surəsi, 45-46).

Şəkildə bətnə tökülən
sperma görünür...

robiologiya kimi elmlərin inkişafı ilə elmi tərəfdən də sübut edilmişdi. Cinsiyyətin tamamilə kişidən gələn sperma hüceyrələri tərəfindən müəyyən edildiyi, qadının isə bu işdə heç bir rolu olmadığı məlum olmuşdu.

Cinsiyyətin müəyyən edilməsində əsas amil xromosomlardır. İnsan quruluşunu müəyyən edən 46 xromosomdan ikisi cinsiyyət xromosomu adlanır. Bu iki xromosom kişidə XY, qadında isə XX kimidir. Bunun səbəbi xromosomların bu hərflərə bənzədilməsidir. Y xromosomu kişi, X xromosomu isə qadın genlərini daşıyır.

Bir insanın əmələ gəlməsi kişi və qadında cütlər halında yerləşən bu xromosomlardan bir dənəsinin birləşməsilə başlayır. Qadında yumurtalığın mayalanması ərəfəsində iki yerə bölünən hüceyrənin hər iki hissəsi də X xromosomunu daşıyır. Kişidə iki yerə ayrılan hüceyrə X və Y xromosomları daşıyan iki fərqli sperma əmələ gətirir. Əgər qadındakı X xromosomu kişidəki X xromosomu daşıyan sperma ilə birləşsə, doğulacaq uşaq qız olacaqdır. Əgər Y xromosomu daşıyan sperma ilə birləşsə, onda doğulacaq uşaq oğlan olacaq.

Yəni doğulacaq uşağın cinsiyyəti kişidəki xromosomların hansının qadının yumurtası ilə birləşəcəyindən asılıdır.

Şübhəsiz, genetika elmi meydana gələnədək, yəni XX əsrə qədər bunların heç biri məlum deyildi. Əksinə, çox xalqlar arasında doğulacaq uşağın cinsiyyətinin qadın orqanizmi tərəfindən müəyyən edildiyinə inanırdılar. Hətta bu səbəbdən qız uşağı dünyaya gətirən qadınları qınayırdılar.

Lakin Quranda insanlara genlərin kəşfindən 13 əsr əvvəl bu batil inancı təkzib edən bir məlumat verilmiş, cinsiyyətin mənşəyinin qadın deyil, kişidən gələn nütfə olduğu bildirilmişdir.

«Yoxdan yaradan Rəbbinin adı ilə oxu! O insanı laxtalanmış qandan yaratdı. Oxu! Sənin Rəbbin ən böyük kərəm sahibidir!»
(«Ələq» surəsi, 1-3).

Bətndən asılıb qalan “Ələq”

Allahın insanın yaradılması haqqında verdiyi məlumatları tədqiq etməyə davam etdikdə, yenə çox vacib elmi möcüzələrlə qarşılaşırıq.

Kişidən gələn sperma və qadındakı yumurta birləşdikdə doğulacaq uşağın ilk özəyi əmələ gəlir. Biologiyada “ziqot” adlanan bu tək hüceyrə vaxt itirmədən bölünərək çoxalır və getdikcə kiçik bir “ət parçası” halına gəlir.

Ancaq «ziqot» boşluqda böyümür, bətn divarından asılıb qalır. Malik olduğu çıxıntıları vaxitəsilə torpağa yerləşən köklər kimi buraya yapışır. Bu köklər vasitəsilə inkişafı üçün ehtiyacı olduğu maddələri ananın orqanizmindən əmə bilir.

Elə burada çox əhəmiyyətli bir Quran möcüzəsi ortaya çıxır. Allah Quranda ana bətninə yapışaraq böyüməyə başlayan «ziqotdan» bəhs edərkən “ələq” kəlməsini işlədir.

“Ələq” kəlməsinin ərəb dilindən tərcümədə mənası “bir yerdən asılıb qalan şey” deməkdir. Hətta bu kəlmə dəriyə yapışaraq oradan qan soran zəlilər üçün də işlədilir.

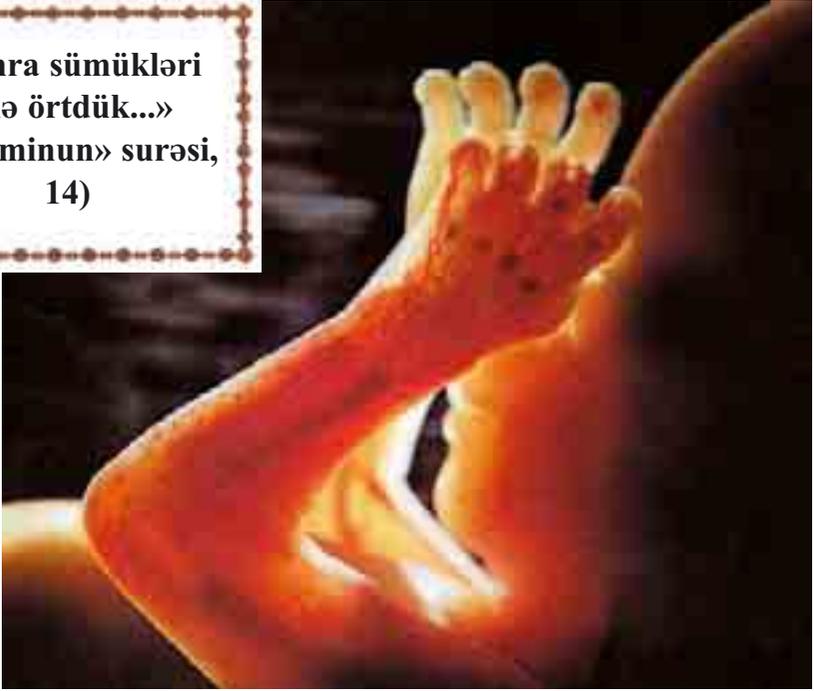
Şübhəsiz, ana bətnində böyüyən «ziqotun» bu xüsusiyyətinə işarə edən bir kəlmənin istifadə edilməsi Quranı aləmlərin Rəbbi Allahın nazil etdiyini bir daha sübut edir.

Sümüklərin əzələ ilə örtülməsi

Quran ayələrində bildirilən digər bir vacib məlumat insanın ana bətnindəki inkişaf mərhələləridir. Ayələrdə ana bətnində əvvəl sümüklərin əmələ gəldiyi, daha sonra isə əzələlərin yaranaraq bu sümükləri örtüyü xəbər verilir:

«Sonra nütfəni laxtalanmış qana çevirdik, sonra laxtalanmış qanı bir parça ət etdik, sonra o bir parça əti sümüklərə döndərdik, sonra sümükləri ətlə örtükdük və daha sonra onu bambaşqa bir məxluq olaraq yaratdıq. Yaradanların ən gözəli olan Allah nə qədər uludur!»
(“Muminun” surəsi, 14)

«Sonra sümükləri
ətlə örtüdük...»
(«Muminun» surəsi,
14)

Ana bətnindəki inkişafı tədqiq edən elm sahəsi embriologiyadır. Embriologiya sahəsində yaxın dövvrə qədər sümüklərlə əzələlərin birlikdə əmələ gələrək inkişaf etdiyini düşünürdülər. Buna görə də bəziləri uzun müddət bu ayələrin elmə zidd olduğunu iddia etmişdir. Lakin qabaqcıl texnologiyaların köməyiylə aparılan mikroskopik tədqiqatlar Quranda bildirilənlərin tamamilə doğru olduğunu sübuta yetirmişdir.

Bu mikroskopik tədqiqatlar göstərir ki, ana bətnində eynilə ayələrdə tərif edildiyi kimi bir proses baş verir. Əvvəlcə, rüşeymdəki qığırdaq toxuma sümüyə çevrilir. Daha sonra isə əzələ hüceyrələri sümüklərin ətrafındakı toxumadan ayrılaraq birləşir və bu sümükləri örtür.

Bu, “Developinq Human”, yəni “İnkişaf edən insan” adlı elmi jurnalda belə izah edilir:

«6-cı həftədə qığırdaqlaşmanın davamı kimi ilk sümükləşmə körpücük sümüyündə baş verir. 7-ci həftənin sonunda uzun sümüklərdə də sümükləşmə başlayır. Sümüklər əmələ gəlməyə davam edərkən əzələ hüceyrələri sümüyü əhatə edən toxumadan ayrılaraq əzələ kütləsini əmələ gətirirlər. Əzələ toxuması bu şəkildə sümüyün ətrafında ön və arxa əzələ qruplarına ayrılır.»⁵⁰

Qısaca olaraq, insanın Quranda tərif edilən inkişaf mərhələləri müasir embriologiyanın kəşflərilə tamamilə üst-üstə düşür.

Uşağın ana bətnindəki üç inkişaf mərhələsi

Quranda insanın ana bətnində üç mərhələli bir yaradılışla yaradıldığı bildirilir:

«O sizi analarınızın bətnində üç zülmət içində yaranışdan-yaranışa salaraq yaradır. Bu sizin Rəbbiniz olan Allahdır, hökm Onundur, Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur. Elə isə necə döndərilirsiniz?»
(«Zumər» surəsi, 6)

Diqqət etsək, ayədə insanın ana bətnində bir-birindən fərqli üç ayrı inkişaf mərhələsi keçməklə yaradıldığına işarə edilir.

Həqiqətən də bu gün müasir biologiya uşağın ana bətnindəki embrioloji inkişafının üç fərqli mərhələdə baş verdiyini ortaya qoymuşdur. Bu gün tibb fakültəsində dərslük kimi istifadə edilən bütün embriologiya kitablarında adı çəkilən mövzu ən əsas biliklər arasındadır. Məsələn, embriologiya haqqında əsas mənbələrdən biri sayılan “Beyzik Human Embrioloci” (Əsas insan embriologiyası) adlı mənbədə bu həqiqət belə ifadə edilir:

“Ana bətnindəki həyat 3 mərhələdən ibarətdir: pre-embriyonik (ilk 2.5 həftə), embriyonik (8-ci həftənin sonuna qədər) və fetal (8-ci həftədən doğuşa qədər)”.⁵¹

Zumər surəsinin 6-cı ayəsində insanın ana bətnində biri-digərindən fərqli olan üç ayrı mərhələdə əmələ gətirildiyi qeyd edilir. Həqiqətən də bu gün müasir elm, körpənin ana bətnində embrioloji inkişafının üç fərqli mərhələdə getdiyini isbat etmişdir.

Tibbi dildə “trimester”, yəni “üç dövr” adlandırılan bu mərhələlər uşağın fərqli inkişaf mərhələləridir. Bu üç inkişaf mərhələsinin əsas xüsusiyyətləri bu cürdür:

- Pre-embrionik mərhələ:

Daha çox “**1-ci trimester**” adlanan bu ilk mərhələdə «ziqot» bölünərək çoxalır, bir hüceyrə kütləsinə döndükdən sonra özünü bətn divarına yapışdırır. Hüceyrələr çoxalmağa davam edərkən 3-cü təbəqə halında təşkil edilirlər.

- Embrionik mərhələ:

“**2-ci trimester**” kimi də adlandırılan ikinci mərhələ cəmi 5.5 həftə davam edir və bu müddət ərzində canlı “rüşeym” adlandırılır. Bu mərhələdə hüceyrə təbəqələrindən bədənin əsas orqan və sistemləri əmələ gəlir.

- Fetal mərhələ:

Hamiləliyin “**3-cü trimesteri**” adlandırılan mərhələdə rüşeym artıq “fetus” adlandırılır. Bu mərhələ hamiləliyin səkkizinci həftəsindən etibarən başlayır və doğuşa qədər davam edir. Əvvəlki mərhələdən fərqli cəhəti üzü, əlləri və ayaqları ilə seçilən, insanın xarici görünüşünə malik bir canlı olmasıdır. Mərhələnin əvvəlində 3 sm boyunda olmasına baxmayaraq, bütün orqanları əmələ gəlmişdir. Bu 30 həftəlik mərhələnin xüsusiyyəti doğuş həftəsinə qədər fetusda böyümə və ölçülərdə dəyişmədir.

Ana bətnindəki inkişaf ilə bağlı bu məlumatlar ancaq müasir texnoloji cihazlar vasitəsilə aparılan müşahidələr nəticəsində əldə edilmişdir. Ancaq görüldüyü kimi bu məlumatlar da bir çox digər elmi həqiqətlər kimi möcüzəvi bir şəkildə Quran ayələrində xəbər verilmişdir.

«Biz insana ata-anasına (yaxşılıq etməyi) tövsiyə etdik. Anası onu (bətnində) çox zəif bir halda daşımışdı. (Uşağın süddən) kəsilməsi isə iki il ərzində olur. (Biz insana buyurduq:) "Mənə və ata-anana şükür et. Axır dönüş Mənədir!»
(«Loğman» surəsi, 14).

Bəşəriyyətin tibb sahəsində hər hansı bir ətraflı məlumata sahib olmadığı bir dövrdə Quranda bu qədər müfəssəl və doğru məlumatların verilməsi, əlbəttə, Quranın Allah Kəlamı olduğunun açıq bir dəlilidir.

Ana südü

Ana südü uşağın qidaya olan ehtiyacını tamamilə təmin etmək və uşağı mümkün infeksiyalara qarşı qorumaq üçün Allahın yaratdığı tayı-bərabəri olmayan bir qidadır. Dövrümüzdəki texnologiya ilə hazırlanan uşaq qidaları belə bu möcüzəvi qidanı əvəz etmir.

Ana südünün uşağa olan faydaları getdikcə daha çox müəyyən edilir. Elmin ana südü ilə bağlı kəşf etdiyi həqiqətlərdən biri isə uşağın ana südü ilə 2 il boyu qidalanmasının son dərəcə faydalı olmasıdır. Elmin yeni kəşf etdiyi bu vacib məlumatı Allah bizə “... **Onun (süddən) ayrılması iki il ərzindədir...**” ayəsi ilə 14 əsr əvvəl bildirmişdir.

Nəticə

Nəzərdən keçirdiyimiz bütün məlumatlar bizə açıq şəkildə bir həqiqəti göstərir. Quran elə bir kitabdır ki, burada verilən xəbərlərin hamısı doğru çıxmış, o dövrdə heç bir insana məlum olmayan həqiqətlər ayələrdə xəbər verilmişdir. Əlbəttə, bu, Quranın insan sözü olmadığına açıq-aşkar sübutudur. Quran hər şeyi yoxdan var edən və elmi ilə bütün varlıqları əhatə edən Uca Allahın sözüdür.

Allah bir ayədə Quranla bağlı “**əgər o, Allahdan qeyrisi tərəfindən olsaydı, əlbəttə, onda çoxlu ziddiyyət tapardılar.**” (Nisa surəsi,82) buyurur. Quranda heç bir ziddiyyət olmadığı kimi, burada verilən hər məlumat getdikcə bu İlahi Kitabın yeni möcüzələrini ortaya qoyur. İnsanın üzərinə düşən şey isə Allahın göndərdiyi bu İlahi Kitaba sarılmaq və onu özünə yol göstəricisi olaraq qəbul etməkdir. Allah bir ayəsində bizlərə belə buyurur:

«Bu, nazil etdiyimiz (Quran) mübarək bir kitabdır. Ona tabe olun və Allahdan qorxun ki, bəlkə, sizə rəhm edilsin!»
 («Ənam» surəsi, 155)

İKİNCİ KİTAB

İMAN GƏTİRMİŞ ELM ADAMLARI

Materialist və ateist kütlələr nə qədər çalışsalar da, açıq bir həqiqət vardır: elmin araşdırdığı bütün varlıqları və sistemləri yaradan Allahdır. Belə ki, səmimi və ağıllı şəkildə təbiiq edildikdə din və elmin daima bir uyğunluq izində olacağı açıq həqiqətdir. Bu aşkar uyğunluğun bir göstəricisi də keçmişdə və dövrümüzdə yaşayan, kəşfləri ilə bəşəriyyətə mğhgm xidmətlər verən “iman gətirmiş elm adamları”dır.

Elmlə məşğul olan, yeni kəşflər edən, kainatın sirlərini açmağa çalışan bir elm adamı, əslində, Allahın yaratdığı sənəti dərinədən tədqiq edən, ondakı detalları anlamağa və mənanı tutmağa çalışan şəxsdir. Elə bu səbəbdən dinlə elm ayrılmaz bütövlük təşkil edir və elm adamı da Allahın sonsuz gücünü, sənətini, yaratmasındakı bənzərsizliyi ortaya qoyan şəxsdir. Buna görə də elm adamları Allahın yaratdığı sənətlə ən çox maraqlanan fərdlər kimi, Allahın mövcudluğunu, təkliyini ən tez dərk edən bilən şəxslər arasındadırlar.

Belə ki, əsrlərdir dinin onlara verdiyi sərbəst ağıldan, hüdudsuz düşünmə bacarığından istifadə edərək elmə böyük töhfələr vermiş bir çox elm adamları vardır. Bu şəxslər həm elmin dinlə tam bir uyğunluq təşkil etdiyini göstərmiş, həm də elmə və bəşəriyyətə əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. Nyuton, Kepler, Leonardo da Vinçi, Eynşteyn kimi elm tarixinə istiqamət verən məşhur elm adamları apardıqları müşahidələr və araşdırmalar nəticəsində kainatı Allahın yaratdığını, nizamladığını və hər şeyin Allahın hakimiyyətində olduğunu dəstəkləmişlər. Habelə, elmin əsas prinsipləri imanlı şəxslər tərəfindən ortaya atılmış və müasir elmin yaranmasında dinin vacib rolu olmuşdur.

Bütün dövrlərin ən böyük alimi olaraq tanınan İsaak Nyutonun kai-

nata baxışı aşağıdakı sözlərində çox açıq şəkildə ifadə edilir:

“Günəş sisteminin, planetlərin və quyruqlu ulduzların əsrarəngiz sistemləri yalnız ağıllı və güclü bir varlığın qüdrətilə davam edə bilər. Bu varlıq yalnız dünyanın ruhunu deyil, hər şeyi idarə edir, O Allahdır”.⁵²

Eləcə də, məşhur elm adamı Keplerin də elmi fəaliyyətini dini inancının yönəltdiyi məlumdur. Fizika və kosmik fon radiasiyası sahəsindəki fəaliyyətlərinə görə 1978-ci ildə Nobel fizika mükafatını alan Arno Penzias İohan Kepler haqqında belə demişdir:

“Bu, Kopernikə deyil, əslində Keplerin uğuruna qədər gedib çıxır. Çünki epidövrələr anlayışı və digərləri elm adamlarının fikiri alış-verişi etdikləri günlərə gedib çıxır. Bütün bunlar həqiqi imanlı bir şəxs gələnədək davam etdi və o Kepler idi... O, qanunu qoyan Allaha səmimi şəkildə inanırdı.

... Daha bəsit və daha güclü bir şeyin olmasının vacibliyinə inanırdı. Bəlkə şanslı idi və ya bəlkə daha dərin bir şey var idi, ancaq Keplerin inamı kəşf etdiyi təbiət qanunları ilə mükafatlandırıldı. O gündən sonra çətin bir mübarizə oldu, ancaq əsrlər sonra bəsit təbiət qanunlarının fəaliyyət göstərdiyini görürük. Elə buna görə də elm adamları hələ də bu gözlənti içindədirlər və bu əslində Keplerdən qaynaqlanır, Kepler bu ümidi imanından əldə etmişdi”.⁵³

Kitabın bu bölməsində keçmişdən günümüzə qədər müasir elmin əsasını qoyan və onu inkişaf etdirən imanlı elm adamlarından və bu şəxslərin elmə verdikləri töhfələrindən bəhs edəcəyik. Bu fəsildə adı çəkilən bütün elm adamları kainatın və canlılardakı sistemlərin Allah tərəfindən yaradıldığına inanaraq, elmlə məşğul olmuşlar. Frensis Bekonun bir ifadəsi imanlı elm adamlarının yaradılan bütün varlıqlara düzgün baxış bucağı ilə baxdıqlarının gözəl bir nümunəsidir. Bekon belə demişdir:

*“Bunlar Allahın işidir, bunları edən varlığın hər şeyi edə biləcək gücdə olduğunu və aqlını göstərir, dünya Allahın yaratdığı bir varlıqdır...”*⁵⁴

Belə ki, Allah bir çox ayədə yaradılmışlar üzərində düşünmə bilməyin, Allahdan lazım olduğu kimi qorxub çəkinməyin, Onun böyüklüyünü, ucalığını qavraya bilməyin bir yolunun “elm sahibi ol-

maq” olduğunu xəbər vermişdir. Bu barədəki ayələrdən bəziləri bunlardır:

«Allahdan başqa özlərinə dost qəbul edənlər özünə yuva qurmuş hörümçəyə bənzəyirlər. Evlərin ən zəifi isə, şübhəsiz ki, hörümçək yuvasıdır. Kaş biləydilər! Şübhəsiz ki, Allah onların Allahı qoyub nəyə ibadət etdiklərini bilir. O, yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir! Biz bu məsəlləri insanlar üçün çəkirik. Onları yalnız bilənlər anlayarlar. Allah göyləri və yeri haqq olaraq yaratmışdır. Həqiqətən, bunda möminlər üçün bir ibrət vardır». («Ənkəbut» surəsi, 41-44)

“Göylərin və yerin yaradılışı, dillərinizin və rənglərinizin müxtəlifliyi də Onun qüdrət əlamətlərindəndir. Şübhəsiz ki, bunda bilənlər (ağıl və elm sahibləri) üçün nişanələr vardır”. («Rum» surəsi, 22)

“Allah Özündən başqa heç bir tanrı olmadığına şahiddir. Mələklər və elm sahibləri də haqqa-ədalətə boyun qoyaraq o qüvvət, hikmət sahibindən başqa ibadətə layiq heç bir varlıq olmadığına şəhadət verdilər”. («Ali-İmran» surəsi, 18)

“Lakin onların elmdə qüvvətli olanları və möminləri sənə nazil edilənə və səndən əvvəl nazil olanlara inanır, namaz qılır, zəkat verir, Allaha və axirət gününə iman gətirirlər. Biz, əlbəttə, onlara böyük mükafat verəcəyik!” («Nisa» surəsi, 162)

KEÇMİŞDƏ YAŞAMIŞ İMAN GƏTİRƏN ELM ADAMLARI

Rocer Bekon (Roger Bacon) (1220-1292)

“İmanın rəhməti çox böyükdür”⁵⁵

Müasirləri tərəfindən “böyük həkim” kimi tanınan Rocer Bekon təcrübə metoduna üstünlük verərək, elmdə köhnəlmiş ənənələrə son qoyan ingilis din və elm adamıdır. Allahın işığı insanların görmələrini təmin etmək üçün yaratdığına inanan Bekon bu sahədə müşahidələr aparmış, yaşadığı dövrdə asanlıqla ağla gəlməyən bir çox texniki yenilikləri yüz illər əvvəl xəbər vermişdir.

Buxarla işləyən gəmilər, qatarlar, avtomobillər, təyyarələr, vinçlər və asma körpülər Bekonun hələ XIII əsrdə xəbər verdiyi texniki yeniliklərdən ancaq bəziləridir.

Bir dostuna yazdığı məktubda Bekon belə demişdir:

“Gələcəkdə tək bir nəfər tərəfindən idarə edilən və bir çox avarçəkənin hərəkət etdirdiyi gəmidən daha sürətli hərəkət edən gə-

Hələ XIII əsrdə, gələcəyin texnoloji inkişaflarını təxmin edən Bakon belə demişdir: "Gələcəkdə, indi və keçmişdə şahid olacağımız kimi elm inananlar üçün faydalıdır".

*milər, dəniz nəqliyyat vasitələri və bir canlının gücündən istifadə etmədən inanılmaz bir sürətlə gedən maşınlar düzəldiləcəkdir”.*⁵⁶

Bundan başqa, Bekon linzaların böyütmə xüsusiyyətini və istifadə sahələrini açıqlamış, ulduzlardan gələn işıqın Yerə eyni vaxtda çatmadığının ilk dəfə o fərfinə varmışdır. Xristofor Kolumbun dünyaya gəlməsindən 200 il əvvəl Yerin düz deyil, kürə şəklində olduğunu və Avropadan qərbə doğru hərəkət etdikdə Hindistana çatmağın mümkün olduğunu söyləmişdir.

Apardığı təcrübələrin nəticəsində əldə etdiyi məlumatların imanlı insanlara fayda verəcəyinə inanan Bekon belə demişdir:

*“Gələcəkdə, indi və keçmişdə görəcəyimiz kimi elm, inananlar üçün faydalıdır”.*⁵⁷

Bekon bir tədqiqatçı kimi elmin dinlə ziddiyyət təşkil etmədiyini, əksinə elmin inanmayan şəxslərə qarşı istifadə ediləcək vacib inandırma vasitəsi olduğunu söyləmişdir.

*“Elm insanların inancı qəbul etmələrini təmin edən böyük üstünlüyə malikdir” sözü ona aiddir.*⁵⁸

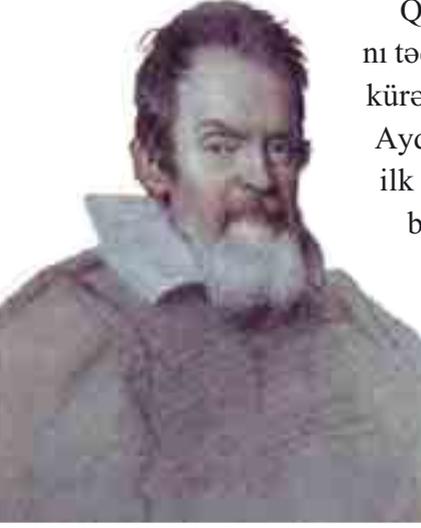
Frensis Bekon (Francis Bacon) (1561-1626)

Elmi metodun banilərindən sayılan məşhur elm adamı Bekon güclü imana sahib bir şəxs kimi tanınır.

Frensis Bekon “Novum Organum”da elmi tədqiqatların insanı Yaradana yaxınlaşdırdığını, təbii fəlsəfənin (elmin) “Allahın sözündən sonra batil inanclara qarşı ən qəti həll və imanın dəstəklədiyini ən gəclə vasitə olduğunu” bildirmişdir.⁵⁹

Qalileo Qaliley (Galileo Galilei)

(1564-1642)

Qalileyin 1629-cu ildə yazıb başa çatdırdığı “Böyük dünya sistemləri ilə bağlı dialoq” adlı kitabının əsas səhifəsi (aşağıda)

Qalileo Qaliley teleskop vasitəsilə fəzanı tədqiq edən ilk alimdir. Qaliley həm Yerin kürə şəklində olduğunu söyləmiş, həm də Aydakı qaranlıq sahə, kraterlər və təpələri ilk dəfə ortaya çıxarmışdır. Elmə verdiyi böyük xidmətlərli ilə tarixdə xüsusi yeri olan Qaliley, Allahın insana hissiyyat, nitq bacarığını və zəkani verdiyinə və bunlardan ən faydalı şəkildə istifadə olunmasına inanırdı. Təbiəti bir Yaradanın nizamladığını müdafiə edirdi. *“Təbiət, heç şübhəsiz, Allahın heç ayrıla bilmədiyimiz, oxunması vacib olan kitabıdır”*, - deyən Qaliley Allahın kitabları ilə yaratdıqları arasında heç bir ziddiyyətin olmadığını, çünki hər birini Allahın yaratdığını deyirdi.

Qaliley həm Dünyanın kürə formasında olduğunu demiş, həm də Aydakı qaranlıq bölgəni, kraterləri və təpələri üzə çıxaran ilk insan olmuşdur.

Aşağıda: Qalileyin istifadə etdiyi ilk teleskoplardan ikisi. Bu iki teleskop bu gün Florensiyada nümayiş etdirilir. Təfəssilatlı şəkildə isə teleskopun konveks şüşəsi göstərilir.

İohan Kepler (Johannes Kepler)

(1571-1630)

“Təbiət kitabına görə, biz astronomlar Uca Allahın din adamları olduğumuz gözün Allahın şanı haqqında danışmalıyıq”. ⁶¹

Astronomiya elminin banisi olan Kepler günəş sisteminə daxil olan planetlərin hərəkətlərini və onların arasındakı məsafələri hesablamış və ulduzların hərəkət xəritəsini göstərən ilk astronomik təqvim hazırlamış böyük bir alimdir.

Güclü elmi biliyi olan Kepler eyni zamanda kainatı bir Yaradanın yaratdığına inanmışdır. Ondan nəyə görə elm ilə məşğul olduğunu soruşanlara Keplerin cavabı “Yaradanın əsərlərindəki ləzzəti dadmaq üçün” demişdir. ⁶²

Allahın yaratdığı hər şeydə Özünü göstərdiyinə inanan Keplerin həyatı və fəaliyyətləri nəzərdən keçirildikdə, kainatda İlahi bir nizamın mövcud olduğuna inanan bir insanın elmi çalışmaları da çox hərtərəfli və müvəffəqiyyətli olduğu məlum olur.

Kepler “ağ ayları və ağ canavarları Şimalın qarlı ərəzilərinə göndərən kimdir? Ayların, balinaların və canavarların qidalanması üçün quşların yumurtalarını da onlarla birlikdə orada var edən kimdir?”, - deyə verdiyi sualların cavabını yenə özü belə cavablandırmışdır:

“Bizim Allahımızdır və O ən böyükdür və Onun üstünlüyü ən böyükdür və Onun ağı sonsuzdur, Onun sonu yoxdur.”

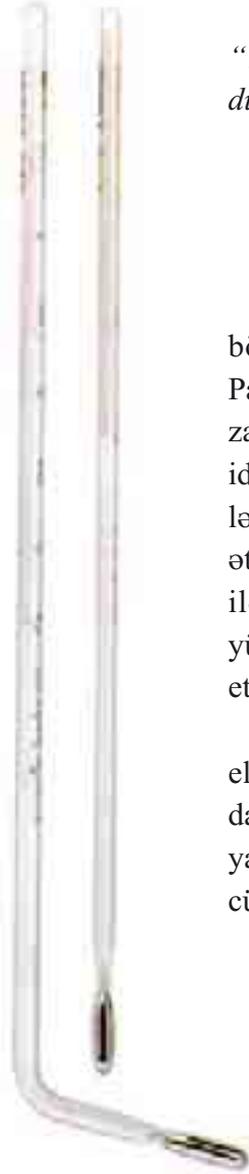
Kepler sözlərinə belə davam etmişdir:

*“Yaradana anlamaq üçün sahib olduğunuz bütün duyğu orqanlarınızdan istifadə edin.”*⁶³

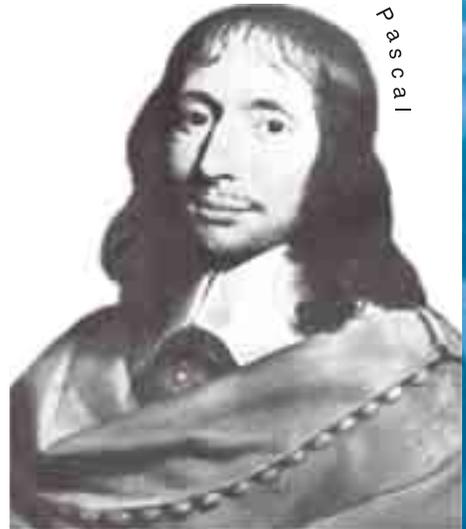
Blaise Paskal (Blaise Pascal) **(1623-1662)**

Qədim Yunanıstandan sonra həndəsədə ən böyük irəliləyişə səbəb olan məşhur elm adamı Paskal çox kiçik yaşlarında belə bir çox kəşflərə imza atmış və bir çox müvəffəqiyyətlər qazanmış alim idi. Riyaziyyat sahəsindəki bir çox çalışma və kəşfləri ilə yanaşı, Paskal fizika sahəsində də əhəmiyyətli kəşflər etmişdir. Atmosfer və maye mexanikası ilə bağlı araşdırmalar aparan Paskal atmosferdə yüksəkliyə görə dəyişən bir təzyiq olduğunu kəşf etmişdir.

Elm tarixində xüsusi yer tutan Paskal imanlı bir elm adamıdır. Paskal sözlərində Allahın riyaziyyatdan tutmuş elementlərin nizamına qədər hər şeyin yaradıcısı olduğunu söyləyərək Allahın sonsuz gücünü ifadə etmişdir.⁶⁵

Çox mühüm ixtiraların sahibi olan bir çox elm adamı Allaha iman gətirmələri ilə də tanınır. Termometr və barometri ixtira edən Helmont və yanda şəkli olan Paskal belə elm adamlarındandır.

Blaise Pascal

Con Rey (John Ray) (1627-1705)

Məşhur ingilis botaniki Con Rey imanlı bir şəxs idi. Onun fikrincə, “əgər insan yer üzünə Allahın gözəlliyini əks etdirmək üçün gətirilibsə, onda ətrafında yaradılmış hər şeyə diqqət etməlidir”. Bu fikrini özünə prinsip edən Rey çox gənc yaşlarında elmi araşdırmalar aparmağa başlamışdı. Həm botanika, həm də zoologiya sahəsində dövrünün

ən böyük nümayəndə-

lərindən idi. Rey

Allahın yaratmasındakı

sonsuz ağılı anladan

bir kitab nəşr etdirmiş-

di. Bu əsərdə Rey min-

lərlə növ bitki, bəcək, quş, balıq

və bunlar kimi bir çox canlıyı tanıdaraq tə-

biətin bir Yaradanın varlığını göstərdiyini

izah etmişdi. Con Rey kitabında belə deyir:

“Əvvəlcə hər şeyi Allah yaratdı, sonra bu günə qədər

John Ray *Onun tərəfindən mühafizə edildi və hələ də ilk yaradıldıqları kimidirlər.”⁶⁶*

Botanika elminə bir çox töhfə vermiş Rey “Azad bir adam üçün təbiətin gözəlliklərini və Allahın sonsuz ağılı və ucalığını düşünməkdən daha dəyərli bir şey ola bilməz”,⁶⁷ - deyərək elm və dinin sıx vəhdətdə olduğunu hər zaman vurğulamışdır.

Robert Boyl (Robert Boyle) (1627-1691)

Müasir kimyanın banisi sayılan Boyl elmdə iz qoyan bir çox kəşflərə imza atmışdı. Boyl qazların havadakı təzyiqi ilə havanın həcmi arasında əlaqə olduğunu ortaya çıxarmış və beləliklə, bu gün “Boyl qanunu” kimi tanınan qanunlar meydana gəlmişdir. Bundan başqa, Boyl lakmus kağızından sadə bir soyuducu da icad etmiş, suyun donduqda genişləndiyini bildirmiş, elementin ilk müasir tərifini vermişdir. “Hava təzyiqli olduğuna görə atomun parçaları arasında boşluq olmalıdır”, - deyən Boyl, beləliklə də atom nəzəriyyəsinə öz töhfəsini vermişdir.

Bu cür əhəmiyyətli elmi kəşflərin sahibi olan Boyl Allahın mövcudluğuna inanırdı. Kainatda ağıllı bir nizam olduğunu və bu nizamın üstün güc sahibi bir Yaradan tərəfindən qurulduğunu düşünürdü. Boyl söhbətlərində və yazılarında tez-tez elmlə Allah inancının vəhdətdə olmasının vacibliyini vurğulamışdır.

Boyl bir məktubunda belə deyirdi:

*«Şükrəti təbiəti yaradana verin... Bəşəriyyətə fayda vermək üçün elmdən istifadə edin».*⁶⁸

Robert Boyle

Boyl başqa bir ifadəsində isə canlılardakı mükəmməliyin Allahın mövcudluğunu açıq şəkildə göstərdiyini belə bildirmişdir:

*«Dünyadakı mövcud sistemin mükəmməl bir şəkildə planlanması, xüsusilə də heyvanların malik olduğu maraqlı xüsusiyyətlər, duyğu orqanları və heyranedic quruluşların hamısı tarix boyu mütəfəkkirlərin Allahın varlığını qəbul etməsinə səbəb olmuşdur».*⁶⁹

Antoni von Livenhouk (Antonie von Leeuwenhoek) (1632-1723)

Livenhouk ilk dəfə bakteriyaları kəşf etmiş alimdir. Eynəklərini böyüdücü kimi istifadə edərək parçaları tədqiq etməyə başlayan Livenhoukun gördükləri marağına səbəb olmuş və digər böyüdücüləri icad etmiş, beləliklə, mikroskop ilə bakteriyaları ilk dəfə kəşf edən şəxs olmuşdur.

Bir Yaradan olmadan öz-özünə yaranma fikrini məhv etmək məqsədi onu çox vacib elmi araşdırmalar aparmağa sövq etmişdir. Bu məqsədlə heyvanlar və bitkilərin qidalanma sistemi, çoxalma, bitkilərdə qidanın ötürülməsi, onların fərqli quruluş və hissələri ilə qan hüceyrələri üzərində tədqiqatlar aparmışdır. Kapilyarlar üzərində çalışaraq onların içindən qan hüceyrələrinin keçməsinə görə ilk elm adamıdır. Ondan əvvəl heç kim əzələlərin liflərdən ibarət olduğunu bilirdi.⁷⁰

Antonie von Leeuwenhoek

Mixtəlif bakteriya

Mixtəlif bakteriya

Qan hüceyrələri

Livenhoukun bakteriyaları tədqiq etmək üçün düzəldiyi mikroskop

İsaak Nyuton (Isaac Newton) (1642-1727)

Bütün dövrlərin ən böyük elm adamı olaraq qəbul edilən Nyuton həm riyaziyyatçı, həm də fizik idi. Nyutonun elmə göstərdiyi böyük xidmətlərinə nəzər salsaq, bunlardan ən vacibi yerin cazibə qüvvəsi qanununun kəşfi olduğunu deyə bilərik.

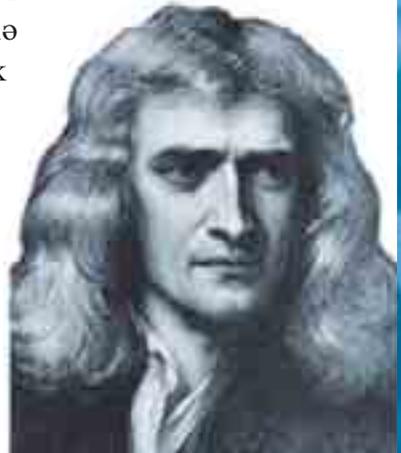
Nyuton qüvvət və təcil arasındakı mükəmməl əlaqəni kütlə anlayışı ilə adlandırmış, təsir və əks-təsir qanununu kəşf etmiş, əvəzləyici qüvvələrin sıfır halında hərəkətli cisimlərin sürətini dəyişmə-yəcəyi tezisini ortaya atmışdır.

Nyutonun hərəkət qanunları 4 əsrdir ki, sadə mühəndislik hesablamalarından ən mürəkkəb texnoloji layihələrə qədər ey-

nilə olduğu kimi tətbiq olunur.

Nyutonun sadəcə cazibə mövzusunda deyil, mexanika və optika kimi əsas mövzularda da çox əhəmiyyətli kəşfləri olmuşdur. İşığın 7 rəngini kəşf edən Nyuton, beləliklə, optika adı verilən yeni bir elm sahəsinin də əsasını qoymuşdur.

Nyuton elmdə iz qoyan bu kəşflərilə bərabər ateizmi rədd edən, Yaradılışı müdafiə edən ciddi əsərlər yazmış, “Yaradılış tək elmi açıqlamadır” fikrinin tərəfdarı olmuşdur. Nyuton mexaniki kainatın, onun sözüylə desək, “heç dayanmadan işləyən nəhəng saatın” ancaq güclü və üstün ağıl sahibi olan bir Yaradanın əsəri olacağı həqiqətinə inanırdı.

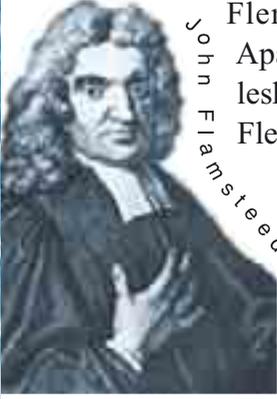
Nyutonun dünyanın məcrasını dəyişdirən kəşflərinin təməlinə onun Allaha yaxınlaşma istəyi dururdu. Nyuton Allaha daha yaxından tanımaq üçün Allahın yaratdığı əsərləri tədqiq etmək yolunu seçmişdir. Bu məqsədlə böyük bir şövqlə tədqiqatlarına başlamışdır. Nyuton elmi araşdırmalar aparmaqda əsas məqsədini “Prinsipia Matematika” adlı əsərində bu sözlərlə ifadə etmişdir: *“Allah sonsuz və mütləqdir; gücünün həddi yoxdur və hər şeydən xəbərdardır; varlığı sonsuzluqdan başlayır; hər şeyi idarə edir, edilən və ediləcək hər şeyi bilir. O sonsuz və hüdudsuzdur; ... Daimidir və vardır; Varlığı daimidir, hər yerdə mövcuddur; hər zaman və hər yerdə var olması ilə O bütün zamanı və aralıqlarını yaradır... Biz Onu ən ağıllı və mükəmməl şəkildə işləyən ustalıqlarından tanıyıırıq... Qulları olaraq Ona hörmət edir və inanırıq”*.⁷¹

İsak Nyutonun xırda bir deşikdən gələn işığın, əvvəl bir lupadan sonra işığı rənglərə ayıran iki prizmadan keçdiyini göstərən şəkli...

Yuxarıdakı şəkildə Nyutonun prizmadan istifadə edərək günəş işığını müxtəlif rənglərə ayırdığı canlandırılmışdır.

Con Flemstid (John Flamsteed)
(1646-1719)

John Flamsteed

Məşhur Qrinviç rəsədxanasının əsasını qoyan Con Flemstid İngiltərənin ilk astronomlarından biridir. Apardığı sayısız-hesabsız müşahidələrindən sonra teleskop dövrünün ilk böyük ulduz xəritəsini tərtib edən Flemstid eyni zamanda bir din adamı idi.⁷²

Con Vudvord (John Woodward)
(1665-1728)

Vudvord geologiya elminin əsl banilərindən sayılır. Elmə verdiyi böyük tövhələrindən biri Kembriçdə paleontologiya muzeyinin qurulmasına kömək etmək və geologiya sahəsini inkişaf etdirmək olmuşdur.⁷³

Karl Linney (Carolus Linnaeus)
(1707-1778)

İmanlı bir elm adamı olan Linney botanika sahəsində çox əhəmiyyətli fəaliyyətləri ilə iz qoymuşdur. Bitkilərin erkəkciyin dişiciyi mayalandırması vasitəsilə çoxaldıqlarını aşkar edən Linney elmə “bioloji təsnifat” anlayışını gətirmişdir.⁷⁴

Jan Deluk (Jean Deluc)
(1727-1817)

İsveçrəli fizik Deluk “geologiya” kəlməsini kəşf edən elm adamıdır. O və atası müasir civə termometri ilə hidrometri kəşf etmişlər. Deluk kainatın və həyatın təsadüfən əmələ gəlməsi fikrinə qarşı çıxması və yaradılışa inamı ilə tanınır.⁷⁵

Ser Uilyam Herşel
(Sir William Herschel)
(1738-1822)

Herşel XVIII əsrin ən məşhur astronomlarındanıdır. Dövrünün ən çox əks etdirmə xüsusiyyətinə malik teleskoplarını

William Herschel

Ser Uilliam Herkel Kral III Corcun hədiyyələri ilə hazırladığı teleskoplardan istifadə edərək araşdırmalarını davam etdirmişdir.

düzəldərək əvvəllər tədqiqi mümkün olmayan ulduz topası və qalaktikaları araşdırması ilə tanınan Herşel “imansız astronomlar dəlidirlər” sözləri ilə astronomiya ilə məşğul olan və kainatdakı mükəmməl nizam şahid olan elm adamlarının Allaha inanmamalarının təəccübləndirici olduğunu bildirmişdir. ⁷⁶

Uilyam Paley (William Paley) **(1743-1805)**

Paley yaradılışa inanan elm adamı idi. Əvvəlki səhifələrdə toxunduğumuz “Təbii İlahiyyat” adlı əsəri öz dövründə ən çox satılan kitablardan biri olmuşdu. Paleyin “əgər sənət əsərləri insanın əsəridirsə, o halda canlı varlıqlar da insandan çox daha üstün bir varlığın əsəridir,”-fikri çox məşhurdur. Paley canlıların yaşadıkları mühitlərdə həyatlarını davam etdirmələri üçün lazım olan hər cür xüsusiyyətlərin

onlara bəxş edildiyini, öz ifadəsiylə “bir kəşf, dizaynı və dizayn edən Yaradanın dəlillərinə işarə edir,” 77 -deyərək açıqlayır.

Corc Kuvier (George Cuvier) (1769-1832)

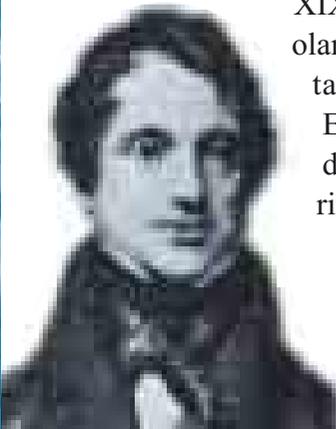
Elm tarixinin ən tanınmış anatomiyaçı və paleontoloqlarından biri olan Kuvier müqayisəli anatomiya elminin banilərindən və paleontologiyanın ayrıca bir elm sahəsi kimi ayrılmasına kömək edən elm adamlarındandır. Kuvier yaradılışa olan qüvvətli inancı və yaradılışın dəlilləri və təkamülün əsassızlığı ilə bağlı müzakirələri ilə şöhrət qazanmışdı. ⁷⁸

Hamfri Deyvi (Humphrey Davy) (1778-1829)

İmanlı bir insan olmağı ilə tanınan Deyvi dövrünün böyük kimyaçılarından sayılırdı. Məşhur alim Faradey onun yanında işləmişdi. Bir çox vacib kimyəvi elementləri ilk dəfə özü təsnif etmişdi. İstilik hərəkət nəzəriyyəsini, təhlükəsizlik fəنərini, almazın karbondan ibarət olduğunu ilk dəfə ortaya qoyaraq elmə əhəmiyyətli xidmətləri olmuşdur. ⁷⁹

Adam Secvik (Adam Sedgwick) (1785-1873)

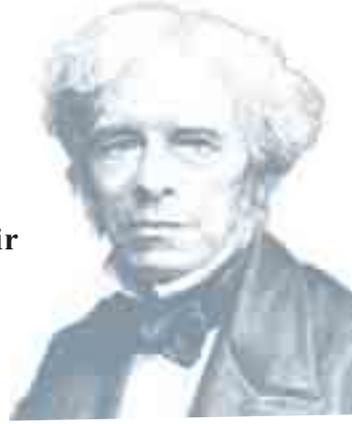

XIX əsrin qabaqcıl geologiya mütəxəssislərindən olan Secvik, xüsusilə Kambrien və Devonian kimi tanınan əsas qaya sistemlərini aşkar etmişdi. Eyni zamanda rahib olan Secvik Çarlz Darvinin dostu olmağına baxmayaraq, onun təkamül fikrini inkar etmişdir. ⁸⁰

Maykl Faradey (Michael Faraday) (1791-1867)

Dövrünün ən böyük fiziki kimi tanınan Faradey, xüsusilə elektrik və maqnit sahəsinin inkişaf etməsində xüsusi rol oynamışdır. Faradeyin sadəcə fizika deyil, kimya sahəsində də böyük xidmətləri olmuşdur.

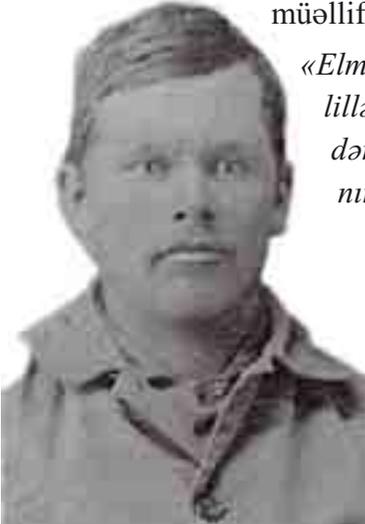
Faradey bir Yaradıcının mövcudluğuna və din ilə elmin uyğunluq təşkil etdiyinə inanmış bir alim idi. **“Dünyanı tək bir Yaradan yaratdığına görə bütün təbiət bir bütövün hissələri olmalıdır,”** deyərək düşünən Faradey bu prinsiplə hərəkət edərək, elektrik və maqnitin bir-biri ilə əlaqəli olduğu nəticəsinə gəlmişdi. ⁸¹

Samuel Morze (Samuel Morse) (1791-1872)

Morze bəşəriyyət üçün çox mğhgm əhəmiyyət daşıyan teleqrafı kəşf etmiş böyük alimdir. Amerikadakı ilk kameranı da o icad etmişdir.

Morze hər şeyi mğöyyən məqsədlə yaradan Yaradıcının varlığına inanırdı. Onun fikrincə, maddi dünya və mənəvi dünya bərabər şəkildə uyğunluq içində mövcuddur. Morze bu sətirlərin müəllifidir:

«Elm inkişaf etdikcə dinin İlahi mənbəyinin dəlilləri daha da dəqiqləşir, Allahın böyüklüyü dərk edilir, gələcək ümid və zövqlə işıqlanır.» ⁸²

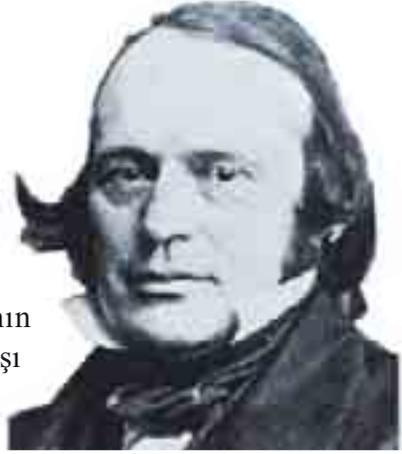
Cozef Henri (Joseph Henry)
(1797-1878)

Amerikalı məşhur fizik və dindar alim Cozef Henri Prinston Universitetinin professoru idi. Qalvanometr ilə elektromaqnetik motoru kəşf edən Henri keçirdiyi təcrübələr və çalışmaları ilə yanaşı Allaha dua etmək və ibadət etmək üçün mütləq vaxt ayırırdı. ⁸³

Luis Aqassiz
(Louis Agassiz)
(1807-1873)

Bir çoxlarının fikrincə Amerikanın ən böyük bioloqu olan Aqassiz təkamül nəzəriyyəsinə qətiyyətlə qarşı çıxması ilə tanınan alimdir.

Aqassiz təbiətin hər yerində Allahın İlahi planı olduğunu düşünür və yaradılışı inkar edən nəzəriyyəni qəbul etmirdi. Aqassiz belə demişdi:

«Zaman və məkanın birləşməsi sadəcə düşüncəni göstərmir, nizamı, gücü, ağılı, böyüklüyü, gələcəyi əvvəlcədən görməyi, hər şeyi bilməyi, bəsirəti də göstərir. Bir sözlə, bütün bu xüsusiyyətlər insanın tapınacağı və sevəcəyi Allahın bir olduğunu yüksək səslə elan edir». ⁸⁴

Ceyms Preskot Jül
(James Prescott Joule)
(1818-1889)

Termodinamikanın birinci qanununu kəşf edən məşhur alim Jül ayrı bir simdə hərəkət edən elektrik axınının əmələ gətirdiyi istiliyi hesablamış və ilk dəfə qaz molekulunun sürətini kəşf etmişdir. Jülün ən böyük kəşfi “mexaniki istilik düsturu”dur. Bu vacib kəşf ən əsas kainat qanunu olan “enerjinin saxlanması” qanununa da yol göstərmişdir.

Bu cür əhəmiyyətli elmi kəşfləri olan Jül təbiət qanunlarını öyrəndikcə, Allahı daha yaxından tanıyacağına inanan elm adamlarındandır. Bu inamı onu daha çox araşdırma aparmağa həvəsləndirmişdir. 1864-cü ildə Darvinə qarşı bir manifesti imzalayan 717 elm adamının ən irəlində olanlarından olan Jülün Allaha inancını ifadə edən bu sözləri məşhurdur:

*«Allahın istəklərini öyrəndikdən və itaət etdikdən sonra edəcəyimiz digər şey Onun aqlını, gücünü və yaxşılığını etdiyi işlərin dəlillərini bilməkdir. Təbiət qanunlarını bilmək Allahı bilməkdir».*⁸⁵

Corc Qabriel Stouks (George Gabriel Stokes) **(1819-1903)**

Başda fizika və riyaziyyat olmaqla bir çox elm sahələrində vacib kəşflərə imza atan Stouks məşhur ingilis alimidir. Yerin cazibə qüvvəsinin fərqləri, astrofizika, kimya, səsə bağlı problemlər və istilik mövzusunda araşdırmalar aparmışdır. Kvarsın şüşədən fərqli olaraq ultrabənövşəyi radiasiyaya qarşı şəffaf olduğunu göstərmişdir. Lord Kelvin ilə elektro-termodinamik tədqiqatlarını aparmışdır. Stouks X şüalarının Maksvelin elektromaqnit spektrinin bir hissəsi olduğunu göstərmişdir. Bir müddət London Viktoriya İnstitutunun rəhbəri olan Stouks eyni zamanda Kembriç Universiteti Fəlsəfə Cəmiyyətinin fəal üzvü idi.

Təbiəti Yaradana inanaraq tədqiq edən bir alim olan Stouksun Allaha inamını dilə gətirdiyi bir çox yazıları vardır. Stouks həmin yazılarında təbiət qanunlarının Allahın əmri altında olduğunu və Allahın bu qanunları istədiyi kimi yönəltməyə gücü çatdığını bildirmişdir.⁸⁶

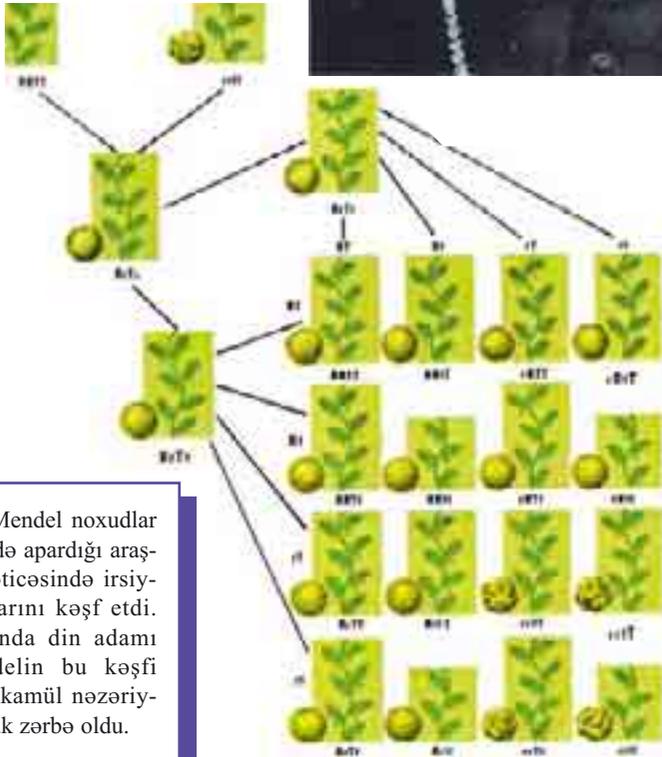
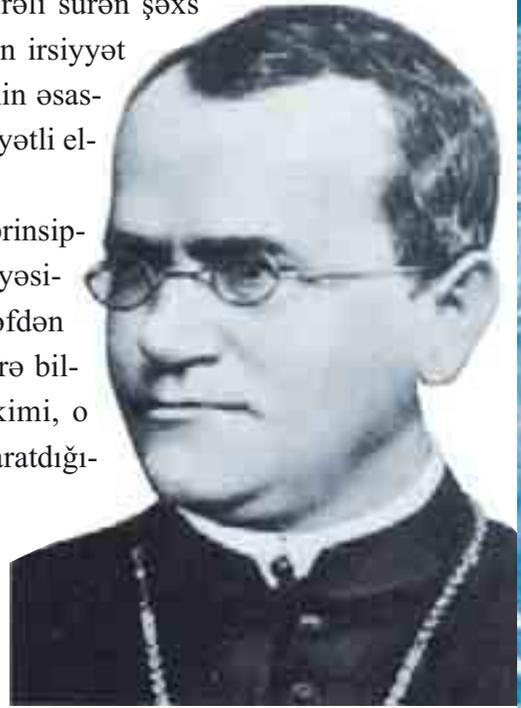
Rudolf Vörçou (Rudolph Virchow) **(1821-1902)**

Vörçounun əsas xidməti əczaçılıq sahəsində olmuşdur. Müasir patologiyanın banisi sayılan Vörçou hüceyrə ilə bağlı xəstəlikləri tədqiq etmişdir. Leykemiyanı ilk dəfə o müəyyən etmiş, bundan başqa antropologiya və arxeologiya sahələrində də araşdırmalar aparmışdır. Vörçou Darvin və Hekelin nəzəriyyələrinə qarşı çıxan alimlərdən biridir. Hətta elmi fəaliyyəti ilə bərabər siyasətə qatılaraq, alman məktəblərində təkamül nəzəriyyəsinin öyrədilməsinə qarşı çıxmışdır.⁸⁷

Qreqori Mendel (Gregory Mendel) (1822-1884)

Mendel qanunları kimi tanınan 3 genetika qanununu kəşf edən məşhur alim, irsiyyət prinsiplərini irəli sürən şəxs kimi tarixə düşmüşdür. Mendelin irsiyyət prinsipləri təkamül nəzəriyyəsinin əsas-sızlığını ortaya qoyan ən əhəmiyyətli elmi sübutlardan biri olmuşdur.

Mendel kəşf etdiyi irsiyyət prinsipləri bir tərəfdən təkamül nəzəriyyəsinin əsaslarını zığrğdən, digər tərəfdən təsadüflərin dünyayı əmələ gətirə bilməyəcəyinə, hər şeyi olduğu kimi, o cümlədən dünyanı da Allahın yaratdığına inanan bir din adamı idi. ⁸⁸

Qreqori Mendel noxudlar üzərində apardığı araşdırmalar nəticəsində irsiyyət qanunlarını kəşf etdi. Eyni zamanda din adamı olan Mendelin bu kəşfi Darvinin təkamül nəzəriyyəsinə böyük zərbə oldu.

Lui Paster (Louis Pasteur) (1822-1895)

Tibb elmi tarixində xüsusi yeri olan Paster, xüsusilə xəstəliklər haqqındakı mikrob nəzəriyyəsi və təkamül nəzəriyyəsinə qətiyyətlə qarşı çıxması ilə məşhurdur. Mayalanmanın üzvi əsaslarını və nəzarət etmə metodlarını ilk dəfə o açıqlamışdır.

Apardığı çalışmalar onu bakteriologiyaya yönəltmişdir. Paster bu sahədə apardığı araşdırmalar nəticəsində quduzluq, difteriya, qarayara və digər xəstəliklərlə mübarizədə ən vacib yol olan peyvəndi kəşf etmiş, pasterizə və sterilizə proseslərinin üsullarını ortaya qoymuşdur.

Allaha çox güclü inamı olan Paster yaşadığı dövrdə Darvinin təkamül nəzəriyyəsinə qarşı çıxmasına görə bir çox təzyiqlərə məruz qalmışdır. Elm ilə din arasındakı əlaqəni müdafiə edən Paster bu barədə dediyi sözləri ilə çox məşhurdur. Bu sözləridən bəziləri belədir:

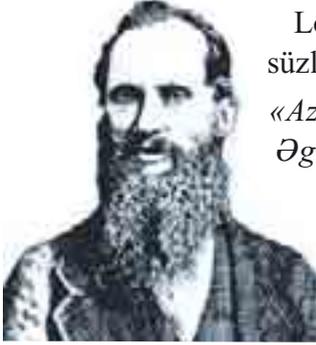
*«Təbiəti nə qədər çox tədqiq edirəmsə, Yaradanın əsərləri qarşısında inancım bir o qədər çox artır».*⁸⁹

*«Elm insanı Allaha yönəldir».*⁹⁰

Uilyam Tompson (William Thompson) (Lord Kelvin) (1824-1907)

Lord Kelvin dindarlığı ilə tanınan, dövrünün qabaqcıl fiziklərindən biridir. Riyaziyyat və fizika kimi elm sahələrinə göstərdiyi xidmətləri və kəşfləri ilə elmi dairələrin hörmətini qazanmışdır. Lord Kelvin hidrogen və heliumu mayələşdirmək üçün uğurlu metod hazırlayan ilk şəxsdir. İstilik ilə bağlı kəşflərinə görə, istilik dərəcələrinə bu gün “Kelvin dərəcəsi” deyilir. Bundan başqa termodinamikanı rəsmi fiziki qanun halına salaraq birinci və ikinci qanunları dəqiq şəkildə formullaşdırmışdır.

Lord Kelvinin Allaha olan inancını ifadə edən sūzlərindən bəziləri belədir:

«Azad düşünən insanlar olmaqdan qorxmayın. Əgər dərin düşüncəniz, elm vasitəsilə Allah inancına yönəlersiniz». ⁹¹

«Həyatın mənbəyinə baxdıqda, elm qəti şəkildə o Böyük Qüdrətin varlığını təsdiqləyir». ⁹²

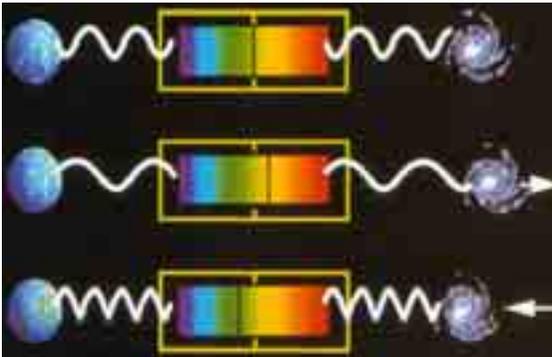
C.C.Tomson (J.J. Thomson) **(1856-1940)**

Elektronun varlığını ilk dəfə aşkar edən (1897) C.C.Tomson Kembric Universitetində fizika elmləri professoru idi. Güclü imana sahib olan Tomsonun elmin gəldiyi nəticələrin Allahın mövcudluğunu göstərdiyini ifadə edən sözləri belədir:

«Elm qalasının yüksək zirvələri Allahın möhtəşəm işlərini göstərir». ⁹³

Ser Uilyam Haqqins (Sir William Huggins) **(1824-1920)**

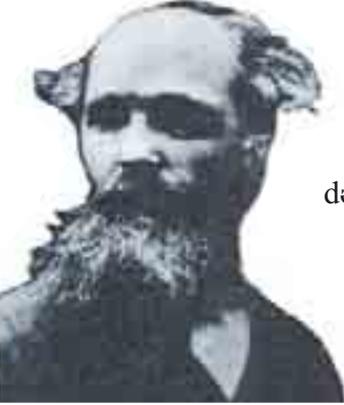
Həm yaxşı astronom, həm də imanlı alim olan Haqqins ulduzların dünyada mövcud olan elementlərin əksəriyyəti ilə yanaşı, hidrogeni də ehtiva etmələrini kəşf etmişdir. Haqqins eyni zamanda kainatın genişləndiyini açıq şəkildə sübut edən Dopler təsirini (ulduzların bir-birindən uzaqlaşdıqca, qırmızıdan maviyə doğru işıq saçması) ilk dəfə müəyyən etmişdir. ⁹⁴

Doppler təsirinə görə qallaktikanın dünyadan uzaqlığından asılı olaraq şüalardakı spektr də dəyişir. Yandakı şəkil də bu dəyişiklikləri göstərir. Ser Haggins bu çox mühüm ixtirası ilə yanaşı inanlı elm adamıdır.

Cozef Klark Maksvel (Joseph Clerk Maxwell) (1831-1879)

Maksvel qısa ömrünə baxmayaraq, elmə çox əhəmiyyətli xidmətləri ilə tanınan böyük bir alimdir. Müasir fizikanın banilərindən biri kimi qəbul edilən Maksvel işıqla elektrikin bir-birilə əlaqədar olduğunu göstərmiş, işıq, elektrik və maqneti tək bir düsturla ifadə etməyi bacarmışdır. Eynşteyn nisbilik nəzəriyyəsi üzərində çalışarkən, Maksvelin düsturlarından istifadə etmişdir.

Albert Eynşteyn tərəfindən “Nyutondan bəri fizikanın sahib olduğu ən faydalı və qürurla təcrübələrini apardığım şəxs” kimi dəyərləndirilən Maksvel, eyni zamanda imanlı adam idi. Təkamül nəzəriyyəsinə qarşı olan Maksvel fransız ateist Laplasın məşhur “ulduz topası hipotezi”nə və təkamülçü filosof Darvinin tərəfdarı Herbert Spensere qarşı qəti etiraz etmişdir.

Yazdığı bir məktubda imanlı bir elm adamının dinin faydası üçün çalışmalı olduğunu bildirmişdir.⁹⁵

Con Strat (John Strutt) (1842-1919)

Con Strat elektromaqnit dalğaların hərəkəti üzərində çalışmış, optika, səs və qaz dinamikası kimi müxtəlif elmi mövzularda da xidmətləri olmuşdur. Strat eyni zamanda arqonu və azlıq təşkil edən qazları kəşf etmişdir. Dindarlığı ilə tanınan elm adamı dərc etdirdiyi məqalələrinin ön sözüne “Allahın işləri böyükdür” yazmışdır.⁹⁶

Corc Vaşinqton Karver (George Washington Carver) (1865-1943)

Kənd təsərrüfatı kimyası 1880-ci illərdən etibarən çox vacib elm sahəsinə çevrilmişdir. Karver bu sahədə çox əhəmiyyətli kəşfləri

ilə məşhur olan bir alimdir.

Karver Allaha olan inamı ilə tanınırdı və bütün söhbətlərində mövzunu Allaha olan dərin bağlılığına gətirirdi. “Atlanta” jurnalına verdiyi müsahibəsində kəşf etdiyi gil boya ilə bağlı sual verildikdə belə cavab vermişdir: “Mənim etdiyim tək şey Allahın yaratdığını insanların istifadə edəcəyi hala gətirməkdir. Bu, Allahın əsəridir, mənim deyil.”⁹⁷

Ser Ceyms Cinz
(Sir James Jeans)
(1877-1946)

Məşhur fizik Ser Ceyms Cinz kainatın sonsuz elm sahibi Yaradan tərəfindən yaradıldığına inanırdı. Aşağıda Cinzin imanını açıqladığı bəzi ifadələri verilmişdir:

*«Biz kainatın dizaynı və nəzarət gücünü göstərdiyini kəşf etdik».*⁹⁸

Albert Eynşteyn
dünya tarixində
ən mühüm elm adamlarından
biridir. Eynşteyn mühüm kəşfləri ilə yanaşı Allaha olan inancı ilə də tanınır.

«Kainat haqqında aparılan elmi tədqiqatların nəticəsi tək bir cümlə ilə ifadə edilə bilər: Kainat elmi sonsuz olan bir varlıq tərəfindən dizayn edilmişdir». ⁹⁹

Albert Eynşteyn (1879-1955)

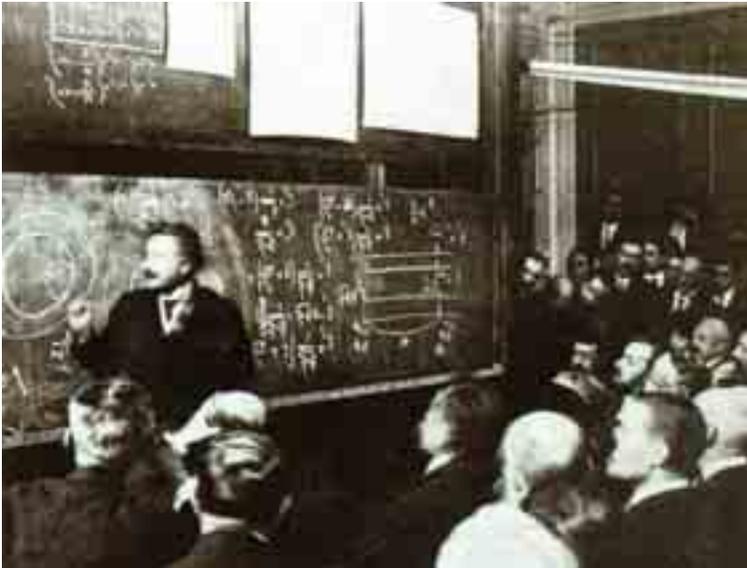
Dövrümüzün ən məşhur alimi olan Albert Eynşteyn eyni zamanda Allaha imanı ilə də tanınırdı. Elmin dinsiz olmayacağını dəstəkləyən Eynşteynin din və elmlə bağlı bir kəlamı belədir:

«Dərin bir imana sahib olmayan əsl alim düşünə bilmirəm. Bu vəziyyət belə ifadə edilə bilər: Dinsiz elm **topaldır**». ¹⁰⁰

Eynşteyn kainatın təsadüflər nəticəsində əmələ gəlməyəcək qədər mükəmməl nizama malik olduğuna və kainatın Üstün Ağıl sahibi Yaradanımız tərəfindən yaradıldığına inanırdı.

Məqalələrində Allaha imanından tez-tez danışan Eynşteynə görə, kainatdakı təbii nizamın mükəmməlliyi son dərəcə vacibdir. Bir məqaləsində Eynşteyn “Təbiəti araşdıran hər kəsin içində bir növ dini hörmət”¹⁰¹ olduğunu bildirmiş və belə demişdir:

«Elmlə ciddi məşğul olan hər kəs təbiət qanunlarında bir ruhun, insanlardan daha üstün bir ruhun olduğuna inanır. Buna görə də elmlə məşğul olmaq insanı dinə yönəldir». ¹⁰²

Parisdə dərslər deyən Eynşteyn elmin dindən ayrı olmayacağını bildirmişdir.

Eynşteynlə yanaşı dayanmış, mühüm alimlərdən olan Corc Lemaytr kainatın yaradılmasını bildiren “Big Bənq” nəzəriyyəsini ortaya atmış dindar elm adamıdır.

Eynşteynin dinə baxışını aşağıdakı sözlərində də görmək mümkündür:

*«Din duyğusu nə vaxt itsə, elm ilhamı olmayan eksperimentalizmə çevrilər».*¹⁰³

**Corc Lematr
(Georges Lemaitre)
(1894-1966)**

Corc Lematr kainatın yaradılışını ifadə edən «Big Bang» nəzəriyyəsini irəli sürmüşdür. Lematr kainatın başlanğıcı və sonu olduğunu, bunun da bir çox insanların Allaha inanmasında vacib rol oynadığını dəstəkləmişdir. Eyni zamanda din adamı olan Lematr dinin və elmin insanlığı eyni həqiqətlərə çatdıracağına inanırdı.¹⁰⁴

Ser Alister Hardi (Sir Alister Hardy) (1896-1985)

Hardi müasir okeanologiya elminin banisidir. İmanlı elm adamlarını dinə olan xidmətlərinə görə mükafatlandıran Templton Vəqfi 1985-ci ildə elm yolu ilə dinə yönəldiyi və bu sahədəki fəaliyyətlərinə görə Hardini mükafatlandırmışdır.¹⁰⁵

Verner von Braun (Wernher von Braun) (1912-1977)

Verner von Braun dünya səviyəsində tanınan ən məşhur kosmoloqlarından biridir. Verner von Braun İkinci Dünya Müharibəsi zamanı məşhur V-2 raketlərini təkmilləşdirərək alman raket mühəndisliyinin inkişafına kömək etmişdir. NASA-ya rəhbərlik edən Dr. Braun eyni zamanda güclü imana sahib dindar alim idi. Yaradılış və təbiətdəki nizam haqqında belə deyirdi:

Verner von Braun (şəkildə qolu sarğılı) II Dünya Müharibəsi zamanı yuxarı şəkildə əks etdirilən V-2 raketlərini kəşf etmiş, alman raket sənayesinə rəhbərlik etmişdir. Dr. Braun kosmik sahədə dünyanın ən məşhur elm adamlarındandır.

Güclü inanca sahib olan Dr. Braun ABŞ prezidentlə-
Grindən olan Con F. Kennediylə birlikdə...Dr.
Braun bir elm adamının Allahın varlığını rədd etməsi-
ni başa düşmədiyini demişdir.

«İnsan əli ilə kosmosda uçmaq təəccübləndirici uğurdur, amma kosmos, qapılarının çox az qismini insanlara açır. Bu dəlikdən kainatın əsrarəngizliyinə baxmaq Yaradana olan qəti imanımızı təsdiqləyir. Kainatı var edən üstün bir Ağılı tanımayan elm adamını və inkişaf edən elmi inkar edən din adamını anlamaqda çətinlik çəkirəm». ¹⁰⁶

Verner von Braun 1974-cü il may ayında dərc edilmiş bir məqaləsində belə yazırdı:

«İnsan nizam və məqsəd olmadan kainatın qanunu və nizamı ilə öz başına buraxıla bilməz. Kainatın və onun ehtiva etdiyi hər şeyin heyrətləndirici tərəflərini daha yaxşı anladıqca, elə bu məqsədlə yaradılan nizamda heyrat ediləcək daha çox səbəblər tapdıq. Tək nəticəyə inanmağa məcbur edilmək, yəni kainatdakı hər şeyin təsadüfən əmələ gəldiyinə inanmağa məcbur edilmək elmin tərəfsizliyinə xələl gətirir... Təsadüfən meydana gələn hansı proses bir insanın beynini və ya bir insan gözünün sistemini əmələ gətirə bilər?...» ¹⁰⁷

Maks Plank (Max Planck) (1858-1947)

Məşhur alman fiziki Maks Plank öz adıyla tanınan fiziki sabitliyi kəşf etmişdir. 1900-cü illərdə Berlin Universitetində fizika professoru olan Plank işığın (radiasiya) bir çaydakı suyun davamlı axması kimi deyil, yağış damlasının pəncərənin şüşəsində əmələ gətirdiyi görüntüdəki kimi quruluşa sahib olduğunu bildirmişdir.

Planka qədərki dövrdə elm adamları işığın dalğa hərəkəti olduğunu düşünürdülər. Hər bir işıq hissəciyinin bir enerji paketi olduğunu bildirən Plank hər bir paketə “foton” adını vermişdi. «Foton» anlayışı fizika elmində dönüş yaratdı. Plank həmçinin bildirmişdi ki, işıq səs kimi havada dalğalar halında yayılmaqla qalmır, eyni zamanda hissəciklər halında da hərəkət edə bilirdi.

Belə əhəmiyyətli kəşflərin sahibi olan Plank kainatı idarə edən böyük bir “Güc”ün ağılna inanırdı. Kainatdakı nizamın yaradıcısının Allah olduğunu söyləyən Maks Plank Allaha olan imanını belə bir ifadəsi ilə vurğulamışdır:

«Hansı sahədə olursa-olsun, elmlə ciddi məşğul olan hər kəs elm məbədinin qapısındakı bu yazını oxuyacaqdır: “İman gətir. İman elm adamlarının ayrılı bilmədiyini xəsusiyətdir.”¹⁰⁸

Çarlz Koulson (Charles Coulson)

(1910-1974)

Oksford Universitetində illərlə riyaziyyat elmi üzrə professor olan Koulson sözlərində Allaha olan imanını, Allaha yaxınlaşma istəyini, Allaha dua etməsini və həyatının məqsədinin Allaha yaxınlaşmaq olduğunu bildirmişdir.¹⁰⁹

Keçmişdə yaşamış digər imanlı elm adamları

Bu bölmədə adlarını qeyd etdiyimiz Yaradılışa inanan elm adamlarının hər birinin keçmişdə elmə əhəmiyyətli xidmətlər göstərmişlər. Bu elm adamlarının varlığı Yaradılışa inamın elmə zidd olmadığını, əksinə, dinin elmə təkan verdiyinin açıq dəlilidir.

Leonardo da Vinçi

(1452-1519)

İncəsənət, mühəndislik, memarlıq

Georgius Aqrikola

(1494-1555)

Mineralogiya

Con Uilkins

(1614-1672)

Astronomiya və Mexanika

Uolter Çarlton

(1619-1707)

Kral Tibb Məktəbinin (Royal College of Physicians) Rəhbəri

Aysak Barou

(1630-1677)

Riyaziyyat üzrə professor

Nikolas Steno

(1631-1686)

Stratiqrafiya

Tomas Börnet

(1635-1715)

Geologiya

İnkriz Mater (1639-1723)

Astronomiya

Nihemia Qryu

(1641-1712)

Tibb

Uilyam Uiston

(1667-1752)

Fizika, Geologiya

Con Haçinson

(1674-1737)

Paleontologiya

Conatan Edvardz

(1703-1758)

Fizika, Meteorologiya

Riçard Körvan

(1733-1812)

Mineralogiya

Timoti Duayt

(1752-1817)

Pedaqoq

Con Kidd

(1775-1851)

Kimya

Ceyms Parkinson

(1755-1824)

Tibb

İohan Karl Fridrix Qaus

(1775-1851)

Analiz, həndəsə, geologiya, maqnit sahəsi, astronomiya

Uilyam Körbi

(1759-1850)

Entomologiya (həşəratları öyrənən elm)

Bencamin Siliman

(1779-1864)

Mineralogiya

Bencamin Barton

(1766-1815)

Botanik, Zooloq

Piter Mark Rocet

(1779-1869)

Fiziologiya

Con Dalton

(1766-1844)

Müasir atom nəzəriyyəsinin banisi

Uilyam Baklənd

(1784-1856)

Geologiya

Çarlz Bell

(1774-1842)

Anatomiya

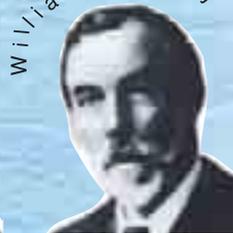
Uilyam Praut

(1785-1850)

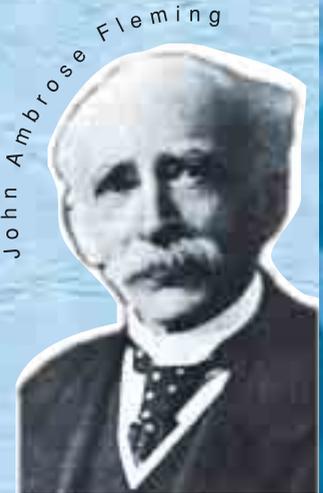
Kimya

Isaac Barrow

William Ramsay

John Ambrose Fleming

Eduard Hiçok

(1793-1864)

Geologiya

Uilyam Vyuel

(1794-1866)

Astronomiya və Fizika

Riçard Ouen

(1804-1892)

Zoologiya, Paleontologiya

Metyu Mouri

(1806-1873)

Okeanologiya və Hidrologiya

Henri Rocers

(1808-1866)

Geologiya

Ceyms Qleyşer

(1809-1903)

Meteorologiya

Filip H. Qoss

(1810-1888)

Ornitologiya, Zoologiya

Ser Henri Roulinson

(1810-1895)

Arxeologiya

Con Ambrouz Fleming

(1849-1945)

Elektronika

Ser Cozef Henri

Cilbert

(1817-1901)

Kənd təsərrüfatı kimyası

Tomas Anderson

(1819-1874)

Kimya

Çarlz P. Smit

(1819-1900)

Astronomiya

Matthew Maury

Nicolas Steno

Con V. Douson
(1820-1899)
Geologiya

Henri Feybr
(1823-1915)
Entomologiya

Bernard Riman
(1826-1866)
Həndəsə

Cözef Lister
(1827-1912)
Cərrahiyyə

Con Bell Petiqryu
(1834-1908)
Anatomiya, Fiziologiya

Balfur Stuart
(1828-1887)
İonosferik Elektrik

P.G. Teyt
(1831-1901)
Fizika, Riyaziyyat

Eduard Uilyam Morli
(1838-1923)
Fizika sahəsində Nobel
mükafatı almış alim

Ser Uilyam Abni
(1843-1920)
Astronomiya

Aleksandr Makalister
(1844-1919)
Anatomiya

A.H. Seys
(1845-1933)
Arxeologiya

Ceyms Deyna
(1813-1895)
Geologiya

Corc Romanes
(1848-1894)
Biologiya və Fiziologiya

Uilyam Miçel Ramsey
(1851-1939)
Arxeologiya

Uilyam Ramsey
(1852-1916)
Kimya

Hovard A.Kelli
(1858-1943)
Ginekologiya

Duqlas Divor
(1875-1957)
Ornitologiya
(quşları öyrənən elm)

Pol Lemuan
(1878-1940)
Geologiya

Çarlz Stayn
(1882-1954)
Üzvi kimya

A.Rendl Şort
(1885-1955)

Tibb

L.Merson Deyviz
(1890-1960)
Geologiya, Paleontologiya

Ser Sesil P.G. Ueykeli
(1892-1979)
Tibb

DÖVRÜMÜZÜN İMANLI ELM ADAMLARI

XX əsrdə elmdə böyük nailiyyətlər əldə olunmuş və əsrlər boyu sirr qalan bir çox mətləblərin üstü açılmışdır. İnkişaf edən elm açıq bir həqiqəti göstərmişdir: Yaradılış həqiqətini. Hər elmi nailiyyət kainatda mövcud olan canlı və cansız bütün varlıqlardakı qüsursuz dizaynı, nizamı və planı göstərir. Bu nailiyyətlərə şəxsən şahid olan bir çox elm adamları isə bütün kainatın dizaynının üstün bir Ağıln əməli olduğunu görmüş, hər şeyi sonsuz qüdrət sahibi Allahın yaratdığını anlayaraq yaradılış həqiqətini müdafiə etmişlər.

Bu gün başda ABŞ olmaqla, qərb ölkələrində imanlı elm adamları tərəfindən qurulmuş bir çox akademiya və təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda bu elmi qurumlar elmi dəlillərin qüsursuz dizaynını göstərmək üçün çalışmalarını davam etdirirlər.

Dövrümüzdə yaşayan və elmi fəaliyyətləri ilə tanınan imanlı elm adamlarından bəziləri bunlardır:

Dr. Henri Fritz Şafer

Şafer Corciya Universitetində kimya professoru və Kvantum Kimya Mərkəzinin direktorudur. 5 dəfə Nobel mükafatına namizəd göstərilən Şafer dünyanın ən savadlı üçüncü kimyaçısı sayılır. İmanlı alim olan Şafer elmi çalışmalarının məqsədinin Allahı tanımaq olduğunu bu sözlərlə ifadə etmişdir:

*«Elmin mənə qazandığı və mənə zövq verdiyi anlar öz-özümə
“Budur Allahın yaratması”-dediyim anlardır. ¹¹⁰*

İsaak Başəvis Singer

Dövrümüzün məşhur fiziklərindən sayılan Singer təkamül nəzəriyyəsinə inkar edən və Allaha inanan alimdir. Ştirak etdiyi konfransda təkamül tezisini bu maraqlı hekayə ilə mühakimə etmişdir:

“Elm adamları indiyə qədər heç bir insanın ayaq basmadığı tənha bir ada kəşf etmişlər. Bu adaya ilk dəfə girən alimlər gördükləri təbii həyatdan olduqca təsirlənmişlər. Vəhşi heyvanlarla balta girməmiş meşələr onlara çox valehedici görünmüşdür. Dik yamaqlara dırmaşib ətrafi gözdən keçirmişlər. Adada ən kiçik insan qrupunun izini də tapmamışlar. Elə gəmilərinə dönərkən qumsalda son model zərif bir qol saati görmüşlər. Saat işləyirdi. Alimlər üçün cansıxıcı vəziyyətdir. Bu saat buraya haradan gəlib çıxıb? Dəqiq bilirlər ki, adaya onlardan əvvəl heç bir insan gəlməyib. Bu halda ortada tək çıxış yolu qalırdı. Bahalı dəri qayışı, qiymətli şüşəsi, aqrəbləri, batareyası və digər hissələri olan bu saat öz-özünə təsadüf nəticəsində bu adaya gəlmiş və bu qumsala girmişdir. Başqa alternativ yoxdur!”

Singer təkamülçülərin içinə düşdükləri xətanı açıqlamaq üçün hekayəsinin sonunda belə bir açıqlama gətirmişdir: “Saati düzəldən saatsaz var!”¹¹¹

Kainatda mövcud olan canlı və cansız hər varlıq üstün dizayna və qüursuz nizama malikdir. Dolayısı ilə, heç birinin varlığı təsadüflərə əsaslanmır. Hər birinin üstün və güclü bir Yaradanın əsəri olduğu aydındır. Dövrümüzün

**«Hər
saatın bir
ustası var»**

**Isaac B.
Singer**

elm adamlarının böyük qismi isə Singer kimi bu qüsursuzluğu və nizamı ortaya qoyaraq hamısının Allahın yaratdığı bir əsər olduğunu insanlara göstərir.

Prof. Malkolm Dunkan Uinter Cr.

Uiton Universitetində və Nort Vestern Universitetində tibb elmləri professoru olan Prof. Uinter də kainatın və insanın mütləq üstün bir Yaradan tərəfindən yaradıldığına inanır. Bu inancını belə bildirmişdir:

«Fiziki metodlardan istifadə edərək deyərək bilərik ki, bütün əsrarəngizliyi ilə göylər və yer üzü, dəyişkən formaları ilə insan həyatı və ən son olaraq çox yüksək keyfiyyəti ilə insanın öz varlığı... Bütün bunların öz-özünə və təsadüfən meydana gəldiyini düşünmək qədər mürəkkəb və mənasız bir düşüncə ola bilməz... Deməli, kainata hökm edən bir zəka vardır. Bütün bunların ardında Yaradan vardır. Madam ki, insan ətrafında olan müxtəlif varlıqlardan daha üstün quruluşa malikdir, onda Yaradana yönəlməlidir. ¹¹²

Uilyam Filips

Lazer şüası ilə atomları tutmaq metodlarını hazırladığı üçün hələ 50 yaşına çatmadan Nobel mükafatı almış dövrümüzün fiziklərindən Uilyam Filips də imanlı alimdir. Nobel mükafatını qazandıqdan sonra bir mətbuat konfransında belə demişdir:

«Allah bizə içində yaşaya biləcəyimiz və kəşf edə biləcəyimiz möhtəşəm dünya verir». ¹¹³

Prof. Deyl Şvartzendruber

Ayova Universitetində doktorluq müdafiə edən, Kaliforniya Univesitetində torpaqşünaslıq elmi üzrə köməkçi professor vəzifəsində işləyən Prof. Şvartzendruber eyni zamanda Amerika Torpaqşünaslıq İnstitutunun üzvüdür. Bütün kainatın əsla təsadüfən əmələ gələ bilməyəcəyini və bir Yaradanın əsəri olduğunu Prof. Şvartzendruber bu sözlərilə bildirmişdir:

Əkilmiş buğda tarlasını gören bir insan, həmin buğdaların hər hansı əkinçi tərəfindən əkilməsinə əsla şübhə etməz. Prof. Uilliam Dreper bütün kainatda müəyyən məqsəd və plan olduğunu, həmin məqsəd və planı var edən Yaradanın mövcudluğunu inkar etməyin, əkinçinin mövcudluğunu inkar etməkdən də böyük ziddiyyət olduğunu bildirmişdir.

İstər başımızın üstündəki fəvqəladə göy üzündə, istərsə də ayağımızın altındakı yer üzündə, hər şeydə mütləq bir plan və bir məqsəd vardır. Bu məqsədi və planı meydana gətirən qüvvətin, yəni sonsuz Yaradanın varlığını inkar etməyə çalışmaq, ağıl və məntiq qanunlarına ziddir. Bu, yayda saralmış, boyunlarını bükmüş sünbüllərlə dolub-daşan və buğda dənizini xatırladan tarlanı gördüyü halda onu əkən bir cütçünün olduğunu və onun tarlanın yaxınlığındakı komada və ya başqa bir yerdə oturduğunu inkar edib qəbul etməyən adamın düşüdiyü ziddiyyətdən daha böyük bir ziddiyyətdir. ¹¹⁴

Uilyam Dembski

Dövrümüzün riyaziyyatçı alimlərindən olan Dembskinin araşdırmaları eyni zamanda fəlsəfədən ilahiyyətə qədər geniş bir sahəni əhatə edir. Dembski elmin dünyanı dərk etməyə çalışdığını və elm adamlarının da hər birinin ancaq kəşf edən olduqları fikrindədir. Dembskinin düşüncələrini ifadə edən sözlərindən bəziləri belədir:

«... Dünya Allahın yaratmasıdır, elm adamları isə dünyanı dərk etməyə çalışarkən Allahın düşüncələrini təkrarlayırlar. Elm adamları yaradıcı deyil, kəşf edəndirlər.

... Yaradılış hər zaman Yaradıcının varlığını göstərir». ¹¹⁵

Prof. Meyer hüceyrənin təsadüf nəticəsində əmələ gəlməyəcək qədər qarışıq olduğunu deyən inançlı elm adamıdır.

Prof. Stefen Meyer

Uirvort Universitetində fəlsəfə elmləri üzrə professor olan Meyer yaradılışa inanan və bu mövzuda bir çox əsər yazmış dövrümüz elm adamlarından biridir. Kainatın şüurlu dizaynının məhsulu olduğunu müdafiə etdiyi sözlərindən bəziləri belədir:

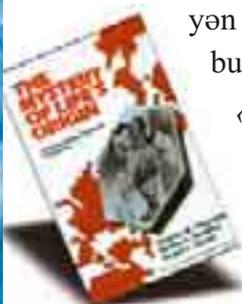
*«İddia edirəm ki, nə təsadüflər, nə prebiotik təbii seçmə, nə də fiziki-kimyəvi zərurət ilk hüceyrədəki məlumatın mənbəyini açıqlaya bilməz.»*¹¹⁶

Prof. Volter L. Bredli

Texas Universitetində mexanika-mühəndislik üzrə professoru olan Bredli “Həyatın mənşəyinin sirri” adlı kitabın müəlliflərindəndir.

Bütün kainatın, canlı-cansız hər şeyin bir dizaynının məhsulu olduğunu və bunun dəlillərinin hər yerdə olduğu fikrini dəstəkləyən Bredli Yaradanın varlığına olan inamını bu ifadəsi ilə vurğulamışdır:

*«1987-ci ilin yazında bir iş üçün Kornel Universitetində ikən xristianlıq və elm haqqında bir konfransda oldum. Bu konfransda elmi dəlillərlə Allahın varlığını göstərdim.»*¹¹⁷

Walter Bradley

Bredli başqa bir ifadəsində bunları demişdir:

«Ağıl Sahibi bir Yaradanın olduğuna dair çox açıq dəlillər var».

118

Prof. Örl Çester Reks

Vaşinqton Universitetində və Cənubi Kaliforniya Universitetində köməkçi professor, fizika dosenti və professor olan Prof. Reks eyni zamanda Amerika Fizika İnstitutunun üzvüdür. Bütün kainatı Allahın yaratdığına və kainata yenə Allahın gücü ilə hökm edildiyinə inanan Prof. Reks bu düşüncəsini bu sözlər ilə dilə gətirmişdir:

«Kainatın yaranmasını açıqlayan və ona hökm edən qanunları müəyyən edən müasir nəzəriyyələr Allah fikrinin xaricində olan bir düşüncə ilə ortaya qoyulduğu zaman son dərəcə mürəkkəb və dolaşlıq, qaranlıq və çıxılmaz vəziyyətə girirlər. Mən şəxsən Allahın varlığına inanır və Onun bu kainata hökm etdiyini qəbul edirəm. ¹¹⁹

Dr. Alan Səndic

Dövrümüzün ən tanınmış kosmoloqu olan Dr. Alan Səndic sonradan dini qəbul edən bir elm adamıdır.

1998-ci ildə üz qabığında “Elm Allahu tapır” sərlövhəli “Newsweek” jurnalına verdiyi müsahibəsində Səndic dini qəbul etməsini belə açıqlayırdı:

«Məni bu nəticəyə gətirib çıxaran dünyanın elmlə anlaşılmayacaq qədər mürəkkəb olması idi. Mövcud olmanın sirrini anlama bilməyim ancaq imanla mümkündür». ¹²⁰

Prof. Sesil Boys Hamann

Seynt Luis Universitetində biologiya fakültəsində professor olmuş və Ezberi Universitetində biologiya dərslərini tədris edən Hamann Allaha güclü iman olan dövrümüzün elm adamlarındandır. Hamann imanını bu sözləri ilə ifadə etmişdir:

*«Elm dünyasında gözümü hara çevirsəm, ucaların ucası bir Yaradanın varlığını göstərən tayı-bərabəri olmayan qanun və nizam görmüşəm. Fövqəladə üstün yaradılış nümunələrinə şahid olmuşam... Bəli, mən də Allahın varlığına inanıram. Onun bu kainatı yaradıb qoruduğunu və hər şeyə gücünün çatdığını qəbul edirəm. Ancaq bu qədər də deyil. İnsan deyilən məxluqun bütün zərrələrini Onun qoruduğunu da qəbul edirəm».*¹²¹

Prof. Pol Ernest Adolf

Seynt Conz Universitetində yardımçı professor olan, Amerika Cərrahlar Birliyinin üzvü prof. Adolf, elmi çalışmalarının nəticəsində güclü Allah inancı qazanan alimlərdən biridir. Prof. Pol Ernest Adolf imanını belə açıqlamışdır:

«Mən Allaha heç şübhə etmədən qəti şəkildə inanıram və bu imanım məşğul olduğum elm sahəsinə də məni təsdiq edən və qüvvətləndirən imandır...

*Budur, suala cavab verirəm: Bəli, kainatda bir Yaradan var».*¹²²

Prof. Lester Con Zimmerman

Pördu Universitetində doktorluq işini müdafiə edən və Qoşen Universitetində kənd təsərrüfatı və eləcə də riyaziyyat professoru olan prof. Zimmerman Allaha imanını bu sözləri dilə gətirmişdir:

*«Heç şübhə yoxdur ki, hər şey Allahın uca qüdrəti ilə meydana gəlmişdir. Hər şeyə gedəcəyi yolu göstərən və cızan Odur. Torpaq və bitkilərlə bağlı araşdırmalarım da dərinləşdikcə, Allaha imanım da bir o qədər artır...»*¹²³

Enriko Medi

Məşhur italyan alimi 1971-ci ildə Romada keçirilən beynəlxalq konfrans zamanı bir elm adamının şahid olduğu möcüzələri və gəldiyi nəticəni belə açıqlamışdır:

*«Kosmosun və zamanın xaricində bütün varlıqların sahibi olan və bütün varlıqları bu şəkildə yaradan bir səbəb var... bu Yaradıcı Allahdır».*¹²⁴

Prof. Veyn U. Olt

Prof. Olt Kolumbiya Universitetində ali təhsil almış və Nyu-Yorkda geo-kimya laboratoriyalarında tədqiqat rəhbəri kimi çalışmışdır. Prof. Olt elmi araşdırmaların insanın Allaha olan imanını gücləndirdiyini bu sözləri ilə bildirmişdir:

*«Buna şübhə yoxdur ki, elm pillələrində irəliləmək, əşyanın meydana gəlməsinin keyfiyyətini və səbəblərini araşdırıb tədqiq etmək, insan zəkasını digər varlıqlardan ayıran ən böyük və ən vacib keyfiyyətlərdən biridir. Kainatı bir qüvvənin yaratdığını qəbul edən və elmi tədqiqatlarını bu imanla aparan bir alim elmi fəaliyyətlərini davam etdirərkən mütləq Allaha imanını artıracaq dəlillərlə qarşılaşacaqdır».*¹²⁵

Prof. Maykl P. Giruard

Cənubi Luiziana Universitetində biologiya elmi üzrə professor olan Maykl Giruard həyatın təsadüflər nəticəsində ortaya çıxma bilməyəcəyinə, həyatın təməli olan zəhlələrin və hüceyrənin son dərəcə mürəkkəb və qüsursuz quruluşlarının Allah tərəfindən yaradılan bir əsər olduğuna inanaraq dövrümüzün elm adamlarındandır. Prof. Giruard Elmi Araşdırma Vəqfi tərəfindən 5 İyul 1998-ci ildə təşkil edilmiş “Təkamül nəzəriyyəsinin süqutu: Yaradılış gerçəyi” adlı II Beynəlxalq Konfransda iştirak etmişdir. Bu konfransda söylədiyi “Həyatın təsadüflər nəticəsində əmələ gəlməsi mümkündürmü?” baş-

Prof. Mişel Girouard (ön sağda), İstanbulda Elmi Araşdırmalar Vəqfi tərəfindən təşkil edilən "Təkamül nəzəriyyəsinin çöküşü: Yaradılış həqiqəti" adlı beynəlxalq konfransda mühazirəçi kimi iştirak etmişdir.

İqlı nitqində inandığı bu həqiqəti elmi faktlarla ortaya qoymuş və nitqini belə tamamlamışdır:

«Canlıların quruluşu laboratoriya təcrübəsində əldə ediləndən daha mürəkkəb və fərqli quruluşdur. Kimya və fizika qanunlarına baxdıqda və bu mövzuya şərh vermək istədikdə, laboratoriyadakı kimya və fizika qanunları bizə bunu deyirlər:

Mütləq bir zəka olmalıdır, mütləq Yaradıcı vardır, bu məlumatı nizamlayan bir Yaradan vardır. Bu açıqlama hələ də dünyadakı ən elmi açıqlamadır. Elə fizika və kimya qanunları da bizə qəti surətdə bunu deyirlər ki, təkamül nəticəsində cansızdan canlının əmələ gəlməsi mümkün deyildir. Elmi dəlillərə əsaslanaraq deyə bilərəm ki, bu sadəcə mənim nitqimin sonu deyil, eyni zamanda təkamülün də sonudur».

Prof. Eduard Budro

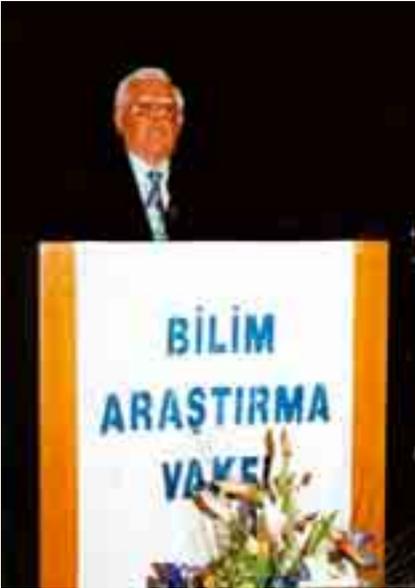
Nyu Orlean Universitetində kimya elmi üzrə professor olan Eduard Budro Allahın kimyəvi elementləri həyatın yaradılması üçün lazım olduğu şəkildə nizamladığına inanır. Prof. Budro 1998-ci ildə İstanbulda təşkil edilmiş "Təkamül nəzəriyyəsinin süqutu: Yaradılış gerçəyi" adlı beynəlxalq konfranslar silsiləsinin ikincisində "Kimyadakı dizayn" başlıqlı nitqində belə demişdir:

Prof. Bodro, İstanbul və Ankarada təşkil edilən "Təkamül nəzəriyyəsinin çöküşü: Yaradılış həqiqəti" adlı beynəlxalq konfranslarda "Kimyadakı quruluş" başlığı ilə mühazirə oxumuşdur.

«İçində yaşadığımız dünyanı və bu dünyanın qanunlarını biz insanların yaşaması üçün ən uyğun şəkildə Allah yaratmışdır».

Prof. Kennet Kaminq

Dünyanın tanınmış alimlərindən olan Prof. Cumming ABŞ Yaradılış Tədqiqatları İnstitutunun üzvüdür.

ABŞ Yaradılış Tədqiqatları İnstitutunun biokimya və paleontologiya sahələri üzrə dünya şöhrətli prof. Kennet Kaminq təkamül nəzəriyyəsinə qarşı olduğunu və Allahın varlığına inandığını belə ifadə etmişdir:

Düşünürəm ki, bu mövzuda bir çox dəlillər nəzəriyyənin dəyərsizliyini sübut etmişdi. Təkamül adı altında ortaya qoyulan dəlillər çürüdülməli və təkamülçü düşüncənin aradan qaldırılması məqsədi daşmalıdır. Ətrafımızda gördüyümüz

*hər şey bütün variasiyaları ilə yaradılışın bir hissəsidir və hamısını çox üstün və mütləq ağıl sahibi olan Allah yaratmışdır».*¹²⁶

Prof. Karl Flirmans

Dövrümüzdə ABŞ-nın ən tanınmış elm adamlarından sayılan prof. Flirmans İndiana Universitetində mikrobiologiya elmi üzrə professorudur. “Kimyəvi tullantıların bakteriyalar yolu ilə neytrallaşdırılması” mövzusunda Amerika Müdafiə Nazirliyinin dəstəyi ilə araşdırmalar aparan prof. Flirmans İstanbulda iştirak etdiyi “Təkamül nəzəriyyəsinin süqutu: Yaradılış gerçəyi” adlı konfransda biokimyəvi sahədə təkamülçülərin iddialarını məhv etdiyi nitqində Allaha olan imanını belə ifadə etmişdir:

Müasir biologiya canlıların əsla təkamüllə ortaya çıxmadıqlarını sübut edir və Allahın üstün yaratmasına dələlət edir.

Prof. Devid Menton

*“30 ildən bəri canlıların anatomiya-larını tədqiq edirəm. Hər araşdırmada qarşılaşdığım həqiqət Allahın qüsursuz yaratması olmuşdur,”*¹²⁷ - sözləri ilə Allaha olan imanını dilə gətirən prof. Devid Menton Vaşinqton Universitetində anatomiya elmi üzrə professordur.

Prof. Con Morris

Məşhur geoloq prof. Con Morris ABŞ-da Yaradılışı müdafiə edən elm adamlarının daxil olduqları nüfuzlu YAİ-nin (Yaradılış Araşdırmaları İnstitutu) rəhbəridir. Prof. Morris

Professor Menton Təkamül Nəzəriyyəsinin çöküşü mövzulu konfransda iştirak edən alimlərdəndir.

Allaha olan imanını və təkamül nəzəriyyəsinin elm tərəfindən süquta uğradıldığını bir nitqində belə bildirmişdir:

*«Bizlər professional və doktorluq dərəcəsinə sahib elm adamları olaraq dindarıq və Allaha inanırıq, Allahın Yaradan olduğuna ürəkdən inanırıq. Yaradıcı olan, həyatımız üzərində hakim olan və bizim boyun əyməli olduğumuz varlıq Allahdır. Həyatımızı Ona borcluyuq və Allahı razı salmağa mükəlləfik».*¹²⁸

Artur Pikok

Dövrümüzün tanınmış biokimyəçilərindən və eyni zamanda Oksford Universitetində yerləşən Ramsey Centerin rəhbəri olan Artur Pikok Allaha olan inamını belə dilə gətirir:

*«Allah yaradır və yaradılan dünyanın zamanının hər anında vardır, Allah keçmiş və gələcəyi və indiki zamanı aşır, Allah əzəli və əbədidir, çünki Onun var olmadığı heç bir zaman yoxdur və gələcəkdə Onun var olmayacağı heç bir zaman da olmayacaqdır».*¹²⁹

Prof. Albert Makoms Vinçester

Texas Universitetində doktoranturanı bitirərək Beylor Universitetində biologiya elmi üzrə professor olan və bir müddət Florida Elmlər Akademiyasının rəhbəri olan prof. Vinçester elmi fəaliyyətlərin onu Alaha imanını qüvvətləndirdiyini bu sözləri ilə bildirmişdir:

*«Mən fərqli elm sahələrində fəaliyyət göstərmiş və uzun illərini bu yola həsr etmiş biri olaraq elm dünyasında Allaha imanımı sarsıdacaq heç bir şeylə qarşılaşmadığımı bütün səmimiyyətimlə ifadə edirəm. Elmi çalışmalarım mənim Allaha imanımı daha da qüvvətləndirir və əvvəlkindən daha sağlam və möhkəm hala gətirir».*¹³⁰

Mehdi Gulşani

Tehrandakı Şərif Universitetində fizika elmi üzrə professor Mehdi Gulşani “Newsweek” jurnalında dərc edilən bir müsahibəsində Allaha olan imanını və elmi araşdırmaların din ilə vəhdət təşkil etdiyini bu

sözləri ilə ifadə etmişdir:

«Təbii hadisələr Allahın kainatdakı izləridir və bunlar üzərində çalışmaq hardasa dini vəzifədir. Quran insanlara “yer üzündə gəzib dolaşın, beləliklə yaratmağa necə başladığıma bir baxın,”- ayəsini bildirmişdir. Araşdırma “İbadət işidir, beləliklə, Allahın yaratmasındakı mükəmməlliklər daha çox aşkar olur.”¹³¹

Prof. Edvin Fast

Oklahoma Universitetində doktorluq işini müdafiə etmiş və eyni universitetin fizika fakültəsi mğxbir ğzvi vəzifəsində çalışmış prof. Fast maddənin təməl daşı olan atomların öz-özünə birləşərək bütün kainatı və canlıları əmələ gətirməsinin əsla mümkün olmadığını tərəfdardır və bu sözləri ilə Allahın varlığına inandığını dilə gətirir:

«İnsan ən sonda kainatdakı nizamı göstərən “təbiət qanunları”nın kainatın gördüyümüz kimi fəaliyyət göstərməsini istəyən Üstün bir Ağlın dəlili olduğu nəticəsinə gəlir. Zərrəcikləri ağıllı şəkildə yaradan səbəb onların hansı xüsusiyyətlərə sahib olacağını da müəyyən etmişdir».¹³²

Çarlz H. Taunz

Lazeri kəşf edən Taunz Berkli Universitetində tədqiqatlarını davam etdirir. Taunz Allaha imanını bu sözləri ilə ifadə etmişdir:

«Dindar bir insan olaraq bir Yaradıcının varlığını və təsirini güclü şəkildə hiss edirəm».¹³³

Con Polkinhorn

Kembridc Universitetində, xüsusilə atom fizikası sahəsində mütəxəssis kimi tanınan fizik Con Polkinhorn “Newsweek” jurnalına verdiyi müsahibəsində Allaha inamla bağlı bu sözləri demişdir:

«Təbiət qanunlarını gördüyümüz kainatı yaratmaq üçün nə qədər fəvqəladə şəkildə nizamlanmışının fərqi vardıqda, kainatın elə-

belə əmələ gəlmədiyini, ardında bir məqsədin olduğu fikrini görürsünüz... Mənim üçün Allaha imandakı ən əsas amil kainatın ardında bir düşüncə və məqsədin olmasıdır...»¹³⁴

Hyu Ross

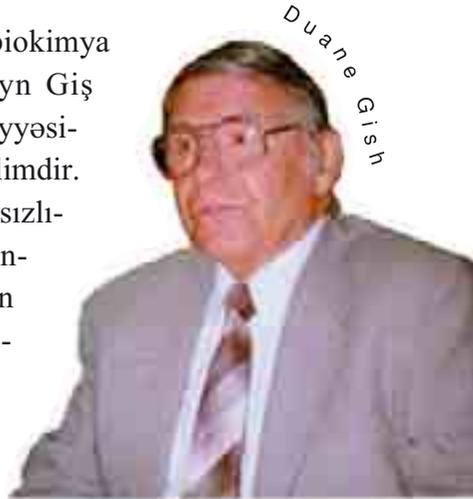
Toronto Universitetində fizika elmi üzrə professor, məşhur amerikalı astrofizik Hyu Ross “İnanmaq üçün səbəblər” adlı Yaradılışçı qurumun rəhbəridir. Kosmologiya və yaradılış arasındakı əlaqədən bəhs edən bir çox tanınmış kitabları vardır. Bunlara misal olaraq, “Yaradan və Kosmos”, “Yaradılış və zaman”, “Kosmosun fəvqündə” kitablarını göstərmək olar. Rossun kainatın bir Yaradan tərəfindən yaradıldığını müdafiə edən ifadələrindən bir neçəsini misal olaraq veririk:

«Əgər zaman və maddə partlayışla birlikdə ortaya çıxıbsa, onda kainatı meydana gətirən səbəb kainatdakı zaman və məkandan tamamilə müstəqil olmalıdır. Bu, bizə Yaradanın kainatdakı bütün ölçülərin üzərində olduğunu göstərir».¹³⁵

«Ağıllı və üstün bir Yaradan kainatı yoxdan var etmişdir. Ağıllı və üstün bir Yaradan kainatı dizayn etmişdir. Ağıllı və üstün bir Yaradan Yer planetini dizayn etmişdir və yenə ağıllı və üstün bir Yaradan həyatı nizama salmışdır».¹³⁶

Prof. Dr. Dueyn Giş

Kaliforniya Universitetində biokimya elmi üzrə professor olan Dueyn Giş imanlı olması və təkamül nəzəriyyəsinə qarşı mübarizəsi ilə tanınan alimdir. Giş təkamül nəzəriyyəsinin əsassızlığına həsr olunan beyrəlxalq konfranslarda iştirakı və öndə gedən təkamülçülər ilə etdiyi müzakirələri ilə elm dünyasında adının tez-tez çəkilməsinə səbəb olmuşdur. Prof. Giş 1998-ci il-

Elmi Araşdırmalar Vəqfi 4 aprel 1998 və 5 İyul 1998-ci il tarixlərində İstanbulda, 12 iyul 1998-ci il tarixində isə Ankarada "Təkamül nəzəriyyəsinin çökməsi: Yaradılış həqiqəti" adlı beynəlxalq konfranslar təşkil etmiş və həmin konfranslara dünyada məşhur, hörmətli və iman sahibi elm adamlarını mühazirə demək üçün dəvət etmişdir.

də Türkiyədə təşkil edilən “Təkamül nəzəriyyəsinin süqutu: Yaradılış gerçəyi” adlı konfranslarda spiker kimi 3 dəfə iştirak etmişdir. Gişin təkamül nəzəriyyəsinin süquta uğrayan nəzəriyyə olduğunu və yaradılışa olan qəti inamını ifadə edən çıxışlarından biri belədir:

*«Təkamül nəzəriyyəsi artıq can vermə həddinə çatmışdır. Yaradılış fikri isə sağlam dəlillərlə izah edilir. Minlərlə alim yaradılış fikrini daha inandırıcı hesab edir. Bu say gün keçdikcə daha da artır».*¹³⁷

Dr. Pier Gunnar Cerlstrom

Qriffit Universitetində molekulyar biologiya elmi üzrə professor Cerlstrom öz sahəsində bir çox tədqiqatlar aparmış və öz tədqiqatları ilə elmi mükafata layiq görülmüşdür. Müxtəlif elmi jurnallarda məqalələri dərc edilən Dr. Cerlstrom yaradılışa inanan bir elm adamıdır.¹³⁸

Dr. Stefen Qrokott

Qərbi Avstraliya Universitetində organometalik kimya elmi üzrə mütəxəssis olan Qrokott analitik və sənaye kimyası sahələrində illərlə çox geniş miqyaslı araşdırmalar aparmışdır. Bu sahədə bir çox məqalələr yazan Qrokott əvvəllər təkamülçü alim olduğu halda yaradılışın dəqiq dəlilləri qarşısında təkamül nəzəriyyəindən əl çəkəcək, Yaradılışa inanmağa başlamışdır. Qrokott yaradılışın dəlilləri ilə bağlı bir çox tədbirlərdə spiker kimi iştirak etmişdir.¹³⁹

Dmitri Kuznetsov

Bir çox alimlərin gördüyü elmi həqiqətlər qarşısında Allaha və dinə inanmağa başladıklarını deyən rus alimi Kuznetsov təkamülçülərlə apardığı elmi müzakirələr ilə də tanınır.¹⁴⁰

Dr. Emil Silvestru

Rumıniyadakı Babes-Bolyai Universitetində köməkçi professor olan Dr. Silvestru mağaraların geologiyası sahəsində dünya səviyyəsində tanınan alimdir. Beynəlxalq akademik jurnallarda elmi yazıları

dərc edilən və dünyanın ilk mağaraşünaslıq institutunun başında duran Dr. Silvestru yaradılışın tərəfdarı olan elm adamlarındandır.¹⁴¹

Dr. Andre Eggen

Heyvan genetikası sahəsində geniş miqyaslı araşdırmaları ilə tanınan genetik Dr. Andre Eggen hal-hazırda Fransa hökuməti üçün elmi araşdırmalarını davam etdirir. Eggen yaradılış həqiqətinə inanan alimdir.¹⁴²

Dr. Lan Makredi

Dr. Makredi molekulyar biologiya və mikrobiologiya sahələrində çox əhəmiyyətli araşdırmalar aparmış məşhur alimdir. 60-dan çox araşdırması ilə Makredi Avstraliya Elmi və Sənaye Araşdırmalar Təşkilatında Biomolekulyar Araşdırma İnstitutunun baş tədqiqatçısıdır. Yaradılışa inanan bu dəyərli alim eyni zamanda Avstraliya Mikrobiologiya Dərnəyinin mükafatına layiq görülmüşdür.¹⁴³

Prof. Endru Konvey Ayvi

Dünyanın məşhur fiziologiya alimlərindən sayılan Endru Ayvi 1925-1946-cı illər arasında Nort Vestern Universitetinin Tibb fakültəsində fiziologiya və farmakologiya bölmələrinə rəhbərlik etmişdir. 1946-1953-cü illər arasında da Çikaqodakı İlinoy Universitetində tibb fakültəsində professor və dekan köməkçisi vəzifəsində çalışan prof. Ayvi daha sonra eyni universitetdə fiziologiya professoru və Klinika Bölmə Rəhbəri vəzifəsinə keçmişdir. “Kainatı yaradan bir Yaradan varmı?”-sualını “Bəli, mən Onun varlığına inanıram,”- sözləri ilə cavablandıran Ayvi Allaha imanını bu sözləri ilə açıqlamışdır:

«Mən Allahın varlığına öz varlığım kimi və əlimlə toxunduğum əşyanın varlığı kimi inanıram. Şübhəsiz ki, Allahın varlığına inanmağım varlıqlar aləminə bir məna qazandıran ən üstün və yeganə düşüncə yoludur. Allaha iman insan deyilən varlığa maddə və enerji yığılmaqdan daha böyük məna verir. Allahın varlığına iman sevgi barədə ən uca və insani düşüncələrin mənbəyidir». ¹⁴⁴

Dr. Reymond Counz

Avstraliya Dövlət Elmi Araşdırma Təşkilatında (ADEAT) illərlə xidmət etmiş tədqiqatçı alim Counz kənd təsərrüfatında «Leucaena» adlandırılan problemi həll edərək, Avstraliya əkinçilik sənayesinə milyonlarla dollar qazandırması ilə tanınır. Counz yaradılışa inanan alimdir.¹⁴⁵

Cules H. Poyrier

Elektronika sahəsində dizayn mütəxəssisi olan Poyrier Amerika dövləti üçün böyük gücə malik müdafiə və kosmik layihələr dizaynı sahəsində çalışır. Kaliforniya Universitetində elektronika mühəndisliyi, fizika və riyaziyyat sahələrində çalışan Poyrierin dizaynları Amerikanın bir çox kosmos və müdafiə proqramlarında istifadə edilmişdir. Poyrier canlılarda gördüyü üstün ağıl nümunələri qarşısında bunların bir Yaradan tərəfindən yaradıldığını qənaətinə gəlmişdir. Poyrier bu mövzuda monark kəpənəklərindəki inanılmaz dizayn nümunələri əsasında “Qaranlıqdan Işığa, Uçuşa: Monark – Möcuzə kəpənək” adlı kitabını yazmışdır.¹⁴⁶

Maykl C. Behe

Kainatın və bütün canlıların ağıllı bir nizamın məhsulu olduqlarının tərəfdarı olan ən məşhur elm adamlarında biri də Maykl C. Behedir. Behe Pensilvaniyada Lihay Universitetində biokimya elmi üzrə professorudur. “*The New York Times*” və “*Boston Review*” kimi məşhur qəzetlərdə bir çox məqalələri dərc edilən Behe “Darvinin qara qutusu” adlı kitabın müəllifidir.

Təkamül nəzəriyyəsinin bioloji baxımdan qəbul edilməsinin mümkünsüz nəzəriyyə olduğunu sübut edən bu kitab beynəlxalq səviyyədə 80 dəfədən çox nəşr edilmişdir.

Behe “reduksiya edilməz komplekslik” (irreducible complexity) adlandırdığı bir anlayışla təkamül nəzəriyyəsinin mümkünsüzlüyünü sübut edir. Bu fikrə görə, canlı bədənlərində mövcud olan bir çox orqanlar bir çox müxtəlif hissələrin birlikdə və bir-birinə uyğun şəkildə

işləməsi ilə fəaliyyət göstərir. Əgər bir hissə fəaliyyət qabiliyyətini itirərsə, bu, bütün orqanizmə təsir edərək canlı funksiyaların itirilməsinə səbəb ola bilər. Buna görə də təsadüfi və ya mərhələli yaradılış ola bilməz.

Maykl Behe “Darvinin qara qutusu” adlı kitabında belə deyir:

«Bunlar təbiətin qanunları tərəfindən təsadüflər nəticəsində və ya bir ehtiyaca görə nizamlanmamışdır; əslində, bunlar əvvəlcədən planlaşdırılmışdır. Nizamlayan işə sistemlərin ən son vəziyyətinin necə olacağını ən yaxşı bilir; buna görə, də sistemlərin əmələ gələcəyi hər addım da planlaşdırılmışdır.

Yer üzündəki həyat da ən bəsit nümunəsindən ən vacib hissələrinə qədər bu ağıllı dizaynın nəticəsidir. Ağıllı dizaynın nəticəsi, əslində, özündə bütün gerçəkliyini öz içində ehtiva edir. Biokimyəvi sistemlərin ağıllı bir dizaynerin əsəri olduğunu anlamaq üçün yeni bir prinsipə əsaslanan məntiq və ya elm lazım deyil. Son qırx il ərzində biokimya sahəsində aparılan zalışmalar onsuz da bu həqiqəti görməyə kifayət edir və ortaya qoyulanlar da gündəlik həyatımızda rastlaşdığımız ünsürlərdir.¹⁴⁷

Filip Conson

Çikaqo Universitetində hüquq elmləri üzrə professor olan Conson təkamül nəzəriyyəsinin ideoloji tərəflərini hədəf alan bir çox araşdırmalar aparmışdır. Conson bu mövzuda “Darvin məhkəmədə”, “Müvazinətdəki səbəb”, “Müdafiə edilən etiraz” adlı üç kitabın və bundan başqa cinayət hüququna aid 3 kitab və bir çox məqalələrin müəllifidir.

Təkamül nəzəriyyəsinə qarşı apardığı davamlı mübarizəsi ilə tanınan Conson eyni zamanda Allaha imanı olan elm adamıdır. Consonun Allaha imanını ifadə etdiyi cümlələrindən bəziləri belədir:

«... Materialist təkamülə meydan oxumağı davam etdirmək istəyirəm. Gəlin, Yaradanın ətrafında birləşək».¹⁴⁸

Çarlz Börç

Avstraliya Sidney Universitetinin professorlarından olan Börç yaradılışa olan inancı ilə tanınan

alimdir. 1990-cı ildə dinə müxtəlif tövhələr vermiş alimlərə verilən “Dində İrəliləyiş üçün Templton mükafatını” almışdır. Börç Allaha imanını bu sözləri ilə ifadə etmişdir:

«...Bütün dəyərlərin mənbəyi olan Allah insana əllərindən və nəfəs almaqdan da yaxındır. Allahın varlığı gerçəkdir».¹⁴⁹

S. Coselin Bell Börnel

İngiltərə Açıq Universitetində fizika elmi üzrə professor və fizika fakültəsinin rəhbəri olan Börnel eyni zamanda Atarka ulduzunu kəşf edən astronomlardan biridir. Allaha inanan Börnel imanını belə ifadə etmişdir:

«... Güclü, hər şeydən xəbərdar olan, eyni zamanda da qoruyan və bağışlayan Allaha inanıram... Tək bir Allahın var olduğundan əminəm...»¹⁵¹

Prof. Ouen Cinceriq

Harvard Smitsonian Astrofizika Mərkəzində astronomiya və elm tarixi professoru olan Cinceriq Allaha inanan bir alimdir. Cinceriq dini duyğularını bu sözləri ilə ifadə etmişdir:

«... Kainatın yaradılışını planlayan və idarə edən Üstün bir Ağıl Sahibi olan Allaha inanıram... Bəşəriyyətin yaradılışının kaina-

*tın əsas prinsipi olduğuna və bəşəriyyətin xüsusilə şüur, vicdan və əxlaqi cəhətdən doğru ilə səhvi ayırmaq azadlığı ilə Allahın təəcəllisi olaraq yaradıldığına inanıram».*¹⁵²

Prof. Karl Fridrix von Veyzaker

Almaniyada Maks-Plank-Gesellschaft Universitetində fizika və fəlsəfə elmləri üzrə professor Veyzaker Allaha imanını bu sözləri ilə ifadə etmişdir:

*«... İsveçrənin Cura dağlarında gözəl ulduzlu bir gecədə iki şeydən əmin oldum: Allah burada idi və fizikanın bu gün bizə öyrətdiyi kimi ulduzların hər biri də bir qaz kütləsi idi».*¹⁵³

Prof. Devid Berlinski

Prinston Universitetində riyaziyyat elmi üzrə professor olan Berlinski canlıların təkamül keçirmədikləri, əksinə, ağıllı bir dizaynın məhsulu olduqları fikrini müdafiə etmişdir. Berlinski bu dizaynın sahibinin Allah olduğunu bir çox çıxışlarında ifadə etmişdir. Berlinskinin bu düşüncələrini dilə gətirən sözlərinə aşağıdakı nümunələri verə bilərik:

*«... Həyatın quruluşu mürəkkəbdir və mürəkkəb quruluşları diqqətli dizaynla düzəldilir. Təkcə bir üsküyü düzəltmək üçün də ağıla ehtiyac vardır: Onda həyatda meydana gəlmiş şeylər nə üçün fərqli şəkildə əmələ gəlsin?»*¹⁵⁴

*«Molekulyar biologiya yaşayan bütün canlıların Allah tərəfindən yaradıldığını göstərir».*¹⁵⁵

Prof. Uilyam Leyn Kreq

Birminqem Universitetində fəlsəfə və Münixdəki Lüdviq Maksimiliens Universitetində ilahiyyat elmləri üzrə professor olan

Kreq kainatın Allah tərəfindən müəyyən bir məqsəd naminə yoxdan yaradıldığına inanır. Bununla bağlı Kreq demişdir:

*«Kainatın varlığının bir səbəbi vardır. Kainatın səbəbinin tək bir Yaradan olduğuna inanıram. Yoxsa keçici təsir sonsuz təsirdən necə əmələ gələ bilər?...Həm fəlsəfi, həm də elmi sahədə kainatın başlanğıcının olduğu məlumdur. Var olan bir şey varlığının səbəblərinə malikdir. Bu səbəb səbəbsiz, sonsuz, dəyişməyən, zamansız və maddəsizdir və müstəqil bir iradəsi vardır. Nəticə olaraq, Allahın varlığına inanmağın məntiqli olduğuna inanıram».*¹⁵⁶

*«Həqiqətdə “heçlikdən sadəcə heçlik çıxır” qaydasına uyğun olaraq «Big Bang»-in fəvqəltəbii səbəbi olmalıdır. Partlayışdan əvvəlki təklil hər cür zaman-məkan anlayışlarının sona çatdığı həddə olduğuna görə «Big Bang»-in fiziki səbəbinin olması mümkün deyil. Əksinə, «Big Bang»-in səbəbi fiziki kosmos və zaman həddlərini tamamilə keçmiş, kainatdan tamamilə müstəqil və ağıl dərk etməyəcəyi dərəcədə qüdrətli olmalıdır. Habelə, bu səbəb öz müstəqil iradəsinə malik olan şüurlu bir varlıq olmalıdır... Dolayısı ilə, kainatın mənşəyinin səbəbi kainatı sırf öz iradəsi ilə müəyyən bir zaman əvvəl var edən Yaradandır».*¹⁵⁷

Dr. Kört Vayz

Brayən Universitetində Riyaziyyat və Təbii elm fakültəsində köməkçi professor olan, paleontoloq Kört Vayz təkamül nəzəriyyəsinə qarşı çıxması və Allaha güclü imanı ilə tanınır. Dr. Vayz Allaha olan imanını bu sözləri ilə dilə gətirmişdir: *“Yaradılış bir nəzəriyyə deyil. Allahın kainatı yaratması nəzəriyyə deyil, həqiqətin özüdür...”*¹⁵⁸

Siqrid Harviq-Şerer

Sürix Universitetində antropologiya elmi üzrə professor olan Şerer “Ramapitekus- İnsanın əcdadı” adlı kitabın müəllifidir.

Fəaliyyətlərində daşlaşmış qalıqların təkamül nəzəriyyəsini iflasa uğrattığını, meymunların insanların əcdadı olmadığını sübuta yetirən Şerer canlıların bir Yaradanın əsəri olduğu qənaətindədir. ¹⁵⁹

C.P. Mørlənd

Cənubi Kaliforniya Universitetində fəlsəfə elmləri üzrə professor olan Mørlənd “Xristianlıq və elmin təbiəti”, “Yaradılış hipotezi” adlı kitabların müəllifi, imanlı alimdir. ¹⁶⁰

Pol A. Nelson

Çikaqo Universitetində biologiya fəlsəfəsi elmləri üzrə professor olan Nelson canlıların ağıllı bir dizaynın məhsulu olduğu fikrini dəstəkləyən alimlərdəndir. ¹⁶¹

Prof. Conatan Uelz

Yeyl Universitetində Din İşləri professoru və Berkli Universitetində molekulyar və hüceyrə biologiyası elmi üzrə professor olan Uelz “Çarlz Hocun darvinizmi tənqidi” adlı kitabın müəllifidir.

Uelz elmdəki son irəliləyişlərin canlıların bir dizaynın məhsulu olduqlarını göstərdiyini söyləyir. ¹⁶²

Dr. Don Batten

Bitki fiziologiyası ilə bağlı bir çox tədqiqatlar aparan və bu tədqiqatları ilə bir çox akademik mükafata layiq görülən Dr. Batten Allahın varlığına

inanan dindar bir alimdir. Öz sahəsində apardığı elmi fəaliyyət ilə bərabər yer üzündə yaradılış dəlillərindən bəhs etdiyi bir çox kitabları və məqalələri dərc olunmuşdur. Bundan başqa, dünyanı gəzərək “Yaradılış barəsində cavablar” adı altında konfranslar keçirərək, elm adamı olmayanların da anlayacağı dildə insanlara Allahın yaradılış dəlillərini izah edir. Avstraliyalı alim ilk səfərini 1995-ci ildə İngiltərəyə təşkil etmişdir.¹⁶³

Dr. Con Baumqardner

Kaliforniya Universitetində geofizika və kosmos fizikası kimi elm sahələrində köməkçi professor olan Dr. Baumqardner təkamül nəzəriyyəsi üzərində qurulmuş təhsil almasına baxmayaraq, nəzəriyyənin çıxılmaz vəziyyətdə olduğu cəhətlər ilə bağlı apardığı araşdırmalar onun bu nəzəriyyəni inkar etməsinə və Yaradılışı qəbul etməsinə səbəb olmuşdur.¹⁶⁴

Prof. Dr. Donald Çitik

Oreqon Dövlət Universitetində kimya elmləri professorudur və bu elmi fəaliyyətlərinə görə bir çox mükafatlara layiq görülmüşdür. Yaradılışa inanan Çitik “Yaradılış Dəlilləri”, “Yaradılış və Bəsit Dünya” kimi bir çox mövzulara həsr olunan yaradılış seminarlarında spiker kimi iştirak etmişdir.¹⁶⁵

Dr. Verner Gitt

Alman Federal Fizika və Texnologiya İnstitutunda professor və direktor olan Dr. Gitt informatika, riyaziyyat və nəzarət mühəndisliyi kimi bir çox elmi məqalələr yazmışdır. Eyni zamanda Yaradılışa inanan Dr. Gittin təkamül nəzəriyyəsini mühakimə etdiyi bir çox kitabları vardır: “Allah təkamüldən istifadə etdimi?” “Başlanğıcda məlumat vardı”, “Ulduzlar və məqsədləri: Kosmosdakı göstəricilər” və “Əgər heyvanlar danışa bilsəydi” kimi kitabları misal göstərmək olar.¹⁶⁶

Dr. Qeri E. Parker

Bol Dövlət Universitetində biologiya, fiziologiya və geologiya kimi elm sahələrində professor olan Parker karyerasına başladıqda bir təkamülçü idi. Yaradılışın güclü elmi dəlilləri qarşısında təkamül nəzəriyyəsiindən əl çəkən Parker Yaradanın varlığını qəbul etmişdir. Biologiya və Yaradılış elmi barədə dərc edilmiş bir çox kitabları olan Parker hal-hazırda yaradılış elmi ilə bağlı seminarlarda spiker kimi iştirak edir.¹⁶⁷

Dr. Marqaret Helder

Alberta Yaradılış Elmləri Dərnəyinin rəhbəri olan, alim, botanik Dr. Helder yaradılışa inanan qadın alimlər arasında bəlkə də ən fəalıdır. Ətrafımızda gördüyümüz yaradılış dəlillərindən bəhs edən bir çox məqalələr yazmışdır.¹⁶⁸

Prof. Dr. Conatan D. Sarfati

Velinqton Viktoriya Universitetində kimya elmləri professoru olan Sarfati apardığı bir çox tədqiqatlarına görə akademik mükafatlara layiq görülmüşdür. Sarfati də təkamül nəzəriyyəsinə müdafiə etməkdən əl çəkərək, Yaradılışa inanmağa başlayan elm adamlarındandır.¹⁶⁹

Prof. Robert Metyuz

Oksford Universitetinin fizika elmləri üzrə professorlardan olan Robert Metyuz 1992-ci ildə yazdığı kitabında Allahın yaratma möcüzəsini belə ifadə etmişdi:

*«Bütün bu işlər mükəmməl bir ahənglə əvvəl tək bir hüceyrədən canlı bir körpəyə, daha sonra kiçik bir uşağa və nəhayət yetkin bir insana qədər davam edir. Bütün bu hadisələr biologiyanın bütün mərhələlərində ancaq bir möcüzə ilə açıqlana bilər. Necə olur ki, bu cür mükəmməl və kompleks bir orqanizm bu qədər bəsit və kiçik bir hüceyrədən əmələ gəlsin? Kiçik bir "i" hərfinin üstündəki nöqtədən də kiçik bir hüceyrədən möhtəşəm bir İNSAN necə yaradılır? Bu, möcüzədən başqa bir şey deyil».*¹⁷⁰

Dr. Klod Tresmontant

Paris Universitetində fəaliyyət göstərən Dr. Klod Tresmontant “Realities”(“Həqiqətlər”) adlı jurnalda dərc etdirdiyi açıqlamasında yaradılışa olan inamını və Dünyanın təsadüflər nəticəsində yaranmasının mümkün olmadığını belə bildirmişdir:

*«Dünyamızın yaradılışını heç bir şans nəzəriyyəsi açıqlaya bilməz. Şansla canlı varlıqların yaradıldığını iddia etməyin heç bir mənası yoxdur».*¹⁷¹

Dr. Don Peyc

Don Peyc 1976-cı ildə Kaliforniya Texniki İnstitutunda fizika və astronomiya mövzusunda doktorluq işini müdafiə etmiş, məşhur alimlərlə birlikdə işləmişdir. Peyc kainatı anlamağın Allahın aqlını və gücünü anlamağa kömək edəcəyinə, ancaq Allahın aqlının və gücünün dərk edilməsinin kainat ilə məhdudlaşmayacağına inanırdı.¹⁷²

Dr. Endru Snelinq

Geologiya elmi üzrə professor olan Dr. Snelinq CSIRO, ANSTO kimi tanınmış tədqiqat qrupları və amerikalı, ingilis, yapon, isveçrəli bir çox elm adamları ilə birlikdə araşdırma layihələrində iştirak etmişdir. Bu araşdırmaların nəticələrini açıqlayan elmi məqalələri bir çox beynəlxalq elmi jurnallarda dərc edilmişdir.

Yaradılış elminə olan xidmətlərinə görə bir neçə dəfə mükafatlandırılan Snelinqin canlılardakı yaradılış nümunələrindən bəhs edən bir çox məqalələri vardır.¹⁷³

Dr. Karl Viland

Dr. Viland yaradılışın elmi dəlillərini araşdıran spikerdir. Yaradılışın dəlillərindən bəhs edən bir çox məqalələri müxtəlif beynəlxalq jurnallarda dərc edilmişdir.¹⁷⁴

MÜSƏLMAN ELM ADAMLARI

Elm tarixinə nəzər saldıqda kəşflər etmiş, elmin inkişafına böyük tövhələr vermiş elm adamlarının böyük əksəriyyətinin güclü Allah imanına sahib olduğu görünür. Allaha olan imanın elmin inkişafa səbəb olduğunun ən diqqət çəkən nümunələrinə isə İslam tarixində rast gəlmək mümkündür. İslam əxlaqı ilə böyüyən, bütün həyatını və elmi fəaliyyətini Quran ayələri əsasında quran müsəlman alimlərinin bu gün əldə olunan yüksək mədəniyyətə çox böyük xidmətləri olmuşdur.

İslam əxlaqının yayılması ilə müsəlman elm adamlarının böyük əksəriyyəti müasir elmin təməli olan kəşflər etmişlər. Belə ki, İslam tarixinə baxdıqda, Quran əxlaqı ilə birlikdə Orta Şərqi coğrafiyasına elmin də daxil olduğunu görürük.

Müsəlman elm adamları hər şeydən əvvəl Qərbdə Roma və Şərqdə başda Çin olmaqla, digər dövlətlərdə müşahidə olunan elmi və texnoloji yenilikləri əsas götürmüş və vacib mənbələri tərcümə etmişlər. Bu məlumat toplusunun içindən imani və texniki cəhətdən yanlış və tutarsız şeyləri çıxararaq, onları özlərinə fayda verəcək vəziyyətə salmışlar. Bu çalışmalardan sonra əldə etdikləri bilikləri dəyərləndirib şərh edərək elm və texnologiyaya xidmət göstərməyə başlamışlar.

VIII əsrdə başlayan və XV əsrə qədər davam edən müddət ərzində müsəlman alimləri dəqiq elmlər, tibb, astronomiya, riyaziyyat və kimya kimi bir çox sahələrdə mğhgm nəticələr əldə etmiş, qısa zamanda mədəniyyət sahəsində özlərini dünyaya tanıtmışlar. “İslamın Qızıl Əsri” və “İslam İntibahı” adlandırılan bu dövrdə müsəlman alimlər kəşfləri ilə bir çox sahələrdə elmin inkişafına öz töhfələrini vermiş, beləliklə, özlərindən sonra gələn alimlərə yol göstərmişlər.

Hauard R. Törner “Orta əsr İslamında elm” adlı kitabında bu dövr haqqında bunları demişdir:

«Müsəlman sənətkarlar və elm adamları, şahzadələr və işçilər birlikdə bütün qitələrdəki cəmiyyətlərə birbaşa və dolayı yolla təsir edən tayı-bərabəri olmayan bir mədəniyyət qurmuşdular». ¹⁷⁵

“Beytül Hikmə (Müdrilik Evi)” və Müsəlman alimlərinin dünya tarixinə təsiri

Müsəlmanlar VII-VIII əsrlərdə etdikləri fəthləri nəticəsində dünyada o günə qədər bənzəri olmayan böyük imperiya qurmuşdular. VIII əsrdə Abbasi xəlifəsi imperiyanın paytaxtını Şamdan Bağdada köçürmüş və Qərb dünyasında “Müdrilik Evi” adı ilə tanınan «Beytül-Hikmə»nin əsasını qoymuşdur. «Beytül Hikmə» müsəlman alimlərinin fəaliyyətləri nəticəsində elm, fəlsəfə, tibb və təhsil kimi sahələrdə dünya səviyyəsində tayı-bərabəri olmayan elm mərkəzinə çevrilmişdi. Qədim Roma, Çin, Hindistan, İraq, Misir, Şimali Afrika, Yunanıstan və Bizans sivilizasiyalarına aid bir çox elmi əsərlər «Beytül-Hikmədə» ərəb dilinə tərcümə edilmiş və müsəlman alimləri bu əsərlərdəki məlumatları təkmilləşdirərək dövrümüzdəki bir çox elm sahələrinin banisi və tətbiqatçısı olmuşlar. Elm tarixində bu əsrlər

Beytül-Hikmə müsəlman alimlərinin fəaliyyətləri nəticəsində beynəlxalq elm mərkəzinə çevrilmişdir.

«Ərəb Elmi» kimi tanınır, çünki bu dövr boyu ərəb dili dünya səviyyəsində elmin ana dili kimi qəbul edilmişdir. Bundan başqa 756-cı ildə Cənubi İspaniyada Əndəlusda qurulan Əndəlus Əməvi dövlətində müsəlman elm adamları tərəfindən aparılan elm və sənət sahəsində çalışmalar da dünya elm və sənət tarixinə əhəmiyyətli töhfələr vermişdir.

Bu barədə Robert Brifolt “Bəşəriyyətin İnkişafı” adlı kitabında bunları yazmışdır:

*«Dövrümüzdəki elmin ərəb elminə olan borcu heyratamiz kəşflər və ya çevriliş mahiyyəti daşıyan nəzəriyyələrdən ibarət deyil; elm ərəb mədəniyyətinə bundan daha artıqını- varlığını borcludur. Antik dövrlərdə dünya bizim gördüyümüz şəkli ilə elmdən əvvəlki bir vəziyyətdəydi. Yunanların astronomiya və riyaziyyatı heç zaman tam şəkildə yunan mədəniyyətinin iqliminə alıxmamış, gəlmə elm sahələriydi. Yunanlar sistemləşdirmiş, ümumiləşdirmiş və nəzəriyyə halına gətirmişdilər, ancaq səbirli tədqiqat yolları, düzgün məlumatların toplanması, elmi metodların qeydləri, hərtərəfli və uzun müşahidələr, eksperimental sorğu kimi anlayışlar yunanlara tamamilə yad anlayışlar idi. [...] Yeni bir sorğu ruhunun, yeni tədqiqat metodlarının, təcrübə, müşahidə, ölçmə metodlarının, riyaziyyatın yunanlara məlum olmayan şəkildə təkmilləşdirilməsinin nəticəsi kimi Avropada bizim elm dediyimiz şey ortaya çıxmışdır. Bu ruh və bu metodlar Qərbi dünyasına ərəblər tərəfindən gətirilmişdir».*¹⁷⁶

Brifolt həmin kitabın başqa bölməsində İslam mədəniyyətinin Avropaya verdiyi töhfəni də belə dilə gətirmişdir:

*«Elm ərəb mədəniyyətinin müasir dünyaya verdiyi ən əhəmiyyətli töhfəsidir, lakin meyvələrinin yetişməsi bir az yavaş baş vermişdir. Məğribi mədəniyyətinin qaranlıq çökməsindən sonra onun həyata gətirdiyi nəhəngin bütün qüvvətilə ayağa qalxması çox uzun çəkədi. Avropanı yenidən həyata qaytaran elm deyil. İslam mədəniyyətinin gətirdiyi nur, avropalılardan həyatını yenidən işıqlandırmışdır».*¹⁷⁷

Elm tarixinin banilərindən sayılan Corc Sarton isə müsəlmanların elm tarixinə olan xidmətlərini “Orta əsrlərin ən əsas uğuru təcrübə ruhunun ortaya çıxmasıdır və bu, əslində, XII əsrə qədər müsəlmanlar sayəsində olmuşdur” sözlərilə ifadə etmişdir.¹⁷⁸

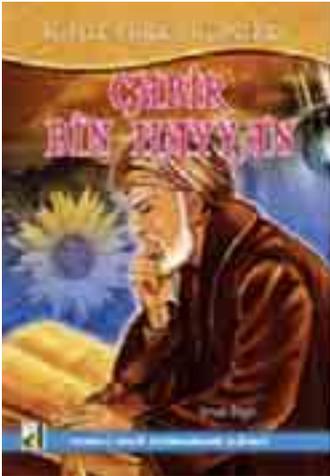
Oliver Cozef Loc “Elmin Qabaqcılları” adlı əsərində İslamiyyətin yayılmasından sonra ərəblərin elm tarixində üzərlərinə götürdükleri həyati rolları ilə bağlı bunları yazmışdır:

*«Qədim və yeni elm arasındakı yeganə təsirli əlaqə ərəblər tərəfindən qurulmuşdur. Qaranlıq dövrlər Avropanın elm tarixində mütləq boşluq kimi qarşımıza çıxır və min ildən artıq bir müddət ərzində Ərəbistandan başqa heç bir yerdə zox mğhğm alim yoxdur».*¹⁷⁹

Quranın işığında elmə yönələrək dövrümüzə qədər gəlib çatan uğurlar əldə etmiş müsəlman elm adamlarından bəziləri aşağıdakılardır:

Cabir bin Hayyan (721-805)

Qərb elm dünyasında “Geber” adlandırılan və ən çox tanınan müsəlman alimlərindən biri olan Cabir bin Hayyan Qərb elm dünyasında hər kəs tərəfindən “kimyanın atası, banisi” kimi qəbul edilir.¹⁸⁰ Belə ki, kimya kəlməsinin ingiliscə qarşılığı olan “alchemy” sözü də Cabir bin Hayyanın çalışmalarının nəticəsi kimi ərəbcə “əl-kimya” sözündən əmələ gəlmişdir.

Cabir bin Hayyan atom bombasının düzəldilməsindən 1000 il əvvəl atomun parçalana biləcəyini və nəticədə, böyük bir gücün əmələ gələcəyini ilk dəfə söyləyən elm adamıdır. Bu barədə Hayyanın sözləri belədir:

“Maddənin ən kiçik hissəsi olan “cüz-əl-

Kimyanın atası kimi tanınan Cabir bin Hayyan.

yətəcəzza”da (atom) çox enerji var. Yunan alimlərinin iddia etdiyi kimi, bunun parçalana bilmədiyini demək olmaz. O da parçalana bilər. Parçalandıqda da elə bir güc (enerji) meydana gələr ki, Bağdadın altını üstünə çevirə bilər. Bu, Allahu Təalanın qüdrət nişanıdır.”¹⁸¹

Cabir bin Hayyan kimya elminin həm nəzəri, həm də praktiki sahədə böyük irəliləyişlər əldə etməsinə yardımçı olmuşdur. Dünyada ilk kimya laboratoriyasını quran alim kimi tarixə düşmüşdür. Vacib kimyəvi maddələrin sintezini açıqlamış, bir çox kimyəvi maddələri müəyyən edərək, dövrümüzdə istifadə edilən ərəbcə adlarını vermişdir.¹⁸² Kimya elmində istifadə edilən həssas ölçmə alətləri düzəldərək kristallaşma, distillə, kalsinasiya, sublimasiya kimi kimyəvi üsulları kimya elminə gətirmişdir.¹⁸³ Sulfat turşusu və nitrat turşusu kimi bir çox turşularla yanaşı, natrium karbonat və kaliumu da tapmışdır.¹⁸⁴

Alovda yanmayan kağız emalını həyata keçirərək müxtəlif metalların istifadəyə yararlı hala salınması, poladın təkmilləşdirilməsi, su keçirməyən parçaların laklanması, paslanmanın qarşısının alınması üçün qızıl suyuna çəkilmə, boyaların və yağların alınması kimi sahələrdə bir çox kəşflər etmişdir.¹⁸⁵

Cabir bin Hayyan təkcə kimya deyil, tibb, astronomiya, məntiq, fəlsəfə, fizika, mexanika kimi elm sahələrində də fəaliyyət göstərərək, bunlarla bağlı əsərlər yazmışdır. Cabir bin Hayyanın başda kimya olmaqla, tibb, fizika, astronomiya və fəlsəfə kimi elm sahələrində təxminən 200-500 əsər qələmə aldığı məlumdur. Ancaq bu əsərlərin bir çoxu sonradan itmişdir, sadəcə 27-si latın və alman dillərində Nürnberq, Frankfurt və Strasburqda 1473-1710-cu illər arasında çap edilmişdir.

Əl-Xarəzmi (780-850)

Dövrünün ən böyük alimlərindən biri olan Əbu Abdullah Muhəmməd bin Musa əl-Xarəzmi Qərb elm dünyasında dərin izlər qoymuş riyaziyyatçı, astronom və coğrafişünasdır. Xarəzmi ömrünün böyük bir hissəsini Bağdaddakı «Beytül-Hikmədə» keçirmişdir. Cəbr və alqoritm elminin banisi və bu elmlərə ad verən İslam alimi olmuş-

Astronomiya, riyaziyyat və coğrafiya kimi elm sahələrində fəaliyyətləri ilə Qərb elm dünyasında dərin izlər qoymuş Əbu Abdullah Muhəmməd bin Musa Əl-Xarəzmi.

dur.¹⁸⁶ Xarəzminin adı Avropada latınca «Alkhorismi» kimi tələffüz edildiyi üçün, tapdığı metoda “alqoritm” adı verilmişdir.¹⁸⁷

Xarəzmi cəbr sahəsində ilk əsəri olan “Kitabul Muxtəsər fi Həsabil Cəbri Muqabələ”nin (“Cəbr və Müqayisə Hesabları”) müəlifidir. Əsər bu cümlə ilə başlayır:

«Alqoritm belə deyir: Rəbbimiz və qoruyucumuz olan Allaha həmd və səna olsun».

Xarəzmi Şərqi elm dünyasında cəbr elmi ilə bağlı ilk əsər yazan şəxsdir. Bu elm sahəsi daha əvvəllər çox az işlənmiş və ona həndəsədən fərqli bir elm kimi baxılmağa başlanmışdır. Birinci dərəcəli tənliklərin həlli mümkün olmuş, lakin ikinci dərəcəli tənliklərin kökü hələ anlaşılmaz qalmışdı. Xarəzmi ikinci kitabı olan “əl-Cəbr vəl Muqabələ” ilə ikinci dərəcəli tənliklərin həlli yolunu sistemli şəkildə göstərən ilk şəxsdir. Xarəzmi əsərində göstərdiyi üsulları bir müəllim istedadı ilə açıqlamış və bu qaydaları həndəsi yolla sübut etmişdir.

Orijinalı Oksford Universitetində saxlanılan bu kitabda dünyada ilk dəfə olaraq onluq say sistemini açıqlamış və üstəlik ilk dəfə olaraq, tənlik qurma üsulu ilə məsələni həll etmə yollarını göstərmişdir. Bundan başqa, sözügedən kitabında daha əvvəl məlum olmayan bir çox yeni terminlər istifadə edilmişdir: kvadratın kök dərəcəsi, tək, tək say kimi.¹⁸⁸

Xarəzminin bu əsəri riyaziyyat elminin tarixi baxımından çox əhəmiyyətli irəliləyişin başlanğıcı olmuş və 600 ildən çox müddət ərzində riyaziyyatın tədrisi üçün təməl hesab olunmuşdur. Rocer Bekon, Fibonaççi kimi alimlər onun əsərini heyranlıqla tədqiq etmiş və öz dərslərində bu əsərdən faydalanmışlar. 1500-cü illərin sonlarına (1598-1599) qədər cəbr elmində tək mənbə Xarəzminin bu əsəridir.

Riyaziyyatla bərabər müxtəlif rəsədxanalarda fəaliyyət göstərən Xarəzmi astronomiya və coğrafiya elmlərində də əsərlər yazmışdır. Günəş saatları və saatlar haqqında əsərləri vardır.¹⁸⁹

Xarəzmi Yer kürəsinin bir dərəcəlik meridian uzunluğunu da ölçmüşdür.

Sabit Bin Kurra (821-901)

Sabit bin Kurra riyaziyyat, astronomiya və tibb sahələrində mütəxəssis olan İslam alimlərindən biridir. Dövründə bütün bu sahələrdə

Qəndilli rəsədxanasının arxivində saxlanılan bu əlyazma əsər müsəlman alimlərinin astrologiya sahəsindəki fəaliyyətlərini işıqlandırır.

çox böyük irəliləyişlərə səbəb olmuş, xüsusilə həndəsə və cəbr sahəsində yeniliklərə imza atmışdır.¹⁹⁰ Sabit bin Kurranın həndəsə elminə

Müsəlman alimləri bir çox sahələrdə hatırı sayılır çalışmalara imza atmışlar.

verdiyi tövhələrini Şərqi sivilizasiyalarını öyrənən alimlərdən Corc Rivuar “Cəbrin həndəsəyə tətbiqinə görə müsəlmanlara borcluyuq. Bu da 900-cu ildə vəfat etmiş Sabit bin Kurranın əsəridir,”- sözlərilə açıqlamışdır.

Riyaziyyat, astronomiya, astrologiya, tibb və tərcümə ilə maraqlanan Sabit bin Kurranın 79 əsərinin olduğu məlumdur. Bunlardan 21-i tibb, 2-si musiqi, qalan 25 əsər isə riyaziyyat və fəlsəfə ilə bağlıdır.

Sabit bin Kurra sinus teoremini kəşf etmiş və bunu astronomiyaya tətbiq etmişdir. Bundan başqa Pifaqor teoreminin ümumi isbatını vermişdir.¹⁹¹ Dünyanın çevrəsini 360 meridianla bölünmüş qəbul edərək

ekvatorun uzunluğunu hesablayan və buna bağlı olaraq Yerin radiusunu tapan İslam alimidir.¹⁹²

Sabit bin Kurra Evklidin biliklərindən istifadə edərək cəbr sahəsində daha çox ümumi düsturların həllini göstərməyə başlamışdır. Karl B. Boyer “Riyaziyyatçıların tarixi” kitabında bu mahir riyaziyyatçı haqqında bunları demişdir:

«B.e. IX əsri müsəlman riyaziyyatçıların qızıl əsri olmuşdur. Əsrin birinci yarısına Xarəzmi, ikinci yarısına Sabit bin Kurra möhür vurmuşdular. Xarəzmi ilə Evklid “banilər” kimi bir-birinə bənzəyirlər. Sabit bin Kurra isə Pappus kimi ali riyaziyyat şərhçisidir..»¹⁹³

Fərqani (IX əsr)

Doqquzuncu əsrdə yaşamış ekliptik mailliliyini və Günəşin də hərəkət etdiyini kəşf edən böyük astronomiya və riyaziyyat alimidir. Türküstanın Fərqanə bölgəsindən olan Fərqani astronomiya, riyaziyyat, coğrafiya və mexanika sahələrində təcrübəyə əsaslanan tədqiqatlar aparmışdır.¹⁹⁴ Göy cisimlərinin hərəkətlərini tədqiq etmiş və Ptolomeyin astronomiya elmində qəbul edilmiş iddiaları haqqında əks-səda doğuran şərhələr yazmışdır. Kainatın və planetlərin həcmi və bir-birləri arasındakı məsafələri araşdırmışdır. Araşdırmaları nəticəsində apardığı hesablamalar Qərb astronomiyasında Kopernikə qədər dəyişməz ölçülər kimi qəbul edilərək, yüz illərlə istifadə edilmişdir.

Fərqaninin araşdırmaları nəticəsində ilk dəfə Günəşin də bir orbitinin olduğu və öz oxu ətrafında qərbdən şərqə doğru fırlandığı aşkar edilmişdir. Bundan başqa 41 il davam edən astronomiya tədqiqatları nəticəsində en dairələri arasındakı məsafəni də müəyyən edilmişdir.¹⁹⁵ Fərqaninin ən diqqətçəkən çalışmalarından biri isə Günəş tutulmasını əvvəlcədən müəyyən etmək üçün kəşf etdiyi üsuldur. Fərqani 842-ci ildə bu üsulla Günəş tutulmasını əvvəlcədən müəyyən etmişdir.¹⁹⁶

Fərqaninin astronomiya ilə bağlı dövrümüzə gəlib çatan 6 əsərindən ən əhəmiyyətli "Cəvami əl-İlmi əl-Nücum vəl-Hərəkət əl-Səməviyyə" ("Astronomiya və göy cisimlərinin hərəkətlərinin prinsipləri")dir. Göy cisimlərinin hərəkəti ilə bağlı olan bu astronomiya kitabının əlyazma nüsxələri Oksford, Paris, Qahirə və Amerikanın Princeton Universiteti kitabxanasında saxlanılır.

Astronomiya, riyaziyyat, coğrafiya və mexanika sahələrindəki fəaliyyətləri bu elm sahələrinin inkişaf etməsinə və əsaslarının güclənməsinə səbəb olmuşdur. O dövrdə bütün türkünstanlı alimlər və avropalı elm adamlarının əsərlərində Fərqaninin təsiri görünür. Latın dilinə tərcümə edilən əsərləri əsrlərlə Avropa universitetlərində dərslik kimi istifadə edilmişdir. Qərb dünyasında «Alfraganus» adı ilə tanınan Fərqaninin Yer in çevrəsi ilə bağlı tapdığı qiymət (təxminən 40.253.700 metr) Xristofor Kolumbun Atlantik okeanını keçərək

Hindistana çatmaq fikrini həyata keçirməsində cəsarətləndirici rol oynamışdır. Kolumb bu barədə belə deyir:

*«Səyahətlərim arasında Lissabondan Qvineyaya olan marşrutu diqqətli şəkildə müşahidə etdim və hər bir dərəcə üçün Alfraganusun qiyməti olan 56 3/2 millik qiyməti tapdım. Bu ölçməyə etibar etməliyik».*¹⁹⁷

əl-Bəttani (859-929)

Riyaziyyat, astronomiya və coğrafiya alimi Bəttaninin, xüsusilə astronomiya sahəsində bir çox əhəmiyyətli kəşfləri var. Qərbdə «Albategnius» kimi tanınan Bəttani bu gün belə dünyanın ən məşhur 20 astronomundan biri kimi qəbul edilir. Bəttani 877-ci ildə qurduğu rəsədxanada Günəş, Ay və planetlərin hərəkətlərini tədqiq etmiş, bu müşahidələrin hamısını «Zic-i sabi» adlı astronomiya kataloqunda toplamışdır. Sözügedən kataloq bu mövzuda yazılmış ən böyük və hərtərəfli əsərdir.

Məşhur astronom özündən beş əsr sonra yaşamış Kopernikin 230 35' kimi hesabladığı Yer in ekliptik mailliliyini 230 kimi hesablamış, dövrümüzdə məlum olan bucaq qiymətini yarım dəqiqəlik bir fərqlə müəyyən etməyi bacarmışdır. Bundan başqa, bir Günəş ilinin 365 gün, 5 saat, 46 dəqiqə və 24 saniyədən ibarət olduğunu tapmışdır. Bu kəşf dövrümüzün hesablamalarına son dərəcə yaxındır. Günəşin tərə nöqtəsindəki uzunluq dairəsinin Ptolomeyin kəşfindən bəri 160 47' artdığını da kəşf etmişdir. Bu nəticə Günəşin orbit hərəkətlərini və bərabər zamanlılıqda kiçik fərqlərin meydana gəldiyini göstərən əhəmiyyətli kəşfdir.

Bəttani dövrünün ən böyük astronom və riyaziyyatçılarından biridir.

Riyaziyyat sahəsində yunan xordası əvəzinə sinuslardan istifadə edən ilk şəxsdir. Yeni triqonometriyanın həqiqi banisi kimi qəbul edilən Bəttani fəaliyyətlərində sferik triqonometriya sahəsində ixtisaslaşmış, düz bucaqları tədqiq edərək sinus, kosinus, tangens, kotangens, sekant və kosekant anlayışlarını ortaya qoymuşdur.¹⁹⁸ Astronomiya və triqonometriya ilə bağlı çoxlu əsərləri var. Astronomiya sahəsindəki fəaliyyətləri İntibaha qədər Avropada iz qoymuş, astronomiya və triqonometriyadakı kəşfləri bu elmlərin inkişafına kömək etmişdir.¹⁹⁹

Əsərləri latın dilinə tərcümə edilən ilk müsəlman alimlərindən sayılan Bəttani elmi fəaliyyətlərini əsl məqsədini bu əsas üzərində qurmuşdur:

*«İnsan Alahın (cc) varlığını, birliyini, qüdrətini və əsərlərinin mükəmməliyini başda astronomiya olmaqla, elmlərin vasitəsilə öyrənə bilər. Məsələn, bu görünən ulduzlar, üstündə yaşadığımız bu Yer və Yerin hərəkətləri Allahın (cc) varlıq və birliyinin açıq dəlilidir».*²⁰⁰

Əbul Qasım Zöhrəvi (936-1013)

Cərrahiyyənin müstəqil elmə çevrilməsi əndəluslu Zöhrəvinin sayəsində olmuşdur. Zöhrəvi öz dövrünə qədər başqalarının bacarmadığı cərrahiyyə əməliyyatları aparmış, metodlar və alətlər kəşf etmişdir. Zöhrəvi o dövrün ən çox və ən ciddi şəkildə tibb elmi ilə məşğul olan həkimi kimi qəbul edilir. Şöhrətinin yayılmasına kömək edən ən vacib amil məşhur əsəri “Əl- Təsrif” olmuşdur. İki cilddən və otuz bölmədən ibarət olan bu kitab doqquz yüz səhifəlik bir əsər olub, əsl adı “Əl-Təsrif Limən Acizə ari it Tə’lif”dir. Bu əsər Qərbdə istifadə edilən standard ensiklopediya olmuşdur. “Əl-Təsrif” cərrahiyyə alətlərinin tərifləri ilə bərabər bu alətlərin şəkillərinin də təsvir edildiyi ilk kitabdır. Sayı 200-ə çatan bu cərrahiyyə alətlərinin bir çoxu daha əvvəl heç bir əməliyyatda istifadə edilməmiş yeni alətlərdir. Zöhrəvinin tibb elmi ilə bağlı uğurlarından bəziləri bunlardır:

Zöhrəvi ölü dölün çıxarılması və amputasiya (orqanların kəsilməsi)

daxil olmaqla, bir çox həssas əməliyyatları daha da təkmilləşdirmişdir.²⁰¹

Dövrünün cərrahiyyə ilə bağlı biliklərini ümumiləşdirmiş, təcrübə üçün canlı heyvanlar üzərində əməliyyatlar keçirilməsi kimi yeni fikir və üsulları tibb dünyasına gətirmişdir.

Tarixdə hemofiliyanı (qanın laxtalanma səviyyəsinin aşağı olduğu ciddi qan xəstəliyi) ilk dəfə açıqlayan həkim Zöhrəvidir.²⁰²

Çanaq sümüyü sınıqlarını ilk dəfə müalicə edən şəxsdir.²⁰³

Böyrək daşlarının necə xaric ediləcəyini də ilk dəfə Zöhrəvi təsbit etmişdir.

Burun ətini təmizləyib çıxarmaq üçün ilk dəfə “senanın” adlandırılan orijinal alət düzəltmişdir.

İlk dəfə yırtıq əməliyyatını həyata keçirmiş, əməliyyatlarında özünə xas anesteziya metodlarından istifadə etmişdir.

Zöhrəvi çürük dişlərin qırılmadan çəkilməsi üçün qurğuşunla doldurulub çəkilməsi fikrini irəli sürən ilk həkim kimi tanınır.

Əməliyyatlar zamanı lazım olan alətləri özünə xas metodla mikrob-
lardan təmizləyərək istifadə etmişdir. Bu təmizliyi «maddəus-safra»

Yanda Zöhrəvinin “Əl-Təsrif Limən Acizə ari it Tə’lif” əsərinin latın dilində tərcüməsindən bir səhifə göstərilir. Zöhrəvi tibb sahəsində çox həssas və zərif alətlər icad edərək istifadə etmişdir.

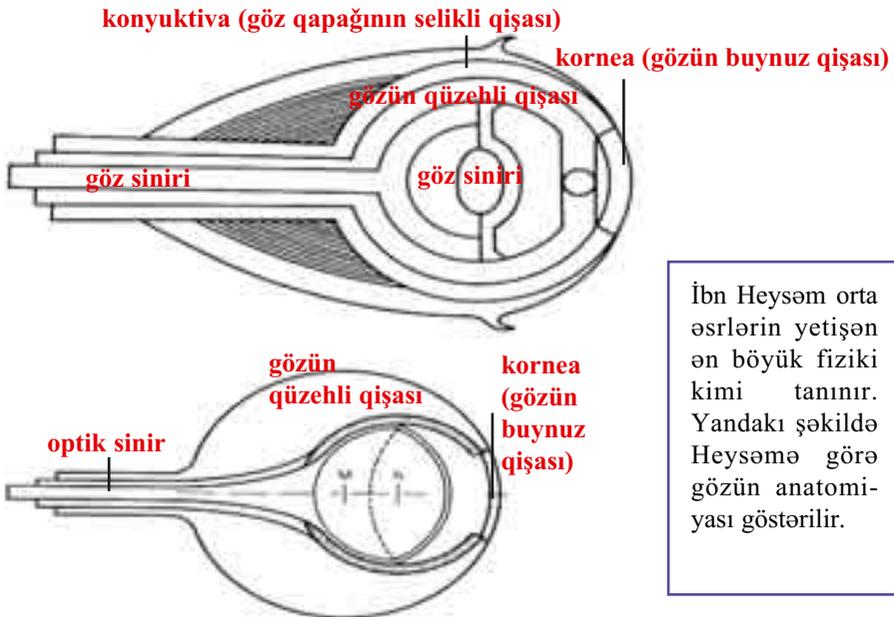
adlandırılan maddə vasitəsilə etmişdir. Dövrümüzdə aparılan araşdırmalar bu maddənin bakteriyaları məhv edən xüsusiyyətə malik olduğunu göstərmişdir.

Zöhrəvinin heyvan bağırsağından yaraları tikmək üçün ilk dəfə istifadə etməsi qərb elm adamları tərəfindən qəbul edilmişdir. Bugünkü müasir steril paketlərin içindəki bağırsaqlı lifləri Zöhrəvidən dövrümüzdə gəlib çatmışdır.²⁰⁴

Donald Kempbelin fikrincə, “Avropa alimlərinin Zöhrəvi ilə bağlı diqqətini çəkən şey doğuşda dölü asanlıqla çıxarmasıdır. Onun üsulu Qalenin metodunu kölgədə qoyaraq Avropada beş yüz il üstünlüyünü qorumuş və xristian Avropasında cərrahiyyə standartlarının inkişaf etdirməsinə yardımçı olmuşdur.”²⁰⁵

İbn Heysəm (965-1040)

Orta əsrlərdə yetişən ən böyük İslam fiziki İbn Heysəmdir. İbn Heysəmin işıqla bağlı “Kitab-ül-Mənazır” (Optikanın Xəzinəsi) adlı əsəri latın dilinə tərcümə edilmiş və Qərbdə Rocer Bekon kimi fiziklərin araşdırmalarına təsir etmişdir. Qədimdə işığın gözdən çıxaraq

İbn Heysəm orta əsrlərin yetişən ən böyük fiziki kimi tanınır. Yandakı şəkildə Heysəmə görə gözün anatomiyası göstərilir.

əşyaya çatması ilə görmənin əmələ gəldiyini fikirləşirdilərsə, Heysəm, tam əksinə, işığın əşyadan bizə çatdığını sübut etmişdir. Görmənin fiziki açıqlamasını ilk dəfə İbn Heysəm vermişdir. Bundan başqa riyaziyyatçı və filisof olan İbn Heysəm yüzdən çox əsər yazmış və dövrünün bütün elm sahələrində böyük avtoritet kimi qəbul edilmişdir.²⁰⁶

Biruni (973-1051)

İslam dünyasında X-XI əsrlərin ən böyük elm və din alimi sayılan Biruni dünya elm tarixində dövrünün ən böyük astronomu, riyaziyyatçısı, etnoqrafi, tarixçisi və filosofu olmuşdur. Əsərləri bu gün hələ də Qərbi elm dünyasında mənbə kimi istifadə edilir. YUNESKO-nun 25 dildə çap etdirdiyi «Conrrier» jurnalı 1974-cü il iyun sayının üz qabığında “1000 il əvvəl Orta Asiyada yaşayan beynəlxalq düha Biruni: astronom, tarixçi, botanik, əczaçılıq mütəxəssisi, geoloq, şair, mütəfəkkir, riyaziyyatçı, coğrafiyaşünas və humanist” ifadələrinə yer vermişdir.

Yaşadığı əsrə “Biruni əsri” deyilməsinə səbəb olan və yaşadığı dövrdən əsrlər sonra da əsərlərindən fayda götürülən Biruni yalnız İslam aləmində deyil, bütün dünyada iz qoymuşdur.²⁰⁷ Əslən türk olan Biruni türklərin İslamı qəbul etməsi nəticəsində bu mədəniyyətin çox geniş ərazilərə yayılması ilə bəşəriyyətin, xüsusilə elm sahəsində böyük qazanclar əldə etdiyini bildirmişdir.

Yerin cazibə qüvvəsi qanununun ingilis alimi Nyuton tərəfindən kəşf edildiyi qəbul edilərsə də, bu mövzuda ilk dəfə tədqiqat apararı Birunidir. Bundan başqa dövrümüzdə mğzakirə edilən quru hissələrinin şimala doğru sürüşməsi fikrini 9 əsr yarım əvvəl dilə gətirmişdir. Yaşadığı dövrdə Ümid burnunun varlığından ilk dəfə danışarı Biruni Şimali Asiya və Şimali Avropa haqqında da hərtərəfli məlumatlar vermiş, bundan başqa Xristofor Kolumbdan beş əsr əvvəl Amerika qitəsindən və Yaponiyadan bəhs etmişdir.²⁰⁸

Astronomiya sahəsindəki fəaliyyətlərinə 995-ci ildə Günəşin və planetlərin meyilliyini hesablayaraq başlamışdır. İşığın sürətinin səsə

Biruni təbiət və dəqiq elmlər sahəsində dövrünün ən böyük alimlərindən biridir.

nisbətən son dərəcə böyük olduğunu qeyd etmişdir.²⁰⁹ Biruni triqonometriyada kosinus teoremi kimi tanınan əlaqəni ilk dəfə ortaya qoymuş, həndəsəni botanikaya tətbiq etmiş, quşlarla bağlı çox orijinal faktlar müəyyən etmiş və çox fərqli sahələrdə bir çox kitablar yazmışdır.

İşığın səsdən daha sürətli olduğunu kəşf etmişdir. İsti su ilə qaynar su arasındakı fərqləri aşkar etdiyi kimi istiliyin metallar üzərində genişləndirici təsirini də kəşf etmişdir.²¹⁰

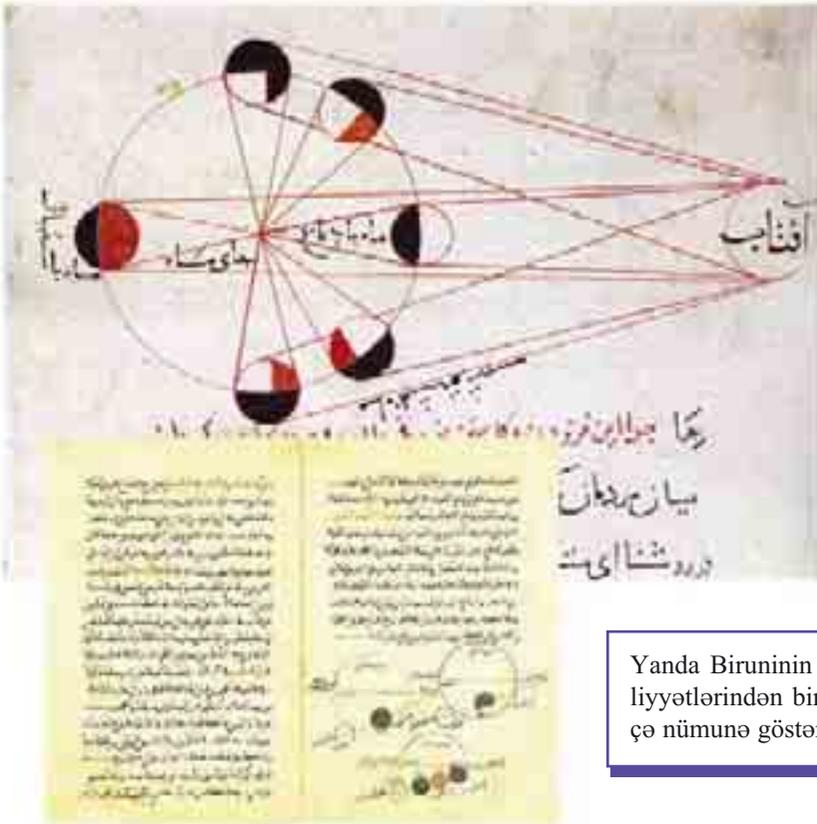
“Kitabül-Cəmahir fi Mərifətül-Cəvahir” (Cövhərlərin xüsusiyyətlərinə dair) adlı əsərində 23 bərk cisimlə 6 mayenin çəkilibarlarını bugünkü dəyərlərinə çox yaxın şəkildə hesablamışdır.²¹¹ Biruni izafi (nisbi) sıxlıqları mahrutı alət adlandırdığı və ən qədim piktonometr (sıxlıq ölçmə aləti) adlandırılan alətlə müəyyən etmişdir. Göy üzü və yer səthinin müxtəlif xüsusiyyətlərini, en və uzunluq dairələrini, qitə və dənizləri göstərmək üçün yeddi metr diametri olan kürə düzəltmişdir. Bu fəaliyyəti ilə tarixdə Yeri kürə üzərində xəritəyə salan ilk alim adını qazanmışdır.²¹² “Nihayətül-Əmakin” (Məkanların sonları) adlı əsəri coğrafiyadan geologiya və geodeziyaya (yer kürəsinin formasının müəyyən edilməsi və yer üzünü ölçmə fəaliyyətləri) qədər müxtəlif sahələri əhatə etmişdir.²¹³ Birununin astronomiya sahəsindəki ən vacib əsəri isə “əl-Qanunül-Məsudi” (Məsudi Qanunları) adlı ensiklopediyasıdır. Bu

əsərdə bir çox yeni kəşflərlə bərabər, triqonometriyaya aid bölmə də vardır. Ptolomey və Aristotelin qaydalarına qarşı çıxaraq, Yer in sabit deyil, fırlanan bir kütlə olduğunu irəli sürən Biruni, elm tarixçilərinə görə, müasir astronomiyanın təməlini qoymuşdur.

Biruninin Allaha imanı

Biruni Buxara kitabxanasında İbn Sina ilə tanış olmuş, bir-birlərinin biliklərindən faydalanmışdılar. Buxara alimləri sağlam bilik mübadiləsi ənənəsinə malik idilər. Bildiklərini digərlərindən gizlətməz, paylaşmağı sevərdilər. ²¹⁴

Biruni cəbr, geometriya və coğrafiya sahələri ilə bağlı Qurandan bir ayə demiş, ayədə bəhs edilən mövzunu şərh etmiş, elmlə dini birləşdirmiş, elmi öyrənməkdə məqsədinin Allahı tanımaq və həqiqəti tapmaq olduğunu söyləmişdir. Əsərləri hələ də Qərb elm dünyasında

Yanda Biruninin fəaliyyətlərindən bir neçə nümunə göstərilir.

mənbə əsər kimi istifadə edilir.

Biruni “Yer üzü və ulduzlar haqqında qanun” adlı kitabında ulduz və planetlərin kürə şəklində olduqlarını sübut etmiş, Yerin Günəş ətrafında, Ayın da Yerin ətrafında dövr etdiyini sübut edərək, Qərb elm adamlarından 6 əsr əvvəl bu həqiqətləri açıqlamışdı.²¹⁵

Yerin diametrini öz adı ilə tanınan məşhur bir qanun ilə hesablamağı bacaran Biruni Yerin radiusunu ancaq 14 kilometrlik fərq ilə tapmışdır.²¹⁶

Biruninin Hindistan haqqında çox dəyərli məlumatlar verən “Hindistan tarixi” adlı kitabı bütün Qərb dillərinə tərcümə edilmiş, coğrafiya və tarix alimləri üçün əvəzedilməz mənbə olmuşdur. Hindistanda olduğu dövrdə bir çox ərəb dilində olan mənbələri sanskrit dilinə, sanskrit dilindəki bəzi kitabları da ərəb dilinə tərcümə edərək, İslam və hind sivilizasiyaları arasındakı ilk mədəniyyət körpüsünü qurmuşdur.²¹⁷

Biruni ayələrdəki hikmətlərə istinad edərək elmi fəaliyyət göstərmişdir

Allah Qurandakı bir çox ayələrdə iman həqiqətlərinin əhəmiyyətini nə diqqət çəkir. Fatir surəsindəki ayələrdə iman həqiqətlərindən nümunələr verilərək belə bildirilir:

**«Məgər Allahın göydən yağmur yağdırdığını görmürsənmi?!
Sonra Biz onunla növbənöv meyvələr yetişdirdik və dağlarda müxtəlif rəngli-ağ, qırmızı, tünd qara yollar peyda etdik.
İnsanların, heyvanların və davarların da bu cür müxtəlif rəngləri vardır. Allahdan öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar. Həqiqətən, Allah yenilməz qüvvət sahibidir, bağışlayandır!» (“Fatir” surəsi, 27-28).**

Biruni də ayələrdəki hikmətlərə istinad edərək elmi həqiqətləri əldə etmişdir. Məsələn, Yerin şimalında Günəşin aylarla çıxmadığını, çıxdığı zaman da batmadığını, “Nəhayət, günəşin çıxdığı yerə çatdıqda onu bir qövmlə üzərinə doğan gördü ki, onlardan ötrü ona (günəşə) qarşı heç bir sipər yaratmamışdıq,” (“Kəhf” surəsi, 90)

ayəsi ilə açıqlamış və bir lampanın önünə Yeri təmsil edən bir kürə qoyub fırladaraq göstərmişdir.²¹⁸

Biruni kitabı üçün ona bir filin ağırlığında qızıl və cəvahirat göndərən Sultan Məsuda hədiyyəsini geri göndərərək, “Bu kitabı sər-vət üçün deyil, elm üçün yazmışam,” - demişdir.²¹⁹

İbn Sina (980-1037)

Dünyadakı bütün elmi dairələr tərəfindən dünyanın gəlib-keçən ən dəyərli alimlərindən biri kimi qəbul edilən İbn Sina, hələ 18 yaşında ikən dövrünün bütün elmlərini öyrənmişdir. Tibbdə şah əsəri kimi qəbul edilən və qısaca “əl-Qanun” kimi tanınan “əl-Qanun fit-Tibb” (Tibb qanunu) adlı əsəri fiziologiya, hifzüsihhə (sağlamlığı qoruma), müalicə və farmakologiya (dərmanlarla bağlı elm sahəsi) bölmələrinə ayrılmışdır. Beş cildlik, təxminən bir milyon sözdən ibarət böyük tibb ensiklopediyası olan bu əsər istər məzmunu, istərsə də hazırlanma tərzi baxımından əsrlərlə tibb ədəbiyyatına yol göstərmişdir. XIII əsrdən etibarən Avropa universitetlərində dərslük kimi istifadə edilərək, o

Böyük həkim kimi tanınan İbn Sinanın qaraciyər, ağciyər, ürək və beyin ilə bağlı məlumatlarının yer aldığı fəaliyyəti göstərilir.

Sağda İbn Sinanın XV əsrdə yazdığı bir əlyazma-sındakı əczaxana minia-türü görünür. Aşağıda isə İbn Sinanı işləyərkən gös-tərən bir rəsm verilir.

dövrün Fransasının məşhur tibb fakültələri olan Montpellier və Loven Universitetlərində də əsas dərslük olmuşdur. Özündən sonra yeni tibbin yaranmasına qədər türk, ərəb, fars və müxtəlif qərb dillərində yazılan əsərlərin istinad etdikləri mənbə hesab edilmişdir. “əl-Qanun”da bəhs edilən tibbi biliklərin böyük bir hissəsi bu gün də üz dəyərini qoruyur.

Dövrümüzün tibbinə işıq tutan fikirləri ilə İbn Sina

Qərb dünyasında «Avisena» adı ilə tanınan İbn Sina tibb dünyasında ilk dəfə olaraq tibb və cərrahiyyəni iki ayrı sahə kimi ayırmışdır. Bundan başqa cərrahi müalicənin insanın sağlam həyat keçirməsi üçün anatomiyanın əhəmiyyətini vurğulamış və həyatı təhlükənin çox yüksək olması ilə bağlı üstünlük verilməyən cərrahi müalicə ilə bağlı nümunələr verərək, əməliyyatlarda istifadə ediləcək alətləri tövsiyə etmişdir.

Tibblə bağlı əsərləri tədqiq edildikdə İbn Sinanın dövrümüzün tibb dünyası üçün belə əsas olan bir çox fikrə sahib olduğunu görmək olar. Hətta tibbi araşdırmalarında bəzi xəstəliklərin yoluxmasında gözle görünməyən bir cür varlıqların təsirləri olduqlarını, yəni “mikrobla-

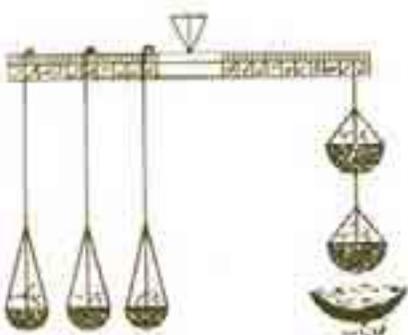
rın” mövcudluğundan və bu bilinməyən varlıqlardan əsərlərində bəhs etmişdir. Dəri altına ilk dəfə iynə vuran, əməliyyatlarda narkozu ilk dəfə tətbiq edən, mədə və bağırsağ xəstəliklərini elmi cəhətdən tədqiq edən, ruhi vəziyyətlərin həzm sisteminə təsirini müəyyən edən, si-fət iflicinin səbəblərini ilk dəfə tapan, mədə və bağırsağ qurdlarını, tənəffüs sistemini ilk dəfə müəyyən edən həkim İbn Sina olmuşdur.²²⁰

Böyük Həkim

Riyaziyyat, astronomiya, həndəsə sahələrində geniş tədqiqatlar aparan, “Böyük həkim” kimi qəbul edilən İbn Sina əksəriyyəti fizika, astronomiya və fəlsəfə kimi elm sahələrinə aid olan 150-ə yaxın əsər yazmışdır. İsaak Nyutondan 500 il əvvəl fizika dinamikasının ilk qanununu “Şəfa” adlı 18 cildlik ensiklopediyasında açıqlayan İbn Sinanın fəaliyyətləri tibblə bərabər, riyaziyyat, fizika, metafizika, teologiya, iqtisadiyyat, siyasət və musiqi sahələrini də əhatə edir.²²¹ İbn Sina fəlsəfə sahəsində də istər şərq, istərsə də qərb filosoflarına təsir etmişdir. Əsərləri XII əsrdə latın dilinə tərcümə edilmiş və bundan sonra bütün dünyaya yayılmışdır. İbn Sinanın əsərləri təxminən 8 əsr boyu dünya kitabxanalarının baş guşələrində yer almışdır.²²²

Hazini (1100-1160)

XII əsrdə Türküstanda yaşamış astronom və fizik Hazini, xüsusilə yerin cazibə qüvvəsi və tərəzilərlə bağlı fəaliyyətləri ilə tanınır.²²³ Hazini Nyutondan 500 il əvvəl “hər cismi yer kürəsinin mərkəzinə doğru çəkən bir güc olduğunu” söyləmişdir.²²⁴ Rocer Bekondan yüz il əvvəl Yerlərin mərkəzinə doğru yaxınlaşdıqca suyun sıxlaşdığı fikrini irəli

Rəsmdə Hazininin cisimlərin havadakı çəkirlərini hesablamalı üçün düzəltdiyi beş gözlü hikmət tərəzisinin şəkli.

sürmüşdür. Mayelərin sıxlığını və hərarətini ölçmək üçün aerometrədən istifadə edən ilk şəxsdir.²²⁵ Bundan başqa, bir çox İslam şəhələrində qiblənin necə müəyyən ediləcəyi barədə çalışmışdır. Hazini işığın sınıma prinsiplərini də tədqiq etmiş və göy üzünü ilə təmas edən günəş şüalarının Yerə birbaşa, dümdüz deyil, sınıraq çatdığını müəyyən etmişdir.

Hazini kimyəvi maddələrin sıxlıq və xüsusi çəkirlərini ölçmək üçün icad etdiyi həssas tərəzilərlə kimya elminin inkişafına yardımçı olmuşdur. “Kitab Mizanü’l Hikmə” (Müdrüklük ölçüsü) adlı əsərində su tərəzisini bir ölçmə aləti kimi tanıtmışdır. İcad etdiyi bu tərəziyə “əlmizanü’l cami” (toplayan tərəzi) adını vermişdir. Bu tərəzi ilə apardığı sıxlıq və çəki hesablamaları dövrümüzün texnologiyasından istifadə etməklə aparılan hesablamaları olduqca yaxındır.²²⁶ Hazini “Zic’i Sanacari” (Ulduz kataloqu) adlı əsərində ulduzlar və planetlərlə bağlı məlumatlara və Səlcuqilər dövlətinin ən və uzunluq dairələrinə də yer vermişdir. “Risale fi’l-Alət” (Alətlər haqqında məlumat) adlı kitabçasında isə müşahidə alətlərindən bəhs edir.

İbn Rüşd (1126-1198)

Qərb dünyasında «Averos» adı ilə tanınan əndəluslu fəlsəfə, fiqh, riyaziyyat və tibb alimidir. Ən məşhur fəlsəfi əsəri “Təhafüt-ül təhafüt”dür (Ziddiyyətlərin ziddiyyətləri).

Tibb, riyaziyyat, fəlsəfə və fiqh alimi İbn Rüşd.

Aristotelin düşüncə sistemini İslam ilə əlaqələndirməyə çalışmışdır. Qərbdə Aristotelin elmi mirasının yenidən kəşf edilməsi, İbn Rüşdün əsərlərinin XII əsrin əvvəllərində latın dilinə tərcümə edilməsi ilə nəticələnmiş və əsərləri əsrlər boyu şərq və qərb düşüncə tərzinə təsir etmişdir. Ondan ən çox təsirlənənlər yəhudi alim İbn Meymun, xristian mütəfəkk-

kiri Akinolu Tomas və protestant reformist Martin Lüter olmuşdur. Kitabları on cild şəklində İtaliyada çap edilmiş və həm İtaliya, həm də Fransa universitetlərində dərslik kimi istifadə edilmişdir.²²⁷

İnsan orqanizmini “**yaradılış etibarilə Allahın fəvqəladə əsəri**”²²⁸ kimi gören İbn Rüşd “tədqiq edilmək üçün orqanizmin kəsilib hissələrə ayrılması imanı qüvvətləndirir” demişdir.²²⁹ Neyrologiya sahəsində İbn Rüşd parkinson xəstəliyinin varlığını və fotoreseptor xüsusiyyətlərinin gözün tor qişasına aid olduğunu irəli sürmüşdür.²³⁰

Fizika sahəsində isə İbn Rüşd qüvvəni “maddi bir varlığın kinetik vəziyyətini dəyişdirməkdə işin görülmə sürəti” kimi tərif edən və ölçən ilk şəxsdir. Bundan əlavə, “qüvvənin təsiri və ölçüsünün maddi baxımdan davamlı bir kütlənin kinetik vəziyyətindəki dəyişiklik” olduğunu iddia edən ilk şəxs də İbn Rüşddür.²³¹

Bədiüzzaman Cəzəri (1136-1206)

Qərb mənbələrinin “Dövrünün zirvəsinə qalxmış müsəlman mühəndis” kimi tərif etdiyi Cəzəri Şərqi Anadoluda Diyarbakır Artuklu sarayında 32 il baş mühəndis olmuşdur. Burada elmi fəaliyyətlər göstərən Cəzəri eyni zamanda xəbərleşmə, nəzarət, müvazinət qurma və nizamlama elmi olan kibernetika elminin ilk banisidir.²³² Zaman ərzində təkmilləşərək kompüterlərin ortaya çıxmasına imkan yaradan bu elm sahəsi insanlarda və cihazlarda məlumat mübadiləsi, nəzarəti və müvazinətin vəziyyətini tədqiq edir.²³³ Cəzərinin çox saylı icadları bu gün də heyrətamiz keyfiyyətlərə malikdir.

Cəzəri su saatları, avtomatik nəzarət qurğuları, fəvvarələr, qan toplama qabları, şifrəli qifillar və robotlar kimi praktik və estetik bir çox qurğuların dizaynını verən və bunların necə həyata keçiriləcəyini izah edən “Əl-Cami bəynə’l-İlm və’l-aməlin-nafi fi sinaati’l hiyə’l” (Cihaz hazırlanmasında faydalı məlumatlar və tətbiqlər) adlı kitabın müəllifidir. Əsərdə yer alan bütün şəkilləri özü çəkmiş və rəngləmişdir. XX əsrin başlanğıcından etibarən Qərb dünyasında böyük maraqla qarşılanan bu əsər 1974-cü ildə “Al Jazari’s Book of Knowledge of Ingenious

1

2

3

4

5

6

7

1. avtomatlaşdırılmış musiqi oyuncuğu
2. hidroenergetik su qaldıran cihaz sxemi
3. qum saati növü
4. avtomatlaşdırılmış stol aləti
5. fil saati
6. Su gücü ilə işləyən zəncirli nasos
7. əl yumaq üçün cihaz

Bir ixtiracı və mühəndis kimi əl-Cəzəri eyni zamanda müvəffəqiyyətli bir sənətkar idi. Kitabında ixtiraları haqqında təlimatlar vermiş və onları miniatür rəsmlər vasitəsilə izah etmişdir.

Cəzəri Qərb mənbələrində “Dövrünün zirvəsinə yüksəlmiş müsəlman mühəndis” kimi tərif edilir.

Mechanical Devices” (Əl Cəzərinin mahir mexaniki cihazlar haqqında məlumat kitabı) adı altında Donald R. Rill tərəfindən ingilis dilinə tərcümə edilmişdir. Kitabın tərcüməsinə ön söz yazan məşhur elm tarixçisi prof. Uayt Cr. bir çox kəşfin Leonardo da Vinçi və digərlərindən çox əvvəl Cəzəri tərəfindən edildiyini bildirir. Kibernetika elmindən istifadə etməklə düzəltdiyi mğkəmməl cihazlara bənzər icadlara Cəzərinin vəfatından ancaq 200-500 il sonra başqa əsərlərdə rast gəlinir.

Cəzərinin dünya şöhrətli əsərində avtomatik cihazlar, robot fillər, öz-özünə oxuyan tovuz quşları, avtomatik saatlar, ələ su tökən robot insan və mühəndisliklə bağlı bir çox cihazların düzəldilməsi və işləməsi haqqında məlumatlar verilmişdir. Kitabda 50 cihazın ətraflı dizaynı çertyojları ilə birgə verilmişdir. Bu alətlərin 6-sı su saati, 4-ü parafinli saat, 6-sı uzunlüləkli dolça, 7-si əyləncə məqsədilə istifadə edilən müxtəlif səslər çıxaran avtomat cihazlar, 3-ü dəstəmaz almaq üçün istifadə edilən avtomat cihaz, 4-ü qan alma qabı, 6-sı fəvvarə, 4-ü özü səs çıxaran cihaz, 5-ci suyu yuxarı çıxaran cihaz, 2-si qıfıl, 1-ci bucaq ölçən, 1-i qayıq su saati və Amid şəhərinin qapısıdır. Cəzəri bu cihazlarda istifadə edilən xüsusi hissələri də çox dəqiqliklə hazırlamışdır.

İbn Baytar (1199-1248)

Botanika, tibb və əczaçılıq elmlərində xüsusi yeri olan İbn Baytar orta əsrlərin ən böyük botaniki və əczaçısı kimi tanınır. Tibb ensiklopediyası, “Qəribə fillər”, “Diskorides parafrazi”, “Dərmanlar və qidalar ensiklopediya”sını yazmışdır. İbn Baytar həyatı boyu etdiyi səfərlərdə şəfali otlarla bağlı dərin məlumatlar toplamışdır. Bu məlumatları “Baytarnamə” kimi də tanınan “Dərmanlar və qidalar ensiklopedi-

yası”nda toplamışdır. Bu əsərdə 200-ü əvvəllər məlum olmayan, habelə digər alternativ bitkilərin əvəzinə istifadə edilə biləcək cəmi 1400 bitkilərin müalicəvi əhəmiyyətindən bəhs etmişdir. Tamamilə müasir metodlarla qələmə aldığı bu kitabda hansı dərmanların düzəldilə biləcəyini izah edən İbn Baytar bunları əlifba sırası ilə tərtib etmişdir. Dərmanların adlarının ərəb, yunan, fars və ispan dillərində qarşılığını vermişdir.²³⁴ Avropanın intibah dövründə avstriyalı şərqşünas Zonteymer Baytarın “Dərmanlar və qidalar ensiklopediyası”nı latın dilinə tərcümə etmişdir. Bu kitab XIX əsrə qədər Qərb universitetlərində mənbə kimi istifadə edilmişdir.

Nəsirəddin Tusi (1200-1273)

Nəsirəddin Tusi mühəndislik və kosmosla bağlı fəaliyyətlərə yeniliklər gətirən, triqonometriyanı müstəqil elm sahəsinə çevirərək inkişaf etdirən böyük riyaziyyatçıdır. Evklidin “Prinsiplər” adlı 13 cildlik kitabını şərh və mühakimə etmişdir.

Nəsirəddin Tusi və bir əlyazma əsəri.

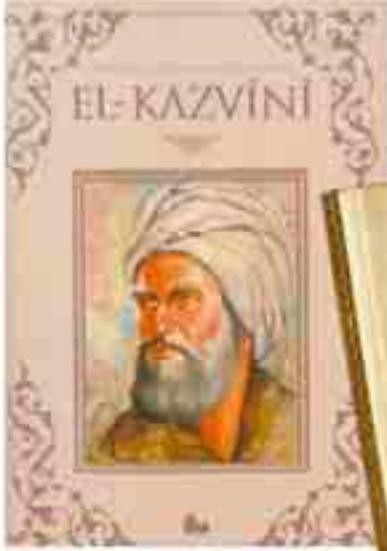
Nəsirəddin Tusi bəzi mühəndislik məsələlərini cəbr yolu ilə, bəzi cəbr məsələlərini də mühəndislik üsulu ilə həll edərək, riyaziyyatda yeni sistemlər meydana gətirmişdi. Riyaziyyat sahəsində “Hərəkətli kürə”, “Kürənin açılması” və “Cəbr və müqayisə” kimi kitablar yazmışdır.²³⁵ Tusinin Marağada qurduğu rəsədxana qısa zaman ərzində İslam dünyasının ən böyük və ən məşhur rəsədxanalarından birinə çevrilmişdir.²³⁶ Zaman keçdikcə dünya tarixinin ən böyük və ən məşhur rəsədxanalarından biri kimi qəbul edilmişdir.

Tusi Ptolomeyin “Magesty” adlı kitabını şərh edərək kainat üçün yeni və daha bəsit bir nəzəriyyə irəli sürmüş, bu fəaliyyəti ilə də Kopernikin uğurlarına zəmin hazırlamışdır. Fizika, mühəndislik və kosmosla bağlı fəaliyyətlərində güstərdiyi yeniliklər bəşəriyyətin bu sahələrdə inkişafına yardımçı olmuşdur. Onun nəzəriyyə və sübutları dövrümüzdə də riyaziyyatçıların təqdirinə səbəb olmuşdur. Nəsirəddin Tusinin triqonometriya ilə bağlı kitabı Qərb dünyasında latın, fransız və ingilis dillərinə tərcümə edilmiş və bir çox alimlər bu kitaba əsaslanaraq yeni teoremlər irəli sürmüşlər.

Amerikalı şərqşünas Corc Sarton Nəsirəddin Tusi haqqında belə demişdir: “Tusi ən böyük müsəlman alimi və riyaziyyatçılarından biridir.”²³⁷

Əl-Qəzvini (1203-1283)

Böyük coğrafişünas və yerşünas Zəkəriyyə bin Muhamməd Qəzvini on beş illik fəaliyyəti nəticəsində “Əcaib əl-məxluqat və qar’ib əl-mövcudat” (Əcaib məxluqlar və qəribə varlıqlar) adlı kitab hazırlamışdır. Bu kitab fars, türk və fransız dillərinə tərcümə edilmişdir. Kitab iki əsas bölmədən ibarətdir. Birinci bölmədə göy cisimləri və kosmosla bağlı məlumatlar verilir, göy cisimlərinin yer və zamana görə mövqelərindən bəhs edilirdi. İkinci bölmədə isə yer kürəsi ilə bağlı əsas məlumatlar, yer üzünün geoloji quruluşu, minerallar, bitki və heyvanlardan danışılırdı. Alman tədqiqatçı Karl Brokelmanın “İslam mədəniyyətinin ən dəyərli kosmoqrafiyası” adlandırdığı Qəzvininin

Zəkəriyyə bin Muəmməd Qəzvininin əsərindən bir səhifə.

kosmoqrafiyası İslam dünyasında ən çox oxunan əsərlərdən biri idi (Kosmoqrafiya kosmologiyanın riyaziyyat və fizikanın yalnız əsas anlayışlarından faydalanaraq ən əhəmiyyətləri hadisələrdən bəhs edən elm qoludur).

“Əcaib əl-məxluqat” adlı əsərin xüsusiyyəti Allahın birliyi və yaradılışın birliyi əsasında yazılmasıdır. Kainat mütləq gerçək olan Allahın təcəllisidir. Allahın “Ol” əmri kainatdakı hər şeyin bir anda var olmasını və yaradılmış canlıların öz aralarında qarşılıqlı əlaqədə olmalarını təmin etmişdir. İslama görə, insan Allahın yaratmasındakı hikməti olduqca yaxşı şəkildə anlamalıdır. Qəzvini insanın Allahın xaricüladə və hikmətli yaratmasını tədqiq etmək, heyrətlə bunun üzərində düşünmək və bunu anlamaq üçün özü üçün mümkün olan və ən yüksək səviyyədə çalışmanın vacibliyini qeyd etmişdir. Bu şəkildə insan həm bu dünya, həm də axirətin gözəlliklərini qazanacaqdır.²³⁸

Qəzvini Şərqdə və Qərbdə keçmiş alimlərin bilmədikləri bir çox həqiqətləri aşkar etməyi bacarmışdı. Kosmos və coğrafiya sahələri ilə məşğul olan bir çox alimlər XVI-XVII əsrlərə qədər bu kitabdan istifadə etmişlər.²³⁹ Qəzvininin ən son kitabı “Ölkələrin izləri və insanların xəbərləri” isə bir növ bəşəriyyət tarixidir.

İbn Nəfis (1213-1288)

XIII əsrdə elmdə mğhgm nailiyyətlərə möhürünü vurmuş başqa bir alim İbn Nəfis adı ilə tanınan Əlaəddin Əli əbil-Hazam əl-Qureyşidir.²⁴⁰

“Mücəzül-Qanun” adlı məşhur əsərində İbn Nəfis bir çox tibbi açıqlamalar etmişdir. Əsərində, xüsusilə ürəyin və tənəffüs yollarının anatomiyasını tədqiq edərək ağciyərlərin quruluşunu və funksiyasını aşkar etmiş, kapilyarların varlığını sübut etmişdir.²⁴¹ Əsərin ən əsas xüsusiyyəti İbn Nəfisin kiçik qan dövranını XVI əsrdə Mişel Servetusdan 3 əsr əvvəl eynilə onu kimi təsvir etməsidir. O dövrə qədər klassik inanc anatomiyada septumun (bir orqanın iki ayrı bölməsini bir-birindən ayıran ayırıcı pərdə və ya divar) keçirici olduğunu düşünürdü. İbn Nəfis isə septumun keçirici olmadığı fikrini irəli sürmüşdür. Belə ki, sonrakı əsrlərdə septumun keçirici olmadığı müşahidələrlə sübut edilmişdir.²⁴² İbn Nəfis, şübhəsiz, bu əhəmiyyətli kəşfi ilə tibb tarixinin ən böyük şəxsiyyətlərindən olmuşdur. Bundan başqa, İbn Nəfis gözün quruluşu ilə görmə hadisəsini tədqiq edərək, bunu müasir şəkildə aşkar etmişdir.

İbn Batuta (1303-1378)

Böyük səyyah olan Batuta səyahət etdiyi yerlərdə yaşadığı və gördüyü hər şeyi dəftərinə qeyd etmişdir.

Batuta iki il ərzində üç qitəyə etdiyi səyahətdə gördüklərini qələmə almışdır. Onun səyahətlərində toplanan məlumatlar Marko Polonun səyahətində əldə edilənlərdən qat-qat artıqdır. Batutanın ölümündən 500 il sonra şərqşünaslar onun səyahətləri ilə maraqlanmağa başlamış və kitabını latın, ingilis, fransız və alman dillərinə tərcümə edərək hadisələri şərh etmişlər.

Böyük bir səyyah olan Batuta-
nın səyahətləri zamanı Dehli
imperatoru ilə tanışlığını göstə-
rən bir rəsm.

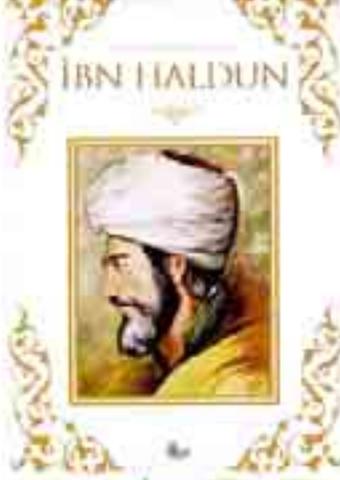
Təkmilləşdirilmiş göy kürəsi,
kompas, günəş saatları, mexani-
ki Günəş və Ay təqvimləri kimi
bir çox əhəmiyyətli ixtiralar
İslam alimlərinin fəaliyyətləri
nəticəsində əldə edilmişdir.

İbn Xaldun (1331-1406)

İbn Haldun sosiologiyanın ba-
nisi qəbul edilir. Təcrübələri və
öyrəndikləri nəticəsində 5 ay qə-
dər qısa müddətdə yazdığı “Tari-
xin əhəmiyyəti haqqında müqədd-
dimə” adlı əsəri yalnız sosio-
logiyanın deyil, bütün sosial elm-
lərin əsasını qoyan kitab olmuş-
dur.

Sosiologiyaya dair dünyanın ən
tanınmış kitablarından birinə çev-
rilərək “İbn Xaldunun müqəddi-
məsi” kimi tarixə düşmüşdür. Bu
kitabda bəşəriyyət tarixinə təsir
edən sosial həqiqətlərdən bəhs
edilir.²⁴³ İlk həqiqət “tarix filoso-

Sosiologiyanın banisi kimi tanınan İbn Xaldun. Aşağıda İbn Xaldunun Sultan əl-Nasir ilə keçirdiyi bir yığıncağın şəkli verilib.

fu” kimi qəbul edilən İbn Xaldun tarix fəlsəfəsini ilk dəfə olaraq tarixi hadisələrə əsaslandırmışdır.

Qadızadəi Rumi (1337-1421)

Riyaziyyat, astronomiya və fiqh alimi Kadızade-i Rumi Səmərqənddə Əmir Teymurun nəvəsi Uluq bəyin müəllimi olmuşdur.²⁴⁴ Uluq bəy də müəllimi Qadızadəyə böyük dəyər verib, onun üçün mədrəsə və rəsədxana tikdirmişdir. Qadızadəi Rumi bu rəsədxanada apardığı müşahidələr nəticəsində qədim yunan alimlərinin əldə etdiyi bir çox məlumatların səhv olduğunu müəyyən etmişdi. Astronomik cədvəllərin yenidən tərtib edilməsi ilə ciddi məşğul olmuşdu. Buna görə də Qadızadədən dövrünün ən ciddi və əsl astronomu kimi bəhs edilir.

Qadızadəi Ruminin ən diqqətçəkən fəaliyyətlərindən biri də sinus 1-i hesablamasıdır.²⁴⁵

“Risalə fi istixrac il-cəyb dərəcə vahidə” (Birinci dərəcədən çıxarma haqqında risalə), “Şərh-i eşkal ut-təsis” (Eşkal ut-təsis açıqlaması),

“Muxtəsər fil hisab” (Hesabın xülasəsi) kimi əhəmiyyətli əsərləri vardır. Fəthullah Şirvani və Ali Kuşçu (Əli Quşçu) kimi məşhur alimlər də Qadızadəi Ruminin tələbələrindəndir.

Mahmud Şirvani (1375-1450)

Osmanlı tibbinin ilk həkimlərindən biri kimi qəbul edilən Şirvani yaşadığı dövrdə 11 əsər qələmə almış və bütün əsərlərini dövrünün dövlət xadimlərinə ithaf etmişdir.²⁴⁶

Fateh Sultan Mehmetə ithaf edilən son əsəri və əsərləri arasında ən əhəmiyyətli olan “Murşid” Osmanlı tibbində göz xəstəliklərinə aid ən böyük əsər kimi tanınır.²⁴⁷

Yazdığı başqa bir əsər “Tuhfəi Muradi” isə ehtiva etdiyi məlumat-

Solda XVII əsrə aid astronomiya fəaliyyətlərini əks etdirən bir Osmanlı miniaturü, aşağıda isə Qəndilli rəsədxanasının arxivlərində saxlanılan bir əlyazma əsər görünür.

lara görə Anadolu da yazılan ilk tibb əsərləri siyahısına salınmışdır. Kitab əslində qiymətli daşlardan bəhs etsə də, bu daşların tibbdə istifadəsini izah etdiyinə görə tarixçilər tərəfindən tibb kitabı kimi qəbul edilir.²⁴⁸

Şirvaninin əsərlərinin 4-ü ərəb, 6-sı türk dilində qələmə alınmışdır. İlk dövr Osmanlı tibbində bu qədər yaradıcı ikinci tibb yazıçısı yoxdur.²⁴⁹

Şəfaəddin Sabunçuoğlu (1386-1470)

Əsərləri ilə Osmanlı dövründə tibb elminin inkişaf etməsində töhfələri olmuşdur. Sabunçuoğlunun türkcə yazdığı ilk cərrahiyyə kitabı olan “Cərrahiyyə əl-haniyyə” cərrahi əməliyyatları ilk dəfə miniatür ilə göstərdiyi üçün tibb tarixində çox məşhur olmuşdur.²⁵⁰

Zöhrəvini kitabını təkmilləşdirərək yazdığı “Kitabül Təsrif”də alətlərlə bərabər əməliyyatların necə aparıldığını göstərən şəkillər də vardır. Dərmanlarla bağlı olan “Mücərrəbnamə” adlı əsəri də var.²⁵¹

Ağşəmsəddin (1389-1459)

Tibb, astronomiya, biologiya və riyaziyyat kimi elm sahələrində dövrünün məşhur elm adamı olmuşdur. Tibb ilə bağlı türkcə yazdığı “Maddətül həyat” (Həyat maddəsi) və ərəbcə yazdığı “Həll-i müşkilat” (Çətinliklərin həlli) və “Risalət-ün nuriyə” (Nur risaləsi) adlı təsəvvüf kitabları məşhur əsərlərindəndir.²⁵²

Maddət-ül həyat adlı əsərində “Xəstəliklərin insanlarda bir-bir ortaya çıxdığını düşünmək səhvdir. Xəstəliklər insandan insana yoluxma yolu ilə keçir. Bu yoluxma gözlə görünməyəcək qədər kiçik, ancaq canlı toxumlar vasitəsilə olur,”-deyərək bundan beş yüz il əvvəl mikrobu tərif etmişdir.²⁵³ Pasterin texniki alətlərlə Ağşəmsəddindən dörd əsr sonra gəldiyi nəticəni dünyaya ilk dəfə xəbər verən Ağşəmsəddin sərətən (xərçəng) xəstəliyi ilə də məşğul olmuşdur.

Sultan II Murad və II Mehmetə yaxınlığı ilə tanınan Ağşəmsəddinin hazırladığı dərmanlarla sarayda və saray ətrafında bir çox xəstələrini sağaltdığı məlumdur. Ağşəmsəddinin son dərəcə əhə-

miyyətli iki böyük tibbi əsəri hələ də tibbi ədəbiyyatda əhəmiyyətini qoruyub saxlayır.

Uluq bəy (1393-1449)

Xüsusilə astronomiya və riyaziyyat elmlərində fəaliyyət göstərən Uluq bəy gənc yaşına baxmayaraq yaşadığı dövrdə elmi fəaliyyətlərə əhəmiyyət vermiş və 1417-ci ildə astronomiya sahəsində fəaliyyətlərini genişləndirmək üçün mədrəsə tikdirmişdir.

Əl Kaşi (onluq kəsri kəşf edən müsəlman riyaziyyatçı)²⁵⁴ və Kadızade-i Rumi kimi dövrünün ən məşhur elm adamlarını bu mədrəsədə toplayan Uluq bəyin səkkizdə on kəsre qədər doğru olan dəqiq sinus və kosinus cədvəlləri və sferik triqonometriya formulları ilə bağlı çalışmaları vardır.

Qərb elm adamlarının “XV əsrin ən böyük astronomu” kimi qəbul etdikləri Uluq bəy astronomiya sahəsində fəaliyyətlərinin əsasını təşkil edən triqonometriya elmi sahəsində geniş fəaliyyət göstərmiş və böyük əsəri “Uluq bəy Zici”ni yazmışdır. Ptolomeydən sonra ilk ətraflı ulduz cədvəli olan “Uluq bəyin ulduzlar cədvəli” XVII əsrə qədər astronomik fəaliyyətlərin mənbəyi olmuşdur. Bu əsərdə 1022 ulduzun adı və mövqeyi göstərilmişdir. Con Qrivz bu kitabın bir hissəsini 1648-ci ildə Oksfordda çap etdirmişdir. İki il sonra Londonda birinci bölməsi çap edilmiş, sonra ikinci dəfə nəşr edilmiş və 1665-ci ildə latın dilinə tərcümə edilmişdir. Daha sonra əsər bütövlükdə fransız dilinə tərcümə edilmişdir.²⁵⁵ Bundan başqa Səmərqənd rəsədxanasındakı tədqiqatlar o dövrə qədər qəti şəkildə qəbul edilən Ptolomeyin hesablamalarındakı bəzi səhvləri də ortaya çıxarmışdır.²⁵⁶

Rəsədxanadakı müşahidələr nəticəsində əldə edilən faktlar Uluq bəyi olduqca doğru şəkildə ilə bir ilin uzunluğunu 365 gün, 5

Dövrünün ən tanınmış astronomlarından biri olan Uluq bəy.

saat, 49 dəqiqə, 15 saniyə olaraq hesablamasını təmin etmişdir. Uluq bəyin elm dünyasına digər xidmətləri isə Günəş, Ay və planetlərlə bağlı əldə etdiyi faktlardır.²⁵⁷ Qərb elm dünyası Uluq bəyə “XV əsr astronomu” adını layiq görmüş, Beynəlxalq Astronomiya Dərnəyi də Ay səthindəki bir kraterə onun adını vermişdir.²⁵⁸

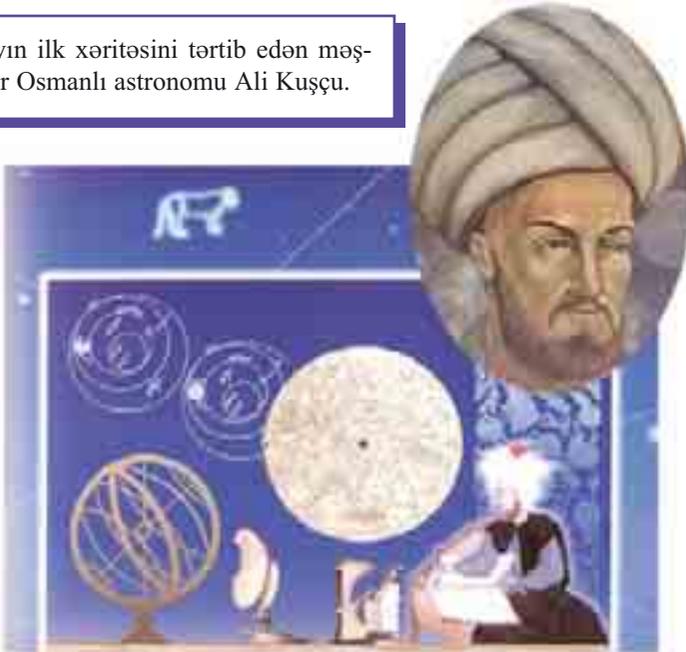
Ali Kuşçu (Əli Quşçu) (1403-1474)

Türk-İslam dünyasının astronomiya və riyaziyyat alimləri arasında ərəsəyə gətirdiyi əsərlərlə böyük şöhrət qazanmış Ali Kuşçu astronomiyanın qabaqcıl alimlərindən biri olaraq qəbul edilir. Xüsusilə bu iki sahədə dövrünün sərhədlərini aşacaq qədər əhəmiyyətli təlim və təhsil sahələrində fəaliyyətləri olmuşdur.

Fateh Külliyyəsində bir günəş saati düzəldən Ali Kuşçu İstanbulun en və uzunluq dairəsinin dərəcəsinə müəyyən etmişdir.²⁵⁹ Ayın ilk xəritəsini tərtib edən Kuşçunun adı dövrümüzdə Aydakı bir ərəziyə verilmişdir.

Ali Kuşçunun astronomiya ilə bağlı ən böyük əsərlərindən biri “Risalə-i fil Heyə”dir (Astronomiya risaləsi).²⁶⁰ Riyaziyyat və astro-

Ayın ilk xəritəsini tərtib edən məşhur Osmanlı astronomu Ali Kuşçu.

nomiya sahəsində dərin iz qoyan bu əsərdə göy cisimlərinin Yerdən uzaqlıqlarına qədər bütün elmi təfərrüatı vardır. Fars dilində yazılmış, sonra isə ərəb dilinə tərcümə edilmiş, Qərbi elminin Türkiyəyə daxil olmasından sonra da astronomiya sahəsində üstünlük verilən bir kitab olmuşdur.

Riyaziyyat sahəsindəki böyük əsəri “Risalə-i hisab”dır (Arifmetika risaləsi). Bundan başqa, dövrünün ən qabaqcıl riyaziyyat məlumatlarını ehtiva edən “Şərhi zic-i Uluq bəy” (Uluq bəyin ulduz kataloqu) adlı əsəri xidmətləri ilə şöhrət qazanmışdır.²⁶¹

“Risalətül-fəthiyyə” adlı əsəri isə XIX əsrdə İstanbul Mühəndisxanasında (İstanbul Texniki Universiteti) dərslük kimi istifadə edilmişdir. Bu əsərdə göy cisimlərinin Yerdən uzaqlıqlarına yer vermiş, bundan başqa, Yerin xəritəsini də kitabının sonuna əlavə etmişdir. Burada Yer kürəsinin oxunun mailliliyini 230 30’ 17” kimi müəyyən etmişdir. Bu, dövrümüzün müasir astronomik rəqəmlərinə (230 27’) olduqca yaxın bir qiymətdir.

Molla Lütfi (?-1495)

XV əsrin məşhur riyaziyyatçılarından sayılan Molla Lütfi “Təzifül-məzbəh” (Mehrab daşının iki mislinin tapılması haqqında) adlı kitabında kvadrat və kubun tərifləri, tərəflərin və üzlərinin hasili və ikinci qüvvətə yüksəldilməsi kimi həndəsi mövzulardan bəhs etmiş və məşhur Delos məsələsini tədqiq etmişdir.²⁶²

Mukbilzadə Mümin (XV əsr)

Osmanlı dövrünün önəmli alimlərdən biri də II Murad dövründə yetişmiş və iki əhəmiyyətli əsər yazmış Mukbilzadə Mümindir. Mümin göz xəstəlikləri mövzusu ilə xüsusi olaraq maraqlanan Şirvani ilə birlikdə ilk Osmanlı həkimlərindəndir.

Yazıcının ilk əsəri padşaha ithaf edilmiş “Zahire-i Muradiyə”dir. İkinci əsəri “Miftahün-nur” və «Hazainüs-sürur» da eyni şəkildə padşaha ithaf edilmiş əhəmiyyətli tibb kitabıdır. Kitabda diaqnoz və sağlamlıq haqqında ümumi şəkildə bəhs edildikdən sonra, göz xəstəliklərinə dair təfərrüatlar izah edilir.²⁶³ Bu önəmli əsərdə baş və kəllə qu-

ruluşu və xəstəlikləri, göz xəstəlikləri, göz qapağı narahatlıqları, konyuktivit (göz qapağı selikliki qişasının iltihabı) və gözün buynuz qişasının iltihabı kimi xəstəliklərin ətraflı şəkildə tərifləri verilir, xəstəliklərin qarşısının alınması üçün tədbirlər və çarələr izah edilir.²⁶⁴

Osmanlılarda bütün Daruşşəfa vəqflərindəki həkim siyahılarında Mukbilzadə Müminin adının mütləq olması dövrünün son dərəcə önəmli həkimi olduğunu sübut edir, eyni zamanda o dövrdə göz xəstəliklərinə verilən diqqəti də əks etdirir.

Mirim Çələbi (?-1525)

Əsl adı Mahmud bin Mehmed olan Mirim Çələbi XVI əsr Osmanlı Türkiyəsinin ən qabaqcıl astronom və riyaziyyatçılarındandır. İstanbulda doğulmuş, mədrəsələrdə oxumuş və Bəyazidin şahzadəliyi dövründə müəllimlik etmiş və vacib vəzifələrdə çalışmışdır. Ali Kuşçudan sonra Osmanlı dövründə həndəsənin inkişafı üçün ən çox çalışan şəxs Mirim Çələbi olmuşdur. Riyaziyyata və astronomiyaya dair bir çox əsərlər yazmış, “Şifa-əl-əsqam və dəvəl-ələm” və “Kitab əl-ta’lim fit-tibb” adlı iki ərəbcə əsəri Osmanlı tibbinin inkişafında böyük rol oynamışdır.

Kadızzadə və Ali Kuşçunun nəvəsi olan Çələbinin ən böyük əsərlərindən biri “Uluq bəyin zici”nə “Düsturül-aməl” və “Tashihül-cədvəl” (İşin prinsipi və cədvəlin düzəldilməsi) adlı farsca yazdığı şərhdir.²⁶⁵ Yazıçı əsərdə mövzuları müxtəlif yollarla izah etmiş, məsələn, 1 dərəcəlik əyri xəttin sinusunu hesablamaq üçün çox anlaşıqlı şəkildə 5 müxtəlif həll yolunu göstərmişdir.

Riyaziyyat və astronomiya ilə bağlı bir çox risaləsi vardır. Mirim Çələbi Osmanlı dövlətində astronomiya və riyaziyyat elmlərinin inkişaf etməsi üçün ən çox çalışan müsəlman alimlərdəndir.

Seydi Əli bin Hüseyn (1498-1563)

Seydi Əli Rəis kimi tanınan Seydi Əli bin Hüseyn bir çox dəniz səfərində, xüsusilə müharibələrdə iştirak etmiş, sonra Barbaros Xeyrəddin Paşanın xidmətində qulluq etmiş, astronomiya sahəsində mütəxəssis və böyük dənizçi olmuşdur.²⁶⁶

Seydi Əli Rəisin dəniz astronomiyası və coğrafiyasını həqiqətən

çox yaxşı bilən alim olduğunu göstərən ən əhəmiyyətli əsəri “Kitabül-Muhit”dir. Əsərdə istiqaməti müəyyən etmə, zaman hesabı, təqvim, Günəş və Ay zamanları, kompas bölmələri, müxtəlif adaların və məşhur limanları qütb ulduzuna hündürlükləri, astronomiyaya aid bəzi məlumatları, küləklər, hərəkət yolları, böyük fırtınalar və bunlara qarşı görüləcək tədbirlər kimi vacib mövzular yer alır. Mövzulardan da məlum olduğu kimi, “Muhit” son dərəcə elmi və vacib əsərdir.²⁶⁷

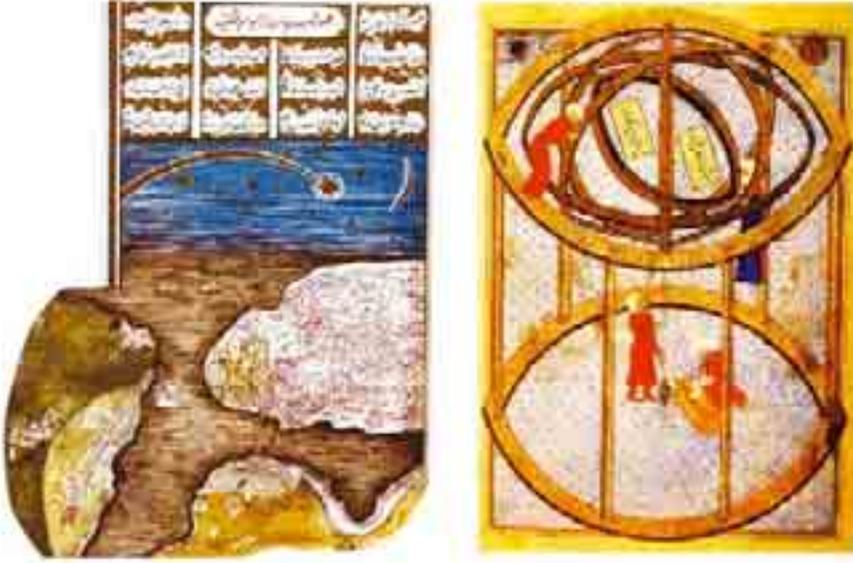
Seydi Əli Rəis eyni zamanda Ali Kuşçunun məşhur əsəri “Fəthiyyə”ni “Xülasətül-Heyə” adı altında tərcümə etmiş və əlavələr etmişdir. Göyləri sayarkən astronomiya terminləri istifadə etmiş, aləmin mərkəzinin yerin mərkəzi olduğunu və ağır cisimlərin yerin mərkəzinə doğru düşüklərini əlavə etmişdir.²⁶⁸

Yazıçı digər əsəri “Mirati-kainat”da isə Günəşin hündürlüyü və ulduzların yerləri, qiblənin və günorta vaxtının müəyyən edilməsi, dairə çevrələrinin, sinus, xorda və tangenslərin tapılması və qarşı tərəfinə keçmək mümkün olmayan çayın enini ölçmə üsulu kimi mövzularda məlumat verir. Sahəsinə dair bir çox vacib biliklər vermiş və özündən sonra çox dəyərli əsərlər qoymuş üstün bir dənizçi və astronomdur.²⁶⁹

Takiyüddin (1521-1585)

XVI əsrin ən böyük astronomlarında biridir. Dövlətdən vəzifə almaq üçün Qahirədən İstanbula gəlmiş, riyaziyyat elmindəki ustalığına görə Sultana tanındılmış və onun böyük yardımı ilə rəsədxana qurmuşdur.²⁷⁰ İstanbul rəsədxanasını quran Takiyüddin göy cisimləri ilə bağlı ölçmə aparmaq üçün istifadə etdiyi doqquz mahir alət düzəlmiş və bunlar XVI əsrin ən mükəmməl müşahidə cihazları olmuşdur. Bu cihazlardan biri olan “libnə” ulduzların meridiandan keçmələrini müşahidə etmək üçün istifadə edilən divar saatıdır. Bu alətlə o dövrdə göy cisimlərinin ekvatorial koordinatlarının hesablanması mümkün olmuşdur.

Takiyüddinin ən əhəmiyyətli əsəri “Sidrətül-müntəha”dır. Bu əsərdə Günəşin parametrləri üç müşahidə nöqtəsi üsulundan istifadə etməklə hesablanmışdır. Takiyüddin Tayko Brahe və Kopernikdən başqa dünyada bu üsulu istifadə edən üçüncü şəxsdir. Oxşar nəticələrə gəlmələrinə baxmayaraq Takiyüddinin Günəşin parametrləri ilə bağlı

Takiyüddin XVI əsrin böyük astronomlarından biridir. Düzəltdiyi alətlər də həmin əsrin ən mükəmməl müşahidə alətləri arasındadır. Solda Takiyüddin tərəfindən müşahidə edilən bir kometa, sağda isə yenə Takiyüddin tərəfindən qurulan rəsədxananın şəkli görünür.

hesablamaları XVI əsrdəki ən doğru hesablamalar kimi tarixə düşmüşdür.

Takiyüddin əsərlərində “saatlardan” astronomik alət kimi bəhs etmişdir.²⁷¹ Bu saatların ən əsas xüsusiyyəti dəqiq şəkildə dəqiqə və saniyəni hesablamasıdır. Avropada dəqiqə və saniyəni göstərən saatın düzəldilmə tarixi Takiyüddinin bu mexanizmdən bəhs etməsi ilə eyni dövrə təsadüf edir.

Takiyüddin “Xaridətüd-dürər və Fəridətül-fikr” (İncilər topluluğu və görüşlərin incisi) adlı kiçik bir zicində onluq kəsrləri istifadə etmiş və bu barədə məlumat vermişdir. Başqa sözlə, onluq kəsrlər Avropaya məlum olmasından çox əvvəl Takiyüddin tərəfindən sadəcə tanınılmamış, hətta istifadə də edilmişdir.²⁷² Takiyüddinin optika sahəsindəki fəaliyyətləri də optika elminin təməl biliklərini təşkil etmişdir. Optika elmində əldə etdiyi yüksək səviyyə XVII əsrə qədər Qərbdə aktuallığını qoruyan mübahisələrlə paralel davam etmişdir.²⁷³ Bütün

bunları nəzərə alaraq Takiyüddinin dünyada “ilk”ləri həyata keçirən alimlərdən biri olduğu açıq şəkildə görünür.

Katib Çələbi (1609-1657)

İstanbullu Katib Çələbi həm elmlə məşğul olmuş, həm də dövlət xadimlərinin uşaqlarına xüsusi dərs vermişdir. Ərəb, fars, latın dillərini bilən Katib Çələbinin əsərləri bir çox xarici dillərə tərcümə edilmişdir. Ən vacib əsəri olan “Kəşfüz-Zünun” 10000 İslam yazıçısının 14500 əsərini bir-bir sadalayan biblioqrafiya lüğətidir. Türkcə yazılmış coğrafiya kitablarının ən önəmlisi olan “Cihannüma”, çox dəyərli Osmanlı tarixi kitabı olan “Fəzləkə”, Türk-Osmanlı dənizçilik tarixini əks etdirən “Tuhfətül-Kibar” və dünya tarixindən bəhs edən “Təqvimüt-Təvarih” çox məşhur əsərlərindəndir.²⁷⁴

Coğrafiya və astronomiya sahəsindəki “Cihannüma” adlı əsərində Yerdəki 5 qitəni 6 yerə bölmüş və hər biri haqqında ümumi məlumatlar vermişdir. (Avropa, Asiya, Amerika, Avstraliya və Qütb əraziləri). Əsərdə Yerin kürə şəklində olduğunun sübutu üçün müxtəlif dəlillər göstərilmiş və Yaponiyadan Ərzuruma qədər bilinən bütün bitkilər və heyvanlar haqqında məlumat verilmişdir. “Cihannüma” eyni zamanda Osmanlıların üç qitədəki hakimiyyəti, şəhər və qəsəbələri haqqında heç bir yerdə olmayan dəyərli məlumatları ehtiva edən ilk və yeganə sistemli coğrafiya kitabıdır.²⁷⁵

Hazərfan Əhməd Çələbi (XVII əsr)

Quşların uçuşunu tədqiq edərək hazırladığı qanadların davamlılıq dərəcəsini ölçmək üçün Qalata qülləsindən özünü havaya buraxaraq qanadlarını hərəkət etdirən Əhməd Çələbi boğazı keçmiş və Üsküdar tərəfdə enmişdir. Özü düzəltdiyi qanadlar ilə uçmağı bac-

ran ilk insanlardan biri olması və hərtərəfli biliyinə görə xalq arasında “1000 elm” mənasını verən “Hazərfan” ləqəbilə tanınır.

Hazərfan Əhməd Çələbi bugünkü hava nəqliyyatı vasitələrinin bəsit formasını hazırlamış və türk aeronavtika tarixinin vacib simalarından olmuşdur.²⁷⁶

Nəticə

Bu bölmədə elmi sahədə bir-birindən dəyərli fəaliyyətlərindən bəhs etdiyimiz müsəlman elm adamlarının ortaq xüsusiyyəti Uca Rəbbimizin sonsuz elminin dəlillərini tədqiq edib, Onun qüdrətini daha yaxşı dərk etmək üçün çalışmalarıdır. Sadəcə bir qisminə yer verə bildiyimiz bu elm adamları yalnız elmi fəaliyyətlə kifayətlənməmiş, kainatdakı dəlilləri gördükcə Allah qorxuları artmış və insanlara Allahın mütləq varlığını tanıtmaq üçün çalışmalarını böyük bir şövqlə davam etdirmişlər. Elmin müsəlman qabaqcılları Uca Rəbbimizin yaratdığı möhtəşəm mexanizmləri isbatlayarkən eyni zamanda təbiəti ilahiləşdirən (Allahı tənzih edirik) batil dinləri də yox etmək məqsədini güdmüşlər. Quran ayələrində yer alan məlumatları tədqiq etmiş, onların sirlərini kəşf etmək üçün elmdən doğru şəkildə istifadə etmişlər. Quranın elmə yol göstərdiyini nümunə götürərək bu araşdırmalar nəticəsində əldə etdikləri elmi tapıntıları bütün insanlara təqdim etmişlər. Müsəlman elm adamlarının liderliyi dövrümüzdə bütün müsəlmanlara nümunə olmalıdır. Bu, Rəbbimizin yaradılış dəlillərini bütün insanların geniş şəkildə bilməsinə və Allahın izni ilə din əxlaqının yayılmasında müsbət irəliləyişlərə yardımçı olacaqdır.

Müsəlman elm adamlarının ortaq xüsusiyyəti Allahın yaratdıqlarını tədqiq edib Onun sonsuz gücünü, qüdrətini və elmini insanlara təqdim etmək üçün çalışmalarıdır.

DÖVRÜMÜZÜN DİGƏR İMANLI ELM ADAMLARI

Bütün dünyada Allaha iman edən bir çox elm adamları vardır. Aşağıda adlarını sadaladığımız dövrümüzün müvəffəqiyyətli elm adamlarının hamısı canlıların təsadüflər nəticəsində əmələ gəldiyini inkar edir və Allahın bütün kainatı mükəmməl şəkildə bir anda yoxdan yaratdığına inanırlar.

Prof. Robert

Horton Kameron

Riyaziyyat

Dr. Ceri Berqman

Psixologiya

Dr. Kimberli Berin

Mikrobiologiya və

İmmunologiya

Prof. Vladimir Betina

Biokimya və Biologiya

Dr. Endru Bosankuet

Biologiya və Mikrobiologiya

Dr. Devid R. Boylan

Kimya mühəndisliyi

Dr. Kliford Bördik

Geologiya

Robert Keyta

Plazma fizikası

Cey L. Uayl

Nüvə kimyası

Prof. Dr. Stiv Ostin

Geologiya

Prof. Robert Nyuman

Astrofizika

Prof. Siqfrid Şerer

Biologiya

Dr. Rasl Hamfreyz

Fizik

Dr. Geff Daunz

Bitki fiziologiyası

Dr. Ləri Batler

Biokimya

Prof. Lin E. Keraders

Statistika

Dr. Kris Darnbrou

Biokimya

Prof. Sunq-Do Ça

Fizika

Dr. S. E. Ou

Biokimya

Prof. Dr. Yucin F. Çəffin

Fizika

Dr. Tomas Barnz

Fizika

Dr. Çonq-Kuk Çanq

Genetika

Dr. Pol Ekerman

Psixologiya

Prof. Çunq-İl Ço

Biologiya

Devid Devit

Neyrologiya

Dr. Herold Kofin

Paleontologiya

Dr. Duqlas Din

Biologiya kimyası

Dr. Cek V. Kuozzo

Tibb

Dr. Don de Yanq

Astronomiya, Atmosfer fizikası

Dr. Məlkolm Kaçinz

Kosmos mühəndisi

Prof. Dəni Folkner

Astronomiya

Dr. Layonel Dahmer

Üzvi kimya

Prof. Denis L. İnqlin

Geofizika

Dr. Reymond V. Damadian

Fizika

Prof. Robert H. Frəns

Biologiya

Dr. Donald Haman

Dietologiya

Dr. Bəri Harker

Fəlsəfə

Dr. Çarlz V. Harison

Fizika

Dr. Herold R. Henri

Mühəndislik

Dr. Cozef Henson

Entomologiya

Robert A. Herman

Riyaziyyat

Dr. Rasl Hamfreyz

Fizika

Dr. Conatan V. Conz

Tibb

Dr. Valeri Karpunin

Riyaziyyat

Dr. Din Kenyon

Biologiya

Dr. Con V. Klotz

Biologiya

Dr. Vladimir F. Kondalenko

Sitologiya / Hüceyrə
patologiyası

Dr. Leonid Koroçkin

Genetika, Molekulyar biologiya,
Neyrobiologiya

Prof. Cin-Hyuk Kuon

Fizika

Prof. Myunq-Sanq Kuon

İmmunologiya

Prof. Con Lenoks

Riyaziyyat

Dr. Con Lesli

Biokimya

Prof. Leyn P. Lester

Biologiya, Genetika

Prof. Corc D. Lindsey

Bilim Eđitimi

Dr. Alan Lav

Kimya

Dr. Devid Oderberg

Fəlsəfə

Prof. Marvin L. Lubenau

Antropologiya

Prof. Con Oler

Dilşünaslıq

Dr. Endru Makintoş

Aerodinamika

Prof. Kris D. Ozborn

Biologiya

Dr. Con Mann

Kənd təsərrüfatı

Dr. Con Ozqud

Tibb

Dr. Frenk Marş

Biologiya

Dr. Çarlz Pələqi

Botanika

Dr. Ralf Metyuz

Radiasiya kimyası

Prof. C. Rendl-Şort

Pediatriya

Dr. Con Meyer

Fiziologiya

Dr. Cünq-Qu Rou

Biologiya

Dr. Henri M. Moris

Hidrologiya

Dr. Devid Rouzvier

Kimya

Dr. Len Moris

Fiziologiya

Dr. Yanq-Ci Şim

Kimya

Dr. Qrəm Mortimer

Geologiya

Dr. Mixail Şulqin

Fizika

Prof. Hi-Çun No

Nüvə mühəndisliyi

Dr. Rocer Simpson

Mühəndislik

Dr. Herold Slaşer

Geofizika

Prof. Men-Suk Sonq

Kompüter

Prof. Ceyms Stark

Pedaqogika

Prof. Brayən Stoun

Mühəndislik

Dr. Lyudmila Tonkonoq

Kimya / Biokimya

Dr. Lari Vardiman

Aerologiya

Dr. Couçim Veter

Biologiya

Dr. Noel Uiks

Zoologiya

Dr. A. C. Monti Uayt

Kimya / Neft kinetikasi

Prof. A. E. Uaylder-Smit

Üzvi kimya və Farmokologiya

Dr. Klifford Uilson

Arxeologiya

Prof. Verna Rayt

Tibb

Prof. Seunq-Hun Yanq

Fizika

Dr. İk-Donq Yu

Genetika

Dr. Sunq-Hi Yun

Biologiya

NƏTİCƏ

Din insanlara kainatın və həyatın yaradılması ilə bağlı ən doğru məlumatları verən əsas mənbədir. Ancaq “din” dedikdə əsas nəzərə alınmalı mənbə “Quran” və Peyğəmbərimiz (sav)-in sünnəsidir. Çünki digər haqq dinlərə aid müqəddəs kitablar təhrif olunmuşlar.

Amma Quran bütövlükdə Allahın sözüdür və orada heç bir ziddiyyət yoxdur. O, Allahın qullarına yol göstərici olaraq nazil etdiyi Kitabdır. Allah bir çox ayələrdə Quranın haqq kitab olduğunu və Quranı qoruduğunu bildirir. Rəbbimiz Hicr surəsində belə buyurur:

«Şübhəsiz ki, Quranı Biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu qoruyub saxlayacağıq!» (“Hicr” surəsi, 9).

Ona görə də elm Quranın göstərdiyi yolla, onun yönəltdiyi kimi hərəkət edərsə, Allahın əmr etdiyi yolla son dərəcə sürətlə irəliləyə bilərlər. Quranın göstərdiyi yolun əksinə getdikdə isə elm adamlarının həm vaxtları, həm də maddi imkanları israf olur və elmin inkişaf sürəti kəsilir.

Hər sahədə olduğu kimi, elm sahəsində də ən doğru yol Allahın Quranda buyurduğu “yol”dur. Allahın bildirdiyi kimi, **“Həqiqətən, bu Quran ən doğru yola yönəldir...”** (“İsra” surəsi, 9).

Onlar: “Sən paksan, müqəddəssən! Sənin bizə öyrətdiklərinədən başqa biz heç bir şey bilmirik. (Hər şeyi) bilən Sən, hikmət sahibi Sənsən”, - dedilər.

(“Bəqərə” surəsi, 32) .

Qeydlər

- 1 Albert Einstein, Ideas and Opinions, Crown Publishers, New York, 1954
- 2 Letter to Maurice Solovine, 1 yanvar 1951; Einstein Archive 21-174, 80-871, Letters to Solovine'də dərc olunub, s. 119
- 3 H. S. Lipson, A Physicist's View of Darwin's Theory, Evolutionary Trends in Plants, cild 2, № 1, 1988, s. 6
- 4 H. S. Lipson, A Physicist Looks at Evolution. Physics Bulletin, cild 31 (1980) s. 138
- 5 Albert Einstein, Science, Philosophy, And Religion: A Symposium,- 1941, fəsil 3
- 6 A.g.e, fəsil 3
- 7 Henry Margenau, Roy Abraham Vargesse. Cosmos, Bios, Theos. La Salle IL: Open Court Publishing, 1992, s. 241
- 8 William Lane Craig, Cosmos and Creator, Origins & Design, Bahar 1996, cild 17, s. 18
- 9 Michael Denton, Nature's Destiny: How the Laws of Biology Reveal Purpose in the Universe, The New York: The Free Press, 1998, s. 14-15
- 10 Malcolm Muggeridge, The End of Christendom, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, s. 59
- 11 Søren Løvtrup, Darwinism: The Refutation of A Myth, New York: Croom Helm, 1987, s.422
- 12 Paul R. Ehrlich və Richard W. Holm, Patterns and Populations, Science, cild. 137 (31 Ağustos 1962), s. 656-7
- 13 Sidney Fox, Klaus Dose., Molecular Evolution and The Origin of Life., New York: Marcel Dekker, 1977. s. 2
- 14 Klaus Dose, The Origin Of Life: More Questions Than Answers, Interdisciplinary Science Reviews, cild 13, № 4, 1988, s. 348
- 15 George Gamow, Martynas Ycas, Mr. Tompkins Inside Himself, Allen & Unwin, London, 1966, s. 149
- 16 Pat Shipman, Birds Do It... Did Dinosaurs?, New Scientist, 1 Fevral 1997, s. 28
- 17 Colin Patterson, Harper's, Fevral 1984, s.60
- 18 Pierre-P Grassy, Evolution of Living Organisms, New York, Academic Press, 1977, s. 103
- 19 Canlı vücudun genetik şifrəsində meydana gələn dəyişikliklərə mutasiya deyilir. Radyasyon ve bazı kimyasallar mutasyona neden olan etkenlerdendir. Evrimciler canlıların mutasyona uğrayarak evrimleştiklerini iddia ederler. Ancak mutasyonların tamamı zararlıdır ve canlıları sakatlamaktan başka bir etkileri olmaz.. Çernobil'de meydana gelen radyasyon sızıntısı mutasyonların zararlarının göstergelerinden biridir. Bu faciadan sonra çok sayıda insanda kan kanseri gibi çeşitli hastalıklar, sakat doğumlar gibi ciddi ve kalıcı rahatsızlıklar görülmüştür.
- 20 Michael Pitman, Adam and Evolution, London, River Publishing, 1984, s. 70
- 21 Gordon Taylor, The Great Evolution Mystery, New York: Harper and Row, 1983, s. 34-38
- 22 Leakey, R., & Lewin, R. People of the Lake: Mankind and Its Beginnings, New York: Anchor Press/Doubleday, 1978, s. 17
- 23 S. J. Jones, A Thousand and One Eves, Nature, cild 34, 31 May 1990, s. 395
- 24 William A. Dembski "Science and Design", First Things, sayı 86, Noyabr, 1998, s. 26
- 25 G. Mansfield, Creation or Chance! God's purpose with mankind proved by the wonder of the universe, Logos Publications
- 26 S.R. Scadding, "Do 'Vestigial Organs' Provide Evidence For Evolution?", Evolutionary Theory, Cild 5, May 1981, s. 173
- 27 Michael J.Behe, Darwin's Black Box, New York: Free Press, 1996 s.231-232
- 28 Colin Patterson, Evolution and Creationism, Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nin Açılışındaki Konuşmasından, New York, 5 Noyabr 1981
- 29 A.g.e,
- 30 The Earth Before Man, s. 51
- 31 Francis Darwin, The Life and Letters of Charles Darwin, cild.I, New York:D. Appleton and Company, 1888, s.413
- 32 Francis Darwin, The Life and Letters of Charles Darwin, cild.I, s.315

- 33 F. Clark Howell, *Early Man*, NY: Time Life Books, 1973, s.24-25
- 34 Francis Hitching, *The Neck of the Giraffe: Where Darwin Went Wrong*, New York: Ticknor and Fields 1982, s. 204
- 35 Charles Darwin'in, *Origin Of The Species (Növlərin mənşəyi)* kitabının "Dutton: Everyman's Library" baskısının Ön sözü, 1956, s.xxiii
- 36 Richard Dawkins, *The Blind Watchmaker*, London: W. W. Norton 1986, s. 229
- 37 Mark Czarnecki, *The Revival of the Creationist Crusade*, MacLean's, 19 Yanvar 1981, s. 56
- 38 Norman Macbeth, *Darwin Retried: An Appeal to Reason*, Boston, Gambit, 1971, s. 101
- 39 Richard Dawkins, *The Blind Watchmaker*, London: W. W. Norton, 1986, s. 159
- 40 Michael Baigent, Richard Leigh, Henry Lincoln, *The Messianic Legacy*, Gorgi Books, London:1991, s.177-178
- 41 Michael Denton, *Nature's Destiny: How the Laws of Biology Reveal Purpose in the Universe*, s. 389
- 42 Michael J.Behe, *Darwin's Black Box*, s.239
- 43 Edward J. Larson ve Larry Witham, *Scientists and Religion in America*, *Scientific American*, Sentyabr 1999, s. 81
- 44 Richard Lewontin, *The Demon-Haunted World*, *The New York Review of Books*, 9 Yanvar 1997, s.28
- 45 Michael J. Behe, *Darwin's Black Box*, s. 234
- 46 *General Science*, Carolyn Sheets, Robert Gardner, Samuel F. Howe; Allyn and Bacon Inc. Newton, Massachusetts, ss. 319-322
- 47 <http://southport.jpl.nasa.gov/scienc-eapps/dixon/report6.html>
- 48 Carolyn Sheets, Robert Gardner, Samuel F. Howe; *General Science*, Allyn and Bacon Inc. Newton, Massachusetts, pp. 305-306
- 49 *Powers of Nature*, National Geographic Society, Washington D.C., 1978, s.12-13
- 50 Moore, *Developing Human*, 6-cı nəşr, 1998
- 51 Williams P., *Basic Human Embryology*, 3-cü nəşr, 1984, s. 64, Rex D.Russell, *Design in Infant Nutrition*, <http://www.icr.org/pubs/imp259.htm>
- 52 Newton, *Principia*, 2. baskı; J. De Vries, *Essentials of Physical Science*, B. Eerdmans Pub.Co., Grand Rapids, SD, 1958, s.15
- 53 <http://www.ldolphin.org/bumbulis/>
- 54 <http://www.ldolphin.org/bumbulis/>
- 55 Dan Graves, *Scientists of Faith*, Kregel Resources, 1996, s.26
- 56 conn.me.queensu.ca/~mech480/aeroqu-ot.PDF
- 57 Michael Bumbulis, *Christianity and The Birth of Science*, <http://www.ldolphin.org/bumbulis>
- 58 *First Book of Francis Bacon of the Proficiency and Advancement of Learning Divine and Human*
- 59 <http://www.christianity.co.nz/science4.htm>
- 60 http://home.columbus.rr.com/sciences/enlightened_belief_history.htm
- 61 Henry M. Morris, *Men of Science Men of God*, Master Books, 1992, s.13
- 62 Johannes Kepler, alıntı: J.H. Tiner, *Johannes Kepler-Giant of Faith and Science* (Milford, Michigan: Mott Media, 1977), s. 197
- 63 Harmonice Mundi, *Harmonies of the World*, Johannes Kepler *Gesammelte Werke*, Münih, 1937, cilt. 6, s. 363
- 64 Dan Graves, *Scientists of Faith*, Kregel Resources, 1996, s. 51
- 65 A.g.e., s. 57
- 66 Henry M. Morris, *Men of Science Men of God*, Master Books, 1992, s. 18
- 67 Dan Graves, *Scientists of Faith*, Kregel Resources, 1996, s. 66
- 68 Dan Graves, *Scientists of Faith*, s. 63
- 69 John Marks Templeton, *Evidence of Purpose - Scientists Discover the Creator*, Continuum, New York 1994, s.50
- 70 Dan Graves, *Scientists of Faith*, s. 70

- 71 Sir Isaac Newton, Mathematical Principles of Natural Philosophy. Latın dilində tərcümə Andrew Motte, Revize Florian Cajore, Great Books of the Western World 34, Robert Maynard Hutchins, Baş redaktor, William Benton, Chicago, 1952:273-74
- 72 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s. 31
- 73 A.g.e, s. 27
- 74 Dan Graves, Scientists of Faith, s. 82
- 75 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s. 33
- 76 A.g.e,s. 31
- 77 William Paley, Natural Theology; or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity Collected from the Appearances of Nature [Edinburgh,1816], bölüm 5, fəsil 5, s.61
- 78 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, Master Books, 1992, s. 38-39
- 79 A.g.e, s. 38
- 80 A.g.e, s. 53
- 81 Dan Graves, Scientists of Faith, s. 111
- 82 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s. 47
- 83 A.g.e, s. 49
- 84 <http://www.ucmp.berkeley.edu/history/agassiz.html>
- 85 Dan Graves, Scientists of Faith, s. 133
- 86 www.leaderu.com/offices/schaefer/docs/scientists.html
- 87 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s. 58-59
- 88 Dan Graves, Scientists of Faith, s. 143
- 89 <http://www.archimedesfoundation.org/quotes.html>
- 90 Jean Guitton, Tanrı və Bilim, Çevirən: Yaşar Avunç, Simavi Yayınları, 1993
- 91 www.leaderu.com/offices/schaefer/docs/scientists.html
- 92 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s. 66
- 93 www.leaderu.com/offices/schaefer/docs/scientists.html
- 94 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s. 73
- 95 Dan Graves, Scientists of Faith, Kregel Resources, 1996, s. 153
- 96 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, s.79
- 97 Gene Adair, George Washington Carver, s.82,83,
<http://www.bemorecreative.com/one/431.htm>
- 98 Sir James Jeans, in his Rede Lecture at Cambridge, The Times, London, 5 Kasım 1930
- 99 Sir James Jeans, The Mysterious Universe, New York: Macmillan Co., 1932/ Cambridge, England: University Press, 1932 s.140
- 100 Einstein, Science, Philosophy and Religion, A Symposium, Conference on Science nəşri, Philosophy and Religion in Their Relation to the Democratic Way of Life, Inc., New York, 1941
- 101 1920; alıntı: Moszkowski, Conversations with Einstein, s. 46
- 102 Letter to a child who asked if scientists pray, January 24, 1936; Einstein Archive 42-601
- 103 Letter to Maurice Solovine,1 Yanvar, 1951; Einstein Archive 21-174, 80-871, Solovine'de yayımlandı, s. 119
- 104 Dan Graves, Scientists of Faith, Kregel Resources, 1996, s. 159
- 105 <http://www.templeton.org/Prize/>
- 106 Henry M. Morris, Men of Science Men of God, Master Books, 1992, s. 85
- 107 Dennis R. Petersen, Unlocking the Mysteries of Creation, Creation Resource Foundation: El Dorado, California, 1990, s. 63
- 108 Max Planck, Where Is Science Going?, Allen & Unwin, 1933, p.214
- 109 Charles Coulson, Science and Christian Belief, s.72-73
- 110 Jeffrey L. Sheler and Joannie M. Schrof, The Creation, US News & World Report, 23 Aralık 1991.
- 111 Taşkın Tuna, Sonsuz Uzaylar, s.31

- 112 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 182-183
- 113 www.leaderu.com/offices/schaefer/docs/scientists.html
- 114 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 191
- 115 William Dembski, The Act of Creation, Bridging Transcendence and Immanence, sunum: Millstatt Forum, Strasbourg, France, 10 Avqust 1998
- 116 Stephen C. Meyer, Tasarım ve Köken konulu "Mere Creation:Reclaiming the Book of Nature-Conference" adlı konfransda "The Explanatory Power of Design: DNA and the Origin of Information" başlıklı çıxışından alınma, Biola University, 14-17 Noyabr 1996.
- 117 <http://www.leaderu.com/real/ri9403/evidence.html>
- 118 <http://www.leaderu.com/real/ri9403/evidence.html>
- 119 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 181
- 120 Newsweek, 27 İyul 1998, s.46
- 121 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 219
- 122 A.g.e.s. 212
- 123 A.g.e. s. 196
- 124 International Catechetical Congress Of Rome, 20-25/09/1971, Roma, Stadium, (Bu kongre ile ilgili tutanakların 449-450. sayfaları.)
<http://www.its.caltech.edu/~newman/sci-cp/sci85073.html>
- 125 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 211
- 126 4 April 1998 tarihinde İstanbul'da Bilim Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen "Evrim Teorisinin Çöküşü: Yaratılış Gerçeği" isimli I. Uluslararası Konferansta, Prof. Kenneth Cumming'in konuşması
- 127 5 Temmuz 1998 tarihinde İstanbul'da Bilim Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen "Evrim Teorisinin Çöküşü: Yaratılış Gerçeği" adlı II. Uluslararası Konferansta Prof. David Menton'ın konuşması.
- 128 5 Temmuz 1998 tarihinde İstanbul'da Bilim Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen "Evrim Teorisinin Çöküşü: Yaratılış Gerçeği" adlı II. Uluslararası Konferansta Prof. John Morris'in konuşması.
- 129 Sir John Templeton, Evidence of Purpose - Scientists Discover the Creator, Continuum, New York 1994, s.103
- 130 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 165
- 131 Newsweek, 27 Temmuz 1998, s. 49
- 132 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 155
- 133 Newsweek, 27 Temmuz 1998, s.49
- 134 Newsweek, 27 Temmuz 1998, s.48-49
- 135 Hugh Ross, Creator and the Cosmos, s.112
- 136 Hugh Ross, Design and the Anthropic Principle, Reasons to Believe, CA1988
- 137 4 Nisan 1998 tarihinde İstanbul'da Bilim Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen "Evrim Teorisinin Çöküşü: Yaratılış Gerçeği" adlı I. Uluslararası Konferansta Prof. Duan Gish'in konuşması.
- 138 <http://www.answersingenesis.org/Docs/1354.asp>
- 139 <http://www.answersingenesis.org/docs/560.asp>
- 140 <http://earth.ics.uci.edu/faqs/kouznetsov.html>
- 141 <http://www.answersingenesis.org/docs/4030.asp>
- 142 <http://www.answersingenesis.org/docs/3726.asp>
- 143 <http://www.publish.csiro.au/cyberscience/helix/TH50/TH50C.htm>
- 144 John Clover Monsma, The Evidence Of God In Expanding Universe, s. 225
- 145 <http://www.answersingenesis.org/docs/3945.asp>
- 146 <http://www.icr.org/pubs/imp/imp-267.htm>
- 147 Michael J.Behe, Darwin's Black Box, s.196
- 148 Tim Stafford, The Making of a Revolution, Christianity Today, Cilt 41, No. 14, 8 Aralık 1997.

- 149 John Marks Templeton, Kenneth Seeman Giniger, *Spiritual Evolution - Scientists Discuss Their Beliefs*, s.3
- 150 John Marks Templeton, Kenneth Seeman Giniger, *Spiritual Evolution - Scientists Discuss Their Beliefs*, s.14
- 151 John Marks Templeton, Kenneth Seeman Giniger, *Spiritual Evolution - Scientists Discuss Their Beliefs*, Templeton Foundation Press, Philadelphia &, London, s.22-23
- 152 John Marks Templeton, Kenneth Seeman Giniger, *Spiritual Evolution - Scientists Discuss Their Beliefs*, ss. 50-51
- 153 John Marks Templeton, Kenneth Seeman Giniger, *Spiritual Evolution - Scientists Discuss Their Beliefs*, s.131
- 154 <http://www.rae.org/dendar.html>
- 155 <http://www.rae.org/matrics.html>
- 156 <http://www.leaderu.com/truth/3truth11.html>
- 157 William Lane Craig, *Cosmos and Creator, Origins & Design*, cilt.17, s.18
- 158 <http://www.answersingenesis.org/Docs/3119.htm>
- 159 William A. Dembski, *Mere Creation, Science, Faith & Intelligent Design*, InterVarsity Press 1998, s.461
- 160 William A. Dembski, *Mere Creation, Science, Faith & Intelligent Design*, s. 462
- 161 William A. Dembski, *Mere Creation, Science, Faith & Intelligent Design*, s. 462
- 162 William A. Dembski, *Mere Creation, Science, Faith & Intelligent Design*, s. 464
- 163 <http://www.users.globalnet.co.uk/~af-lint/crichbaptist.htm>
- 164 <http://www.rae.org/believe.html>
- 165 <http://www.answersingenesis.org/docs/1157.asp>
- 166 <http://www.answersingenesis.org/docs/3967.asp>
- 167 <http://www.answersingenesis.org/docs/359.asp>
- 168 <http://www.answersingenesis.org/docs/1336.asp>
- 169 <http://www.answersingenesis.org/docs/473.asp>
- 170 Robert Matthews, *Unravelling The Mind of God*, s.8
- 171 Claude Tresmontant, "It is Easier to Prove the Existence of God Than It Used to Be", *Ryalitys*, Paris, Nisan 1967, s.46
- 172 Stephen Hawking, *Evreni Kucaklayan Karınca*, Alkım Yayıncılık 1993, s. 112
- 173 <http://www.answersingenesis.org/docs/362.asp>
- 174 <http://www.answersingenesis.org/docs/340.asp>
- 175 Howard R. Turner, *Science in Medieval Islam*, University of Texas Press, November 1, 1997, ISBN 0-292-78149-0, pg. 270 (book cover, last page)
- 176 Robert Briffault (1928). *The Making of Humanity*, p. 191. G. Allen & Unwin Ltd.
- 177 Robert Briffault (1928). *The Making of Humanity*, p. 202. G. Allen & Unwin Ltd.
- 178 Abdus Salam (1984) "İslam ve Bilim" In C.H.Lai (1987), *İdealler ve Gerçekler: Abdus Salam'dan Seçme Deneme Yazıları*, 2. Baskı, World Scientific, Singapur, S.179-213.
- 179 Oliver Joseph Lodge, *Bilimin Öncüleri*, s.9.
- 180 John Warren (2005). "War and the Cultural Heritage of Iraq: a sadly mismanaged affair", *Third World Quarterly*, Volume 26, Issue 4 & 5, p. 815-830.
- 181 Şaban Döven, "Müslüman İlim Adamları", *Yeni Asya neşriyat*, İstanbul, 2004
- 182 Evid Based Complement Alternat Med, Aralık 2005, Vol. 2, Iss.4, s. 475-479
- 183 Robert Briffault (1938). *The Making of Humanity*, p. 195.
- 184 *The Independent*, London (UK) (095-9467, 11 Mart 2006, s. 22.
- 185 Prof. Dr. Mehmet Bayraktar, "İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar*, Ankara, 2000.
- 186 Kalender Yıldız, *Müslüman İlim Öncüleri*, Işık Yayınları, 2005, s. 61.
- 187 Süleyman Feyyaz, *Matematiğin Babası*

- Harizmi, Anka Yayınları, 2003, İstanbul, s. 35
- 188 A.g.e, s. 23.
- 189 A.g.e, s. 20.
- 190 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 75
- 191 Ankara Üniversitesi Astronomi Tarihi ders notları (http://dione.astro.science.ankara.edu.tr/muyes/ast_tar/a101i.pdf)
- 192.Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 74
- 193.Carl B. Boyer, A History of Mathematics, John Wiley and Sons, 1968, New York, s. 258.
- 194.Prof. Prof. Dr. Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara, s. 252
- 195.George Saliba, Islamic Science and the Making of the European Renaissance, The MIT Press, 2007, Londra, s. 81.
- 196.<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Fergani>
- 197.J.N. Fiske, The Discover of America, Cilt I, Boston 1983, s. 377-378; Grant, 1986, s. 72-73.
- 198.Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 71
- 199 Prof. Prof. Dr. Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara, s. 247
- 200 Yusuf Karaosmanoğlu, Astronomide Bir Öncü: El Battani, Sızıntı Dergisi, Sayı. 336
- 201 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 119, 132
- 202 On Asır Yaşayan Hekim: Ebulkvısm Zehravo, A. Bayram, Sızıntı Dergisi, sayı 62
- 203 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s.133.
- 204 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s.133.
- 205 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 132
- 206 http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0bn_i_Heysen
- 207 Süleyman Feyyaz, Eczacılığın Babası El Biruni, Anka Yayınları, 2003, İstanbul, s. 39
- 208 Süleyman Feyyaz, Eczacılığın Babası El Biruni, Anka Yayınları, 2003, İstanbul, s. 27
- 209 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 189
- 210 Süleyman Feyyaz, Eczacılığın Babası El Biruni, Anka Yayınları, 2003, İstanbul, s. 22
- 211 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, s. 188
- 212 Süleyman Feyyaz, Eczacılığın Babası El Biruni, Anka Yayınları, 2003, İstanbul, s. 26
- 213 A.g.e, s. 36
- 214 A.g.e, s. 20
- 215 A.g.e., s. 35
- 216 A.g.e., s. 36
- 217 A.g.e., s. 33
- 218 A.g.e., s. 34
- 219 A.g.e., s. 37
- 220 A.g.e., s. 43.
- 221 A.g.e., s. 43.
- 222 A.g.e, s. 44.
- 223 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, İstanbul, s. 188.
- 224 A.g.e., s. 188.
- 225 A.g.e., s. 188.
- 226 Yavuz Unat, "Teknoloji Tarihinde Cezero'nin Öncülleri", Bilim ve Ütopya, Ocak 2001, Sayı 91, İstanbul 2001, s. 12-18
- 227 Süleyman Feyyaz, Son Filozof İbn Rüşd, Anka Yayınları, 2003, İstanbul s. 33-38
- 228 ami Hamarneh (1970), "Averroes, Contra Galenum by J. Christoph Burgel", Journal of the American Oriental Society 90 (2), p. 406
- 229 Dr. Albert Zaki Iskandar, Ibn ul-Nafees has Dissected the Human Body, Encyclopedia of Islamic World.
- 230 Ernest A. Moody (June 1951). "Galileo and Avempace: The Dynamics of the Leaning Tower Experiment (II)", Journal of the History of Ideas 12 (3), p. 375-422 [375]
- 231 Ernest A. Moody (June 1951). "Galileo and Avempace: The Dynamics of the Leaning Tower Experiment (II)", Journal of the History of Ideas 12 (3), p. 375-422 [380]
- 232<http://www.cizre.bel.tr/cizre.aspx?id=ki-siler>
- 233 Kalender Yıldız, Müslüman İlim

- Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, İstanbul, s. 190.
- 234 Süleyman Feyyaz, Bitkibilimin Babası İbn Baytar, Anka Yayınları, 2003, İstanbul s. 42-47.
- 235 Süleyman Feyyaz, Trigonometrinin Babası Et-Tusi, Anka Yayınları, 2003, İstanbul s. 27.
- 236 A.g.e, s. 33.
- 237 A.g.e, s. 41-43.
- 238 <http://www.answers.com/topic/aja-ib-al-makhluqat-wa-ghara-ib-al-mawjudat>
- 239 Süleyman Feyyaz, Evrenin Gizlerini Açan Bilgin El-Kazvini, Anka Yayınları, 2003, İstanbul s. 27-31.
- 240 Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara, s. 256
- 241 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, İstanbul, s. 138.
- 242 A.g.e, s. 138.
- 243 Süleyman Feyyaz, Toplumbilimin Babası İbn Haldun, Anka Yayınları, 2003, İstanbul s. 38.
- 244 Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara, s. 249
- 245 Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet, Interpress Basın ve Yayıncılık AŞ., 1986, Levent, s. 6166
- 246 Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, 1999, İstanbul, s. 41-42
- 247 A.g.e, s. 43
- 248 A.g.e, s. 43
- 249 A.g.e, s. 44
- 250 A.g.e, s. 96
- 251 Sevim Tekeli, Esin Kahya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın, Bilim Tarihine Giriş, Nobel Yayın Dağıtım Ltd Şti, 1999, Ankara, s. 325
- 252 Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara, s. 245
- 253 Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2003/1, sayı:14, s. 17
- 254 Süleyman Feyyaz, Matematiğin Babası Harizmi, Anka Yayınları, 2003, İstanbul, s. 34
- 255 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, İstanbul, s. 176-177.
- 256 A.g.e, s. 175
- 257 A.g.e, s. 176
- 258 A.g.e, s. 178.
- 259 Dr. Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, 1999, İstanbul, s. 92
- 260 Dr. Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, 1999, İstanbul, s. 93
- 261 Yeni Türkiye, Mayıs Haziran 2005, Yıl: 6, Sayı:33, s. 675
- 262 Sevim Tekeli, Esin Kahya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın, Bilim Tarihine Giriş, Nobel Yayın Dağıtım Ltd Şti, 1999, Ankara, s. 311-312.
- 263 Dr. Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, 1999, İstanbul, s. 65-66.
- 264 Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet, Interpress Basın ve Yayıncılık AŞ., 1986, Levent, s. 8451
- 265 Sevim Tekeli, Esin Kahya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın, Bilim Tarihine Giriş, Nobel Yayın Dağıtım Ltd Şti, 1999, Ankara, s. 315
- 266 Dr. Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, 1999, İstanbul, s. 137
- 267 A.g.e, s. 138.
- 268 A.g.e, s. 139.
- 269 A.g.e, s. 139.
- 270 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, İstanbul, s. 170
- 271 A.g.e, s. 173.
- 272 Sevim Tekeli, Esin Kahya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın, Bilim Tarihine Giriş, Nobel Yayın Dağıtım Ltd Şti, 1999, Ankara, s. 315-318.
- 273 A.g.e, s. 318.
- 274 Dr. Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, 1999, İstanbul, s.168-169.
- 275 A.g.e, s.168-169.
- 276 Kalender Yıldız, Müslüman İlim Öncüleri, Işık Yayınları, 2005, İstanbul, s. 159.